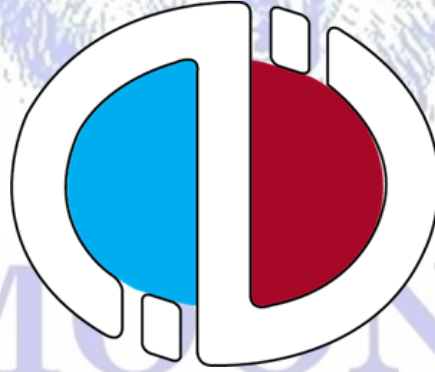

İLH2003U İSLAM DÜŞÜNCE TARİHİ

YENİLENEN
SİSTEME
GÖRE!

DON'T ASK QUESTIONS,JUST FOLLOW

**ÜNİTE ÖZETLERİ
ÜNİTE SORULARI
ARA SINAV-FİNAL
DENEME SORULARI
ONLINE DÖNEM**

SKYMOON PDF

DON'T ASK QUESTIONS,JUST FOLLOW...

“DERS GEÇMENİN EN KOLAY YOLU”

SINCE 2020

ÜNİTE 1: İSLÂM DÜŞÜNCESİ VE KAYNAKLARI

İSLÂM DÜŞÜNCESİNİN TANIMI

İslâm düşüncesi, Müslüman düşünürlerin ve filozofların ortaya koydukları düşüncelerin ortak adıdır. Bu düşünceye "İslâm Düşüncesi" adının verilmesi sadece düşünürlerin Müslüman olmasından değil, aynı zamanda Kur'an ve Sünnet gibi İslâm dininin en temel iki kaynağının böyle bir düşüncenin oluşumuna ve gelişimine doğrudan ve dolaylı etkide bulunmasındandır. Kur'an açısından insanlık düşüncesi vahiy ile başlamış olmasına rağmen zamanla dinlerin bozulması ve insanlığın doğa ve sosyal hayata ilişkin düşüncesinin gelişimi ile hem dinler, hem de düşünceler arasında farklılıklar ortaya çıkmıştır.

İSLÂM DÜŞÜNCESİNİN KAPSAMI

İslâm düşüncesi, Allah'tan insana, tarihten tabiata düşüncenin konusu olan varlık, doğal ve insanî alana ilişkin Müslüman bilginlerin ürettikleri aklî düşünceleri kapsar. Bu açıdan, günümüz felsefî disiplinleri göz önünde bulundurarak, İslâm düşüncesinin kapsamını şöyle belirleyebiliriz: Kuramsal Felsefe (mantık ve metafizik); Pratik (Amelî) Felsefe (hukuk, siyaset, ahlâk ve iktisat felsefeleri); Kelâm; Tasavvuf; Bilim Felsefesi, Sanat Felsefesi; Din Felsefesi; Dil Felsefesi ve Tarih Felsefesi.

İSLÂM DÜŞÜNCESİNİN KAYNAKLARI

İslâmî ve yabancı kaynaklar olarak iki kısma ayırmak mümkündür. İslâmî kaynaklar, İslâm dininin kendi temel kaynaklarıdır. İslâmî kaynaklar, kendi içerisinde, iki kısma ayrılabilir: Birincisi, Kur'an; ikincisi, Hz. Muhammed'in Sünnet'idir.

KUR'AN: Kur'an, insana, topluma, doğaya ve insanlık tarihine dair doğru bilgiler veren bir kitaptır. Farklı konulara ait bu bilgiler, ya yasa düzeyinde çok genel bilgilerdir; ya da, bazı konularda olduğu gibi, en ince bir teferruata ilişkin çok özel bilgilerdir.

Hz. Peygamber'in Sünneti de, gerek Kur'an'ı açıklayıcı olarak, gerekse Hz. Peygamber'in çeşitli konulara ve meselelere ilişkin şahsî görüş ve uygulamaları olarak İslâm düşüncesinin oluşumuna ve gelişimine kaynaklık etmiştir.

İslâm düşünürlerinin birçoğu din ile felsefenin, başka bir ifadeyle, vahiy ile aklın uygunluğunu ve farklı tarzlarda da olsa, uzlaştırılabileceğini savunmuşlardır. İslâm, Kur'an ve Sünnet olarak insanlık için bir uygarlık projesidir. Bu iki kaynağa dayanarak Müslümanlar, uygarlığın en temelinde yer alan düşünce üretmişlerdir.

İslâm düşüncesinin oluşumu ve gelişimi esnasında Müslüman bilginlerin düşüncelerine etki eden, Kur'an ve Sünnet'in dışındaki kaynaklara yabancı kaynaklar diyoruz. Yabancı kaynakları, kendi içerisinde iki kısma ayırarak ele alabiliriz: Müslüman milletlerin eski kültürleri; yabancı eserlerin tercümesi.

MÜSLÜMAN MİLLETLERİN ESKİ

KÜLTÜRLERİ: Araplar, Türkler ve Farslar gibi İslâm'a ilk giren milletlerin İslâm öncesi kültürel miraslarıdır. Bu milletler Müslüman olunca, onların kültürel mirasların İslâm düşüncesinin gelişiminde ve farklılaşmasında az veya çok etkisini görmek mümkündür. Câhiliye Araplarının kabilecilik, Farsların milliyetçilik anlayışları, Müslümanların siyasî ve sosyal düşüncelerinde etkili olduğu görülmektedir. Ayrıca Türk soyluların eski dini gelenekleri ve toplumsal yapıları özellikle tasavvuf ve tarikatların oluşumunda etkili olmuştur.

YABANCI ESERLERİN TERCÜMESİ: İslâm öncesi kültürle ait eserlerin Arapça'ya tercümesiyle İslâm dünyasına giren düşünceler ve eserler, İslâm düşüncesinin yabancı kaynaklarını oluşturmaktadır. Bunlar, Hermes Geleneği, Antik Yunan ve Hellenistik düşüncesi, Hind düşüncesi ve Sasanî düşüncesidir. Yabancı eserlerin Arapça'ya tercüme girişimi ilk defa Hz. Ömer zamanında olmuştur.

Ayrıca İskenderiye Mektebi, Urfa ve Nusaybin Mektepleri, Cündişapur Mektebi, Antakya Mektebi ve Harran Mektebi yabancı kaynaklar için önemli mektepler olarak sayılabilir.

İSLAM DÜŞÜNCESİNİN DOĞUŞU

İlahî çağrı Hz. Muhammed'in, yaklaşık 40 yaşlarında 610 yılında kendisine vahiy gelmeye başlamasıyla, müşrik Araplar'ın câhiliye olarak vasıflandırdığı dünya görüşünün temelinde yatan putperestliğe meydan okumaya başladı. Böylece, Kur'an ve Hz. Muhammed, ilk Müslümanlardan, özellikle eğitimi yüksek kişilerde, aklî düşüncenin filizlenmesini sağlıyordu.

İslâm vahyi tamamlanıp, Hz. Peygamber 632 yılında Dârü'l-Bekâ'ya intikal edince, İslâm toplumunda Müslümanlar arasında bir kısım ayrılıklar ve gelişmeler ortaya çıktı. Temel aklî düşüncesi bu olaylarla soyut varlığına kavuştu ve şekillendi. Hz. Peygamber, Vedâ Hutbesinde, Müslümanlara son bir uyarı yapmıştı.

"Size iki şeyi emanet ediyorum, bunlara uydukça kurtuluşa ereceksiniz. Birisi, Allah'ın Kitabı, ikincisi Sünnetim." Bu mesaj aslında, Hz. Peygamber'in manevî varlığının devam edeceğine işaret ediyordu. Onun maddî yokluğu, İslâmî akılcılığın varoluşunun nedeni olmuştur.

Her Müslüman Kur'an ve Sünnet'i, aynı şekilde anlamadığı gibi her meseleyi de aynı şekilde algılamıyordu. Bundan dolayı, bir mesele için, çok farklı çözümler ortaya çıkıyordu. Farklı görüşlerin olması aslında bir olumsuzluk değil, gerçekten bir rahmetti. Çünkü İslâm'daki aklî düşünce, ancak böyle doğup gelişebilirdi.

Hiz. Ali ve Mu'aviye arasında hilâfet yüzünden ortaya çıkan kanlı olaylar, Cemel ve Sıffin gibi iç savaşlar, Müslümanların büyük bir kısmını, siyaseten, Hiz. Ali Partisi (Şî'atü Alî) ve Mu'aviye Partisi (Şî'atü Mu'aviye) gibi iki ana kısma ayırdı. Buna ilaveten, tahkîm (hakeme başvurma, hakem tayin etme) olayı yüzünden kendilerine Hevâriç (Haricîler) yani Ayrılıkçılar denen bir kısım Müslümanların Hiz. Ali'den ayrılarak üçüncü bir parti meydana getirmesi, İslâm cemaatını daha başlangıçta üç temel sınıfa bölmüş oldu. Yukarıda sözünü ettiğimiz, daha çok dinî karakterli olan, "Sûfiyye" grubuyla bu bölünme dört sınıf haline geldi.

İslâm düşüncesi bakımından Abbasîler devri ayrı bir önemi haizdir. Aklî düşüncenin, özellikle de felsefî ve bilimsel düşüncelerin gelişmesinde ilk Abbasî halifelerinin büyük katkısı olmuştur.

Emevîler devrindeki düşünce hareketleri, klasik devir yazarları tarafından haklı olarak fırkalar olarak nitelendiriliyordu. Bu fırkalar, Abbasîlerle beraber genel olarak mezhep denen hareketlere dönüştü ve fırka yerine mezhep denmeye başlandı.

İslâm dünyasına felsefenin girmesinden sonra, Müslümanlar 12. ve 13. yüzyıllarda Müslüman filozoflar için "Felâsifetü'l-İslâm" (İslâm filozofları), "el-Felâsifetü'l-Müslimîn" (Müslüman filozoflar) demişlerse de, 19. yüzyıla kadar "İslâm Felsefesi" tabirini kullanmamışlardır; Müslüman filozofların ürettikleri felsefî düşünceye "felsefe" demişlerdir.

İslâm dünyasındaki felsefeye "İslâm Felsefesi" denmesi, 19. yüzyılda oryantalistler ile başlamıştır; daha sonra bu tabiri Müslümanlar da kullanmışlardır. İslâm Felsefesi adı bazen yanlış çağrışımlar yaptırmaktadır; bazıları İslâm Felsefesi tabirinden İslâm dininin, yani Kur'an'ın ve Sünnetin felsefesi gibi anlamaktadır. Bu doğru değildir. İslâm Felsefesi, sadece İslâm dünyasında ortaya çıkıp gelişen felsefenin adıdır. Sözelimi Yunan felsefesinden, Ortaçağ Felsefesinden, Hind Felsefelerinden ne anlaşıyorsa, İslâm Felsefesinden de aynı şey anlaşılmalıdır.

İSLAM FELSEFESİNİN DOĞUŞU

Müslümanlar ilk başta doğrudan felsefeyi merak etmeyip, başta matematikten, astronomi ve tıp gibi aklî ve doğa ilimlerine merak ettiler. Ancak bu ilimler

o dönemlerde felsefeden ayrı olmadıkları için, o ilimleri alırken ister istemez başta Yunan düşünürleri olmak üzere önceki düşünürlerin felsefî düşüncesini de İslâm dünyasına aktardılar.

İSLAM FELSEFESİNİN TARİHİ VE DOKTRİNER GELİŞİMİ

İslâm felsefesi H.3/M.9.yüzyıldan itibaren çok hızlı bir gelişim sürecine girmiştir. Farklı felsefî akımlar ve sistematik düşünceler ortaya çıkmıştır. Felsefî akımlar 9. ve 10. yüzyıllarda ortaya çıkan, fakat ekolleşip sistematik bir düşünce haline gelmeyen felsefe akımlarıdır. Bu akımlar, temsilcisi oldukları birkaç düşünürle sınırlı kalmıştır; 10. yüzyıldan sonra da temsilcileri yoktur. Ancak bu akımlara ait bazı fikirler Batı'da ve Gulat-ı Şî'a içerisinde daha sonraki zamanlarda da yaşamaya devam etmiştir. İslâmî kitabyatta bu akımlar, genelde Dehriyye (Dehriyelik), Maddiyye (Materyalizm), Mu'atıla (Ateist, Ateizm) ve Zanadika (Zındıklar, Zındıklık) gibi genel adlar altında anılmışlardır. Bu genel isimlerle anılan felsefî akımlardan bazıları şöyle sıralayabiliriz:

SOFİSTÂİYYE (SOFİZM): Yunanlı sofistlerden etkilenen Müslüman düşünürlerdir. İndiye, İnadiyye ve Lâedriye gibi alt kolları vardır. Bunlar için hakikatın ölçüsü insandır. Doğruluk ve yanlışlık insanın dilini kullanmasına bağlıdır. Her şey bir çeşit dil oyunudur. **REYBÎYYE (ŞÜPHECİLİK):** Yunanlı şüpheci filozoflardan etkilenen Müslüman düşünürlerdir. Doğru ve hakikat hakkında insanın sâbit bir bilgisi olamayacağını savunurlar; zira duyular insanı yanıltır derler.

TABİ'İYYUN: Tabiatçı ve natüralist düşünürler. Bunlar bugünkü tabirler "Deist" düşünürlerdir. Metafizik düşüncelere önem vermezler. Bilimin sadece deney ve tecrübeye dayanması gerektiğini söylerler.

BİLİNEMEZCİLİK (TEKÂFÜ-İ EDİLLE): Hiçbir şeyin doğrulanamayacağını savunanlardır. Onlara göre, bir şeyin doğruluğu veya yanlışlığı hakkındaki deliller ve karşıt deliller eşit derecede geçerliliğe sahiptir. Batı felsefî kavramıyla ifâde edilecek olursa, bu akıma, agnotisizm denebilir.

Sistemsal Felsefî ekollerden ilki Meşşâiyye'dir. "İslâm Aristoculuğu" anlamına gelir. Aristo felsefesini benimseyen ve onun yolunda giden İslâm filozoflarına da "Meşşâ'ıyyûn" denir. Bu ekole İslâm dünyasında, genelde; Kindî (ö.866), Fârâbî (ö.950), İbn Sînâ (ö.1037), İbn Bâcce (ö.1138) ve İbn Rüşd (ö.1198) gibi büyük filozoflar ile onların takipçileri ve öğrencileri dâhil edilir. Bu ekole dâhil edilen filozoflar, İbn Rüşd hariç, tâm anlamıyla Aristocu sayılamazlar. Aristo'dan esinlendikleri gibi Eflâtun'dan ve Yeni-Eflâtunculuktan da esinlenmişlerdir. Bütün Meşşâ'i filozoflar, birçok

katkılarıyla beraber mantık konusunda Aristo'yu takip etmişlerdir. Bilgi kuramları, mantık ve psikoloji üzerine dayanır; tümdengelimci benimserler.

Varlık kuramlarına gelince; tümellerin somut dünyada gerçeklikleri yoktur; tikellerin gerçeklikleri vardır. Varlığı en genel olarak üç kısma ayırırlar: Zorunlu (vâcib), mümkün, mümteni. Tanrı, zorunlu varlıktır; Tanrı'dan başka bütün varlıklar mümkün varlıklardır. Mümteni varlık, gerçekliği hiçbir şekilde düşünölemeyen varlıktır.

Sistemsel Felsefi ekollerden bir diğeri de Rivâkiyye'dir. Rivâkkiye (Revakiye) kelime anlamı itibarıyla "revaka mensup" veya "revaka ait" demektir. Bir ıstılah olarak genelde Stoacılık, özelde "İslâm Stoacılığı" demektir. İslâm filozoflarından; Stoacıların felsefesini kabul eden ve onların yolunda yürüyenlere de, Stoacılar anlamına "Rivâkiyyûn" denir. Bilindiğı gibi Stoacılar derslerini revaklara yani sütönlara yaslanarak yaparlardı. Onun için onlara bu ad verilmiştir.

İslâm felsefesinin ekollerinden diğeri birisi olarak da, İshrâkiyye (İshrâkîlik) gösterilir. İshrâkiyye, "İshrâk" kelimesinden türetilmiştir. İshrâk, "ışığın veya güneşin doğması", "ışığın açılması" anlamlarına gelir. İshrâkiyye, meşhur filozof Şehâbeddin Sünreverdî el-Maktûl (1153- 1191)'in kurduğı özel bir felsefenin adıdır. hakikatin, akılla değil, doğrudan doğruya sezgi veya genel bir iç aydınlanmayla elde edileceğı esasına dayanan İshrâkîlik, genelde Aristoculuk, özelde Meşşâîliğe bir aksölâmel olarak doğmuştur. İshrâkîlik, aslında, Sühreverdî'den önce İbn Sînâ ve İbn Tufeyl (1106-1186) gibi filozofların kurmayı denedikleri bir "Doğru Hikmeti" (Doğru Felsefesi)'nin son aşamasıdır. Sühreverdî, hem Aristocu mantık anlayışına, hem de varlık anlayışına karşı yeni anlayışlar geliştirmiştir. Bunları kısaca özetleyecek olursak şunları söyleyebiliriz.

Mantık: Pertevnâme adlı mantık eserinde Sühreverdî, önce Aristo'nun kategori anlayışına karşı çıkar. Daha sonra Kant'ın da söyleyeceğı gibi kategorileri, varlığın değil zihnin kategorileri olduğunu söyler. Aristo'nun on kategorisi yerine, sadece iki kategoriden bahseder. Bunlardan birisi, "Hey'e"dir; ikincisi "Cevher"dir. Hey'e, varlığın yapısını oluşturan bütönlük, bünyesidir. Cevher, varlığın özü veya mâhiyetidir.

Metafizik: Aristocu ve meşşâî metafiziğın özcü bir metafizik olmasına karşı, İshrâkî metafizik, varoluşsal bir metafiziktir. Yani varoluştaki, varlık özden önce gelir. Yani Hey'e önce yaratılır; sonra ona cevher (öz) verilir. Sühreverdî'nin en temel metafizik kavramı Nûr kavramıdır. Nûr Heykelleri adlı eserinde anlattığı gibi Nûr, Tanrı Nûr'udur; varlık, Nûr'un derece derece yansmasıyla oluşmuştur. Bu açıdan Sühreverdî'nin metafiziğı bir Nûr metafiziğıdır.

Bilgi kavramında, Meşşâîlerin akılcılığına karşı Sühreverdî, sezgiyi öne çıkarır. Bu sezgi akıl, duyu ve derüni sezgidir. Nesnelerin gerçekliğini ancak sezgiyle kavrayabiliriz.

Meşşâîlik, İshrâkîlik ve Rivâkiye gibi felsefe ekollerine doğrudan bağlantılı olmayan bazı Müslöman filozoflar vardır ki, bunlara genelde "Bağımsız Filozoflar" denmektedir.

Bunlardan bir tanesi Gazzâlî'dir. Gazzâlî, bazı modern felsefi meselelere de öncölük etmiştir. Bunlardan önemli bazıları şunlardır: Birincisi yöntemsel şüpheciliktir ki, daha sonra Descartes ondan mülhem olarak konuyu yeniden ele almıştır. İkincisi, varlıksal iyimserlik düşüncesidir; bu onun şu meşhur sözünde ifâdesini bulmuştur: "Bu dünya mümkün dünyaların en iyisidir". Gazzâlî'den etkilenen Leibniz'de aynı sözö tekrar etmiştir. Gazzâlî'nin üçöncü önemli katkısı, nedensellik ilkesini tenkid ve reddetmesidir; bu görüşüyle o, kendisinden etkilendiğı düşünölen D.Hume'e öncölük etmiştir.

Bir diğeri ise Endölös asıllı olan İbn Haldün'dur. Önemli bir tarihçi ve Kuzey Afrika'daki çeşitli hükümdarlara danışmanlık yapmış bir âlim bürokrattır. Bugün birçok bilgin onu, tarih felsefesinin ve sosyolojinin kurucusu olarak kabul etmektedir. İbn Haldün, insanı bir yanıyla doğal varlık kabul edip, insanın eseri olan tarihin ve sosyolojinin de insan tabiatı gibi değişmeyen bir yönü olduğundan hareketle tarih ve sosyolojisi doğa ilimleri gibi bir ilim olarak kurmuştur. Bunun için de tarihsel ve sosyal olayların değişken ve sâbit ilkelerini tesbit etmiştir. Devlet, tarih ve sosyal olaylar da tıpkı bir canlı gibidirler -ki bu görüşe uzviyetçi veya biyolojik anlayış denir- doğarlar, gelişirler ve öölürler. Bunların sabit ilkeleri olduğu gibi, değişken ilkeleri de vardır. İbn Haldun, sâbit ilkeleri veya kanunları tesbit ederek tarihi, sosyolojiyi ve iktisadı bir ilim olarak temellendirmiştir.

ONİKİNCİ ASIR SONRASI İSLAM FELSEFESİ

İslâm felsefesini dar anlamıyla sadece Meşşâîlik, yani özelde Aristoculuk ve genelde Yunan tarzı felsefe geleneğı olarak gören bazı Batılı düşünce tarihçileri, İslâm dünyasında felsefenin İbn Rüşd ile sona erdiğini söylerler. Özellikle Gazzâlî'den sonra bazı nedenlerden dolayı saf bir felsefenin duraklamaya geçtiğini söyleyebiliriz. Bu nedenlerin başında, Gazzâlî ve sonrası dönemlerde felsefenin kelâm ve tasavvuf ile iç içe sokulması gelir. Diğeri önemli bir neden de, Meşşâî filozofları tenkid etmesi ve onlara bazı görüşlerinden dolayı küfür ile itham etmesinden, felsefenin zararlı olduğu kanaatinin İslâm dünyasında yaygınlık kazanmasıdır. Bir başka neden ise, İslâm

dünyasında ortaya çıkan Selefçiliğin, 14. ve 15. yüzyıllarda yeniden canlanmasıdır. Diğer başka bir neden de, İslâm dünyasında doğa bilimlerinin 14. yüzyıldan itibaren duraklamasıdır. Bilindiği gibi felsefe ile doğa bilimleri arasında çok sıkı bir bağ ve ilişki vardır. Bu yüzden, birisinin gerilemesi, diğerinin de gerilemesine neden olmuştur.

Doğu İslâm dünyasında felsefenin duraklama sürecine girdiği XIII. yüzyılda, Endülüs'te felsefe canlanma sürecine girmiştir. Endülüs Emevîlerinde 13. ve 14. yüzyıllardaki siyasi iç çekişmeler tekrar felsefe ve bilimin duraklamasına neden olmuştur.

Osmanlı tarihinde, felsefî düşünce iddia edildiği gibi rağbet görmemiş değildir. Felsefî düşünceyi yeniden canlandırmada ilk adım bizzat Fatih ile başlamıştır. Ancak, Kânûnî'den Lâle devrine kadar, genelde, mantık dışta bırakılırsa felsefî disiplinler medreselerde okutulmamıştır. Lâle devrinde özellikle bizzat Damad İbrahim Paşa'nın girişimleriyle felsefî ve aklî ilimlere yeniden bir merak uyanmıştır. Tanzimat'la birlikte felsefe derslerinin yeniden medreselerin ve yeni açılan okulların ders programlarına girdiğini görüyoruz. Bu devirde, İslâm felsefesi yerine Batı felsefesine merak giderek artmıştır.

TEHÂFÜTÇÜLÜK VEYA GAZZÂLÎCİLİK-İBN

RÜŞDÇÜLÜK: Özellikle Fatih devrinin ünlü iki âlimi Hocaşâde ile Alâeddin Tûsî'den Gazzâlî ile İbn Rüşd arasındaki felsefî tartışmaların ele alınmasını isteyince, Gazzâlî ve İbn Rüşd'ün Tehâfüt'leri yeniden okuyarak, Osmanlı âlimleri onlardaki meseleler üzerine akıl yürütmüşlerdir. Bazı konularda Gazzâlî, bazı konularda İbn Rüşd haklı görülmüş ise de bazı konularda da âlimler kendi özel fikirlerini vaz etmişlerdir.

EFLÂTUNCULUK: Bazı Osmanlı düşünürleri doğrudan Eflâtunculuğa meyletmışlerdir. Bunlar arasında, Muslihiddîn b. Sinâ, Risâle-i Eflâtûniyye isimli bir eser yazarak Eflâtun'un fikirlerini tanıtmış ve eserini II.

Beyâzîd'a takdim etmiştir: Eflâtun'un ideler nazariyesiyle ilgilenen diğer bir Osmanlı düşünürü de İbrahim Kasapbaşızâde (ö. 1619)'dir: Onun Risâle fi'l-Musûlî'l-Eflâtûniyye adlı eseri meşhurdur.

ARİSTOCULUK: Özellikle Osmanlı mantık çalışmalarında ve Tehâfüt tartışmalarında Aristoculuk Osmanlı felsefesinde her zaman varolagelmüş ise de, XVIII. yüzyılda, yani Lâle Devrinde, yukarıda da işaret ettiğimiz gibi, saf Aristoculuğa doğru bir eğilim baş göstermiştir. Bunda meşhur bilgin Yanyalı Es'ad Hoca Efendi (ö.1731) önemli bir rol oynamıştır.

İŞRÂKÎLİK: Şuhreverdî el-Maktûl'un fikirleri, başlangıçtan beri Anadolu'da ve Türkler arasında biliniyordu. O, Anadolu Selçukluları devrinde, başta, Erzurum, Erzincan, Harput ve Diyarbakır gibi illeri dolaşmış ve fikirlerini benimseyen bilgin ve devlet

adamları vardı. Osmanlılar devrinde de İshrâkîlik devam etmiştir.

İshrâkîliğin XVII. yüzyıldaki en büyük iki temsilcisinden biri, Kasapbaşızâde'dir; yazdı Risâle fi Akvâlî'l-İshrâkiyye adlı eseriyle ishrâkîliği tanıtmıştır. Diğer, İsmail Ankaravî (ö. 1725)'dir; o, Suhreverdî'nin Heyâkilü'n-Nûr adlı meşhur eserine "İzâhu'l-Hikem" adıyla çok güzel bir şerh yazmıştır. Sonra İshrâkîlikle ilgilenen bir başka düşünür olarak İsmail Hakkı Bursevî (ö. 1725)'yi görüyoruz. Daha sonra, İshrâkî felsefeyi yayanlardan biri de Yirmisekiz Mehmet Çelebî (ö.1732) olmuştur; o, Suhreverdî'nin talebesi Şehrezûrî (ö.1288)'nin eş-Şeceretü'l-İlâhiyye isimli eserinin fizik ilmine dair dördüncü kısmını "Semeretü's-Şecere" adıyla Türkçe'ye çevirmiştir.

İBN SİNÂCİLİK: Tehâfütler geleneğiyle hem genel olarak Meşşâlik, hem de Gazzâlîcilik Osmanlı düşüncesinde devam etmiş ise de, bu mektepte önemli bir yeri olan İbn Sinâcılık ayrıca devam ettirilmiştir. Şimdiki bilgilerimize göre, İbn sinâ'nın doğrudan kendi eserleri ve fikirleri üzerine çalışmış bir Osmanlı düşünürüne rastlamıyoruz. Ancak Kazvinî ve Ebherî gibi İbn Sinâcî filozofların felsefî eserleri, hem çokça okunmuş, hem de birçok Osmanlı düşünürü eserleri üzerine şerhler ve hâşiyeler yazmıştır.

Osmanlı kültüründe felsefî ilimlerden olan mantık, psikoloji ve ahlâkla ilgili yüzlerce eser vardır. Bunları burada sayıp dökmeye gerek yoktur. Bazı önemli eserleri zikretmekle yetinelim. Ahlâk konusunda Kınalızâde Ali Efendi'nin Ahlâk-ı Alâîsi önemlidir. Mantıkta, Molla Fenarî'nin Şerh-i İşagocî'si, Yanyalı Esad Efendi'nin, Kilisli Abdullah Efendi'nin ve Gelenbevî'nin birçok mantık eserleri önemlidir. Psikolojide, el-Kâfiyecî'nin ruh ve nefis ile ilgili üç eseri, İdris-i Bitlisî'nin Risâle fi'n-Nefs'i Kasapbaşızâde'nin Risâle fi'r-Rûh ve'n-Nefs'i en önemli eserlerdir. Burada son olarak şu hususu da hatırlatmakta yarar vardır. Kâtib Çelebi (1609-1657) ve Hüseyin Hazerfen (ö.1691) gibi genel kültür üzerine eserler veren bilginler, eserlerinde eski Yunan filozoflarını hayat ve eserleriyle tanıtmaya devam etmişlerdir.

SORU CEVAP

SORU: Hermes geleneği nedir ve İslam düşüncesinde ne gibi etkileri olmuştur?

CEVAP: Mezopotamya ve Akdeniz havzası medeniyetlerinin temelini oluşturan Hermes geleneği özellikle Astronomi, Matematik, Simya, Astroloji ve Sihri (okült) düşünceler bakımından zengin ve ileri seviyede bir gelenektir. İslâm dünyasında Astronomi ve Kimya gibi ilim dallarının gelişmesine doğrudan ve dolaylı bir tesiri olduğu gibi, Astroloji, Simya, hurîfilik ve büyücülük gibi sırrî- batınî disiplinlerin de temelini oluşturmaktadır. Hermes geleneğinin tesirlerini, özel olarak, tasavvufî cereyanlarda, Batınîlik ve İsmaililik ve Dürzîlik gibi dinî akımlar ile

İSLAM DÜŞÜNCE TARİHİ

İhvânü's-Safâ risâlelerinde görmek mümkündür. Söz gelimi, bazı Dürzî yazarlara göre beklenen Mehdî, Hermes'tir.

SORU: İlk yabancı eserlerin tercümesi kimin zamanında olmuş ve hangi kitaplar çevrilmiştir?

CEVAP: Yabancı kaynakların ilk çeviri Hz. Ömer zamanında gerçekleştirilmiştir. Müslüman askerleri İran'ı feth edince, İran'da buldukları Pehlevice eski İran krallarının tarihine ait "Hudayi Nâme" adlı eseri Hz. Ömer'e gönderirler. Hz. Ömer, eserin Arapça'ya tercümesini emreder. Ancak, Hz. Ömer, tercümenin ilk bölümünü okuyunca; hoşuna gitmez ve eserin tercümesini durdurur.

SORU: Yunan-Hellenistik filozoflardan hangileri İslam düşüncesini etkilemiştir?

CEVAP: İslâm düşüncesine, eserlerinin Arapça çevirileriyle doğrudan kaynaklık eden filozoflar şunlardır: Eflâtun (Platon), Aristo (Aristoteles), Plotinus, Proclus, Galen, Alexandre d'Afrodise.

SORU: İslam düşüncesi genel anlamda nasıl bir kavramı karşılamaktadır?

CEVAP: İslâm düşüncesi, Müslüman düşünürlerin ve filozofların ortaya koydukları düşüncelerin ortak adıdır. Sadece düşünürlerin Müslüman olmasından değil, aynı zamanda Kur'an ve Sünnet gibi İslâm dininin en temel iki kaynağının böyle bir düşüncenin oluşumuna ve gelişimine doğrudan ve dolaylı etkiye bulunmasındandır.

SORU: İslam Felsefesi ile tam olarak karşılanmak istenilen nedir?

CEVAP: İslâm Felsefesi, sadece İslâm dünyasında ortaya çıkıp gelişen felsefenin adıdır. Bu bakımdan genel anlamıyla felsefe ne ise, İslâm Felsefesi de odur. Dolayısıyla felsefe olmak bakımından İslâm Felsefesi, felsefeden başka bir şey değildir. Sözgelimi Yunan felsefesinden, Ortaçağ Felsefesinden, Hind Felsefelerinden ne anlaşıyorsa, İslâm Felsefesinden de aynı şey anlaşılmalıdır. İslâm Felsefesi, Müslüman filozofların felsefî düşüncesi olarak tanımlanır. İslâm Felsefesi, İslâm düşüncesinin önemli kısmını teşkil eder.

SORU: İslam düşüncesinin kapsamına hangi felsefe alanları girmektedir?

CEVAP: İslâm düşüncesinin kapsamına giren alanlar şöyledir: Kuramsal Felsefe (mantık ve metafizik) Pratik (Amelî) Felsefe (hukuk, siyaset, ahlâk ve iktisat felsefeleri) Kelâm Tasavvuf Bilim Felsefesi Sanat Felsefesi Din Felsefesi Dil Felsefesi Tarih Felsefesi.

SORU: İslam düşüncesinin oluşmasında besleyici rol oynayan İslami ve yabancı kaynaklar olmak üzere iki asli kol vardır. Bunlardan yabancı kaynaklar hangileridir?

CEVAP: İslam düşüncesinin uzun soluklu oluşma sürecinde ona dahil olan ya da etkileyen yabancı kaynaklar şunlardır: ? Müslüman Milletlerin Eski Kültürleri ? Yabancı Eserlerin Tercümesi ? Hermes Geleneği ? Yunan-Hellenistik Düşüncesi ? Sasânî Düşüncesi ? Hint Düşüncesi ? İskenderiye Mektebi ? Urfa ve Nusaybin Mektepleri ? Cündişapur Mektebi ? Antakya Mektebi ? Harran Mektebi.

SORU: İslam düşüncesini temelini oluşturan İslami kaynaklar kaç'a ayrılır ve bunlar nelerdir?

CEVAP: İslam düşüncesinin İslami temeli ikiye ayrılır. Bunlar Kur'an ve Hz. Muhammed'in sünnetleridir.

SORU: Urfa Mektebi kimler tarafından ne için kurulmuş ve kapatılmıştır?

CEVAP: Bunlar, gerçekte, birer din mektebiydi. Urfa mektebi, İranlılar tarafından 363 yılında kuruldu. O, Hristiyanlaşan İranlılar için Yunancayı ve Hristiyanlığı öğretmek için açılmıştı. Ancak, Aristo mantığı ve Porfyrious'un mantık kitabı İsağojî orada, uzun bir zaman okutuldu. Bu mektep, 489 yılında Bizans İmparatoru Zenon tarafından kapatıldı.

SORU: Hz. Muhammed'in ölümünün ardından doğan ihtilaflar İslam düşüncesini olumlu-olumsuz nasıl etkilemiştir?

CEVAP: Olumlu yönde etkilemiştir. "Ümmetimin görüş ihtilafında rahmet vardır" şeklindeki Hz. Peygamber'e atfedilen hadiste de ifade edildiği gibi, farklı görüşlerin olması aslında bir olumsuzluk değil, gerçekten bir rahmettir. Çünkü İslâm'daki aklî düşünce, ancak böyle doğup gelişebilmiştir.

SORU: Abbasiler Dönemi'nde İslam düşüncesinde ne gibi değişimler yaşanmıştır?

CEVAP: Abbasiler'in 750 yılında, Emevîler'den iktidarı ele geçirmelerine paralel olarak, İslâm düşüncesinde de hızlı gelişmeler olmuştur. Aklî düşüncenin, özellikle de felsefî ve bilimsel düşüncelerin gelişmesinde ilk Abbasî halifelerinin büyük katkısı olmuştur. düşünce hareketleri artık bilimselleşmeye, yani belirli temel tezlerle sistematik ve doktriner anlayışlar haline gelmeye başladılar. Düşünce hareketleri, Abbasiler dönemiyle birlikte, Fıkıh (Hukuk), Tasavvuf, Kelâm ve Felsefe gibi belirli ilim dalları haline geldi ve her ilim dalı için temel esaslar ve yöntemler belirlendi. Aynı zamanda gerçek anlamıyla, felsefî, bilimsel ve teknik düşünceler ilk defa bu devrin başında ortaya çıkmıştır.

SORU: Harran Mektebi daha çok hangi alanlarda faaliyet göstermiştir?

CEVAP: Harran mektebi, astronomi, astroloji, matematik ve felsefe alanında faaliyet gösteriyordu. Aynı zamanda Yeni-Eflâtuncu felsefe de bu mektepte hakim görüştü.

SORU: İslam'daki temel ayrışmalar ne zaman başlamış ve kaç grup meydana gelmiştir?

CEVAP: Müslümanların büyük bir kısmını, siyaseten, Hz. Ali Partisi (Şî'atü Ali) ve Mu'aviye Partisi (Şî'atü Mu'aviye) gibi iki ana kısma ayırmıştır. Tahkîm (hakeme başvurma, hakem tayin etme) olayı yüzünden kendilerine Hevâriç (Haricîler) yani Ayrılıkçılar denen bir kısım Müslümanların Hz. Ali'den ayrılarak üçüncü bir parti meydana getirmiştir. "Sûfiyye" grubuyla bu bölünme dört sınıf haline gelmiştir.

SORU: İslam felsefesinin başlangıcı nasıl gerçekleşmiştir?

CEVAP: Çeşitli alanlardaki ihtiyaçların ortaya çıkması, başlangıçta yeni fethettikleri ülkelerde varolan bu alanlara ait ilimleri Müslümanların da öğrenmesi ve o alanlarda yazılmış öncekilere ait eserlerin Arapça'ya tercüme edilmesi ihtiyacını doğurdu. İlk olarak matematikten, astronomi ve tıp gibi aklî ve doğa ilimlerine merak ettiler. Ancak bu ilimler o dönemlerde felsefeden ayrı olmadıkları için, o ilimleri alırken ister istemez başta Yunan

İSLAM DÜŞÜNCE TARİHİ

düşünürleri olmak üzere önceki düşünürlerin felsefi düşüncesini de İslâm dünyasına aktardılar.

SORU: İslam düşünce tarihinde feylesof olarak adlandırılan isimler hangileridir ve neden bu şekilde adlandırılırlar?

CEVAP: İslâm düşünce tarihinde, geleneksel kullanılışıyla ve klasik anlamda feylesof, sadece kendileri bu tabirde sıfatlanmış, aklî (rasyonel) düşünceye ağırlık veren Kindî, Fârâbî, İbn sinâ, İbn Rüşd, İhvân-ı Safâ, Suhreverdî elMaktul vb. kimselere denir.

SORU: İslam düşünce tarihi içinde birer akıma dönüşse de uzun soluklu olmayan felsefi gelenekler hangileridir?

CEVAP: 9. Ve 10. yüzyıllarda İslam düşünce tarihinde ortaya çıkan akımlar şunlardır: ? Sofistâiyye (Sofizm) ? Reybiyye (Şüphecilik) ? Tabî'yyun ? Bilinemezlik (Tekâfü-i edille).

SORU: Yunan kökenli olan felsefe kelimesini ilk olarak kim kullanmıştır ve ne anlama gelmektedir?

CEVAP: İlk defa Fisagor'un kullandığı sanılan bu Yunanca "filosofia" kelimesi, "sevgi" anlamına gelen "filo" ve "hikmet" anlamına gelen "sofia" gibi iki kelimeden oluşmaktadır. Felsefe kelimesinin karşılığı olan "filosofia"nın kelime manası "hikmet sevgisi" demektir.

SORU: Bilinemezlik akımının temelinde hangi görüş vardır?

CEVAP: Hiçbir şeyin doğrulanamayacağını savunanlardır. Onlara göre, bir şeyin doğruluğu veya yanlışlığı hakkındaki deliller ve karşıt deliller eşit derecede geçerliliğe sahiptir. Batı felsefi kavramıyla ifâde edilecek olursa, bu akıma, agnotisizm denebilir.

SORU: Meşşâiyye nedir ve nasıl bir ekoldür?

CEVAP: Meşşâiyye "yürüyücülük" demektir. "İslâm Aristoculuğu" anlamına gelir. Aristo felsefesini benimseyen ve onun yolunda giden İslâm filozoflarına da "Meşşâ'ıyyûn" denir. Aristo'yu daha yakın olarak mantık ve metafizikte takip etmişlerdir. Bütün Meşşâ'î filozoflar, birçok katkılarıyla beraber mantık konusunda Aristo'yu takip etmişlerdir. Bilgi kuramları, mantık ve psikoloji üzerine dayanır; tümdengeli benimseler. Meşşâîlere göre varlık kavramının veya metafiziğin temel iki ilkesi vardır. Birincisi, mantık ilkeleri; ikincisi, nedensellik (illiyet) ilkesidir.

SORU: Meşşâîlere göre kaç neden vardır ve bunlar nelerdir?

CEVAP: Meşşâîler dört nedenden bahsederler; ancak Aristo'nun neden sıralamasını değiştirirler. Bana göre 1) Fâil Neden (İlk neden sözkonusu olunca, bu Tanrı'dır; ancak doğadaki herhangi bir nesne de fâil neden olabilir; örneğin babanın, oğluna neden olması gibi); 2) Şeklî (sûrî) neden; varlığa şeklini veren nedendir; 3) Maddî neden, bir şey neden oluşmuş veya yapılmış ise, o onun maddî nedenidir; 4) Gâye (Gâ'î) neden; bir şey ne için yapılmış ise o gaye, onun gaye nedenidir.

SORU: Lale Devri'nde yabancı felsefe kaynaklarının Osmanlıca'ya kazandırılması kimin sayesinde olmuştur?

CEVAP: Lâle devrinde Damad İbrahim Paşa'nın girişimleriyle felsefi ve aklî ilimlere yeniden bir merak

uyanmıştır. Söz konusu Paşa'nın okuz kişiden oluşan bir tercüme heyeti kurarak, Grekçe'den (Yunanca), Arapça'dan ve Farsça'dan bir kısım felsefi eserlerin Türkçe'ye tercümesini sağlamıştır. Bu heyetin başında ünlü ilim adamı Yanyalı Esad Efendi vardı.

SORU: İşrâkiyye kelime olarak ne anlama gelir ve hangi filozof tarafından oluşturulmuştur?

CEVAP: İşrâkiyye, "işrâk" kelimesinden türetilmiştir. İşrâk, "ışığın veya güneşin doğması", "ışığın açılması" anlamlarına gelir. İşrâkiyye, meşhur filozof Şehâbeddin Sünreverdî el-Maktûl (1153-1191)'in kurduğu özel bir felsefenin adıdır. Bu felsefeye kendisi "Hikmetu'l-İşrâk" (İşrâk Felsefesi) demiştir.

SORU: 12. asır sonrasında İslam felsefesinin gerilemesindeki temel nedenler nelerdir?

CEVAP: XII. Yüzyıldan sonra da Meşşâîler İslâm dünyasında devam etmiştir ancak sonraki Meşşâîler, genellikle öncekileri yorumlamakla yetinmişlerdir. Felsefenin duraklamasındaki bir neden Gazzâlî ve sonrası dönemlerde felsefenin kelâm ve tasavvuf ile iç içe sokulması gelir. Meşşâî filozofları tenkid etmesi ve onlara bazı görüşlerinden dolayı küfür ile itham etmesinden, felsefenin zararlı olduğu kanaatinin İslâm dünyasında yaygınlık kazanmasıdır. İslâm dünyasında ortaya çıkan Selefçiliğin, 14. Ve 15. yüzyıllarda yeniden canlanmasıdır. Bunda daha önce meydana gelen Moğol istilası ve Haçlı Seferleri kısmî bir rol oynamıştır. İslâm dünyasında doğa bilimlerinin 14. yüzyıldan itibaren duraklamasıdır. Bilindiği gibi felsefe ile doğa bilimleri arasında çok sıkı bir bağ ve ilişki vardır. Bu yüzden, birisinin gerilemesi, diğerrinin de gerilemesine neden olmuştur.

SORU: İşrakilik Selçuklular Dönemi'nde neden popülerleşmiştir?

CEVAP: İşrâkîlik, Selçuklular devrinde özellikle II. Kılıçarslan ve I. Alâeddin Keykûbât zamanlarında, kurucusu Sühreverdî'nin kendisinin Anadolu'da bulunmasıyla, moda haline gelen bir felsefe olmasına rağmen, asıl hâkimiyetini ve gerçek taraftarlarını İran'da buldu ki, onlara İşrâkiyyûn denilir.

SORU: İslam düşünce tarihinde Ansiklopedistler olarak adlandırılan grup nasıl ortaya çıkmış ve neler yapmıştır?

CEVAP: İhvân'us-Safâ (Safâ kardeşleri) gizli, gizemli bir ansiklopedist felsefe cemiyetidir. Nerede, ne zaman ve kimler tarafından kurulduğu henüz kesinlik kazanmamıştır. Genelde 9.-10. yüzyıllar içinde, önce Basra veya Bağdat'ta kurulduğu kabul edilir. Kurucu filozoflardan bazılarının Sünnî ve bazılarının Şîî eğilimli kişiler olduğu söylenir. Her birisi, mantıktan musikiye, psikolojiden astronomiye ayrılmış elli iki risâleden oluşan bir eser yazmışlardır; bu eser "Resâil" veya Resâilu İhvân'us-Safâ" olarak bilinir. Resâil, tam bir felsefi ilimler ansiklopedisidir.

SORU: Rivakiyye kaynağını nerede bulur ve nasıl bir adlandırma sonucunda ortaya çıkmıştır?

CEVAP: Kelime anlamı itibarıyla "revaka mensup" veya "revaka ait" demektir. Bir ıstılah olarak genelde Stoacılık, özelde "İslâm Stoacılığı" demektir. Stoacılar derslerini revaklara yani sütünlara yaslanarak yaparlardı. Onun için onlara bu ad verilmiştir. Bütünleriyle Stoacıları takip eden

bir Müslüman düşünürü veya sistematik bir İslâm Stoacılığını İslâm düşünce tarihinde görmek mümkün değildir. Bu bakımdan mutlak manada Rivâkiyye diye müstakil bir İslâm felsefesi ekolü yoktur.

SORU: Tehafütçülük nedir?

CEVAP: Fatih devrinin ünlü iki âlimi Hocaîzâde ile Alâeddin Tûsî'den Gazzâlî ile İbn Rüşd arasındaki felsefî tartışmaların ele alınmasını isteyince, Gazzâlî ve İbn Rüşd'ün Tehâfüt'leri yeniden okuyarak, Osmanlı âlimleri onlardaki meseleler üzerine akıl yürütmüşlerdir. Bazı konularda Gazzâlî, bazı konularda İbn Rüşd haklı görülmüştür. İlk iki Tehâfüt kitabı da Hocaîzâde ve **SORU:** Osmanlı düşünce tarihinde Platon'dan kimler etkilendi?

CEVAP: Osmanlı'da Eflatunculuk'un önde gelen isimleri arasında, Muslihiddîn b. Sinâ, Risâle-i Eflâtûniyye isimli bir eser yazarak Eflâtun'un fikirlerini tanıtmış ve eserini II. Beyâzîd'a takdim etmiştir. Eflâtun'un ideler nazariyesiyle ilgilenen diğer bir Osmanlı düşünürü de İbrahim Kasapbâşîzâde (ö. 1619)'dir.

SORU: Osmanlı döneminde Aristoculuk ne zaman yaygınlaşmaya başlamıştır ve bunda en çok hangi düşünürün etkisi vardır?

CEVAP: XVIII. yüzyılda, yani Lâle Devrinde saf Aristoculuğa doğru bir eğilim baş göstermiştir. Bunda meşhur bilgin Yanyalı Es'ad Hoca Efendi (ö.1731) önemli bir rol oynamıştır. Yunanca bilen Es'ad Efendi, Aristo mantığı üzerine, Aristo'nun Yunanca mantık yazılarına dayanarak önemli çalışmalar yapmıştır. Aynı şekilde Aristo'nun fiziği üzerine de çalışmalar yapmıştır; Aristo'nun Fizik kitabını, Yunanca aslından Arapça'ya çevirmiştir.

ÜNİTE 2: İSLÂM DÜŞÜNCE OKULLARI

İSLÂM DÜŞÜNCE OKULLARININ ORTAYA ÇIKIŞINI BELİRLEYEN SEBEPLER

Hız Peygamberin ölümünden sonra Müslümanların hayatta karşılaştıkları problemler artarak devam etti. İslâm bilginleri ve düşünürleri aracılığıyla dinamik olarak bu sorunlara çözüm bulmak durumundaydı. Bu doğal süreç bugünde devam etmektedir. Sonuç olarak da hayatla dinamik etkileşim neticesinde İslâm düşünce okulları ortaya çıktı.

İslâm Düşünce okullarını ortaya çıkaran sebepleri iki şekilde inceleyebiliriz.

1. İslâm dininin ana metinlerinden kaynaklanan sebepler ve
2. yeni dinin etkileşim alanlarından ortaya çıkan sebepler.

İslâm Düşüncesinin oluşumunda dini metinlerin kendi karakterlerinden kaynaklanan özellikler bulunmaktadır. Zahirleri açısından bakıldığında, Allah'ın sıfatları, insanın irade hürriyeti gibi konularda dini metinlerin kendi içerisinde çelişik ifadeler bulunmaktadır. Ayrıca dinî metinlerin bünyelerinde barındırdığı kapalılığın belirleyici bir rolü vardır. Bazı

ayet ve hadisler farklı şekillerde anlaşılabilmiştir. Bazı dini metinlerin anlamları herkesin aynı şeyi anlayabildiği şekilde açık ve seçik değildir. İslâm düşünce okulları hem dini metinlerin anlaşılmasını bir sorun olarak tartışacak hem de bunun yöntemine dair tartışmaları yürütecektir. Özellikle Kelam düşünce okullarının oluşumunda bu husus belirleyici olacaktır. İslâm düşünce okullarının oluşumunun vahyin dışında İslâm'ın tarihteki yayılış serüveniyle de yakından alakası vardır.

İslâm'ın diğer iki semavi din geleneğinden önemli bir farkı vardır. İslâm, tarihi bir gerçeklik olarak devletle beraber var olmuştur. Yahudilik ve Hristiyanlık ise doğuşları itibarıyla devletle beraber ortaya çıkmamışlardır. İslâm'ın doğuşundan itibaren devletle beraber varlığını devam ettirmesi, İslâm dininin düşünce okullarının oluşum sürecini ve mahiyetlerini etkilemiştir.

Kısmen tepkiler olsa da İslâm toplumunun genelinde dışlayıcı ve katı savunma duvarları oluşmamıştır. İslâm düşünce okulları işte bu ortam içerisinde ortaya çıkmıştır. Kelam, tasavvuf ve felsefe okulları, hem sorunların ortaya çıkışı itibarıyla hem de kavramsal içeriklerin aktarılması bakımından, oluşum süreçlerinde bu kültürel zenginlikten istifade etmiştir. Diğer taraftan İslâm'ın siyasi bir yapıyla imparatorluk formunda var olması diğer din ile kültürlerle anlamlı bir ilişkinin kurulması ve ortak bir dilin inşasını zorunlu kılmıştır.

Bunun dışında İslâm'ın devletle beraber olması felsefenin temsil ettiği akli ilimler geleneğinin tevarüsünü zorunlu kılmıştır. Devlet vergilerin toplanması, gelirlerin hesaplanması, harcanması, dinen tespiti zorunlu olan vakitleri belirlenmesi, sağlık hizmetleri ve benzeri eylemler için matematik, fizik, tıp, astronomi gibi akli ilimlere zorunluca ihtiyaç duymuştur.

Diğer din ve kültürlerden gelen akli eleştiriler İslâm düşünce okullarını çok çeşitli şekillerde etkiledi. Brahmanizm, Mecusilik, Dehriilik, Tabiatçılık, Batınîlik ve İlhad gibi hareketler İslâm'a yönelik entelektüel eleştiri ve saldırılarda bulundu. Bu eleştiriler bir yönüyle İslâm'ın kendi metinlerinin daha farklı ve derinden anlaşılmasına yol açarken diğer yandan da "red" ve savunma çabalarıyla akli sınırlar çizilme ihtiyacını doğurdu.

MECUSİLİĞİN bir kolunun evrenin ve evrendeki oluş ve bozuluşu açıklamak için kullandığı iki ezeli ilke yani iyilik ve kötülük ilkesi cevap verilmesi gereken bir eleştiriydi. Bu doğrudan Allah'ın birliğine yönelmiş bir meydan okumaydı.

DEHRİYYE olarak anılan gruplar evrenin zamanın eseri olduğu şeklinde görüşler ileri sürdüler. Bu görüş

aynı zamanda cahiliyye Arapları arasında da bulunmaktaydı.

TABIATÇILAR olarak isimlendirilen bir grubun Tanrı'yı dışlayarak evreni sadece tabiatın bir eseri olduğu iddiası da cevaplanmalıydı. Bu son iki eleştiri ise Tanrı'nın mutlak ezeliğine ve varlığına yönelik bir meydan okumaydı.

Hint kökenli BRAHMANLARIN –ki Berahime olarak anılmaktaydı– Peygamberliğin imkân ve gerekliliğine yönelik eleştirileri vardı. Peygamberliğin Allah'ın mutlak adaletine aykırı olduğunu ileri sürüyorlardı. Görüşlerine göre hem peygamber hem de kavmi seçilmiş hale geliyordu. Bu ise Allah'ın mutlak adaletine aykırıydı. Allah eşit davranmalıydı. Tüm insanlarda bulunan akıl onların mutluluğa ulaşması için tek başına yeterliydi.

HIRİSTİYANLAR ise bir ama üç olan Tanrı inancını yani teslis inançlarının doğru olduğunu savunuyorlardı. Ayrıca Hristiyanlar kendi inançlarını korumak için Kur'an'ın ezeli oluşunu da teslisin ezeli unsurlarına benzetti. Hristiyanların Allah'ın birliği hakkındaki bu meydan okuması en derin tartışma konusunu ortaya çıkardı.

BÂTİNİLER ise hermetik kültürle ilişki içerisindeydi. Bâtiniler dini metinlerin zahiri manalarının önemli olmadığını iddia ettiler. Önemli olan batınî, deruni anlamdı. Onlara göre akli, objektif bilgi kurtuluşa ve mutluluğa erdiremezdi. Kurtuluş ve mutluluk ancak masum imamların takip edilmesiyle elde edilebilirdi.

İSLAM DÜŞÜNCE OKULLARI

Bu çerçevede ortaya çıkan önemli İslâm düşünce okulları kelam, felsefe ve tasavvufur. İslâm Düşüncesinin Kelam okullarının ortaya çıkışında öncelikle siyasi olaylar etkilidir. Hz. Peygamber'in ölümünün arkasından kimin halife olacağı sorunu ortaya çıkmıştır. Hz. Ali'nin sonraki taraftarları, halifenin kimin olacağını dinen, vahiy yoluyla belirlendiğini iddia etmişlerdir. Hz. Osman'ın öldürülmesinin ardından Hz. Ali'nin hilâfeti döneminde meydana gelen Cemel ve Siffin savaşları meydana gelmiştir. Bu bağlamda bir Müslümanı öldürmenin dinî hükmü, iman-günah, kader-cebir, tekfir gibi konular tartışılmış ve çözümler aranmıştır. Hilafet meselesi etrafında Hariciler, Şia ve Mürchie grupları ortaya çıkmıştır. Kader ve cebr konuları etrafında ise Cehmiyye, Cebriyye, Kaderiyye ve Mutezile okulları ortaya çıkmıştır. Mutezile karşısında ise Selefiyye, Eşari ve Maturidi okulları ortaya çıkmıştır. Kelam bir yandan İslâm inanç esaslarına yöneltilen eleştirileri akli yöntemlerle cevaplandırmıştır. Diğer yandan da eleştirilerden de istifade ederek İslâm inancını tutarlı bir akli sistem

haline getirmeye çalışmıştır. Kelamcıların eleştirilere cevap veriş şekli cedel formunda gerçekleşmiş ve bu da onların yöntemi olmuştur.

İslâm Düşünce okullarından tasavvuf ise tarihsel olarak ilk ortaya çıkışı ekonomik zenginleşmeye tepki olarak ortaya çıkmıştır. Fetihler sonrası İslâm toplumun geçirmiş olduğu zenginleşme ve dünyevileşme eğilimleri dinin, insanın, dünyanın ve yaşamın anlamına dair sorular uyandırmıştır. İslâm Düşünce Okullarından felsefenin kurulması ise farklı bir dinamikle olmuştur. Felsefenin İslâm dünyasında oluşmasının en önemli vasatı tercüme hareketleridir.

Orta Çağ'da felsefe tüm akli bilim ve geleneklerinin şemsiye ismidir. Ve felsefe büyük oranda bilim anlamına gelmektedir.

Müslüman filozoflara göre felsefe insanlığın ortaya çıkışından itibaren devam eden bir tür hakikat araştırmasıydı ve kendileri de hakikatin peşinden koşan öğrencilerdi. Müslüman filozoflar felsefenin birikimsellik, süreklilik ve evrensellik boyutlarını her zaman önemsemişlerdir. Kendilerinin ürettikleri felsefi birikim de evrensel dünyaya hitap etmekteydi.

Akli mirasın devralınmasına yönelik tercüme hareketiyle beraber felsefenin altında birçok okul oluşmaya başladı. Bunlardan özellikle MEŞŞÂÎ VE İŞRAKÎ okul İslâm dünyasında yaygınlık kazanıp sürekli olmuştur. Bunun dışında DEHRİYYE VE TABİATÇILAR şeklinde iki okul daha vardır.

Dehriyye şeklinde anılan okul evrenin başlangıcı ile sonu olmadığını ve yaratılmadığını iddia etmektedir. Okulun isminde bulunan "dehr" kelimesi başlangıcı ve sonu olmayan zaman anlamındadır. Bu okul âlemin ezeliğini ve maddî evrenin ötesinde akıl, ruh ve Tanrı gibi manevî hiçbir varlığın bulunmadığını ileri sürmüştür. Evrenden ayrı bilinçli ve irade sahibi Tanrı fikrini reddetmiştir. Bilgi konusunda ise duyuların dışında başka bir bilgi kaynağı kabul etmemiştir. Tabiatçı okul varlıktaki değişimi sebep-sonuç ilişkileri çerçevesinde sadece tabiatla açıklamaktadır.

Tabiattaki her türlü oluşum, değişim ve gelişimi rasyonel olarak açıklamaya çalıştılar. Bu okul tıp, kimya, astronomi ve matematik olmak üzere çeşitli pozitif bilim dallarında ciddi araştırmalar yaptı. İslâm dünyasında Câbir b. Hayyân ile Ebû Bekir er-Râzî'nin tabiatçı felsefelerinden bahsedilmektedir.

Meşşâî felsefe okulu felsefenin İslâm dünyasına aktarılması, içselleştirilmesi, sistemleştirilmesi, yeni özgün felsefi sorunların inşası ve evrensel felsefi sorunların tartışılmasına devam bakımından son derece önemlidir. Kindî, Fârâbî, İbn Sînâ, İbn Bacce ve İbn Rüşd gibi seçkin İslâm filozofları tarafından temsil

olunur. İslâm dünyasında en yaygın ve en etkili olan okul Aristo felsefesini takip eder.

Meşşâî okulu Aristo felsefi sistemi tarafından belirlenir ve yönlendirilir. Hakikatin hakikatle çelişmeyeceği ilkesine dayanarak, Aristo felsefesinin belli değişiklik ve tadilatla beraber İslâm diniyle uyumlu olduğunu düşünüyorlardı. Çatışma gibi gözükten alanları da tevil ve yorumlamayla aşmışlardır.

Meşşâî filozoflar dehriyye ve tabiatçı okullarının aksine peygamberlik kurumunu kabul ederler ve felsefi olarak savunurlar. Meşşâî filozoflara göre peygamberlik kurumu sosyal ve siyasal bakımdan zorunludur. Meşşâî filozofların Tanrı, evren, insan ve akıl konularında kendilerine has yaklaşımları bulunmaktadır. Bunların bir kısmı dönemin akli müktesabatından alınmış iken bir kısmı da müslüman filozofların kendi özgün katkılarıdır. Mesela Farabi Tanrı'yı şu şekilde tavsif eder: Tanrı zatı itibarıyla bir olduğundan bütün varlıklardan farklıdır. Bundan dolayı varlıklar içerisinde sadece ilk varlık ismini ve anlamını O hak eder.

Meşşâî okula göre her şeyden önce din ile felsefe arasında konu ve gaye birliği bulunmaktaydı. İkisi de insanları mutluluğa götürecek gerçek bilgiyi ve gerçek ameli insanlara öğretmeyi hedeflemektedir.

Meşşâî filozoflar Aristo'yu takiben felsefeyi nazari ve ameli olmak üzere iki kısma ayırırlar. Nazari felsefe metafizik, fizik ve matematik bilimler gibi kendisinden sadece bilmenin ve bilginin hedeflendiği disiplinlerdir. Mantık ise nazari ilimlere bir giriş olarak düşünülmüştür. Mantık doğru düşünmenin ilkelerini ve yöntemini verir. Ameli felsefe ise bilginin ötesinde eyleminde hedeflendiği ve en genel anlamda insanı mutluluğa ulaştırmanın hedeflendiği disiplinlerdir. Meşşâî filozofların insan anlayışı da temelde Aristo felsefesini takip eder. Meşşâî filozoflara göre insanın beş duyu, ortak duyu, tahayyül, müfekkire ve hafıza güçleri bulunmaktadır. Bu güçlerden her birisinin kendisine has ayrı fiili vardır.

Meşşâî filozoflar insanda tümel bilginin oluşması ve aklın gelişmesi evreleri bakımından şu şekilde tasnif ederler:

1. Kuvve halindeki akıl veya potansiyel akıl
2. Fiil hale geçmiş akıl
3. Meleke halindeki akıl
4. Müstefad akıl

Meşşâî filozoflara göre insanın bilgiye ulaşma sürecini açıkladıktan sonra insanın davranışlarının nasıl ortaya çıktığını açıklayabiliriz. İnsan davranışının ortaya çıkmasında, dış dünya ve bunların insan nefsindeki uzantıları olan duyu ile hayali formlar etkilidir. Ama aynı zamanda istek gücü de etkilidir. Aklın istek gücü üzerinde etkili olması durumuna **ihtiyar** adı verilir.

Meşşâî filozoflar Aristocu köklerden hareketle ameli felsefeye yani ahlak siyaset ilişkisine bütüncül ve organik bir bakış açısıyla yaklaşırlar. Onlara göre sadece ahlak ve siyaset değil, tüm felsefi disiplinler bir bütünü oluştururlar.

İşraki okul, Meşşâî felsefeyi eleştirerek ortaya çıkmış gibi durmaktadır. Akli düşünce ile bilimsel araştırma yerine mistik tecrübe ve deruni sezginin önceliğini savunur. Okulun kurucusu Şehâbeddin es-Sühreverdî (ö. 587/1191) rasyonel bilgi kanalıyla gerçeğe ulaşmanın imkânsız olduğunu savunur. Kesin hakikate ilâhî feyiz ve ilhamla ulaşılır. Filozofları da buna göre tasnif eder. En yetkin düşünürleri de bu iki yöntemi kullananlar olarak ilan eder.

İşrâk okulu Meşşâî bilginin kaynağı olarak akıl yürütmeyi temel alan rasyonalist Meşşâî felsefeye karşı mistik tecrübe ve deruni sezgiye dayanan düşünceyi savunur. İşrâkiler kesin bilgiye ulaşmada mantikî kanıtlama ve çıkarımların yetersiz olduğunu savunur.

Sühreverdî, araştırma ve iç sezgi yöntemlerini kullanmaları bakımından hakikati arayanları üç kısma ayırır:

1. Teellühü esas alıp bahse önem vermeyenler;
2. Tefekkür ve rasyonel araştırmayı önemseyip teellühü ihmal edenler;
3. Her iki yolu takip edenler.

İlkinde müteellih, ikincisine hakîm, üçüncüsüne de müteellih hakîm veya ilâhî hakîm denir.

İşraki okul varlığın ortaya çıkışını Fârâbî ve İbn Sînâ'nın sudur teorisine benzer bir şekilde açıklarlar. Yalnız sudur teorisindeki akılların yerine nurlar konulur.

İşrâki filozoflar nuru, var olmak için başkasına ihtiyacı olmayan "saf nur" ve varlığı başkasından olan "arazî nur" diye ikiye ayırır.

Sühreverdî'ye göre, evrendeki varlıkların hepsi Yüce nurun aydınlatmasından başka bir şey değildir. Buna bağlı olarak da aslında evrendeki bütün sebepler sonuç olarak nurdur. Çünkü dünyadaki hareketlerin, göklerin ve elementlerin sebebi Nurlar Nur'unun tecellilerinden başka bir şey olmayan aracı nurlardır. Sühreverdî'ye göre, Peygamber, bilge için bir rehber, toplum için de düzeni sağlayan kuralları koyan bir yol gösterici olarak mutlaka gereklidir. İnsan yaşamak için bir topluma, toplum da yasa ve düzene muhtaçtır. Bu sebeple öteki dünyadan haberleri getirmesi, insanlar arasında uyumu sağlaması için peygamberlik bir ihtiyaçtır.

SORU CEVAP

SORU: İslam Düşüncesinin Tasavvuf okullarının ortaya çıkmasındaki etkenler nelerdir?

CEVAP: İslâm Düşünce okullarından tasavvuf ise tarihsel olarak ilk ortaya çıkışı ekonomik zenginleşmeye tepki olarak ortaya çıkmıştır. Fetihler sonrası İslâm toplumun geçirmiş olduğu zenginleşme ve dünyevileşme eğilimleri dinin, insanın, dünyanın ve yaşamın anlamına dair sorular uyandırmıştır. Süfîler hem bu soruları sormuşlar hem de buna insanın kendi iç dünyası merkezli bir cevap vermişlerdir. Tasavvufun ilk dönem temel kavramları da Allah karşısında bireyin ruhunun dalgalanmalarını, duygularını ifade eden kavramlarda kendisini bulmuştur. Korku, hüzn, ümit, sevgi, ihlas, kabz, bast ve benzeri kavramsallaştırmalar bunun örneğidir. Aynı zamanda ilk dönem tasavvufuna zühd dönemi denmesi de dünyevileşmeye gösterilen tepkinin başka bir ifadesiydi. Daha sonra özellikle Gazzâlî ve İbn Arabî sonrası felsefeyle de derin etkileşimi sonucu Allah, âlem ve insan hakkında manevî tecrübeye dayalı bir metafizik düşünce sistemi sunmuştur. Tarih tasavvufun kendi içerisinde geçirdiği evreler oldukça farklıdır. Amacımız İslâm düşünce okullarının oluşum sebeplerini açıklamak olduğu için bu kadarla yetiniyoruz. Diğer süreçler ve detaylar tasavvuf derslerinde işlenecektir (İbn Haldun, 2005, s. 160-172).

SORU: Meşşâî filozofların, din felsefe ilişkisi hakkındaki yaklaşımları nedir?

CEVAP: Meşşâî okula göre her şeyden önce din ile felsefe arasında konu ve gaye birliği bulunmaktaydı. İkisi de insanları mutluluğa götürecektir gerçek bilgiyi ve gerçek ameli insanlara öğretmeyi hedeflemektedir. Dinin gayesi Allahı ve var olanları olduğu şekilde bilmek olan gerçek bilgiyle, insanı mutluluğa götüren ve mutsuzluktan alıkoyan bedeni ve nefsanî fiillerden oluşan gerçek ameli insanlara öğretmektir. Felsefe bu amacı hedeflemektedir. Onların felsefe tasniflerini kısaca da olsa görürsek din ile felsefe ilişkilerini nasıl tasavvur ettiklerini daha rahat anlayabiliriz (İbn Rüşd, 63-65). Meşşâî filozoflar Aristo'yu takiben felsefeyi nazarî ve amelî olmak üzere iki kısma ayırırlar. Nazarî felsefe metafizik, fizik ve matematik bilimler gibi kendisinden sadece bilmenin ve bilginin hedeflendiği disiplinlerdir. Mantık ise nazarî ilimlere bir giriş olarak düşünülmüştür. Mantık doğru düşünmenin ilkelerini ve yöntemini verir. Amelî felsefe ise bilginin ötesinde eyleminde hedeflendiği ve en genel anlamda insanı mutluluğa ulaştırmanın hedeflendiği disiplinlerdir. Amelî felsefenin alt disiplinleri ise kişinin kendi davranış ve eylemlerinin yönetilmesini kendisine konu alan ahlak; kişinin evini yönetmesini konu edinen ev idaresi veya yönetimi ve son olarak ta kişinin şehri veya devleti yönetmesini ele alan siyasettir. Meşşâî filozoflar Aristocu köklerden hareketle amelî felsefeye yani ahlak siyaset ilişkisine bütüncül ve organik bir bakış açısıyla yaklaşırlar. Onlara göre sadece ahlak ve siyaset değil, tüm felsefî disiplinler bir bütünü oluştururlar. Tüm alt disiplinleriyle felsefe/hikmet, bilimlerin ötesinde ve onlardan kopuk salt bir spekülasyon olmayıp, bütün ilimlerin üst ismi olup varlığı inceleyip, hakikati aramaktır.

SORU: Sühreverdî, araştırma ve iç sezgi yöntemlerini kullanmaları bakımından hakikati arayanları kaçaya ayırır?

CEVAP: Sühreverdî, araştırma ve iç sezgi yöntemlerini kullanmaları bakımından hakikati arayanları üç kısma ayırır. 1. Teellühü esas alıp bahse önem vermeyenler; 2. Tefekkür ve rasyonel araştırmayı önemseyip teellühü ihmal edenler; 3. Her iki yolu takip edenler. İlkinde müteallih, ikincisine hakîm, üçüncüsüne de müteallih hakîm veya ilâhî hakîm denir. Sühreverdî peygamberlerle sofilerin çoğunu birinci grupta, Aristo ile onu izleyen Fârâbî ve İbn Sînâyî ikinci grupta gösterir; kendisinin de dâhil olduğu üçüncü grubun sayısının çok az olduğunu ileri sürer.

SORU: İslam düşünce okullarının ortaya çıkması nasıl gerçekleşmiştir?

CEVAP: Hz Peygamberin ölümünden sonra Müslümanların hayatta karşılaştıkları problemler artarak devam etti. İslâm bilginleri ve düşünürleri aracılığıyla dinamik olarak bu sorunlara çözüm bulmak durumundaydı. Bu doğal süreç bugünde devam etmektedir. Sonuç olarak da hayatla dinamik etkileşim neticesinde İslâm düşünce okulları ortaya çıktı.

SORU: İslam Düşüncesinin Kelam okullarının ortaya çıkmasındaki etkenler nelerdir?

CEVAP: İslâm Düşüncesinin Kelam okullarının ortaya çıkışında öncelikle siyasi olaylar etkilidir. Hz. Peygamber'in ölümünün arkasından kimin halife olacağı sorunu ortaya çıkmıştır. Hz. Ali'nin sonraki taraftarları, halifenin kimin olacağını dinen, vahiy yoluyla belirlendiğini iddia etmişlerdir. Hz. Osman'ın öldürülmesinin ardından Hz. Ali'nin hilâfeti döneminde meydana gelen Cemal ve Sıffîn savaşları meydana gelmiştir. Bu bağlamda bir Müslümanı öldürmenin dinî hükmü, iman-günah, kader-cebir, tekfir gibi konular tartışılmış ve çözümler aranmıştır. Mehdî inancı böylesi bir ortamda tartışılmaya başlanmıştır. Öte yandan Emevîler yönetimlerini meşrulaştırmak amacıyla cebir inancını yaymaya çalışmışlardır. Bütün bunlar kelâm disiplininin doğmasına sebep teşkil eden iç faktörlerdir. Hilafet meselesi etrafında Hariciler, Şia ve Mürchie grupları ortaya çıkmıştır. Kader ve cebr konuları etrafında ise Cehmiyye, Cebriyye, Kaderiyye ve Mutezile okulları ortaya çıkmıştır. Mutezile karşısında ise Selefiyye, Eşari ve Maturidi okulları ortaya çıkmıştır.

SORU: Aklî, mirasın devralınmasına yönelik tercüme hareketleriyle beraber felsefenin altında oluşmaya başlayan okullar nelerdir?

CEVAP: Aklî mirasın devralınmasına yönelik tercüme hareketiyle beraber felsefenin altında birçok okul oluşmaya başladı. Bunlardan özellikle Meşşâî ve İsrâkî okul İslâm dünyasında yaygınlık kazanıp sürekli olmuştur. Bunun dışında Dehriyye ve Tabiatçılar şeklinde iki okul daha vardır. Fakat bu iki okul yaygınlık kazanamamıştır.

SORU: İsrâkîlerin Meşşâî okula getirdiği eleştiriler nelerdir?

CEVAP: İsrâkîlik felsefî görüşlerini temellendirirken Meşşâî felsefenin problemleri üzerinde yürür; bunlardan bazısını değiştirerek sistemine alır, bazısını da eleştirir. Mesela Meşşâîlerde varlığın en yüksek cinsleri sayılan on kategoriye cevher, hareket, izafet, nicelik ve nitelik olmak üzere beşe indirir. Bir varlığı diğerinden ayırıp tanımadı

bu beş kategori yeterlidir. Aslında Sühreverdî, manevi varlıkları hesaba katmadan varlığı sadece maddeye indirgeyerek kategorileri belli sayı ile sınırlamanın ve bunları varlığın temel formları saymanın yanlış olduğu kanısındadır. Esasen ona göre kategorilerin ilme pek fazla katkısı da yoktur. Yine Sühreverdî, Aristonun tanım teorisini de eleştirir. Buna göre eğer bir şeyin tanımının cinsi ve faslıyla yani ayırıcı temel özellikleri ile yapılması yeterli değildir. Çünkü temel ayırıcı özellikler herkes tarafından bilinebilir değildir. Sühreverdî felsefi bilimler tarafından ortaya konulan şeylerin ayırıcı temel özelliklerinin kesin bir şekilde belirlenemediği kanaatindedir (Sühreverdî 2009, s. 39-40).

SORU: İslam düşünce okullarının ortaya çıkmasında etkili olan şeyler nelerdir?

CEVAP: İslâm düşünce okullarının oluşumunda İslâm vahyinin ilime ve düşünceye vermiş olduğu önemin çok büyük bir etkisi vardır. Kuranda düşünme etkinliği bağlamına göre nazar, rey, tefekkür, tezekkür, tedebbür, itibar ve akıl kelimeleriyle ifade edilmiştir. Düşünmeyle ilgili terimler gibi "bilmek" ve "bilgi" anlamına gelen ilim kelimesi ve türevlerinin de Kuranda yoğun biçimde kullanılır. Kuranda ilim ve ondan türeyen kelimeler yaklaşık 750 yerde geçer. Bu geniş kullanım hadislerde de yer almaktadır. Kuranın ilim ve düşünce konusundaki tutumu İslâm'da kelâm, tasavvuf ve diğer düşünce okullarının oluşumunda destekleyici bir tavır oluşturmuştur. Böylece Müslümanlar diğer kültürlerle aklı ve medeni klasik kültürel mirası devralırken son derece istekli olmuşlardır.

SORU: İslam düşünce okullarından en önemlileri hangileridir?

CEVAP: Ortaya çıkan önemli İslâm düşünce okulları kelim, felsefe ve tasavvufur.

SORU: Meşşâî filozoflara göre aklın gelişme aşamaları nelerdir?

CEVAP: Meşşâî filozoflar insanda tümel bilginin oluşması ve aklın gelişmesi evreleri bakımından şu şekilde tasnif ederler. 1. Kuvve halindeki akıl veya potansiyel akıl: İnsanın küçüklük döneminde aklın bulunduğu haldir. İnsan tümel kavramlar oluşturma, yargıda bulunma ve düşünme potansiyeline sahiptir fakat bu dönemde daha aktif hale geçmemiştir. Bundan dolayı kuvve ve potansiyel şeklinde isimlendirilmiştir. Bu aşama nefiste makûlleri almaya yönelik saf bir imkâna işaret eder. 2. Fiil hale geçmiş akıl: İnsan soyutlamaya, kavram oluşturmaya ve tümel yargılar oluşturmaya başladığı hale verilen isimdir. Aklın fiil hale geçmesinde duyu, mütehayyile yoluyla gelen suretler bir rol oynarlar. Ama aynı zamanda faal akıl da akletmenin ilkelerini vererek etkili olur. Onlara göre faal akılla ilişkiye geçmeksiniz insan aklının fiil haline geçmesi imkânsızdır. 3. Meleke halindeki akıl: İnsan aklının yetkinleşmesindeki bir ileri safhayı temsil eder. İnsan aklettikçe soyutlama ve tümel yargılarda bulunmada yetkinleşir. Öyle ki bu durum onda bir meleke, alışkanlık haline gelir. Bundan dolayı insan aklının bu yetkinlik hali meleke şeklinde isimlendirmişlerdir. 4. Müstefad Akıl: Meşşâî filozoflar insan aklının yetkinleşmesindeki ve bilgi edinmedeki son

aşamasını ayrıca kavramsallaştırırlar. Aklın bu son yetkinlik haline, müstefad, mükteseb ve zahir, beyani akıl şeklinde farklı isimler vermişlerdir. İnsan bu son yetkinlik haline yine Faal akılla ilişkiye geçerek ulaşır. Kimi Meşşâî filozoflar faal akılla ikinci ilişkiye geçmeye ikinci ittisal adını da verirler. İttisâl, insanın dış dünyadan başlayıp duyu, hayal, müfekkire güçlerinin kullanılmasıyla heyûlânî aklın faal akılla ilişkiye geçerek en yetkin külli bilgiye ulaşmasıdır. Bu insanın dünyadaki nihai amacı, ulaşabileceği en son yetkinlik, tadabileceği en büyük lezzet ve kendisi adına gerçekleştirebileceği en yüksek iyiliktir.

SORU: Meşşâî filozoflar niçin Aristo felsefesini seçmişlerdir?

CEVAP: Bu cevaplanması gereken bir sorudur. Aksi takdirde İslâm felsefe geleneğini anlamlandırmamız çok zor olacaktır. En önemli sebep Aristo'nun zamanına kadar olan bütün bilgi birikimini tutarlı ve sistemli bir yapı içerisinde tasnif etmesidir. Böylece insanlığın tüm akli mirası Aristo felsefesiyle kısmen temsil edilmekteydi. Onlar için Aristo'nun kitapları bilimsel bir dilin kurucu ve açıklayıcı kavram ve teorilerini sunmaktadır. Diğer bir ifadeyle bu okulun filozofları Aristo'nun kitaplarıyla ortaya sunmuş olduğu felsefi yapıyı gerçekliğin teorik ve felsefi ifadesi olarak görmektedir. Aynı zamanda hakikatin hakikatle çelişmeyeceği ilkesine dayanarak, bu yapının belli değişiklik ve tadilatla beraber İslâm diniyle uyumlu olduğunu düşünüyorlardı. Onlara göre İslâm dinî metinleri ile Aristocu felsefi yapı arasındaki çelişme ve çatışmalar ikincildir. Bunları gidermek ve izah edebilmek için farklı sebepler ve yollar vardır. Tevil yani yorumlama bunlardan bir tanesidir (Arkan, 2006, s.13-18). Diğer önemli sebep Aristo'nun orijinal fikirlerini ve değerlendirmelerini sunarken izlemiş olduğu mantıkî tutarlılık şeklinde ifade edilebilir. Nitekim İslâm Meşşâî filozofları, Aristo'nun söylemindeki bu mantıkî tutarlılık ve rasyonelliğe verdikleri önemi, mantığı felsefe çalışmalarının girişi ve zorunlu anahtarı yapmakla göstermişlerdir. Ayrıca hepsi Aristo'nun mantık eserlerini şerh etmekle bu olguya verdikleri önemi, açık bir şekilde göstermişlerdir. Meşşâî filozoflar, felsefeyi mantık çalışmalarının adeta bir giriş ve metod olarak eklenmesiyle, artık ispatlı bir bilim kabul etmektedir. Onlar felsefeyi, modern anlamdaki spekülasyon şeklinde değil, fakat hakikatin —eşyanın özünün- bilgisini sağlayan kesin bir bilgi olarak tasarlamaktadırlar. Bu gerçek sebebiyle, Meşşâî filozoflar Aristonun eserlerini şerh etmiş, bazılarını ise farklı büyüklük ve tarzlarda açıklayıp yorumlamışlardır (Arkan, 2006, s.13-18). Aristo'nun Meşşâî filozoflar üzerindeki etkisini derinleştiren diğer bir sebep ise, Aristo felsefi sisteminin bütüncül, tutarlı ve uyumlu bir insan anlayışı imkânını sunmasıdır. Aristo modeli, onlara Tanrıyı, evreni ve insanı uyumlu bir bütün halinde algılama imkânı vermiştir. Aristo otoritesinin muhtemel sebepleri hakkında son olarak şunu söyleyebiliriz: Aristo'nun yazış tarzı yaygınlaşması bakımından önemli olmuştur. Mesela Platon'un eserleri eğitim ve öğretim açısından çok uygun değildi. Çünkü diyaloglar halindeydi. Halbuki Aristonun

kitapları ders kitabı olmaya daha yatkındır (Arkan, 2006, s.13-18).

SORU: İslam Düşüncesi ifadesi ile akla gelmesi gerekenler nelerdir?

CEVAP: İslâm Düşüncesi ifadesiyle Müslüman düşünürlerin Tanrı, evren, insan ve bunlar arasındaki ilişkilere dair ortaya koyduğu düşüncelerin kastedildiğini geçtiğimiz bölümde görmüştük. Dînî düşünce olması itibarıyla Kur'an ve Hadislerden oluşan dînî metinlerin anlaşılması ve bunun etrafındaki sorunlar da İslâm düşüncesinin ana konularından olmuştur. Ortaya çıkış döneminde İslâm Düşüncesinin anaokulları felsefe, kelam, tasavvuf, fıkıh usulü ve dil çalışmaları etrafında toplanabilir. Modern dönemde ise sosyal bilimler veya insani bilimler dediğimiz düşünce geleneği ortaya çıkmıştır. Sosyal bilimler değişim olgusu üzerinde odaklaşarak insan, toplum, devlet, medeniyet, ekonomi ve tarih ilişkilerini incelemiştir. Bu ilişkiler ağında insanın, toplumun, siyasal iktidarların, medeniyetlerin ve bir bütün olarak insanlık tarihinin değişimini analiz etmeye çalışmıştır. Yine modern dönemde felsefe ahlak, siyaset, hukuk, tarih, bilim ve dil felsefeleri gibi birçok alt disiplinlere ayrılmıştır. Modern dönemde İslâm Düşüncesi kavramını kullandığımızda bunların da içine girdiğini unutmamamız gerekir.

SORU: Delillerin çatışması bahisleri; müteşabih, mecaz, kinaye kavramları çerçevesinde İslami Düşünce okullarının ortaya çıkış sebepleri nelerdir?

CEVAP: İslâm Düşüncesinin oluşumunda dini metinlerin kendi karakterlerinden kaynaklanan özellikler bulunmaktadır. Zahirleri açısından bakıldığında, Allah'ın sıfatları, insanın irade hürriyeti gibi konularda dini metinlerin kendi içerisinde çelişik ifadeler bulunmaktadır. Bu zaman zaman Kur'an ayetlerinin birbirleriyle çelişmesi şeklinde olduğu gibi, zaman zamanda Kur'an ayetlerinin hadislerle çelişmesi şeklinde tezahür etmiştir. Mesela Kur'an Yüce Allah hakkında 'Allah'ın eli', 'O göğe yükseldi' ve benzeri ifadeler kullanmaktadır. Yine Kur'an Yüce Allah'ın eşi ve benzerinin bulunmadığını, zamanda ve mekândan münezzeh olduğunu ifade eden ayetlere sahiptir. Bu ifadeler zahirleri itibarıyla bir çelişki ortaya koymaktadır. İslâm fıkıh usulünde "tearuzü'l edille" delillerin çatışması bahisleri bu sorunu fıkıhla ilgili alanda çözümlemeye çalışır. Nitekim İslâm düşünce geleneği metinlerin zahirlerindeki bu çelişkileri anlamlandırmak için yoğun bir çaba gösterecektir. Kelam, Felsefe ve Tasavvuf okullarının ortaya çıkışında bu tür dini metinler belirleyici olacaktır (İbn Rüşd, 1985, s. 244-264). Ayrıca dînî metinlerin bünyelerinde barındırdığı kapalılığın belirleyici bir rolü vardır. Bazı ayet ve hadisler farklı şekillerde anlaşılabilmiştir. Bazı dini metinlerin anlamları herkesin aynı şeyi anlayabildiği şekilde açık ve seçik değildir. Dini ilimlerde bu olguya müteşabih, mecaz, kinaye, teşbihi, tescimi ifadeler, müphem, müsterek, müşkil, mücmel ve hafi gibi kavramlarla işaret edilmiştir. Mesela Kur'an'ın Yüce Allah hakkında kullanmış olduğu sıfatların, isimlerin nasıl anlaşılacağı böylesi bir sorundur. Yüce Allah'ın cisim olduğunu ve bir cihette, bir yönde olduğunu bildiren

ayetler bulunmaktadır. Yine Kur'an'da ölümden sonraki mahiyetlerle ilgili ifadelerin nasıl anlaşılacağı da böylesi bir sorundur. İslâm düşünce okulları hem dini metinlerin anlaşılmasını bir sorun olarak tartışacak hem de bunun yöntemine dair tartışmaları yürütecektir. Özellikle Kelam düşünce okullarının oluşumunda bu husus belirleyici olacaktır. Müteşabih, mecaz, kinaye ve benzeri kelimeler bu yöntem tartışmaları çerçevesinde kavramlaşacak ve kavramsal içerikleri belirlenecektir (İbn Haldun, s. 145-7; İbn Rüşd, 1985, 187- 188).

SORU: İslâm düşünce okullarını ortaya çıkaran sebepler nelerdir?

CEVAP: İslâm Düşünce okullarını ortaya çıkaran sebepleri iki şekilde inceleyebiliriz. 1. İslâm dininin ana metinlerinden kaynaklanan sebepler 2. yeni dinin etkileşim alanlarından ortaya çıkan sebepler.

SORU: Tabiatçı okul neyi savunmaktadır ve İslam dünyasındaki yeri ne olmuştur?

CEVAP: Tabiatçı okul varlıktaki değişimi sebep-sonuç ilişkileri çerçevesinde sadece tabiatla açıklamaktadır. Tabiatdaki her türlü oluşum, değişim ve gelişimi rasyonel olarak açıklamaya çalıştılar. Bu okul tıp, kimya, astronomi ve matematik olmak üzere çeşitli pozitif bilim dallarında ciddi araştırmalar yaptı. İslâm dünyasında Câbir b. Hayyân ile Ebû Bekir er-Râzî'nin tabiatçı felsefelerinden bahsedilmektedir. Câbir b. Hayyân kimya ilminde derinlemesine araştırmalar yaptı. Maddî evrenin yapısının açıklanmasının kimyasal analizlerle mümkün olduğuna inandı. Câbir, maddenin temel yapısının "felsefe taşı"nın keşfiyle çözüleceğine inanıyordu ve bununla belki de atomu kastediyordu. İkincisi tabiatçı filozof ise en ünlü hekim Ebû Bekir Zekerîyya er-Râzî'dir. Varlığın meydana gelişini beş ezeli ilke ile açıklamaktadır. Bunlar yaratıcı Tanrı, ruh, madde, mekân ve zaman'dır. Evrendeki her türlü değişimin bu beş ezeli ile açıklanabileceği hususunda çok ıddialıdır. Râzî, yaratan bir Tanrının varlığını kabul ettiği halde dine ve peygamberlere gerek olmadığını iddia etti. Allah'ın evrenle sürekli ilişkisini mümkün görmeyen deist görüşü savunduğu için İslâm dünyasında takipçileri olmadı (Kaya, 1995 s. 313).

SORU: Dehriyye şeklinde anılan okul neyi savunmaktadır ve İslam dünyasındaki yeri ne olmuştur?

CEVAP: Dehriyye şeklinde anılan okul evrenin başlangıcı ile sonu olmadığını ve yaratılmadığını iddia etmektedir. Okulun isminde bulunan "dehr" kelimesi başlangıcı ve sonu olmayan zaman anlamındadır. Bu kavram zaman zaman İslâm toplumunda ortaya çıkan tüm din dışı fikirlere isim olarak da kullanılmıştır. Bu durum, İslâm öncesi Arap toplumunun bazı kesimleri arasında dehriyye anlamında ateist bir dünya görüşü vardı. Bu akıma Maniheizt inançları yaşatmak isteyen eski İran kültürüne bağlı entellektüeller (kâtipler) arasında rastlanmaktaydı. Yine Brahmanizmin ve Yunan materyalizmine ilgi duyan tabiiler ve bilginler arasında da rastlanabilmekteydi. İslâm düşünce tarihinde bu materyalist felsefe akımının temsilcisi olarak İbnürRâvendî kabul edilir. Bu okul âlemin ezeliliğini ve maddî evrenin ötesinde akıl, ruh ve Tanrı gibi manevî hiçbir varlığın bulunmadığını ileri sürmüştür.

Evrenden ayrı bilinçli ve irade sahibi Tanrı fikrini reddetmiştir. Bilgi konusunda ise duyuların dışında başka bir bilgi kaynağı kabul etmemiştir. Dolayısıyla vahyi, peygamberliği ve mucizeleri de inkâr etmiştir. Bu okul Kelâmcılar ve Meşşâî filozoflarca şiddetle eleştirilmiştir. İslâm dünyasında sürekliliği olan bağımsız bir okul oluşturamamıştır (Kaya, 1995, s. 313).

SORU: Meşşâî okul neyi savunmaktadır ve İslam dünyasındaki yeri ne olmuştur?

CEVAP: Meşşâî felsefe okulu felsefenin İslâm dünyasına aktarılması, içselleştirilmesi, sistemleştirilmesi, yeni özgün felsefi sorunların inşası ve evrensel felsefi sorunların tartışılmasına devam bakımından son derece önemlidir. Kindî, Fârâbî, İbn Sînâ, İbn Bacce ve İbn Rüşd gibi seçkin İslâm filozofları tarafından temsil olunur. İslâm dünyasında en yaygın ve en etkili olan okul Aristo felsefesini takip eder. Okul Aristo'yu Yunanlı şarihler üzerinden tanır. Ayrıca İskenderiye okulunun Yeni Eflâtuncu yorumcularının şerhleri de etkilidir. Meşşâî okulu Aristo felsefi sistemi tarafından belirlenir ve yönlendirilir. Diğer bir ifadeyle felsefi anlamda onların dünya görüşünü oluşturan temel kaynak Aristo felsefesidir. Talebemiz modern dönemle Meşşâî felsefenin yeşerdiği Orta Çağ dönemi arasında zihni ve felsefi bir mesafe bulunduğunu unutmamalıdır. İki dönemin evren algılayışları, düşünce dünyaları ve temel kavramları birbirinden oldukça farklıdır. Bundan dolayı, Meşşâî felsefenin zihin dünyasına bir geçiş yapılması zorunludur. Bu yapılamazsa İslâm Meşşâî felsefesinin çabaları ve kavramları anlaşılmaz ve boş görünebilir. Bu ise özümsemememiş ve biraz da tahrif edilmiş sonuçlara yol açabilir (Bayrakdar, 1998, s. 102-3).

SORU: İslam Düşünce okullarından felsefenin ortaya çıkmasındaki etkenler nelerdir?

CEVAP: İslâm Düşünce Okullarından felsefenin kurulması farklı bir dinamikle olmuştur. Felsefenin İslâm dünyasında oluşmasının en önemli vasatı tercüme hareketleridir. Başlangıcından itibaren devlet olmanın bir gerekliliği olarak Müslüman yöneticiler aklî ilimlere ihtiyaç duymuştur. Bilindiği üzere Arap toplumu aklî ilmi geleneği olan bir toplum değildir. Aklî ilim geleneklerinin oluşması ise tercüme çabalarıyla mümkün olmuştur. Orta Çağda felsefe tüm aklî bilim ve geleneklerinin şemsiye ismidir. Ve felsefe büyük oranda bilim anlamına gelmektedir. Müslüman filozofların yazmış olduğu eserlerin isimlerinde, felsefe tasniflerinde, konularında, içeriklerinde ve ele almış oldukları problemlerde çok açık bir şekilde görülmektedir. Felsefe metafiziği, fizik ve matematik bilimleri ve bunun dışında ahlak ve siyaset ilimlerini de kapsamaktadır. Felsefe ve alt dalları olan aklî ilimler, Kuran ilimleri, Hadis gibi diğer dini ilmi geleneklerin aksine öncesi olan bir gelenektir. Müslümanlar bunları kendisinden önce gelen seleflerinden devir almıştır.

SORU: XII. yüzyılda Meşşâîliğe eleştiriler getiren İsrâkî Okul neyi savunmaktadır ve felsefe yaklaşımı nedir?

CEVAP: XII. yüzyıla kadar İslâm Dünyasında en yaygın felsefe okulu Meşşâîliktir. Bu yüzyılda Meşşâîliğe karşı İsrâkî okul tarafından eleştiriler getirilir. Okul Şehâbeddin

es-Sühreverdî (ö. 587/1191) tarafından kurulmuştur. İsrâkî okulu Meşşâî bilginin kaynağı olarak akıl yürütmeyi temel alan rasyonalist Meşşâî felsefeye karşı mistik tecrübe ve deruni sezgiye dayanan düşünceyi savunur. İsrâkîler kesin bilgiye ulaşmada mantıkî kanıtlama ve çıkarımların yetersiz olduğunu savunur. Bu okula göre işrak, epistemolojik açıdan akıl yürütmeye veya bir bilgi vasıtasına gerek kalmadan bilginin doğrudan içe doğmasıdır. İşrak bir iç aydınlanma, keşf ve zevke deruni bilgidir. Ontolojik açıdan ise işrak, Nurlar nurundan aşağıya doğru nurların derecelenmesi ve varlığın zuhur edip gerçeklik kazanmasıdır (Kaya, 1995, s.315). İsrâkî okul hem Meşşâî felsefeyi eleştirmiş hem de ondan faydalanmıştır. Büyük ölçüde de Eflatunu kendilerine model olarak almışlardır. İşrak okulunun kaynakları arasında İbn Sînâ, Gazzâlî, İbn Tufeyl, tasavvuf geleneği, İran hikmetiyle, Hermetik geleneği sayılmalıdır. Sühreverdî tüm bu kaynaklar arasında bir sentez oluşturmayı dener. Kadim İran hikmetini İslâm Felsefe geleneği içinde eritmeye çalışır. Sonuçta özgün bir teorik ve kavramsal yapı üretir. Sühreverdî ana eseri Hikmetül-İsrâkta rasyonel bilgi kanalıyla gerçeğe ulaşmanın imkânsız olduğunu savunur. İnsan ancak derunî tecrübe ve mükâsefe yoluyla iç aydınlığa ve işrâka erebilir. Kesin hakikate ilâhî feyiz ve ilhamla ulaşılır. Gerçek bilgi objektif varlıklarda değil insanın kendi sübjektif dünyasında yani kendi özündedir. İsrâkî okul Meşşâî filozofların hiçbirinin hakikat bilgisine (zuhurî bilgi) ulaşamadığını, bunu ancak Bâyezîd-i Bistâmî ve Sehl et-Tüsterî gibi mutasavvıfların başardığına inanır. Gerçek anlamda hakîm ve filozof huzuri bilgiye ulaşan bu sufilerdir. Bu okula göre gerçek felsefe derunî sezgiye ve teemmüle dayanır.

ÜNİTE 3: İSLÂM DÜŞÜNCESİNİN TEMEL SORUNLARI

GİRİŞ

İslâm düşüncesi, genel olarak dinî inancın rasyonel düşünceye yol açması ve rasyonel düşüncenin dinî inancı desteklemesi şeklinde iki boyuta sahiptir. Bu nedenle o, a) dinden (iman) düşünceye, b) düşünceden dine doğru iki farklı hareketi kendisinde barındırır.

İnanma ve düşünme eylemlerinin kendilerine özgü karakterlerini ana hatlarıyla tanımlamak gerekirse; inanma eylemi daha çok dinî metinlerin anlaşılmasına bağlı iken düşünme eylemi daha çok sebep-sonuç ilişkilerini dikkate alarak olayları açıklamayı amaçlar. Böylece inanma eylemi daha çok dini metinlerin otoritesine dayalı bir itaat şeklinde ortaya çıkarken, düşünme eylemi soru sorarak gerçekliği tüm açıklığıyla kavramak ister. İnanma eylemi, Allah'ın müminlerden talep ettiği hususlar bağlamında olması gerekene yönelirken, düşünme eylemi olan-bitenin nedenlerine ve muhtemel sonuçlarına dikkat kesilir.

İnanma eylemi öncelikle DİNİ DEĞERLERİ VE SEMBOLLERİ dikkate alırken, düşünme eylemi doğrudan düşünülebilir olana yani MUHTEVAYA yönelir. Bu bağlamda inanma eylemi daha ziyade sembolleri ve değerleri ortaklaşa paylaşan insanlarla birlikte DÜŞÜNMEYE (SOSYAL GELENEKSEL ALGI) ağırlık verirken, düşünme eylemi BİREYSEL ALGININ FARKLILAŞMASINI anlam zenginliği olarak kabullenir. İnanma eylemi en üst değerden en alt değere ve sonrasında değersizize doğru bir DİKEY (HİYERARŞİK) algı biçimini tercih ederken, düşünme eylemi düşünülebilir olanı doğrudan tecrübe etme anlamında YATAY ALGI biçimine yaklaşır. İnanma eyleminde METİN kavramı belirleyici iken (inanan kendi yaklaşımından ziyade Kutsal metinlerde söylenenleri doğrudan anladığını varsayarken, düşünme eylemi metinlerin ancak YORUMLAR aracılığıyla anlam kazandıklarını (anlamalarını açığa çıkarabildiklerini) kabul eder. Kur'an sık sık insanları düşünmeye, akletmeye, olup bitenleri fark etmeye, zihni ve gönlü gerçeklere açmaya çağırmaktadır. Bunun yanı sıra yine Kur'an, Allah'a kesin bir iman ile bağlanmaya ve iman ederken Allah'a verilen sözleri tutmaya davet etmektedir. Kısacası Kur'an insanlardan aynı anda hem inanma hem de düşünme eylemini gerçekleştirmelerini istemektedir. İslâm düşüncesi tabiri, İslâm toplumlarında tarihsel olarak ortaya çıkan tüm düşünce hareketlerine işaret etmeden önce, kendisinin bir anlama ve tartışma konusu olduğunu açığa çıkarır. Düşünmeye ve hatta inanmaya yol açan şey temelde sorular ise, bu durumda sorular hem Kur'an'daki inanma ve düşünme ile ilgili ayetleri, hem İslâm düşünce tarihinin temel motivasyonlarını hem de kendimizi daha iyi anlayabilmek için önemli rol üstlenirler.

RASYONEL DÜŞÜNME İMKÂNI

İslâm düşüncesi, diğer dünya düşünce gelenekleri gibi, kendisine zemin teşkil eden kültürel gelenekler aracılığı ile varlık kazanmıştır. Bu kültürel geleneklerin en başında dil gelmektedir. İslâm düşüncesi, kaynak olarak her zaman Kur'an ve hadislere yönelmiş olmakla birlikte, içinde yeşerdiği kültürel dillerin söyleyebilme gücü ve imkânlarına göre kavramlaştırmalar yapabilmektedir. Bu noktada Müslüman düşünürlerin Yunanca, Süryanice, Farsça gibi diğer kültürel dillerden yapılan çeviriler sayesinde yepyeni ve çok farklı bir kavram dünyasına sahip olmaları, her şeyden önce Arapçanın kendisini

yenileyebilme ve farklı şeyleri söyleyebilme imkânının kullanılmasına işaret etmektedir.

Müslüman düşünürlerin, her zaman içinde bulundukları kültürel gelenekleri (en başta dili) İslâm inancına uygun olup olmaması, rasyonel düşüncenin taleplerine uygun düşüp düşmemesi, ahlaki ilkelerle çelişip çelişmemesi, kozmik gerçeklere uyum sağlayıp sağlamaması gibi hususlarla bir analize ve eleştiriye tabi tuttuklarını görmekteyiz. Özellikle dil konusunda hassas olan İbn Hazm gibi düşünürleri dikkate aldığımızda bu eleştirinin boyutlarını açıkça fark edebiliriz.

İbn Hazm, mensubu olduğu mezhebin (Zahirilik) adından da anlaşılacağı üzere, İslâm düşüncesinin içinde yeşermekte olduğu tüm kültürel gelenekleri Kur'an ve hadislerin zahiri (görünür, açıkça bilinebilir, fenomenal) anlamına nispetle eleştiriye tabi tutmaktadır. İbn Hazm'a göre, dini düşünce, öncelikle din diline göre varlık ve şekil kazanan bir şey ise, bu durumda İslâm düşüncesi doğrudan Kur'an ve hadislerde yer alan din dilinin açıkça bilinebilir anlamlarına göre varlık ve şekil kazanmalıdır. Bu otorite metinlerde yer almayan hiçbir husus, İslâm düşüncesinin dini karakterini belirlememelidir. Daha açık deyişle, İslâm düşüncesi dini bir düşünce olacaksa, o, bu özelliğini ancak dini metinlerin kendilerinden alabilir. Din adına yapılan yorumlar, İslâm düşüncesine dini bir meşruiyet sağlamaz.

İbn Hazm'ın asıl tepkisi, 'KIYAS' yoluyla dini metinlerle kültürel gelenekleri (dilleri) ortak bir rasyonel düşünme konusu haline getirmek isteyen Hanefi, Maliki, Şafi gibi yaygın fıkıh mezheplerine mensup İslâm düşünürlerinedir. Benzer bir tepkiyi Gazali'nin Farabi ve İbn Sina gibi Aristocu (Meşşai) düşünürlerle yönelttiği eleştirilerin özünde de fark edebiliriz. Yunanca, Süryanice, Farsça gibi dillerden Arapça'ya yapılan çeviriler sonrası kavramsal düşünme imkânı ve gücü artan Arapça ile İslâm'ın temel metinleri olan Kur'an ve hadisleri ortak bir rasyonel düşünme eylemi içinde ele almak isteyen Farabi ve İbn Sina gibi düşünürlerle, Gazali çevrilen metinler ile dini metinlerin dünyaları arasındaki temel farklara işaret ederek karşı çıkmaktadır. Sözelimi, Aristo'nun metinlerine hakim olan düşünme tarzı ile Kur'an'a hakim olan düşünme biçimi TEK TİP RASYONEL DÜŞÜNME eylemi içinde kaynaştırılamaz. Buna göre, İslâm düşüncesi kendi rasyonalitesini oluştururken, Kur'an'ın öngördüğü düşünme biçimini kriter olarak kabul etmelidir.

İslâm düşüncesi tarihi, sürekli bir meşruiyet ve eleştiri geleneğini de beraberinde taşımıştır. Meşruiyet ve eleştiri geleneği, kendi içinde yeknesak, tek tip bir

yapı değildir. Aksine birbirine neredeyse taban tabana zıt yaklaşımları içermektedir.

Sözgelimi, Kur'an ve hadislerin İslâm düşüncesi için birer kaynak olduğu görüşü, kimilerini Kur'an'ın kendi başına anlaşılabilirliği inancına sevk etmiştir. Bu bağlamda en fazla dikkat çeken gurup Haricilerdir. "Hüküm yalnızca Allah'ındır" şeklinde özetlenebilecek yaklaşımlarının gerisinde 'Allah'ın kelamının anlaşılması için gereken her şey yine kelamın kendisindedir' şeklindeki bir varsayım bulunmaktadır. İlahi sözün kendiliğinden apaçık olduğu ve rasyonalitesini kendi içinde taşıdığına dair bu kanaatleri nedeniyle Hariciler diğer dini düşüncelere yönelik sert eleştiriler yapmışlardır.

Buna karşılık, insan aklının saf (fıtrata uygun) ve mantıklı kullanımı sayesinde dinî nasların asıl anlamlarına erişilebileceğine dair yaklaşımlar İslâm düşüncesinin meşruiyetini daha farklı yerlerde aramışlardır. Büyük oranda Mu'tezilî ve belli ölçülerde Maturidî ve Eş'arî düşünürler tarafından savunulan bu yaklaşımda rasyonalite ya da İslâm düşüncesinin aklılığı sadece Kur'an ve hadislere nispetle belirlenebilecek bir husus değildir. Aksine insan düşüncesinin rasyonalitesi zaten Kur'an ve hadislerdeki anlamın benimsenebilmesi ve tatbik edilebilmesi için peşinen gerekli bir zemindir. Bu noktada söz konusu düşünürlerin, Kur'an ve hadislere İslâm düşüncesinin rasyonelleşmesi sürecinde çok özel bir önem atfettikleri anlaşılmaktadır. Şöyle ki, Kur'an ve hadisler, İslâm düşüncesine beşeri fıtratın sapma göstermesini engelleme noktasında bir rasyonalite kazandırmaktadır.

İslâm'ın kutsal metinlerinin öngördüğü rasyonalite hem bu hem de öteki dünyayı ilgilendirmesi anlamında mantık, matematik, fizik, tıp gibi disiplinlerin rasyonalitelerini kapsar ve bunların ötesine gider. Böylece salt bu dünyayı ilgilendiren hususlarda 'düşünceden dine' şeklinde bir yaklaşımı benimsemek mümkün ve gerekli iken, öte dünyayı ve manevi gerçekleri ilgilendiren hususlarda 'dinden düşünceye' şeklinde bir yaklaşımı benimsemek gerekmektedir.

Ancak Farabi ve İbn Sina gibi filozofların bu noktada yaklaşımları daha farklıdır. Onlara göre, İslâm'ın kutsal metinleri felsefi düzeyde anlaşılabilir metafiziksel hakikatlere insanların çoğunluğunun anlayacağı SEMBOLİK VE METAFORİK bir söylemle işaret ettiği için, İslâm düşüncesinin asıl rasyonalitesini felsefi düşünme tarzı içinde aramak gerekmektedir.

İslâm'ın Arap yarımadasının sınırlarını aşarak Endülüs'ten Çin'e uzanan geniş bir alanda yayılması ile birlikte yabancı kültürler sorunu gittikçe genişlemiş ve kökleşmiştir. Bu durum doğal olarak, sözgelimi,

Endülüs ile Hint alt kıtasında İslâm düşüncesinin daha farklı söylemler geliştirmesine yol açmıştır. Kısacası İslâm düşüncesi İslâm'ın yayıldığı bölgelerde yerleşik olan entelektüel birikimlerden hem etkilenmiş hem de bu birikimlere sahip insanları etkilemiştir.

Felsefe ve İslâm dini arasında temelde bir zıtlık olmadığını kanıtlamak için büyük çaba gösteren İbn Rüşd İslâm'ın asli inanç ilkelerine aykırı olmadıkça yabancı kültürlerden felsefi ve ilmi hakikatleri almanın meşru olduğunu ileri sürer. İbn Rüşd için, İslâm düşünürlerine düşen görev, Kur'an'ın inanç ilkelerine zıt olmayan hakikatleri yabancı kültür içinde keşfedilmiş olsalar da alıp benimsemektir. Fark edileceği üzere İbn Rüşd, bu yaklaşımı ile HAKİKATLERİN KENDİLERİ İLE HAKİKATLERİN KEŞFEDİLDİĞİ ORTAMLARIN BİRBİRİNDEN AYRI TUTULMASI gerektiğini ima etmektedir.

RASYONEL BİLİNCİN GELİŞİMİ

İslâm düşünürlerinin rasyonel bilinç bağlamında en önem verdikleri husus, rasyonel bilincin gerçeklik (hakikat) tecrübeleri doğrultusunda ontolojik bir gelişim göstermesidir. Daha açık deyişle, gerçeklik (hakikat) tecrübesi arttıkça, rasyonel bilinç kendisi olmaya başlar.

Ancak rasyonel bilincin ontolojik gelişimi, en fazla bilincin neleri kavradığına bağlı olarak değişiklik arz edebilir. Klasik İslâm düşünürleri, biraz da Aristocu 'Yüksek gerçekleri bilmekle insan bilinci yükselir' şeklinde özetlenebilecek ilke doğrultusunda ontolojik gelişimi anlamışlardır. Bu açıdan bakıldığında bilinebilecek en yüksek gerçek (hakikat) Allah'tır. Allah'ı bildikçe, O'nunla ilgili hakikatleri kavradıkça, O'ndan gelen hakikatleri tecrübe ettikçe insan bilinci erişebileceği en yüksek ontolojik düzeye doğru ilerler. Yazılı olan her eser, okuru karşısında yeniden hayata getirilmeyi bekler; okurun zihni gücü sayesinde yeniden bir gerçeklik kazanmaya başlar. Daha açık deyişle, okuru sayesinde okuru ile çağdaş hale gelir. Okur da yazılı eserleri okuyup anladığı ve ileri düzeyde araştırdığı (sorguladığı) sürece kendisini gerçekleştirebilir. Böylece okurun zihni gelişimi ve gerçekleşmesi de eserlere bağlıdır. İşte rasyonel düşüncenin kuramsal gelişimi, insan bilinci ile büyük felsefi ve entelektüel eserler arasında gerçekleşen bu karşılıklı ilişki sayesinde mümkündür.

Özellikle yabancı kültürlerden yapılan çeviri faaliyetleri sonrasında İslâm düşünce tarihinde bir büyük değişim ve dönüşümün yaşanması öncelikle İslâm düşüncesinin kuramsal gelişimi açısından önem arz etmiştir. Zira İslâm düşüncesi, Arap dil ve kültüründe yer almayan çok farklı kavramlara çeviri

faaliyetleri aracılığıyla sahip olmuş, önemli bir kavramsal donanıma erişmiştir.

Büyük İslâm düşünürleri klasik Yunan filozoflarından Hint bilgelerine değin çok farklı zaman ve kültürle mensup insanları sanki kendi çağdaşları gibi kabul edip, onların eserlerinden kuramsal gelişim amacıyla yararlanmışlardır. Kuramsal alanın kendince açık seçikliğine karşın, pratik hayat ortamının bir sürü öngörülemez durumu kendisinde potansiyel olarak barındırdığı pekiyi bilinen bir husustur. İnsan her zaman pratik bir ortam içinde yaşar ve karşısına çıkan sorunlar karşısında neyin doğru neyin yanlış olduğunu peşinen bilemez. Dahası, doğru olarak gördüğü bir tutum ya da davranışın zaman içinde nasıl bir sürece ve sonuca yol açacağını baştan bilemez. En doğru gördüğü bir fikrin zaman içinde beklenmedik sonuçlara yol açabildiğini fark edebilir ve böylece söz konusu fikri yeni baştan gözden geçirmek durumunda kalabilir. Pratik ortama dikkat edilmediği zaman, meşhur bir sözde dile geldiği üzere, yıldızlara bakarken, önümüzdeki çukura düşme ihtimali her an mevcuttur.

Kuram ve pratik arasındaki bu karşılıklı ilişki İslâm düşünürlerinin her zaman yüzleşmek durumunda kaldıkları ve asla tam anlamıyla açıklığa kavuşturamadıkları bir husustur. Açıklığa kavuşturamamaları bir kusur değil, aksine pratik ortamın sürekli değişkenliğinden ve belirsizliğinden kaynaklanan bir durumdur.

Kuramsal düşüncenin düzenli denebilecek dünyasına nispetle pratik ortamın düzensiz ve belirsiz dünyası karşısında İslâm düşünürlerinin önerebildikleri en önemli yaklaşım, basiret, sezgi, ince düşünce, öngörü şeklinde anlaşılabilecek yaklaşımdır. Bir başka deyişle pratik sorunların çözümü kuramsal rasyonel bilincin yanı sıra farklı bir bilinçlilik durumunu gerektirir. Bu bilinçlilik durumu, insanın içinde bulunduğu ortamın çağrısına kulak vermesi, ortamın kendine özgü niteliklerini kavraması, peşin kanaatler yerine, ortam içinde yeni olanı görmeye çalışmasıyla ortaya çıkar.

RASYONEL DÜŞÜNCENİN TOPOGRAFYASI

Şehir (Medine), belki İslâm düşüncesinin en temel alanı ve de sorunudur. Zira İslâm düşüncesini mümkün kılan dil, her şeyden önce şehir dilidir. Dilin sürekli zenginleştiği ve derinleştiği yer şehirlerdir. Bu yüzden İslâm dininin kendisi gibi İslâm düşüncesi de şehirdir, şehre aittir.

Sokrat ve Platon gibi klasik Yunan filozofları için şehir, öncelikle DİYALOJİK BİR ORTAMDIR . Şehirler İnsanların karşılıklı konuşmaları sayesinde hakikatin tezahür ettiği mekânlardır. Bu nedenle hakikat, insanlar arasında ortaktır. Bu hakikat tecrübelerinin

artmasıyla şehir insanın entelektüel gelişimini mümkün kılan yegâne ortama dönüşür. Sonuçta şehir, insanın bir varolma tarzı haline gelir. Daha açıkçası, insan ancak şehirde kendisini üst düzeyde gerçekleştirebilir, en üst ontolojik konuma erişebilir. İslâm düşünürleri de temelde klasik Yunan filozoflarının bu yaklaşımını kabul ederler. İslâm düşüncesine ait tüm birikimler ve disiplinler, şehirlerde var olabilen ve gelişebilen birikim ve disiplinlerdir. Bu nedenle şehirlerin baskıcı veya özgürleştirici mekânlar haline gelmesi, İslâm düşüncesinin karakterini ve gelişimini doğrudan etkileyen ilk unsurdur.

Hakikatin keşfi, her şeyden önce VARLIK sorusu doğrultusunda gerçekliğin farklı düzeylerini araştırmakla mümkündür. İslâm düşünürleri, varlığın dış dünyada kendi başına bir gerçeklik olarak bulunması ile bu varlığın zihnimizde bir kavram ve imge aracılığı ile farklı bir gerçeklik olarak yer alması arasında ayırım yapmışlardır. Biz bu gerçekliğin ilkine (dış dünyadaki haline) ONTİK, zihnimizde kendisini açmışlık durumuna ONTOLOJİK adını vermekteyiz. Bu açıdan bakıldığında İslâm düşünürlerinin en asli hedefi olan hakikat, ontik düzeydeki varlığı tecrübe edebilmek yani onun zihnimizde ontolojik bir gerçeklik olarak açığa çıkmasını sağlamaktır. Hak kavramı ile bir varlığın (buna insani eylem ve düşünceler de dâhildir) olması gereken yerde durduğunu kast ederler. Buna göre hak kavramı daha ziyade insanların düşünme, isteme, eyleme gibi farklı boyutlarıyla ilgilidir. Pratik ortam içinde karşılaştığımız her bir ahlaki, siyasi, hukuki, ekonomik vs. sorunun çözümü için en temel yönlendirici kavram 'hak'tır. İslâm düşünürlerine göre, zaten Kur'an vahyinin insanlığa gönderilme amacı hakikat düzeyinde cereyan eden haksızlıkların giderilerek hakkın tecelli etmesidir.

Yorum kavramını, TEFSİR kavramından daha genel ele almak gerekmektedir. Tefsir kavramı daha çok Kur'an metnini dilsel ve tarihsel boyutlarıyla anlamayı ifade ederken, yorum kavramı Müslümanların içinde yaşadıkları tarihsel ortam ile Kur'an metni arasında bağlantı kurma çabasına işaret eder. Zira yorum, bir metin ile dış dünya (kendi varlığımız, davranışlarımız, düşüncelerimiz vs.) arasında ilişki kurmak ve böylece kendimizi dönüştürmektir. İslâm filozoflarının tümünü ilgilendiren din-felsefe ilişkisi, bu açıdan Kur'an tefsirinden çok Kur'an yorumu bağlamında anlaşılabilecek bir husustur. Ancak İbn Sina ve Gazali gibi bazı filozoflar zaman zaman Kur'an'ın bazı ayetlerini felsefi kavramlarla tefsir etmişlerdir. İslâm düşüncesi tarihi, dilin belli bir takım formlar veya oyun kuralları içinde kullanım tarihidir. Kelam,

felsefe, fıkıh gibi disiplinlerin soyut bir kavramsal dili olmasına karşın tasavvuf daha ziyade sembolik bir dil kullanımına sahiptir. Kavramsal dilin anlaşılması, ilgili alanda yeterli birikime sahip olmayanlara zor geldiği kadar yanlış anlamaya da yol açmaktadır. Var olan her şeyi dil içinde kavradığımız ve ifade ettiğimiz için İslâm düşüncesinin topografyası sonuçta dilin bir topografyasına dönüşür.

SORU CEVAP

SORU: İnanma ve düşünme eylemleri İslam düşüncesinde nasıl tanımlanabilir?

CEVAP: İnanma ve düşünme eylemlerinin kendilerine özgü karakterlerini ana hatlarıyla tanımlamak gerekirse; inanma eylemi daha çok dinî metinlerin anlaşılmasına bağlı iken düşünme eylemi daha çok sebep-sonuç ilişkilerini dikkate alarak olayları açıklamayı amaçlar. Böylece inanma eylemi daha çok dini metinlerin otoritesine dayalı bir itaat şeklinde ortaya çıkarken, düşünme eylemi soru sorarak gerçekliği tüm açıklığıyla kavramak ister. İnanma eylemi, Allah'ın müminlerden talep ettiği hususlar bağlamında olması gerekene yönelirken, düşünme eylemi olan-bitenin nedenlerine ve muhtemel sonuçlarına dikkat kesilir.

SORU: İbn Hazm'ın kültürel geleneklere getirdiği eleştiriler nelerdir?

CEVAP: İbn Hazm, mensubu olduğu mezhebin (Zahirilik) adından da anlaşılacağı üzere, İslâm düşüncesinin içinde yeşermekte olduğu tüm kültürel gelenekleri Kur'an ve hadislerin zahiri (görünür, açıkça bilinebilir, fenomenal) anlamına nispetle eleştiriye tabi tutmaktadır. İbn Hazm'a göre, dini düşünce, öncelikle din diline göre varlık ve şekil kazanan bir şey ise, bu durumda İslâm düşüncesi doğrudan Kur'an ve hadislerde yer alan din dilinin açıkça bilinebilir anlamlarına göre varlık ve şekil kazanmalıdır. Bu otorite metinlerde yer almayan hiçbir husus, İslâm düşüncesinin dini karakterini belirlememelidir. Daha açık deyişle, İslâm düşüncesi dini bir düşünce olacaksa, o, bu özelliğini ancak dini metinlerin kendilerinden alabilir. Din adına yapılan yorumlar, İslâm düşüncesine dini bir meşruiyet sağlamaz. Bu, olsa olsa ancak entelektüel bir boyut kazandırabilir. Ancak böylesi bir durumda dinin kendisi ile düşüncenin kendi ürünü birbirinden ayrı tutulmalıdır. Fark edileceği üzere, İbn Hazm'ın asıl tepkisi, 'kıyas' yoluyla dini metinlerle kültürel gelenekleri (dilleri) ortak bir rasyonel düşünme konusu haline getirmek isteyen Hanefi, Maliki, Şafi gibi yaygın fıkıh mezheplerine mensup İslâm düşünürlerinedir. Benzer bir tepkiyi Gazali'nin Farabi ve İbn Sina gibi Aristocu (Meşşai) düşünürlerle yönelttiği eleştirilerin özünde de fark edebiliriz. Yunanca, Süryanice, Farsça gibi dillerden Arapça'ya yapılan çeviriler sonrası kavramsal düşünme imkanı ve gücü artan Arapça ile İslâm'ın temel metinleri olan Kur'an ve hadisleri ortak bir rasyonel düşünme eylemi içinde ele almak isteyen Farabi ve İbn Sina gibi düşünürlerle, Gazali çevrilen metinler ile dini metinlerin dünyaları arasındaki temel farklara işaret ederek karşı çıkmaktadır. Sözelimi, Aristo'nun metinlerine hakim olan düşünme tarzı ile Kur'an'a hakim olan düşünme biçimi tek

tip rasyonel düşünme eylemi içinde kaynaştırılmaz. Buna göre, İslâm düşüncesi kendi rasyonelitesini oluştururken, Kur'an'ın öngördüğü düşünme biçimini kriter olarak kabul etmelidir.

SORU: İnsan aklının saf (fıtrata uygun) ve mantıklı kullanımı sayesinde dinî nasların asıl anlamlarına erişilebileceğine dair Mu'tezilî, Maturidî, Eş'arî düşünürlerin yaklaşımları bakımından Kur'an ve hadislerin birer kaynak olması durumu nasıl açıklanabilir?

CEVAP: İnsan aklının saf (fıtrata uygun) ve mantıklı kullanımı sayesinde dinî nasların asıl anlamlarına erişilebileceğine dair yaklaşımlar İslâm düşüncesinin meşruiyetini daha farklı yerlerde aramışlardır. Büyük oranda Mu'tezilî ve belli ölçülerde Maturidî ve Eş'arî düşünürler tarafından savunulan bu yaklaşımda rasyonalite ya da İslâm düşüncesinin aklılığı sadece Kur'an ve hadislerle nispetle belirlenebilecek bir husus değildir. Aksine insan düşüncesinin rasyonelitesi zaten Kur'an ve hadislerdeki anlamın benimsenebilmesi ve tatbik edilebilmesi için peşinen gerekli bir zemindir. Bu noktada söz konusu düşünürlerin, Kur'an ve hadislerle İslâm düşüncesinin rasyonelleşmesi sürecinde çok özel bir önem atfettikleri anlaşılmaktadır. Şöyle ki, Kur'an ve hadisler, İslâm düşüncesine beşeri fıtratın sapma göstermesini engelleme noktasında bir rasyonalite kazandırmaktadır.

SORU: İnanma ve düşünme eylemleri nasıl ve hangi yönlerden karşılaştırılabilir?

CEVAP: İnanma eylemi öncelikle dini değerleri ve sembolleri dikkate alırken, düşünme eylemi doğrudan düşünülebilir olana yani muhtevaya yönelir. Bu bağlamda inanma eylemi daha ziyade sembolleri ve değerleri ortaklaşa paylaşan insanlarla birlikte düşünmeye (sosyal geleneksel algı) ağırlık verirken, düşünme eylemi bireysel algının farklılaşmasını anlam zenginliği olarak kabullenir. İnanma eylemi en üst değerden en alt değere ve sonrasında değersizize doğru bir dikey (hiyerarşik) algı biçimini tercih ederken, düşünme eylemi düşünülebilir olanı doğrudan tecrübe etme anlamında yatay algı biçimine yaklaşır. İnanma eyleminde metin kavramı belirleyici iken (inanana kendi yaklaşımından ziyade Kutsal metinlerde söylenenleri doğrudan anladığını varsayarken, düşünme eylemi metinlerin ancak yorumlar aracılığıyla anlam kazandıklarını (anlamalarını açığa çıkarabildiklerini) kabul eder.

SORU: İslam düşüncesi, Mu'tezili, Maturidi ve Eş'ari düşünürlerle göre, genel rasyonaliteye erişmeyi ne şekilde mümkün görmektedir?

CEVAP: Kur'an'ın bu rasyonalite anlayışı nedeniyle Mu'tezili, Maturidi ve Eş'ari düşünürler, İslâm düşüncesinin kendine özgü bir rasyonalite kazandığını kabul ederler. Zira insanlık tarihinde genel kabul gören mantıksal, matematiksel ve bilimsel rasyonalite, ancak bu dünya hayatı sınırları içinde işlev görebilecek bir husustur. Oysa insanın ölüm sonrası hayatı da kapsayacak şekilde bir genel rasyonalite geliştirmesi ve tatbik etmesi gerekmektedir. İşte İslâm düşüncesi böylesi bir genel rasyonaliteye erişmeyi ancak Kur'an ve hadisler sayesinde mümkün görmektedir.

SORU: Haricilerin Kur'an'ın kendi başına anlaşılabilirliği noktasındaki yaklaşımları nasıldır?

CEVAP: Kur'an ve hadislerin İslâm düşüncesi için birer kaynak olduğu görüşü, kimilerini Kur'an'ın kendi başına anlaşılabilirliği inancına sevk etmiştir. Bu bağlamda en fazla dikkat çeken gurup Haricilerdir. "Hüküm yalnızca Allah'ındır" şeklinde özetlenebilecek yaklaşımlarının gerisinde 'Allah'ın kelamının anlaşılması için gereken her şey yine kelamın kendisindedir" şeklindeki bir varsayım bulunmaktadır. İlahi sözün kendiliğinden apaçık olduğu ve rasyonelitesini kendi içinde taşıdığına dair bu kanaatleri nedeniyle Hariciler diğer dini düşüncelere yönelik sert eleştiriler yapmışlardır.

SORU: Ön-yargı (varsayım) nedir?

CEVAP: Kültürel gelenekleri kendilerinde derleyip toparlayan diller, varlığa ve gerçekliğe yönelik perspektif oldukları kadar birer ön-yargı (varsayım) da oluştururlar. Burada ön-yargı (varsayım) kelimesini, bakışımızı körelten, görüntüde sapma ve eğrilik oluşturan, bizimle anlaşılacak varlık ya da nesne arasında bir tür engel teşkil eden şey anlamında olumsuz kullanmadığımızı belirtelim. Zira ön-yargı (varsayım) kelimesi, öncelikle bizimle anlaşılacak şey arasında bir tür köprü oluşturan hususu gösterir. Kısacası ön-yargı kelimesi bir şeyi bizim görüş alanımıza getiren şeye işaret eder. Arapça, Türkçe, İngilizce gibi diller, bu yönüyle, varlıkları ya da nesneleri bizim görüş alanımıza getirirler ve onunla irtibat kurmamıza yol açarlar. Eski ve çağdaş kültürler içinde yer alan mitolojiler, anlatılar, kıssalar, entelektüel ve bilimsel birikimler, tarihsel tecrübeler vs. içinde dile geldikleri dillerin önyargılarını oluştururlar.

SORU: Farabi ve İbn Sina'nın İslami düşüncenin rasyonelitesi hakkındaki yaklaşımları nedir?

CEVAP: İslâm'ın kutsal metinleri felsefi düzeyde anlaşılabilir metafiziksel hakikatlere insanların çoğunluğunun anlayacağı sembolik ve metaforik bir söylemle işaret ettiği için, İslâm düşüncesinin asıl rasyonelitesini felsefi düşünme tarzı içinde aramak gerekmektedir. İbn Sina, Şifa adlı eserinin "Peygamberliğin Kanıtlanması" kısmında kutsal metinlerin ancak felsefi düşünmeye meyilli insanların fark edebileceği bir takım işaretler sunduğunu belirtir. Hakikati başkalarından aktarılan söylemlerle anlamaya yatkın insanlardan farklı olarak, felsefi zekalar Kur'an ve hadislerde işaret edilen hakikati apaçık şekilde tecrübe etmeye çalışırlar. Bu nedenle Farabi ve İbn Sina gibi düşünürlerin gözünde İslâm düşüncesi gerçek rasyonelitesini Kur'an'da yalnızca işaret edilen felsefi hakikatleri tecrübe ederek kazanabilir. Bir başka deyişle, kutsal metinler sadece rasyonel düşünmenin bir imkanı ve motivasyonudur. Rasyonel düşünce, mantık ve metafizik ilkelere uygun düşünme çabası söz konusu olduğunda tezahür edebilecek bir olaydır: Allah tarafından insana bahşedilen bir özel metafizik tecrübedir.

SORU: Wittgenstein'in dil oyunu sorunu ve bunun felsefi din anlayışındaki yansıması nasıldır?

CEVAP: Mistik söylemlerin kabaca izledikleri dil ve düşünce kuralları bir oyunun kuralları gibi tasarlanırsa, arı

duru bir klasik Yunan felsefesinin etkisinde gelişen felsefi din anlayışı farklı bir oyun kuralını izleyecek demektir. Benzer şekilde fıkıhçıların izledikleri usul, 'fıkhi dil oyunu' şeklinde adlandırılabilir bir kurallar topluluğu iken, Kelam ilmi daha farklı bir oyun kuralına göre gelişim göstermiştir. Ne var ki, futbol için meşru olan bir kural (ayakla topa vurma), basketbol oyunu için meşru değildir. Bunun gibi, tasavvufi dil oyunu içinde meşru ya da en azından tolerans gösterilebilir bir söylem, fıkhi düşünce (dil oyunu) açısından tamamen gayri meşru kabul edilebilir.

SORU: İslâm'da rasyonel bilinç neyi ifade etmektedir?

CEVAP: İslâm düşünürlerinin rasyonel bilinç bağlamında en önem verdikleri husus, rasyonel bilincin gerçeklik (hakikat) tecrübeleri doğrultusunda ontolojik bir gelişim göstermesidir. Daha açık deyişle, gerçeklik (hakikat) tecrübesi arttıkça, rasyonel bilinç kendisi olmaya başlar. Potansiyel durumundan aktif bir konuma yükselir. Bu durumun daha iyi anlaşılabilmesi için genelde verilen örnek, yazı yazma potansiyeli ile fiilen yazma durumu arasındaki farklılıktır. Sözelimi çocuk, yazı yazma potansiyeline sahiptir, ancak yazı yazmayı öğrenmediği sürece bu potansiyel işlenmemiş haliyle kalır. Öğrenme süreci ile birlikte fiilen yazı yazmaya başlar ve yazdıkça bilinç kendisi olmaya başlar. Dile getirmeye çalıştığımız hususun daha iyi anlaşılabilmesi için, özellikle İslâm filozoflarının eski Yunanca hyle kelimesinin Arapça telaffuza uygun hale getirilmiş şekli olan heyula kavramına verdikleri önem bilinmelidir. Hyle (heyula) "henüz olmayan, henüz kendisi olmayan" anlamlarına gelir. Daha sonra bu kelime Latince potentia (olabilme, yapabilme gücü, potansiyel) ve Arapça imkân kelimeleriyle karşılanmıştır. Ancak klasik Yunanca anlamına uygun anlaşıldığında, heyula kelimesi rasyonel bilincin bir şeyi yapabilmesinden daha köklü olarak, bir şeyi yaparken kendisi olabilmesini, kendisini gerçekleştirebilmesini dile getirir.

SORU: Rasyonel bilincin kuramsal gelişimi ile pratik gelişimi arasındaki bağlantı orman metaforu kullanılarak nasıl anlatılabilir?

CEVAP: Kuramsal alanın kendince açık seçikliğine karşın, pratik hayat ortamının bir sürü öngörülemez durumu kendisinde potansiyel olarak barındırdığı pek iyi bilinen bir husustur. Bu zorluğu kabaca görsel olarak anlaşılır kılmak için verilen klasik örnek, sık ağaçlarla dolu ormanda yol bulabilmektir. Kuramsal gelişim, bir bakıma, ormana üstten bakmak gibidir. Oysa insan her zaman pratik bir ortam içinde yaşar ve karşısına çıkan sorunlar karşısında neyin doğru neyin yanlış olduğunu peşinen bilemez. Dahası, doğru olarak gördüğü bir tutum ya da davranışın zaman içinde nasıl bir sürece ve sonuca yol açacağını baştan bilemez. En doğru gördüğü bir fikrin zaman içinde beklenmedik sonuçlara yol açabildiğini fark edebilir ve böylece söz konusu fikri yeni baştan gözden geçirmek durumunda kalabilir. Bu açıdan bakıldığında rasyonel bilincin kuramsal gelişimi daha ziyade ormanda yol bulabilmek için insan bilincinin ormana üstten bakabilmesini ilgilendirir. Zira açıktır ki, ormanda tek tek

ağaçlara bakılarak asla bir çıkış yolu bulunamaz. “Yön” fikri, her zaman tek tek nesneleri aşan, onları belli bir amaç doğrultusunda organize etmeyi gerektiren bir fikirdir. Aksi halde insanın tek tek nesnelerin ayrıntıları içinde kolayca kaybolması kaçınılmazdır. Buna karşılık tek tek nesneleri tanımadan, onların karşımıza çıkardığı imkan ve sorunları fark etmeksizin yola devam edebilmek de mümkün değildir. Zira belli bir yön doğrultusunda atılan her adım kuramsal değil, pratiktir. Pratik ortama dikkat edilmediği zaman, meşhur bir sözde dile geldiği üzere, yıldızlara bakarken, önümüzdeki çukura düşme ihtimali her an mevcuttur. İşte kuram ve pratik arasındaki bu karşılıklı ilişki İslâm düşünürlerinin her zaman yüzleşmek durumunda kaldıkları ve asla tam anlamıyla açıklığa kavuşturamadıkları bir husustur. Açıklığa kavuşturamamaları bir kusur değil, aksine pratik ortamın sürekli değişkenliğinden ve belirsizliğinden kaynaklanan bir durumdur. Sözelimi, fıkıh usulünün kendince açık seçikliğine karşı pratik hayat içinde ortaya çıkan ve potansiyel olarak sonsuz sayıdaki fıkhi sorun bir sürü belirsizliği kendisinde taşır. Ahlaki ilkelerin kuramsal olarak açık seçikliğine karşın, pratik hayatta neyin ahlaken en doğru olduğuna karar verebilmek bir çok belirsizliğin üstesinden gelmeyi gerektirir.

SORU: İbn Rüşd’ün yabancı kültürler sorunu hakkındaki yaklaşımları nelerdir?

CEVAP: Felsefe ve İslâm dini arasında temelde bir zıtlık olmadığını kanıtlamak için için büyük çaba gösteren İbn Rüşd’ün özellikle Faslu’l-makâl adlı eserinde yabancı kültürler sorununa açıkça değindiğini görmekteyiz. İbn Rüşd, yabancı kültürlerle ait hususların tümünden reddedilmesinin anlamsızlığına işaret ettikten sonra kısmen yararlanma konusuna sözü getirir. Bu noktada Kur’an’ın en temel dini öğretilerinin kriter olabileceğini belirtir. İslâm’ın asli inanç ilkelerine aykırı olmadıkça yabancı kültürlerden felsefi ve ilmi hakikatleri almanın meşru olduğunu ileri sürer. Bu meşruiyet, İbn Rüşd’ün gözünde, felsefi düşünmenin zaten Kur’an tarafından teşvik edilmiş olmasına dayanır. Daha açık deyişle, Kur’an’ın farklı söylem düzeyleriyle (burhanî, cedelî, hatabî) işaret ettiği hakikatler ile felsefi düşüncenin—mantık ve metafiziksel ilkelere uygun düştüğü sürece—keşfettiği hakikatler birbirine zıt değildirler. Hakikat, hakikate zıt olamaz. Bu bakımdan, İbn Rüşd için, İslâm düşünürlerine düşen görev, Kur’an’ın inanç ilkelerine zıt olmayan hakikatleri yabancı kültür içinde keşfedilmiş olsalar da alıp benimsemektir. Fark edileceği üzere İbn Rüşd, bu yaklaşımı ile hakikatlerin kendileri ile hakikatlerin keşfedildiği ortamların birbirinden ayrı tutulması gerektiğini ima etmektedir. Hakikatlerin, içinde keşfedildikleri kültürel ortamlara indirgenmeleri, hakikatin üstün değerini fark edememektir. Zira İbn Rüşd için hakikat zaman ve mekân göre değişmeyen gerçekliklerin bilinmesi ve tecrübe edilmesidir. Bu bakımdan hakikatle, içinde keşfedildiği tarihsel ortamı birbirine karıştırmak, değişebilen ile değişmeyi birbirine karıştırmaktır.

SORU: Rasyonel bilincin kuramsal gelişiminde ‘okuru ile çağdaş’ ifadesi ile ne anlatılmaktadır?

CEVAP: İslâm düşünürlerinin büyük sabır ve çabalarla oluşturdukları ve günümüze miras bıraktıkları önemli eserlerin yazılış amaçları, açıktır ki, rasyonel bilincin kuramsal gelişimine katkı yapabilmektir. Elbette yazılı eserler, rasyonel bilinç için sadece kuramsal bir katkı yapabilirler, zira bu eserlerde yazılan hususları kavramak, onları potansiyel durumlarından aktif hale getirmek okurların çabalarına kalmış bir husustur. Yazılı olan her eser, okuru karşısında yeniden hayata getirilmeyi bekler; okurun zihni gücü sayesinde yeniden bir gerçeklik kazanmaya başlar. Daha açık deyişle, okuru sayesinde okuru ile çağdaş hale gelir.

SORU: Kuram kelimesi ne anlama gelmektedir?

CEVAP: ‘Kuramsal’ tabirinden de anlaşılacağı üzere, bu gelişim safhasında önemli olan ‘görebilme, ayırt edebilme, fark edebilme’ gücüne erişmektir. Kuram kelimesi, daha ziyade theoria (teori) kelimesiyle irtibatlıdır ve zihinsel olarak bir şeyleri görebilmeyi ifade eder. Sözelimi matematik, geometrik ve mantıksal işlemlerimiz zihnin görme gücü sayesinde gerçekleşirler. ‘Üçgen’ veya ‘daire’ kelimesini gördüğümüzde zihnimiz hemen üçgen veya daire şeklini kendi içinde çizer ya da görür.

SORU: İslâm düşüncesinde dilin önemi nedir?

CEVAP: İslâm düşüncesi tarihi, dilin belli bir takım formlar veya oyun kuralları içinde kullanım tarihidir. Kelam, felsefe, fıkıh gibi disiplinlerin soyut bir kavramsal dili olmasına karşın tasavvuf daha ziyade sembolik bir dil kullanımına sahiptir. Kavramsal dilin anlaşılması, ilgili alanda yeterli birikime sahip olmayanlara zor geldiği kadar yanlış anlamaya da yol açmaktadır. Filozoflar, İslâm toplumlarında felsefenin genel olarak sevilmemesinin en büyük nedenini felsefi dilin soyut kavramsal yapısına bağlarlar. Bu yüzden İbn Sina ve İbn Tufeyl gibi bazı filozoflar sembolik dil aracılığıyla kendi düşüncelerini halkın dikkatine sunmaya çalışmışlardır. Var olan her şeyi dil içinde kavradığımız ve ifade ettiğimiz için İslâm düşüncesinin topografyası sonuçta dilin bir topografyasına dönüşür.

SORU: İslâm düşüncesinde şehir (Medine) ne anlama gelmektedir?

CEVAP: Şehir (Medine), belki İslâm düşüncesinin en temel alanı ve de sorunudur. Zira İslâm düşüncesini mümkün kılan dil, her şeyden önce şehir dilidir. Şehrin sınırlarının dışı, yani kırsal, köy, çöl, vs. sınırlı sayıda kelime hazinesi ile hayatın temel pratik ihtiyaçlarının karşılanmasını mümkün kılar. Ancak köklü bir entelektüel hayat ve bilimsel araştırmalar için gerekli dil zenginliğine sahip değildir. Dilin sürekli zenginleştiği ve derinleştiği yer şehirlerdir. Bu yüzden İslâm dininin kendisi gibi İslâm düşüncesi de şehirdir, şehre aittir.

SORU: Ontik ve ontolojik kavramları neyi ifade etmektedir?

CEVAP: İslâm düşünürleri, varlığın dış dünyada kendi başına bir gerçeklik olarak bulunması ile bu varlığın zihnimizde bir kavram ve imge aracılığı ile farklı bir gerçeklik olarak yer alması arasında ayrım yapmışlardır. Biz bu gerçekliğin ilkine (dış dünyadaki haline) ontik, zihnimizde kendisini açmıslık durumuna ontolojik adını

vermekteyiz. Sözelimi, dışarıdaki bir ağaç ontik gerçekliktir; bu ağacın zihnimizde kendisini ifşa etmiş hali (onunla ilgili bilgimiz) ontolojiktir. Bu açıdan bakıldığında İslâm düşünürlerinin en asli hedefi olan hakikat, ontik düzeydeki varlığı tecrübe edebilmek yani onun zihnimizde ontolojik bir gerçeklik olarak açığa çıkmasını sağlamaktır. “Eşyayı olduğu gibi bilmek” şeklinde özetlenebilecek hakikat anlayışı genel olarak varlığın ontik ve ontolojik düzeyleriyle ilgilidir.

SORU: İslâm düşünürleri hak ve hakikat ile neyi kast etmektedir?

CEVAP: İslâm düşünürleri genel olarak hakikat ile, yukarıda kısmen değindiğimiz, varlığın ontik ve ontolojik düzeylerini kast ederken, hak kavramı ile bir varlığın (buna insani eylem ve düşünceler de dahildir) olması gereken yerde durduğunu kast ederler. İbn Hazm’ın bu noktada verdiği örnek açıklayıcıdır: Zulmün varlığı hakikattir (ontik ve ontolojik bir gerçektir) ama hak (doğru) değildir. Olması gereken şey zulmün ortadan kaldırılmasıdır, adalettir. Buna göre hak kavramı daha ziyade insanların düşünme, isteme, eyleme gibi farklı boyutlarıyla ilgilidir. Pratik ortam içinde karşılaştığımız her bir ahlaki, siyasi, hukuki, ekonomik vs. sorunun çözümü için en temel yönlendirici kavram ‘hak’tır. İslâm düşünürlerine göre, zaten Kur’an vahyinin insanlığa gönderilme amacı hakikat düzeyinde cereyan eden haksızlıkların giderilerek hakkın tecelli etmesidir. Kısacası bir değer olarak hak (doğru)’kın ontik ve ontolojik gerçeklik haline gelmesidir.

SORU: İslâm düşüncesinde yorum kavramı neyi ifade etmektedir?

CEVAP: İslâm düşüncesi, Kur’an ve hadisleri kendisine kaynak olarak kabul ettiğinden, kendisine en temel görev olarak bu metinleri yorumlamayı vermiştir. İslâm düşünce tarihi, bu açıdan, bir yorum tarihidir. Ancak burada yorum kavramını, tefsir kavramından daha genel ele almak gerekmektedir. Zira tefsir kavramı daha çok Kur’an metnini dilsel ve tarihsel boyutlarıyla anlamayı ifade ederken, yorum kavramı Müslümanların içinde yaşadıkları tarihsel ortam ile Kur’an metni arasında bağlantı kurma çabasına işaret eder. Bu yüzden Müslüman düşünürlerin varlık sorusu ekseninde fiziksel varlıklardan Allah’ın varlığına değin farklı gerçeklik düzeylerini araştırmaları ve bu noktada bilgi oluşturmaları genel olarak Kur’an yorumudur. Kur’an’ın insanın bu dünyadaki sorumlulukları ve öteki dünyadaki geleceği ile ilgili söylediği hususları, varlık düzeylerini inceleyerek daha iyi anlama çabasıdır. Buna göre yorum kelimesinin tefsir kelimesinden farklılığı, tefsirin daha ziyade Kur’an metninin kendisine yönelmesine karşın, yorum kelimesinin ayrıca Kur’an’ın işaret ettiği dış dünyadaki hususların araştırılmasını da içermesidir. Kabaca örnek verirsek, Kur’an ayetlerine bakarak insanın adaletli davranması gerektiğini belirlemek bir tefsir, pratik hayat ortamı içinde adaletli davranmak ise bir yorumdur.

ÜNİTE 4: DOĞU İSLÂM FİLOZOFLARI

GİRİŞ

İslâm Felsefesi geleneğinin oluştuğu coğrafyayı kabaca ikiye ayırmamız mümkündür: Abbasi Devleti’nin kuruluşu ile ivme kazanan ve Bağdat merkezli olarak gelişerek İslâm dünyasının doğu kesiminde yaygınlık kazanan felsefi geleneğe mensup düşünürlerin temsil ettiği “Doğu İslâm Filozofları” grubu. Sekizinci yüzyıldan itibaren İberia yarımadasının İslâm hâkimiyetine girmesi ile meydana çıkan ve 14. Yüzyıl sonlarına kadar bu yarımada ve Kuzey Afrika’da medeniyet alanında birçok önemli başarıya imza atan Endülüs Uygarlığı’nı temsil eden filozoflarını da “Batı İslâm Filozofları” grubu.

Bu çerçevede Doğu İslâm Filozofları başlığı altında birçok düşünürün isminin zikredilmesi mümkün olsa da biz en çok öne çıkan ve en çok etki bırakan üç ismi incelemeye çalışacağız. Bu isimler Kindî, Fârâbî ve İbn Sînâ’dır.

KİNDİ VE FELSEFESİ

İslâm düşünce tarihçileri tarafından ilk İslâm filozofu olarak kabul edilen Yakup İbn İshak el-Kindî (öl. 252h/866m?) birçok klasik ve modern felsefe tarihçisi tarafından “ilk İslâm Filozofu” olarak kabul edilir. Filozoflar ve eserleri hakkında bilgi veren klasik kaynaklar bize onun yaklaşık 277 eseri olduğundan bahsederler. Kendisinin bu kadar çok eser telif etmesinin sebebi, o dönemde yeni kurulmakta olan İslâm medeniyetinin, farklı kültürlerle yoğun ilişkiye girmiş olmaktan dolayı, hem eski kültürleri anlamada hem de bu kültürlerin temsilcilerinin İslâm’ın temsil ettiği yeni kültüre yönelik entelektüel saldırılarına cevap verecek bir bilimsel ve düşünsel donanıma duyulan ihtiyaçtır.

Kindi İslâm Düşünce tarihinde ilk bilim tasnifi yapanlardandır. Kindi ilimleri öncelikle dini ve insani olmak üzere ikiye ayırır. Dini (ilahî) ilimlerin kaynağı vahiydir. İnsanî ilimler felsefenin çatısı altında toplanmış olup biri doğrudan ilim, diğeri başka ilimler için bir alet ve bir başlangıç sayılmak üzere ikiye ayrılır. Doğrudan ilim olanlar da teorik ve pratik diye iki grupta ele alınır. Başka ilimlere giriş için kullanılan alet ilimleri de mantık ve matematik olmak üzere iki kısma ayrılır.

Kindi’nin felsefi sisteminin genel yönelimini tespit etmek felsefesinin bazı özellikleri dolayısıyla zor bir hedeftir. Felsefeyi ve metafizik bilgiyi tanımlaması ve felsefeyi metod açısından diğer ilimlerden ayıran yaklaşımıyla Kindi’nin, İslâm dünyasında evren ve insanı, dinin temel öğretilerini de dikkate almak suretiyle felsefi ve bilimsel bir bakış açısı ile ilk ele alan düşünür olduğu söylenebilir. O, felsefenin tarifini verip değerini açıkladığı bir ifadesinde şöyle demektedir: “İnsan sanatlarının değer ve mertebe bakımından en

üstünü felsefedir. Felsefenin tanımı: 'İnsanın gücü ölçüsünde varlığın hakikatini bilmesidir'.

Tabiat bilimi yani fizik evrende değişen ve başkalaşan şeylerin bilgisini bize sağlarken, metafizik bilimi ise değişmeyen varlıkların bilgisini içerir. Metafizik bize varlığın değişmeyen ilk sebebinin ve en son gayesinin bilgisini verir. O halde varlık hakkında bize küllî bilgi sunan ve oradan da "ilk sebep" in bilgisine yani Tanrı bilgisine götüren metafiziktir. Metafiziğin en çok ele aldığı konulardan olan Varlık problemi Kindî'yi de çok meşgul etmiştir. Bir İslâm filozofu olarak Kindî , metafiziğin en temel problemlerinden biri olan Allah-âlem ilişkisinin yorumunda Aristocu doktrinden tamamen ayrılarak, bu meseleyi İslâm ilkeleri doğrultusunda temellendirmeye çalışmıştır.

Meşşâi okulun İslâm Dünyasındaki kurucusu kabul edilen Kindî bilgi teorisinin klasik konuları olan bilginin kaynağı, bilginin değeri gibi meselelerle uğraşmış, duyu algıları, akıl, sezgi ve vahiy gibi meseleleri bilgi teorisi ile ilişkisi bağlamında ele almaya çalışmıştır. Bilginin kaynakları ise duyu algıları, akıl, sezgi ve vahiydir. Kindî kabaca duyu algılarının bize tikel nesneler hakkında bilgi verdiğini, buna karşılık aklın bizi tümel kavramlara ulaştırdığını söyler. Kindî kendisinden önce de yoğun tartışma konusu yapılan soyutlama işlevi ve tam bağımsız bilginin ortaya çıkışı ilgili tartışmalara akli dörde ayırarak çözüm getirmeye çalışmıştır:

1. Sürekli Fiil Halindeki Akıl (el-aklû'llezî bi'l-fi'l ebeden)
2. Güç Halindeki Akıl (el-akl bi'l-kuvve)
3. Fiil Alanına Çıkan Müstefâd Akıl (el-aklû'llezî harece mine'l- kuvve ile'l-fi'l)
4. Beyânî veya Zâhir Akıl (el-aklû'l-beyânî evi'z-zâhir)

Kindî'ye göre duyular ve akla ek olarak diğer bir bilgi kaynağı da sezgidir. İnsan nefsi arınma ve ruhi temizlenme ile öyle bir hale ulaşır ki, O'nda varlığa ait tüm bilgi formları kendiliğinden belirmeye başlar. Müslüman bir filozof olarak Kindî vahyin güvenilir bir bilgi kaynağı olduğunu söyler. Onun mâhiyetine ilişkin farklı bir teori geliştirmese de vahyin istek ve irade dışı bir olay olduğunu, beşerî bilginin aksine, hiçbir çaba harcamadan, mantıkî ve matematik yöntemlere başvurmadan Allah'ın, peygamberlerin tertemiz ruhlarını aydınlatması sonucunda zaman faktörü olmaksızın ortaya çıkan bir bilgi olduğunu belirtir.

İslâm düşünce tarihinde nefsin mâhiyet ve işlevlerini, arınmasının yol ve yöntemlerini, ölümden sonraki durumunu felsefî açıdan irdeleyip temellendiren ilk filozof Kindî'dir. Dinî telakkînin dışına çıkarak ahlâkî bir felsefe problemi olarak tartışan ilk Meşşâi filozofunun Kindî olduğunda şüphe yoktur. O, doğrudan ahlâkla

ilgili olmak üzere dört eser kaleme almıştır. Bunlar: Risâle fi'l-ahlâk, Risâle fi't- tenbîh 'ale'l-fazâil, Risâle fi teshîli sübûli'l-fezâil ve Risâle fi'l-hîle li-def'i'l-ahzân'dır.

FARABİ VE FELSEFESİ

Fârâbî, İslâm dininin tabiatı gereği ortaya çıkan Tanrının birliği, peygamberlik, rûhun ölümden sonraki durumu (meâd) gibi bir takım tartışmaların yanı sıra, doğunun ve batının felsefî karakterli düşünce birikimini de dikkate alarak, din ile felsefeyi uzlaştırma çabalarına bir derinlik kazandırmış, bu uzlaştırma çabasını metafizik, din, toplum ve siyaset felsefesi gibi alanlara ustaca yaymayı başarmıştır.

Fârâbînin eserleri üç kabaca üç başlık altında toplanabilir:

1. Popüler nitelikli olanlar;
2. Bilimsel incelemelerden elde edilen sonuçların derlemelerinden oluşanlar;
3. Sistematik çalışmalar.

Onun özellikle sistematik olan eserleri, mantık, matematik, astronomi ve astroloji, fizik bilimi, psikoloji, doğa tarihi, müzik, genel felsefe, ahlak ve siyaset, dil, bilimlerin sınıflaması, tasavvuf ve din gibi başlıklar altında ele alınabilir.

Fârâbî Aristo ve Kindî'den daha kapsamlı bir tasnif yapmış, İhsâu'l-ulum isimli eserinde her bir ilimin teorik ve pratik açıdan değerini belirterek eğitim ve öğretimdeki önemine işaret etmiştir. Fârâbî önce ilimleri beş ana başlık altında sınıflandırır, sonra da aşağıda görüldüğü gibi her ilmin kapsamındaki diğer ilimleri sıralar: 1. Dil: Sarf, nahiv, 2. Mantık: Organondaki sekiz kitap. 3. Matematik: Aritmetik, geometri, optik, astronomi, müzik, mekanik. 4. Fizik ve Metafizik: Fizikten maksat Aristo'nun tabiat ilimleri alanındaki sekiz kitaptır. 5. Medeni İlimler: Ahlak, siyaset, fıkıh, kalam.

Fârâbî mantığı daha önce Aristo'nun yapmadığı biçimde "tasavvurat" (kavramlar) ve "tasdikât" (hükümler) şeklinde ikiye ayırarak ele almış, kendisinden sonra İslâm dünyasında yazılan bütün mantık kitapları da bu tasnifi dikkate almıştır. Fârâbî dil ve mantık arasında sıkı bir ilişki olduğunu temellendirmeye çalışır. O'na göre dil bilgisi hatasız konuşmanın, mantık da doğru düşünmenin kurallarını vermektir. Dil bir dış konuşma ise mantık da bir iç konuşmadır. Buna göre dil lafızlarla iş görürken mantık da kavramlarla iş görmektedir.

Fârâbî'nin felsefî sistemi hem Kur'ân'daki evren anlayışının kendisine sağladığı bakış açısı, hem de felsefî görüşlerinden faydalandığı Aristoteles, Platon ve Yeni Platoncu okulların perspektifini dikkate alarak oluşturduğu, evreni bir bütün olarak kabul eden ve bu

bütünlüğü fizik dünyanın inorganik ve organik en basit unsurlarından başlayarak aşama aşama evrenin mutlak hakimi olan Tanrı hakkında doğru kadar ulaşan bütüncül bir sistemdir. Bu sistem içinde ontoloji, epistemoloji, psikoloji ve ahlak birbirini tamamlar sistemler oluşturur. Tabiattan başlayıp en son gaye olan Tanrı'ya kadar varlığın gayesini araştıran bu felsefe sistemi gayeci bir anlayışa sahiptir.

Farabi en salt ve en mükemmel varlık olarak nitelendirdiği Tanrı kavramından başlayarak maddi varlığın en alt tabakasına kadar inen bir evren şeması çizmektedir. Yukarıdan aşağıya doğru bu şemada Tanrı(ilk sebep), maddeden ayırık akıllar, faal akıl, nefis, suret ve form. Suret ve formun birleşmesi ile ay altı âlemde öncelikle dört unsur (toprak, su, hava ve ateş) oluşur. Bunların karışımından da önce ay altı âlemdeki inorganik, sonra organik varlıklar meydana gelir. Ay altı âlemdeki cisimlerin maddesi bu dört unsur iken, ay üstü âlemdeki cisimlerin maddesi havadan da hafif olan esirdir. Fârâbî yukarıdaki hiyerarşik şemaya bağlı olarak yaptığı diğer bir sınıflama da varlığı varlığı zorunlu (vâcib) ve varlığı zorunlu olmayan (mümkün) olarak ikiye ayırmaktır. Tanrıdan başka bütün mümkün varlıklar, varlıklarında bir sebebe bağlıdır. Bir üstteki varlığa. Bu zincir Tanrıya kadar gider.

Fârâbî Tanrı'dan yukarıdaki sıraya göre evrendeki varlıkların meydana gelişini de SUDÛR TEORİSİ adı verilen bir teori ile açıklar. Alemin Tanrı'dan sudur denilen bir süreçle meydana geldiğini şeklindeki tezini İslâm düşüncesi içerisinde ifade etmeye çalışmıştır. İlk anda yaratma teorisine zıtmış gibi gelen bu teori Fârâbî ve sonrasında İbn Sina gibi bazı meşşai filozoflar tarafından savunulmuş, İslâm'ın yaratma anlayışı bu şekilde izah edilmeye çalışılmıştır. Bu teoriye baştan beri karşı çıkan İslâm kelamcılarının bu itirazları Gazzalî'nin meşhur Tehâfütü'l-felâsife (Filozofların Tutarsızlığı) isimli eseri ile zirvesine ulaşmıştır.

Fârâbî ve onun çizgisinden gelen İslâm filozofları Evrenin varolması için böyle bir doktrin geliştirmelerinin arkasında mantıki bazı gerekçeler olduğunu öne sürmüşlerdir. Buna göre:

1. Mutlak anlamda bir olan Allah'tan çokluk aleminin doğrudan yaratma ile meydana geldiğini kabul etmek Allah'ın da zatında bir çokluk olduğunu kabul etmek anlamına gelir. Bu durumdan kurtulmak için meşşai filozoflar "Birden ancak bir çıkar" prensibini benimsemek zorunda kalmışlardır.
2. Varlığın sonradan yaratıldığını kabul edecek olursak da ortaya zamanla ilgili problemler çıkar. Mesela yaratma bir fiildir ve bir süreçte gerçekleşir. Halbuki madde ve hareket yokken zamanın varlığından söz edemeyiz. Ayrıca

Alem sonradansa Allah ondan önce ne yapıyordu? sorusu sorulabilir. Eğer bir şey yapmıyor idiye âtil ve pasif bir Tanrı kavramı ile karşı karşıyayız demektir.

3. Alem sonradan yaratılmışsa Allah'ın Alemini yaratmadan önceki iradesi ile sonraki iradesi arasında bir fark vardır. İrade sıfatındaki değişiklik onun zatında değişiklik de olabileceğini akla getirir. Bu da Allah'ın uluhiyeti ile çelişir.
4. Neden Allah varlığı belli bir anda yaratmayı irade etmiştir. Acaba daha önce veya daha sonra yaratmasına engel olacak bir durum mu vardı?

İşte bütün bu sorunlardan dolayı Fârâbî Kâinat'ın mutlak anlamda aşkın olan Allah'tan hiçbir irade ve seçimi olmaksızın ve zorunlu olarak çıkması suretiyle (Sudûr) meydana geldiği düşüncesini temellendirmiştir. Fârâbî ve İbn Sînâ'nın temsil ettiği sudur anlayışına tepkilerin zirvesinde Gazzâlî bulunur. Fârâbî Aristocu çizgiye yakın durarak bilginin kaynağının duyular olduğunu savunur. Bu yüzden Platon'un "doğuştan bilgi" teorisini reddeder. Fârâbî Me'âni'l-akl adlı risalesinde aklın anlamlarını tartışırken akli önce ameli ve nazari olmak üzere ikiye ayırmıştır. Ameli akıl insan davranışlarını belirler. Nazari akıl ise duyularla gelen bilgilerin nefis aracılığı ile mükemmelleşmesini sağlar.

Fârâbî faziletleri dört kategoriye ayırır:

1. Nazari faziletler: bütün teorik ilim dalları ve en yüce varlık olan Allah'la ilgili bilgi.
2. Fikrî faziletler: düşünme gücünün fert ve millet için en yararlı olanı araştırma çabasıdır. Bu faziletin ahlakçılarla, kanun koyucularda bulunması gerekir.
3. Ahlaki faziletler: İnsanın iradeli davranışlarında her türlü aşırıktan uzak olarak iyiyi, doğruyu ve güzeli amaç edinmesidir.
4. Ameli faziletler: insanın çeşitli sanat ve mesleklerle karşı eğilimlerini geliştirerek o alanda iyi yetişmesi anlamına gelir.

El-Medinetü'l-fazıla (Erdemli Devlet) isimli meşhur eserinde ve diğer bazı eserlerinde öncelikle devletin menşei meselesi üzerinde durmuş ve devlet yapısı fikrinin insan topluluklarında nasıl oluştuğu meselesinde kafa yormuştur. Bu bağlamda dört anlayışı öne çıkarır:

- Ontolojik teori
- Biyo-organik teori
- Fıtrat Teorisi
- Adalet Teorisi

Fârâbî insan topluluklarını da tam gelişmiş ve az gelişmiş olarak ikiye ayırır. Tam gelişmiş topluluklar

küçük (şehir), orta (devlet) ve büyük (birleşik) olarak üçe ayrılır. Az gelişmiş toplumlar da aile, sokak, mahalle ve köy olmak üzere dörde ayrılır.

Devlet biçimlerini erdemli (faziletli) devlet ve erdemli olmayan devletler olarak iki bölümde inceler. Erdemli devletin sadece bir şekli varken, erdemsiz, bozuk devletlerin dört şeklini zikreder. Bunlar sapık, fasık, değişebilen ve cahil devletler olup her birinin olumsuz özelliklerini sayar.

Sistemini "tek hakikat" ilkesi üzerine kuran ve bir Müslüman filozof olan Fârâbî nübüvveti, akılla nakli veya felsefe ile dini bir ortak paydada toplamaya en elverişli vasıta olarak görür. Fârâbî'nin din-felsefe uzlaştırması projesinin en önemli uygulama alanlarından biri olarak gördüğü nübüvvet teorisi bize din ile felsefenin aynı kaynaktan yani faal akıldan geldiğini, dolayısı ile aralarında mahiyet farkı değil sadece derece farkı olduğunu gösterir.

Fârâbî kendisinden sonraki İslâm Felsefesi ve Hristiyan Yahudi düşüncesi geleneğini en derinden etkileyen düşünürlerden biridir. Gerçek kurucusu olduğu meşşai felsefesi geleneği, İbn Sînâ ile zirvesine ulaşmış ve etkileri yüzyıllar sürmüştür.

İBN SİNÂ

İslâm filozofları içerisinde en çok eser vermiş müelliflerden biri olan İbn Sînâ'nın mantık, tabîyyât, riyâziyyât ve metafizik gibi disiplinlerde eserler vermiştir. Eserleri;

1. EŞ-ŞİFÂ. Felsefeye dair en önemli eseridir. Ansiklopedik bir tarzda yazılmış olup mantık, tabîyyât, riyâziyyât ve ilâhiyyât bölümlerinden meydana gelmektedir.
2. EN-NECÂT. Felsefenin temel konularında okuyucuya bilgi vermek ve bu alana yönelen kimseleri yetiştirmek amacıyla 417 (1026) veya 418 (1027) yılında kaleme alınmıştır.
3. EL-İŞÂRÂT VE'T-TENBÎHÂT: Felsefenin mantık, tabîyyât, ilâhiyyât ve ahlâk konularında yazılmış olup eşŞifâ'daki ilgili bölümlerin özeti niteliğindedir.
4. DÂNİŞNAME-İ ALÂÎ. Felsefe alanında Farsça olarak yazılmış ilk ansiklopedik eserdir.
5. EL-MEBDE VE'1-ME'ÂD. Metafizik ve ahlâk konusunda yazılmış olup üç bölümden oluşmaktadır.
6. UYÛNÜ'L-HİKME. Mantık, tabîyyât ve metafizik olmak üzere üç bölümden oluşan kitabın tabîyyât bölümü ilk defa Tis'u resâ'il içerisinde neşredilmiştir.
7. HAY B. YAKZÂN. Sembolik hikâye tarzında yazılmış bir eseridir.

8. EL-HİKMETÜ'1 -MEŞRİKİYYE. 418 (1027) veya 419 (1028) yılında yazılan eser İ mantık, tabîyyât, riyâziyyât ve ilâhiyyât olmak üzere dört ana bölümden oluşmaktadır

Hemen bütün felsefi eserlerinde dinin fert ve toplumun mutluluğu için gerekliliğini ve tabiiliğini, akıcı bir üslûpla açıklamaya çalışır. İbn Sînâ bilgi problemini mantık ve psikoloji (nefis) konularıyla birlikte ele alır. Ancak genellikle nefisle ilgili yazılarında bilme sürecini, mantıkta ise bilgiyi biçim (suret) ve içerik (madde) bakımından inceler. İbn Sînâ'ya göre bilgi sadece düşünceyle elde edilmez: bu konuda daha önemli ve kestirme yol sezgidir. Bu bakımdan filozofun sezgiye düşünceden de fazla önem verdiği söylenebilir. İbn Sînâ'ya göre düşünce ve sezgi özünde birdir. Sezgi bazen insanın iradesi dışında gerçekleştiği halde düşünce daima iradeli bir faaliyettir.

İbn Sînâ'ya göre nefis her insanın "ben" sözüyle kastettiği şeydir. İbn Sînâ'nın din felsefesiyle ilgili düşünceleri insanlık için dinin gerekli olup olmadığı, vahyin imkânı ve mahiyeti, vahiy dilinin yapısı gibi konular etrafında yoğunlaşır. Ayrıca peygamberin nefsi yaratılıştan teyit edilmiş olup onun akıl gücü de sezginin en üst düzeyinde bulunan kutsî akıl seviyesindedir. Bu kişinin yaratılıştan getirdiği bilgi yetenekleri sıradan insanın yeteneklerinin çok üstündedir. Hiçbir eğitim ve öğretime gerek kalmadan vahiy yoluyla ona varlık, hukuk ve ahlâka dair temel bilgiler verilir. Bu bilgi önce onun nazari aklına, oradan mütehayyile ve ortak duyusuna geçer; böylece soyut ve tümel olan bilgi somut hale gelir. İbn Sînâ, metafizikle ilgili yazılarında akli kavramlarla dinî kavramları yan yana kullanarak felsefi kavramların dindeki karşılıklarını göstermeye çalışır. Bazen da düşüncesinin ulaştığı sonuçları bir âyet ve hadisin belli bir kısmına veya kelimesine göndermeler yaparak destekler.

SORU CEVAP

SORU: İslâm düşünce tarihinde nefsin mâhiyet ve işlevlerini, arınmasının yol ve yöntemlerini, ölümden sonraki durumunu felsefi açıdan irdeleyip temellendiren ilk filozof kimdir?

CEVAP: İslâm düşünce tarihinde nefsin mâhiyet ve işlevlerini, arınmasının yol ve yöntemlerini, ölümden sonraki durumunu felsefi açıdan irdeleyip temellendiren ilk filozof Kindî'dir.

SORU: Fârâbî'nin nasıl bir felsefi sistemi vardır?

CEVAP: Fârâbî'nin felsefi sistemi hem Kur'ân'daki evren anlayışının kendisine sağladığı bakış açısı, hem de felsefi görüşlerinden faydalandığı Aristoteles, Platon ve Yeni Platoncu okulların perspektifini dikkate alarak oluşturduğu, evreni bir bütün olarak kabul eden ve bu bütünlüğü fizik dünyanın inorganik ve organik en basit unsurlarından başlayarak aşama aşama evrenin mutlak

hâkimi olan Tanrı hakkında doğru kadar ulaşan bütüncül bir sistemdir.

SORU: İbn Sînâ, bilgi problemini nasıl ele almıştır?

CEVAP: İbn Sînâ bilgi problemini mantık ve psikoloji (nefis) konularıyla birlikte ele alır. Ancak genellikle nefisle ilgili yazılarında bilme sürecini, mantıkta ise bilgiyi biçim (suret) ve içerik (madde) bakımından inceler. En temel özelliği bilmek, istemek ve yapmak olan insanın her çeşit bilgiye ulaşabileceğini söyleyen İbn Sînâ, bilmenin zihninin soyutlama yapmasıyla başladığını belirterek bunu idrak terimiyle ifade eder. Diğer bir ifadeyle bilme, zihninin soyutlama yoluyla nesnenin suretini alıp bilgiye dönüştürmesinden ibarettir.

SORU: Kindî, kendisinden önce de yoğun tartışma konusu olan soyutlama işlevi ve tam bağımsız bilginin ortaya çıkışı ile ilgili tartışmalara akli kaç aayarak çözüm getirmeye çalışmıştır?

CEVAP: Kindî kendisinden önce de yoğun tartışma konusu yapılan soyutlama işlevi ve tam bağımsız bilginin ortaya çıkışı ilgili tartışmalara akli dörde ayırarak çözüm getirmeye çalışmıştır: 1. Sürekli Fiil Halindeki Akıl (el-aklû'illezî bi'l-fi'l ebeden) 2. Güç Halindeki Akıl (el-akl bi'l-kuvve) 3. Fiil Alanına Çıkan Müstefâd Akıl (el-aklû'illezî harece mine'l-kuvve ile'l-fi'l) 4. Beyânî veya Zâhir Akıl (el-aklû'l-beyânî evi'zzâhir).

SORU: Akıllar konusunda İbn Sînâ nasıl bir teori geliştirmiştir?

CEVAP: Akıllar konusunda İbn Sînâ Kindî ve Fârâbî'den farklılaşan bir teori geliştirmiştir. Buna göre insanın sahip olduğu bilme yeteneği kuvve halinde akıl, bu yetenekle düşüncenin ilkelerinin kazanılması meleke halinde akıl, bu ilkelere dayanarak gözlem ve deneyle nesnel dünyanın bilgilerinin kazanılması fiil halinde akıl, faal aklın etkisiyle zihninin bu aşamalardan geçerek mükemmellik düzeyine ulaşması müstefâd akıl adını alır. Ancak üstün yeteneklere sahip olan peygamberlerin mazhar oldukları vasıtasız bilgi onların kutsî akli tarafından algılanır. Fakat genel anlamda bilme nazarî akıl gücünün bir işlevidir.

SORU: İbn Sînâ'nın kaleme aldığı Dânişname-i Alaî adlı eserin önemi nedir?

CEVAP: Dânişname-i Alaî, felsefe alanında Farsça olarak yazılmış ilk ansiklopedik eserdir. Alâüddeve Muhammed b. Rüsteme ithafen kaleme alınan kitap mantık, tabîyyât ve ilâhiyyât olmak üzere üç bölüm halinde yazılmış olup riyâziyyât bölümü, daha sonra Cûzcânî tarafından İbn Sînânın eserlerinden faydalanılarak meydana getirilmiştir. Gerek üslûbu gerekse muhtevası açısından ei-İşârât vet-tenbîhât ile enNecâtтан farklıdır ve Farsçadaki felsefe terminolojisinin gelişmesine büyük katkı sağlamıştır.

SORU: Fârâbî, Kindî sonrası, İslâm dünyasında felsefi faaliyetin seyrini nasıl belirlemiştir?

CEVAP: İslâm dünyasında Kindî sonrası felsefi faaliyetin seyrini önemli ölçüde belirleyen filozofların başında gelen Fârâbî, İslâm dininin tabiatı gereği ortaya çıkan Tanrının birliği, peygamberlik, ruhun ölümden sonraki durumu (meâd) gibi bir takım tartışmaların yanı sıra, doğunun ve batının felsefi karakterli düşünce birikimini de dikkate alarak, din ile felsefeyi uzlaştırma çabalarına bir derinlik

kazandırmış, bu uzlaştırma çabasını metafizik, din, toplum ve siyaset felsefesi gibi alanlara ustaca yaymayı başarmıştır.

SORU: Kindî'nin felsefe alanında yazdığı başlıca kitaplar nelerdir?

CEVAP: 1. Kitâb fi'l-felsefetü'l-ûlâ 2. Risale fi hudûdî'l-eşyâ ve rusûmihâ 3. Akıl Üzerine.

SORU: Fârâbî hangi sebepten dolayı Platon'un "doğuştan bilgi" teorisini reddetmiştir?

CEVAP: Fârâbî Aristocu çizgiye yakın durarak bilginin kaynağının duyular olduğunu savunur. Bu yüzden Platon'un "doğuştan bilgi" teorisini reddeder.

SORU: Fârâbî'nin Sudûr Teorisi nedir?

CEVAP: Fârâbî, evrendeki varlıkların meydana gelişini Sudûr teorisi adı verilen bir teori ile açıklar. Fârâbî genel olarak âlemin Allah'ın hür iradesi ve mutlak kudretinin sonucu olarak sonradan yaratıldığını kabul eden İslâm kelamcılarının hilafına, Aristo ve Platon felsefesinin bir sentezini yapmaya çalışan Yeni Platoncu düşüncenin bazı felsefi ve mantiki gerekçelere dayanarak Âlemin Tanrı'dan sudur denilen bir süreçle meydana geldiğini şeklindeki tezini İslâm düşüncesi içerisinde ifade etmeye çalışmıştır.

SORU: İbn Sînâ'nın felsefeye dair en önemli eseri nedir?

CEVAP: İbn Sînâ'nın felsefeye dair en önemli eseri eş-Şifâ'dır. Ansiklopedik bir tarzda yazılmış olup mantık, tabîyyât, riyâziyyât ve ilâhiyyât bölümlerinde meydana gelmektedir.

SORU: İslam düşünce tarihçileri tarafından ilk İslâm filozofu olarak kabul edilen kişi kimdir?

CEVAP: İslâm düşünce tarihçileri tarafından ilk İslâm filozofu olarak kabul edilen kişi Yakup İbn İshak elKindî'dir (öl. 252h/866m?).

SORU: Kindî ne zaman Beytül-hikme'deki bilgin, kâşif ve mütercimler kadrosu içinde yer almayı başarmıştır?

CEVAP: Kindî'nin Bağdat'a gittikten sonra da bilim ve felsefe alanında kendisini geliştirmiştir. Bağdat'a gittikten sonra, kısa zamanda halife Me'mun'un takdirini kazanmış, sarayda mûtaad olarak düzenlenen dinî, ilmî, felsefî ve edebî toplantılara katılarak ilim ve felsefe alanlarındaki başarı ve yetkinliğini kanıtladığı gibi Me'mun'un 215/830'da kurduğu Beytül-hikme'deki bilgin, kâşif ve mütercimler kadrosu içinde yer almayı da başarmıştır.

SORU: İbn Sînâ'nın en-Necât adlı eseri hangi amaçla kaleme alınmıştır ve bu eser hangi dillere çevrilmiştir?

CEVAP: en-Necât, felsefenin temel konularında okuyucuya bilgi vermek ve bu alana yönelen kimseleri yetiştirmek amacıyla 417 (1026) veya 418 (1027) yılında kaleme alınmıştır. Önemli ölçüde eş-Şifâ'nın mantık, tabîyyât ve ilâhiyyât bölümlerinin bir özeti mahiyetinde olan eserin riyâziyyât bölümü Cûzcânî tarafından İbn Sinanın eserlerinden faydalanılarak oluşturulmuştur. enNecâtın çeşitli bölümleri Süryânîce, İbrânîce, Farsça, Latince, Fransızca, İngilizce, Almanca ve İspanyolcaya çevrilmiştir.

SORU: İslam Felsefesi geleneğinin oluştuğu coğrafya kabaca kaç aayrılır?

CEVAP: İslâm Felsefesi geleneğinin oluştuğu coğrafyayı kabaca ikiye ayırmamız mümkündür: Abbasi Devleti'nin kuruluşu ile ivme kazanan ve Bağdat merkezli olarak

gelişerek İslâm dünyasının doğu kesiminde yaygınlık kazanan felsefi geleneğe mensup düşünürlerin temsil ettiği "Doğu İslâm Filozofları" grubu. Sekizinci yüzyıldan itibaren İberia yarımadasının İslâm hâkimiyetine girmesi ile meydana çıkan ve 14. Yüzyıl sonlarına kadar bu yarımada ve Kuzey Afrika'da medeniyet alanında birçok önemli başarıya imza atan Endülüs Uygarlığı'nı temsil eden filozoflarını da "Batı İslâm Filozofları" grubu.

SORU: Kindî, felsefeyi nasıl tanımlamaktadır?

CEVAP: Kindî, felsefenin tarifini verip değerini açıkladığı bir ifadesinde şöyle demektedir: "İnsan sanatlarının değer ve merteye bakımından en üstünü felsefedir. Felsefenin tanımı: 'İnsanın gücü ölçüsünde varlığın hakikatini bilmesidir'. Çünkü filozofun bilgidan amacı gerçeğin bilgisini yakalamak, davranışının amacı ise sadece eylemde değil, gerçeğe uygun olarak davranmaktır. İnsan sanatlarının en üstünü ve en değerlisi felsefedir" diyen Kindî, varlığı derinden kavramak ve o doğrultudaki bilgilerimizi temellendirmek için felsefenin vazgeçilmez bir disiplin olduğunu söyler.

SORU: İbn Sînâ'nın İslâm düşüncesi içindeki yeri nedir?

CEVAP: İslâm felsefesi geleneğinin hem kendisinin mensup olduğu meşşai ekolu, hem de diğer ekoller tarafından otoritesi, kendisine eleştiriler yapanlar tarafından bile kabul edilmiş büyük ve güçlü bir felsefi sistem kuran İbn Sînâ Latin ortaçağında da en büyük filozoflardan kabul ediliyordu. İbn Sînâ İslâm bilim ve düşünce tarihinde ilk defa bir felsefe ve ilimler ansiklopedisi vücuda getirdiği gibi aynı zamanda nesir, nazım ve hikâye tarzında felsefî eserler kaleme alan sanatkar-filozoftur. Arapça, bilim ve felsefe dili olarak İbn Sînânın eserlerinde zirveye ulaşmış, felsefî ve ilmî eserler onun tasnifiyle mükemmel bir düzeye kavuşarak sonraki nesiller için örnek teşkil etmiştir. Bilimler sınıflamasına göre yazdığı büyük, orta ve küçük hacimli bütün eserlerinde İbn Sînâ salt akılla başladığı felsefeyi nübüvvetle taçlandırır. Hemen bütün felsefî eserlerinde dinin fert ve toplumun mutluluğu için gerekliliğini ve tabiiliğini, karmaşık kanıtlara başvurmaksızın akıcı bir üslûpla açıklamaya çalışır.

SORU: Fârâbî, El-Medinetü'l-fazıla (Erdemli Devlet) adlı eserinde devletin menşei ve devlet yapısı hakkında kaç anlayışı öne çıkarmaktadır?

CEVAP: El-Medinetü'l-fazıla (Erdemli Devlet) isimli meşhur eserinde ve diğer bazı eserlerinde öncelikle devletin menşei meselesi üzerinde durmuş ve devlet yapısı fikrinin insan topluluklarında nasıl oluştuğu meselesinde kafa yormuştur. Bu bağlamda dört anlayışı öne çıkarır: a) Ontolojik teori: Varlık planındaki düzen, insan toplulukların böyle bir planlı yapı kurmaya sevk etmiş olabilir. b) Biyo-organik teori: İnsan kendi vücudundaki organların koordineli çalıştığını tespit ettiğinde, bu düzeni toplum yapısında da gerçekleştirmeyi istemiş olabilir. c) Fitrat Teorisi: Doğuştan topluluk olarak yaşamaya göre yaratılmış olan insan, ihtiyaçlarını karşılamak için dayanışmayı sağlayacak bir örgütlenme ihtiyacı duymuş olabilir. d) Adalet Teorisi: insan, kendi mutluluğunu ona

temin edecek adalet ortamını sağlayabilmek için, adaleti gerçekleştirecek bir yapıya ihtiyaç duymuş olabilir.

SORU: İbn Sînâ'nın tıp ilmindeki yeri nedir?

CEVAP: Büyük bir filozof olduğu kadar ünlü bir hekim olan İbn Sînâ, bu alandaki eserleriyle İslâm dünyasıyla birlikte Avrupa tıp geleneğini de derinden etkilemiştir. Onun Batıdaki etkisinin XVII. yüzyıla kadar sürdüğü ve eski Yunan tıp otoriteleri olan Hipokrat ile Galenin şöhretini gölgede bıraktığı kabul edilmektedir. Nitekim ölümünden yüzyıl sonra, bir tıp şaheseri olarak bilinen el-Kânûn üt-tıbb adlı eserinin İspanyada Latinceye tercüme edilip XIII. yüzyıldan itibaren Avrupa üniversiteleri tıp fakültelerinde ders kitabı olarak okutulması ve XVII. yüzyılda Vallodolid Üniversitesinde bir İbn Sînâ (Avicenna) kürsüsünün ihdas edilmesi bunu göstermektedir. Ayrıca el-Kânûn fi'tıbbın Latince bir neşrinde (Pavia, 1510) yer alan kapak resmi, onun tıp ilmindeki otoritesinin nasıl değerlendirildiğinin bir göstergesidir; zira resim İbn Sînâyı ortada bir tahtta, Hipokrat ve Galeni de onun iki yanında otururken tasvir etmektedir. İslâm dünyasında kendisinden sonra gelen İbnün-Nefs ve Hacı Paşa gibi müslüman tabipler hakkında "devrin İbn Sînâsı" tabirinin kullanılmış olması, bu otoritenin İslâm dünyasında da devam ettiğini göstermektedir.

SORU: İbn Sînâ, çocukluk ve gençlik yıllarında hangi eğitimleri almıştır?

CEVAP: İlk öğrenimini babası Abdullah'tan gören İbn Sînâ, on yaşında Kur'ân'ı ezberledi. Çağının eğitim sisteminde yer alan dil, edebiyat ve dinî ilimleri tahsil ederken bir yandan da matematik, geometri, astronomi, mantık ve felsefe dersleri aldı. Onun mantık ve felsefe alanındaki hocaları içinde sadece Ebû Abdullah en-Nâtılî'den söz edilmektedir. Sonra tıbbı yönelerek dönemin ünlü hekimlerinden Ebû Sehl İsa b. Yahyâ ve Sâmanoğulları'nın hekimbaşısı olan Ebû Mansur Hasan b. Nuh el-Kumrî'den tıp tahsil etti.

SORU: Kindî hayatının son yirmi yılı neden saraydan uzakta geçirmiş ve hangi sebeple kütüphanesine el konulmuştur?

CEVAP: Abbasi halifeleri Memun, Mutasım Billah ve Vasık Billah'ın ilgisini çeken ve desteklerini alan Kindî, özellikle halife Mutasım'ın oğlu veliahd Ahmet'e özel hocalık yapmış, bazı kitaplarını da ona ithaf etmiştir. Daha sonra gelen halife Mütevekkil felsefi faaliyete fazla sıcak bakmayınca gözden düşmüş, Kindî'nin şahsi kütüphanesine el konulmuş, hayatının son yirmi yılını saraydan uzak geçirmiştir.

SORU: Kindî'ye göre insanî ilimler nasıldır?

CEVAP: Kindî'ye göre insanî ilimler felsefenin çatısı altında toplanmış olup biri doğrudan ilim, diğeri başka ilimler için bir alet ve bir başlangıç sayılmak üzere başlıca ikiye ayrılır. Doğrudan ilim olanlar da teorik ve pratik diye iki grupta ele alınır. Teorik sayılanlarda altta fizik, ortada psikoloji, üstte metafizik bulunmaktadır. Psikoloji bir yönüyle fizyolojiye bağlı, bir yönüyle de metafiziğe açık olduğundan fizikten metafiziğe geçişe bir aracı ve bir eşik durumundadır. Filozofa göre Allah nefsi, latif olmayan

madde ile latif olan metafizik arasında bir mertebeye koymuştur. Böylece fizikten metafizik bilgiye geçmek mümkün olmaktadır. Pratik ilimler ise ahlak ve siyasetten oluşur. Başka ilimlere giriş için kullanılan alet ilimleri de mantık ve matematik olmak üzere iki kısma ayrılır. Mantık, Aristo'nun organon külliyyatında yer alan Kategoriler, Önergeler, I. Analitikler, II. Analitikler, Topikler, Sofistik Delillerin Çürütülmesi, Hitabet ve Şiirden oluşur. Matematik ise başlıca aritmetik, geometri, astronomi ve müzik olmak üzere dört disiplini içerir.

SORU: Fârâbî'nin özellikle sistematik olan eserleri hangi başlıklar altında ele alınmaktadır?

CEVAP: Fârâbî'nin özellikle sistematik olan eserleri, mantık, matematik, astronomi ve astroloji, fizik bilimi, psikoloji, doğa tarihi, müzik, genel felsefe, ahlak ve siyaset, dil, bilimler sınıflaması, tasavvuf ve din gibi başlıklar altında ele alınabilir.

SORU: İbn Sînâ, din felsefesi hakkında nasıl bir görüşe sahiptir?

CEVAP: İbn Sinanın din felsefesi onun metafiziği ve ahlâk felsefesiyle yakından ilgilidir. Öte yandan birer formel kalıptan ibaret olan ahlâkî kavramlara içerik kazandırma zorunluluğu, maddî haz ve elemelerle veya deneme sinama yoluyla iyi ve kötüyü belirlemenin imkânsızlığı, ayrıca insanın mutluluğu için vazgeçilmez değer taşıyan soyut metafizik gerçeklerin her seviyedeki insana anlatılması mecburiyetinden doğan dil sorunu gibi hususlar dikkate alındığında, sırf insan akli ve manevî melekeleri açısından bakıldığında anlaşılabilir, yaşanabilir hakiki bir dinin varlığı zorunlu olmaktadır. Diğer bir ifadeyle İbn Sînâ'ya göre hiç kimse akıl adına dinî bilginin imkânsız ve gereksiz olduğunu ileri süremez. Nitekim vahyin ışığı olmadan iyi ve kötü sorunu çözülemez; çünkü insan iyi ve kötü sorunu karşısında salt akıl düzeyinde kalamaz, objektif düşünemez ve objektif davranamaz. Bu değerlere ilişkin durumlarda duygular da harekete geçip insanı sübjektif yargılar vermeye ve hareket etmeye zorlar. İnsanı tutkuları konusunda uyararak onlara kapılmaktan koruma ve akla göre davranmaya yöneltmede dinin varlığı gerekli olup onun yerini başka bir şey tutamaz.

SORU: Fârâbî, Aristo'nun Faal Akıl adını verdiği etkeni nasıl kullanmıştır?

CEVAP: Fârâbî'ye göre, doğuştan zihni bomboş olan çocuk duyu organları aracılığı ile dış dünyadan edindiği tikel algı deneylerini akıl gücü ile analiz ve sentez yoluyla düzenleyip tümel bilgiye ulaşır, sonra da bunlar aracılığı ile yeni bilgiler üretir. Aklın bu bilgileri işleme biçimini açıklamak için meşşai geleneğin psikolojik akıllar teorisine başvurur. Bu teoriye göre güç halindeki (bilkuvve) aklın fiil haline (bilfiil) çıkması için sürekli fiil halinde bulunan bir dış etkene ihtiyaç vardır. İşte Aristo'nun Faal Akıl adını verdiği bu etken Fârâbî tarafından hem aklın işlevini açıklamak hem de Peygamberlik gibi İslâm'a has bir anlayışı rasyonel açıdan temellendirmek için kullanılmıştır.

SORU: Kindî doğrudan ahlâkla ilgili kaç eser kaleme almıştır?

CEVAP: Kindî, doğrudan ahlâkla ilgili olmak üzere dört eser kaleme almıştır. Bunlar; ? Risâle fi'l-ahlâk ? Risâle

fi'ttenbîh 'ale'l-fazâil ? Risâle fi teshîli sübûlî'l-fezâil ? Risâle fi'l-hîle li-def'i'l-ahzân.

SORU: Fârâbî dil ve mantık arasında nasıl bir ilişki olduğunu savunmaktadır?

CEVAP: Fârâbî dil ve mantık arasında sıkı bir ilişki olduğunu temellendirmeye çalışır. O'na göre dil bilgisi hatasız konuşmanın, mantık da doğru düşünmenin kurallarını vermektir. Dil bir dış konuşma ise mantık da bir iç konuşmadır. Buna göre dil lafızlarla iş görürken mantık da kavramlarla iş görmektedir. Fakat gramer bir milletin diliyle ilgili kuralları içerirken mantık bütün insanlığın düşüncesine ait kanunları içermektedir.

SORU: Kindî, dönemin hangi bilim alanlarında eserler yazmıştır?

CEVAP: Kindî, fizik, metafizik, felsefe, astronomi, astroloji, kehanet, psikoloji, mantık, optik, matematik, geometri, aritmetik, tıp, kimya gibi döneminin hemen bütün bilimlerinde eserler yazmıştır.

SORU: Fârâbî en önemli eserlerinden biri olan Erdemli Devlet'in girişinde nasıl bir evren şeması çizmiştir?

CEVAP: Fârâbî, Erdemli Devlet'in girişinde analizine en salt ve en mükemmel varlık olarak nitelendirdiği Tanrı kavramından başlayarak maddi varlığın en alt tabakasına kadar inen bir evren şeması çizmektedir. Bu şemaya göre kademeli bir varlık yapısı gösteren evrenin en tepe noktasında hem ontolojik olarak en yüce olan hem de insan aklının kavrayabileceği en mükemmel varlık formu olan Tanrı (İlk Sebep) bulunmaktadır. İkinci sırada "maddeden ayık akıllar" (el-ukûlû'l-mufârika) adını verdiği ay küresinin üstündeki gök cisimlerinin akılları yer alır. Varlıklarını Tanrı'dan alan bu akıllar, üçüncü varlık seviyesi olan Faal Akıl ve gök cisimlerini oluştururlar. Fârâbî'nin Cebail olarak isimlendirdiği bu faal akıl Tanrı ile ay altı alem arasında aracı konumundadır. Dördüncü mertebede başka bir manevi varlık olan nefis bulunur. Nefis ay altı alemdeki insan, hayvan ve bitkilerin biyolojik, psikolojik ve fizyonomik faaliyetlerinin de sebebidir. Beşinci ve altıncı mertebeyi suret ve form ikilisi oluşturur. Bunlar birbirine muhtaçtır, biri olmazsa diğeri olamaz. Bu ikilinin birleşmesi ile ay altı alemde öncelikle dört unsur (toprak, su, hava ve ateş) oluşur. Bunların karışımından da önce ay altı alemdeki inorganik, sonra organik varlıklar meydana gelir. Ay altı alemdeki cisimlerin maddesi bu dört unsur iken, ay üstü alemdeki cisimlerin maddesi havadan da hafif olan esirdir.

SORU: İbn Sînâ'nın el-İşârât ve't-tenbîhât adlı eseri hangi konuları içermektedir?

CEVAP: El-İşârât ve't-tenbîhât, felsefenin mantık, tabîiyyât, ilâhiyyât ve ahlâk konularında yazılmış olup eş-Şifâ'daki ilgili bölümlerin özeti niteliğinde ise de gerek üslûbu gerekse kullanılan kavramların farklılığı ve ortaya konulan görüşlerin yeni bir sistematik içerisinde sunulması bakımından özgün bir eserdir.

SORU: Fârâbî, dil ilimleri ve akli ilimlerde kendisini geliştirmek için nasıl bir akademik seyahat yapmıştır?

CEVAP: Fârâbî, gerek babasının Vesîç kalesi kumandanı olması sebebiyle, gerekse Sâmanîler Devleti'nin

hâkimiyetinde önemli bir eğitim ve kültür merkezi konumunda bulunan Fârâbî'da ilk eğitimini almış olması dolayısıyla dinî ilimler ve Arapça'da yetkinleşmiştir. Fârâbî, dil ilimleri ve akli ilimlerde daha da ilerleme gayesiyle döneminin Buhara, Semerkant, Merv gibi ilim ve kültür merkezlerinden başlayıp Bağdat'ta sona erecek bir akademik seyahat yapmış ve kırk yaşları civarında Bağdat'a geldiğinde birçok ilimde yetkinleşmişti.

SORU: Filozoflar ve eserleri hakkında bilgin veren klasik kaynaklar Kindî'nin kaç eseri olduğundan bahsetmektedir?

CEVAP: Filozoflar ve eserleri hakkında bilgi veren klasik kaynaklar, Kindî'nin yaklaşık 277 eseri olduğundan bahsederler.

SORU: Fârâbî, faziletleri kaç kategoriye ayırmaktadır ve bunlar nelerdir?

CEVAP: Fârâbî faziletleri dört kategoriye ayırmaktadır. Bunlar; 1. Nazari faziletler 2. Fikrî faziletler 3. Ahlaki faziletler 4. Ameli faziletler.

SORU: Fârâbî insan topluluklarını kaç ayırmaktadır?

CEVAP: Fârâbî ayrıca insan topluluklarını da tam gelişmiş ve az gelişmiş olarak ikiye ayırır. Tam gelişmiş topluluklar küçük (şehir), orta (devlet) ve büyük (birleşik) olarak üçe ayrılır. Az gelişmiş topluluklar da aile, sokak, mahalle ve köy olmak üzere dörde ayrılır.

SORU: Fârâbî'ye göre mutluluk nedir?

CEVAP: Fârâbî'ye göre her insanın nihai hedefi mutludur. O'na göre mutluluk başka hiçbir şeye ulaşmak için araç olmayıp doğrudan kendinde amaç olan bir değerdir. İnsan mutluluğu elde ettiğinde başka hiçbir şeye ihtiyacı kalmamış demektir. Ancak bazı insanlar mutluluğu servette, bazıları maddi hazlarda, bazıları politik güçte, bazıları da bilgide arar. Fârâbî'ye göre gerçek ve en yüce mutluluk bilgiyle aydınlanmaktır. Yalnız burada Fârâbî'nin kastettiği bilgi, insanın olgunlaşarak Faal akılla irtibat kurması ve evrensel bilgi ile kuşanması anlamındaki bilgidir. Fârâbî'ye göre bu tür bilgiye ancak filozoflar ve peygamberler ulaşır.

SORU: Kindî, felsefenin merteye bakımından en değerli disiplininin hangisi olduğunu söylemektedir?

CEVAP: Kindî, Felsefe'yi insanın uğraşı alanına giren sanatların en değerlisi, felsefenin de merteye bakımından en değerli disiplininin metafizik alanı olduğunu söyler.

SORU: Kindî, özgün eserler yazmanın yanında hangi alanlarda tercüme faaliyetlerinde bulunmuştur?

CEVAP: Kindî bir taraftan özgün eserler yazarken bir taraftan da "Beytü'l-hikme" adlı kurumda Grek ve İran felsefe ve bilim eserlerinden Arapçaya yapılan tercüme faaliyetinde etkin rol aldı. Bazı klasik kaynaklar ve onlardan alıntı yapan bir takım modern çalışmalar, Kindî'nin şahsen ve fiilen tercüme yaptığını ve hatta en iyi mütercimlerden birisi olduğunu söylese de, işin doğrusu Kindî, doğrudan tercüme yapmaktan çok, bazı klasik dillerdeki kavramları biliyor, onların Arapça'ya doğru tercüme edilip edilmediğini kontrol ediyor, tercüme edilen metinleri kavram ve üslup açısından gözden geçiriyordu. Kendisi, bir grup mütercimle birlikte yürüttüğü bu tercüme faaliyetinde kullanılmak üzere Arapça'da geliştirdiği bilim ve felsefe kavramları yoluyla, Yunanca

felsefi düşüncenin Arapça konuşulan dünyada kabulünü belirlemede çok önemli bir fonksiyon görmüştür.

SORU: İbn Sînâ'nın gerçek adı nedir ve başka hangi isimlerle tanınmaktadır?

CEVAP: Asıl adı Hüseyin olan İbn Sînâ, Ebû Ali künyesiyle anıldığı gibi, tıp ve felsefe alanında en büyük otorite demek olan "eş-Şeyhü'r-Reîs" unvanıyla tanınmakta, Batı'da ise "Avicenna" olarak bilinmektedir.

ÜNİTE 5: BATI ENDÜLÜS FİLOZOFLARI

GİRİŞ

Endülüs, İslâm felsefe geleneğinin en özgün örneklerinin sunulduğu bir coğrafyadır. Endülüs filozofları özellikle İbn Bâcce ve İbn Rüşd beraber düşünüldüğünde Aristo metinlerini daha yakından takip ettikleri görülmektedir. Yeni Eflatuncu etkiler ayıklanmaya çalışılmıştır.

İBN BACCİ

İbn Bâcce (ö. 533/1139) Batı İslâm dünyasında yetişen ilk Müslüman filozoftur. Endülüs'ün kuzeyindeki Sarakusta (Saragossa) şehrinde muhtemelen 470'te (1077) dünyaya geldi. İbnü's-Sâîğ olarak da tanınan İbn Bâcce Batı literatüründe genellikle Avempace diye anılır.

İbn Bâcce'nin felsefî eserlerinde gözümüze çarpan en önemli özellik Aristo'nun ve Fârâbî'nin eserlerine yazmış olduğu şerhlerdir. Bu aynı zamanda döneminin felsefe yapma tarzını da yansıtmaktadır. İbn Bâcce şerh yazım tekniklerinde Fârâbî'yi model almaktadır. İbn Bâcce'nin kendisi de şerh şeklinde yazım tarzında İbn Rüşd üzerinde çok etkili olacaktır. Endülüslü Müslüman filozoflarda akıl, ittisal, mutluluk, sosyal ve siyasal yaşamla ilişkileri konularının merkezde olduğunu görmekteyiz. Bunun en önemli sebebi İbn Bâcce döneminde Endülüs'te yaşanan iç karışıklık ve siyasal birliğin bölünmüşlüğüdür.

İbn Bâcce'nin felsefesinin temel konusu insan ve insan mutluluğudur. İnsan, yapısı itibarıyla evrene benzer. Onda üç boyut bulunur: 1) Tabîî, 2) duysal ve 3) akîl boyut. Fakat insanı diğer varlıklardan ayıran özelliği aklıdır. İbn Bâcce Aristocu çizgiyi takip ederek insanı bu doğanın bir parçası olarak kabul eder. İbn Bâcce'ye göre insanın en yüksek ve yetkin boyutu aklıdır. En temel fiili ise **tümel kavramlar oluşturmaktır**. İnsan düşünme kabiliyeti ise diğer varlıklardan ayırmakta ve doğal yaşamın dışında farklı alternatifler üretebilmektedir. Hayvanlar ise doğal yaşamı sürdürmektedir. İbn Bâcce, insanın duysal algıdan başlayıp nihâî düzeyde müstefâd akli elde edişine kadar yükselen entelektüel gelişimini, çeşitli bilme ve kavrama duraklarından geçen bir manevî yükseliş olarak tasvir eder.

İbn Bâcce insanları akli suretleri elde etmelerine ve buna bağlı olarak oluşan akli yetkinliklerine göre derecelendirir.

1. CUMHÛR (SIRADAN İNSANLAR) MERTEBESİ: Bu seviyede olan insanlar aklın konusu olan şeyleri ancak "maddî sûretler aracılığıyla idrak edebilmektedir. Bu seviyedeki insanlar yetkinlik bakımından en düşük seviyede olanlardır.
2. NUZZÂR: Bu sınıf tabiat bilimleri ve matematiksel bilimlerle uğraşan kimselerdir. Soyut sûretleri cisimlerin idrakleri olarak değil de kendinde varlığı olan ma'kûller olarak idrak edebilmektedirler. Fakat bu sınıf da manevi suretleri doğrudan idrak edememektedir.
3. SU'EDÂ (MUTLU İNSANLAR): İbn Bâcce'ye göre bu son grup filozoflardır. Tabiat âlimi maddî ve manevi suretleri yani ma'kûlleri elde ettikten sonra yetkinleşmesine devam eder. Yetkinleşme sonucunda ma'kûlleri doğrudan idrak edebilir, eşyanın mahiyetini aynıyle kavrar. İbn Bâcce bu hale müstefâd akıl adını verir.

İbn Bâcce'nin ahlak ve siyaset konusundaki görüşleri özellikle Fârâbî'ye oldukça benzerdir. İnsan fiilinin ortaya çıkışını istek, öfke ve akıl güçlerinin çatışmasında açıklar. Yönetim çeşitlerini bireyin kendisini yönetmesi, ailesini yönetmesi ve şehir yönetimi olmak üzere üçe ayırır. Buna ilaveten Yüce Allah'ın evreni yönetmesini de tedbir kavramı altında inceler.

Mütevahhid, **yalnız adam**, toplumun geneli gibi yaşamayan aykırı ve sıra dışı kişidir. İbn Bâcce bu tür insanlar için nevatı "ayrık otu" kavramını kullanır. Fârâbî'de bu kavram olumsuz içerik taşımaktaydı. İbn Bâcce ise erdemsiz toplumda erdemli yaşamaya çalışan insan anlamında olumlu kullanır. Halkın süs ile gösterişe battığı, insanların aşırı dünyevileştiği cahil bir toplumda yalnız insan mütevahhidin bilinçli bir tavırla o topluma yabancılaşması, kendi mutluluğu açısından zorunludur.

İbn Bâcce bu yalnızlık halini sürekli bir hal olarak görmez. Bu durum zorunlu bir geçiş dönemidir. İleride oluşacak erdemli toplum da ancak yetkinleşmiş insanlarla mümkündür. Diğer bir ifadeyle yetkinleşmiş yalnız insanlar erdemli toplumun nüveleridir. Yalnız insan bencilce sadece kendi yetkinliğini hedeflememektedir. Aksine gelecekteki erdemli yönetimi mümkün kılacak metafiziksel ve diğer teorik bilgileri edinmektedir. İbn Bâcce'ye göre bu teorik yetkinlikler ve bilgiler olmaksızın erdemli toplum

imkânsızdır. Yalnız insan bu amaçla hicret bile edebilir.

İBN TUFEYL

Endülüs felsefe okulunun ikinci önemli ismi İbn Tufeyl'dir (ö. 581/1185). İbn Tufeyl aynı zamanda tabib ve fakihtir. İbn Bâcce'nin kitapları onun eğitiminde önemli bir rol oynamıştır. Aynı zamanda İbn Tufeyl meşhur filozof İbn Rüşd'ü Muvahhidî Halifesi Ebû Yakub Yûsuf b. Abdülmümin'e takdim eden kişidir. İbn Rüşd yine İbn Tufeyl'in yönlendirmesi ve Halife'nin isteğiyle meşhur şerhlerini yazacaktır. İbn Tufeyl'in felsefesi hakkında bilgi edindiğimiz tek eser HAY B. YAKZÂN 'dır. Bu eserde İbn Tufeyl Fârâbî, İbn Bâcce ve kısmen İbn Sînâ'yı eleştirir. Kendi meşrikî hikmet tasavvurunu sunar. Sunduğu hikâye çerçevesinde dinfelsefe ilişkilerini ve insanın mutluluğa nasıl ulaşacağını tartışır. İbn Tufeyl'e göre meşrikî hikmet teorik akıl yürütmeyle yetinmez. Sadece akıl yürütme ve araştırma en yüksek yetkinlik derecesine ulaşmak için yeterli değildir. İnsanın duygu dünyasında yaşamış olduğu manevi tecrübeleri ihmal edilmemelidir. Müşahede, zevk, huzur ve ruhi tecrübe önem kazanır. İbn Tufeyl kesin hakikate ve mutluluğa ulaşmada tasavvuf ehlinin vurguladığı yöntemi öne çıkarır. Gazzâlî'nin bu noktada model olduğunu belirtir. Ona göre Gazzâlî müşahede ve huzur hallerini yaşamış ve böylece en yüce mutluluğa erip, kutsî mertebelere ulaşmıştır.

Hay ıssız bir adada hayata gelen bir insanı temsil etmektedir. İbn Tufeyl Hay'ın adada hayatının başlamasıyla ilgili iki tane teori ileri sürer. Bir tanesi Hay'ın yandaki bir adadan bırakılmasıdır. İkinci teori ise Hay'ın tropikal bir bölgede toprağın mayalanması ve nefesin üfürülmesi ile canlılık kazanmasıdır. Hay idrak güçleri aşamasıyla bilgi edinmekte ve kendisine bir yaşam alanı oluşturabilmektedir. Bu süreçlerde evrenin gerçekliği yavaş yavaş ama sürekli keşfetmektedir. Hay ihtiyaçları ortaya çıktıkça ameli aklını kullanılır araçlar ve teknikler icad eder. İbn Tufeyl'in burada sunduğu evren tasarımı Aristocu şemayı takip ederek organiktir. Hayı tabiattan yola çıkarak yaratıcı Tanrı fikrine ulaşır.

Hay b. Yakzân eserinde İbn Tufeyl tabiattaki varlıkların oluş ve bozuluşa tabi olduğunu, ve varoluşları hususunda başka varlıklara muhtaç olduğunu gören Hay yaratıcı Tanrı'nın böyle olmaması gerektiği sonucuna varır. Tanrı öteki varlıklara muhtaç olmamalıdır. Varlığının bir sebebi de olmamalıdır. O zorunlu varlık olmalıdır. Temelde Hay Tanrı hakkında Onun en mükemmel varlık olması ve her türlü eksiklikten uzak olması gerektiği sonucuna varır. Hay

Tanrı'nın her türlü kusur, zaaf ve eksiklikten de uzak olması gerektiği sonucuna ulaşır. Hay b. Yakzân isimli hikâyenin son bölümünde gerçek anlamda bir din felsefesi tahlili yer almaktadır. Bu tahlilde temel felsefi hakikatlerle sahih bir dinin yaygın kabul görmüş hakikatleri arasında bir mukayeseye gidilmekte ve bu hakikatlerin rasyonel, mistik ve sosyal kavranış biçimleri değerlendirilmektedir.

İbn Tufeyl'in hikâyedeki çözümlemelerinden anladığımız kadarıyla dinî metinler, hakikatleri herkesin anlayabilmesi için temsillerle, benzetmelerle ve hayali ifadelerle anlatmaktadır. Böylece geniş halk kitleleri temel doğru ve davranışları en kolay bir şekilde anlayabilmektedir. Fakat dinî metinlerinin zahirlerinin dışında deruni ve batını anlamları da bulunmaktadır.

İbn Tufeyl'e göre nazarî bilgiyle mistik bilgi arasında bir çelişki olmadığı gibi nazarî ve mistik yolla ulaşılan metafizik gerçeklerle dinî öğretisi arasında da bir çelişki yoktur. İnsanların çoğunun anlayış seviyeleri düşük, ahlaki yetkinlikleri gelişmemiş ve dünyaya bağılılıkları çok fazla olduğundan ne Hayy'ın temsil ettiği nazari yöntemi ne de Absal'ın temsil ettiği müşahade yöntemini takip edebilirler. Bundan dolayı dini hitap bu gerçekliği göz önüne alarak insanların mutluluğu için gerekli olan temel metafizik hakikatleri ve salih amelleri mesellerle, kıssalarla ve hayali ifadelerle anlatmıştır. Bundan dolayı geniş halk kitleleri için iyi olanın dinin zahirî kurallarına riayet etmek ve dini yorumlamaktan uzak durmaktır. Hikâyede Hay ve Absal'ın Salaman ve arkadaşlarıyla anlaşamaması ve sonunda ayrılmak zorunda kalmaları bu durumu sembolize etmektedir. İbn Tufeyl'in din ile felsefe arasındaki bu çözümlemeleri karşılığını İbn Rüşd'de de bulacaktır.

İBN RÜŞD

Endülü's'ün üçüncü en önemli filozofu İbn Rüşd'dür (ö. 595/1198). İleri gelen bir ailenin çocuğu olan İbn Rüşd Meşşâî okulunun son temsilcisi, filozof, fakih ve hekimdir. Aristo'nun felsefi doktrinine sadık kalarak eserlerini şerh ettiğinden İslâm âleminde "şârih", Latin dünyasında "commentator" unvanıyla tanınmıştır. İbn Rüşd ilmi dini ve akli geleneklerin hemen hepsinde ürün vermiştir. BİDÂYETÜ'L-MÜCTEHİD VE NİHAYETÜ'LMUKTESİD, İbn Rüşd'ün fıkha dair mukayeseli bir hukuk kitabıdır. İbn Rüşd'ün felsefi analiz kabiliyetini fıkıh alanında sergilemiş olduğu bir eseridir.

FASLUL-MAKÂL FÎ-MA BEYNE'S-ŞER'İA VE'1-HİKME MİNE'L-İTTİŞÂL, İbn Rüşd'ün vahiy ile aklın, dinle felsefenin uzlaştırılması ve tevil konularında kaleme

aldığı eserdir. Din-felsefe ilişkilerinde özgün ve analitik bir eserdir.

EL-KEŞF AN MENÂHİCİ'1-EDİLLE, dini metinlerin zahirlerini esas alarak, tüm kelam geleneğini sistematik konular çerçevesinde yorum kabiliyeti bakımından kendi perspektifinden incelediği eseridir. TEHÂFÜTÜ TEHÂFÜTİ'L-FELÂSİFE, Gazzâlî'nin Tehâfütü'l-Felâsife'sine reddiye olarak kaleme aldığı eseridir. Yüzyılları aşan etkisi bulunmaktadır.

İbn Rüşd bunun dışında Şarih-i A'zam ünvanına layık olarak Aristo'nun hemen hemen tüm eserlerini üç farklı tarz ve boyutta şerh etmiştir. Aristo'nun eserleri dışında Galen'in tıbbıa dair risalelerini ve Eflatun'un devletine de kısa bir şerh yazmıştır.

Mantiğa dair, İbn Rüşd, İşâğü'cî ile birlikte Organon içinde yer alan sekiz kitaba hem kısa hem orta ölçüde, el-Burhân'a ise büyük hacimde şerh yazmıştır. İşâğü'cî, Kitâbü'l-Makûlât, Kitâbü'l-İbare, Kitâbü'l-Kıyâs, Kitâbü'l-Cedel, Kitâbü's-Safsata, Kitâbü'l-Hatabe ve Kitâbü's-Şiir şerh yazdığı eserlerdir.

Fiziğe dair olarak ise İbn Rüşd Aristo'nun Arapça'ya çevrilen tabiat bilimleri alanındaki üç eserine kısa, orta ve büyük şerh; iki eserine kısa ile orta şerh; iki eserine de kısa şerh yazmıştır. Bunlar Kitâbü's-Semâ vet-tabîi, Kitâbü'sSemâ ve'l-âlem, Ki-tâbü'1-Kevn ve'1-fesâd, Kitâbü'l-Âşâri'l Ulviyye, et-Ta-bfiyyâtü's-suğrâ, Kitâbü'n-Nefs, Kitâbü'1-Hayevân. Ayrıca fiziğe dair telif olarak Makale fi'1-büzûr ve'z-zer'i yazmıştır.

Metafiziğe dair ise Aristo'nun Metafiziğine küçük, orta ve büyük olmak üzere üç türde şerh yazmıştır. Bunun dışında heyulani aklın faal akılla ittisalinâ dair ayrı üç tane risalesi bulunmaktadır.

İbn Rüşd'ün genel olarak bütün bir felsefe tarihini derinden etkileyen en önemli özelliği felsefi şerh yazmasıdır. İbn Rüşd tarz ve boyut olarak üç tür şerh yazar. Bunlar Büyük, Orta ve Küçük şerhlerdir.

KÜÇÜK ŞERHLER diğer iki şerhte olduğu gibi Aristo metnine doğrudan bağımlı değildir. Kullanılan dil ve üslup İbn Rüşd'ün bizzat kendisindir. İbn Rüşd kendi görüşlerini özetleyerek doğrudan aktarmayı tercih eder. Küçük Şerhler ele aldıkları kitabı içerik ve konu bakımından takip ederler.

Orta Şerhler ise yapı ve üslup bakımından Küçük Şerhler'den farklılık arz ederler. Aristo'yu lafzen ve plan olarak adım adım takip ederler. Orta Şerhler, Aristo metninin Arapça'nın kültür dili olduğu çevrelerde daha derinden anlaşılmasını amaçlamaktadır. Orta Şerhler, Themistius ve İskender gibi ilk dönem Yunan Aristo şarihlerinden de istifade eder. Ayrıca ORTA ŞERHLERDE pagan kültürüne ait unsurları hâfz eder.

İbn Rüşd'ün BÜYÜK ŞERHLERDE konuları ele alış tarzı daha farklıdır. Bu metinlerde Aristo'dan doğrudan

alıntılar yapar ve daha sonra Aristo metnini şerh eder. Mesela KİTÂBÜ'NNEFS'İN Büyük şerhinde akıl konusu gibi problematik ve kapalı bir konu da Aristo'nun bir iki cümlelik metinleri, İbn Rüşd tarafından iki-üç sayfa analiz edilip şerh edilir. İbn Rüşd'ün kullanmış olduğu önemli tekniklerden birisi KAVRAMSAL ANALİZDİR . Kavramsal analiz hem metnin anlaşılması bakımından, hem de muayyen sorunların çözümünde uygulanmıştır. Endülüslü filozofun metinleri anlarken ve şerh ederken kullandığı tekniklerden diğer bir tanesi de ARİSTO SONRASI TARİHSEL BİRİKİMİN ANALİZİ VE OTORİTELERE BAŞVURUŞTUR . İbn Rüşd için otorite Aristo'dur. İkincil olarak KUDEMA olarak atıfta bulunduğu Yunanlı şarihler Themistius ve Aleksander Afrodisias'tır. Fârâbî, İbn Sînâ ve İbn Bâcce'ye ise ÇAĞDAŞLAR olarak atıfta bulunur. Üçüncü olarak metinlerin anlaşılmasında Endülüslü filozofun klasik bir metni anlama ve şerh etme tekniği olarak ELEŞTİRİYİ sistematik olarak kullanır. İbn Rüşd metinleri sürekli bir analizle ve diğer Aristocu şarihleri sürekli eleştirmekle teorik sorunlara çözüm bulmaya ve yeni konular üretmeye çalışır. İbn Rüşd eleştirirken dairesel bir hareket çizer. Eleştirirken içselleştirir ve yeni çözümler üretir. İbn Rüşd Metafiziğin Küçük şerhinde, metafiziğin konumunu değerlendirirken, diğer teorik ilimlerde elde edilen tikel sonuçların külli ilkeler bakımından gözden geçirme görevinin Metafiziğe ait olduğunu belirtir. İbn Rüşd'e göre felsefe bütün varlığı Allah'ın varlığına hikmet ve kudretine delil teşkil etmesi bakımından inceleyen ve yorumlayan bir ilimdir. İbn Rüşd'ün felsefi sistemi göz önüne alınarak düşünüldüğünde bu, sebepsonuç ilişkisi temeline dayalı olarak, varlık âlemindeki sebepler ve sonuçlar arasındaki hikmetleri kavrayarak, Allah'ın hikmet ve kudretini, külli bir açıdan bakıldığında da yaratıcının yaratmasının bir sonucu olan âlemin ilk sebebinin, yani Allah'ın varlığını kavramakla gerçekleşmektedir. İbn Rüşd felsefenin gerekliliğini ortaya koymak için fıkıh ilmindeki Kur'an ayetlerinden delil getirmeye benzer bir şekilde ayetlerden delil getirir. İbn Rüşd'ün felsefenin gerekliliğini ortaya koyabilmek için başvurduğu diğer bir yolda gereklilik ve meşruiyetini ispatlamış olan fıkıhla felsefe arasında benzerlikler kurmaktır. İbn Rüşd felsefe, bilim ve mantık çalışmalarının bir gelenek işi olduğunun ve bunların "süreklilik-devamlılık" prensibiyle var olabildiklerinin farkındadır. İnsanlar şu sebeplerle felsefi çalışmalarda yanlılar yapmaktadır. a. yaratılış, itibariyle felsefe için gerekli olan zekâ düzeyine sahip olmadıkları; b. düşünce

alışkanlıklarına ve metodolojisine sahip olmadıkları; c. felsefe öğretim ve eğitim imkânlarına sahip olmadıkları ve d. objektiflik için gerekli ahlaki olgunluğa sahip olmadıkları için.

Din ile felsefe, hakikatleri insanlara öğretmek bakımından gaye birliği içerisindedirler, ONLAR BİRBİRİNİN SÜTKARDEŞİDİR. Dinin gayesi Allah'ı ve varolanları olduğu şekilde bilmek olan gerçek bilgiyle, insanı mutluluğa götüren ve mutsuzluktan alıkoyan bedeni ve nefsanî fiillerden oluşan gerçek ameli insanlara öğretmek. Aynı şekilde felsefede fitraten zeki, şeri adalet ve fazilete sahip insanlara gerçekleri öğretmeye çalışmaktadır.

İbn Rüşd'e göre insanların anlayış ve kavrayış düzeylerinin ve bilgiye ulaşma metodlarının farklı olması ve bütün insanlara hitap eden şeriatın bunu gözeterek nassları bu özellikte vahyetmesi tevil ve yorumu zorunlu kılmaktadır.

İbn Rüşd'e göre ahlak ilminin iki kısmı bulunur. İlk anlamıyla ahlâk, iradî fiil ve alışkanlıklarla ilgilidir. İkinci kısım, bu alışkanlıkların nefse kazandırılması yöntemleri ile kötü huyların nefisten uzaklaştırılması yani tedavisiyle ilgilidir.

İbn Rüşd Eflâtuncu çizgiye uygun olarak nefsin üç parçasının her birinin mükemmelliği ile özdeşleştirdiği hikmet, cesaret ve iffet erdemlerini temel erdemler kabul eder. İbn Rüşd, genel olarak ahlâk ve siyasetin, erdemleri vatandaşlara kazandırma olan pratik gayesine ulaşmanın iki yolu olduğuna inanır: ilki delillendirme olup ikincisi ise zorlamadır. Bu bağlamda, onun düşüncelerinin en ilginç kısmı, vatandaşların her sınıfına uygun gelecek delil türünü belirlemektir. Çoğunluğa hitâbî ve şiîrsel deliller uygunken, seçkin azınlığa ise burhânî deliller uygundur. Bu sınıflardan her biri, kendi tabiatlarının kabul ettiği mükemmellik türünü kazanabilirler.

SORU CEVAP

SORU: Fârâbî, Kindî sonrası, İslâm dünyasında felsefi faaliyetin seyrini nasıl belirlemiştir?

CEVAP: İslâm dünyasında Kindî sonrası felsefi faaliyetin seyrini önemli ölçüde belirleyen filozofların başında gelen Fârâbî, İslâm dininin tabiatı gereği ortaya çıkan Tanrının birliği, peygamberlik, ruhun ölümden sonraki durumu (meâd) gibi bir takım tartışmaların yanı sıra, doğunun ve batının felsefi karakterli düşünce birikimini de dikkate alarak, din ile felsefeyi uzlaştırma çabalarına bir derinlik kazandırmış, bu uzlaştırma çabasını metafizik, din, toplum ve siyaset felsefesi gibi alanlara ustaca yaymayı başarmıştır.

SORU: İslâm düşünce tarihinde nefsin mâhiyet ve işlevlerini, arınmasının yol ve yöntemlerini, ölümden sonraki durumunu felsefi açıdan irdeleyip temellendiren ilk filozof kimdir?

CEVAP: İslâm düşünce tarihinde nefsin mâhiyet ve işlevlerini, arınmasının yol ve yöntemlerini, ölümden sonraki durumunu felsefî açıdan irdeleyip temellendiren ilk filozof Kindî'dir.

SORU: Fârâbî'nin nasıl bir felsefi sistemi vardır?

CEVAP: Fârâbî'nin felsefi sistemi hem Kur'ân'daki evren anlayışının kendisine sağladığı bakış açısı, hem de felsefî görüşlerinden faydalandığı Aristoteles, Platon ve Yeni Platoncu okulların perspektifini dikkate alarak oluşturduğu, evreni bir bütün olarak kabul eden ve bu bütünlüğü fizik dünyanın inorganik ve organik en basit unsurlarından başlayarak aşama aşama evrenin mutlak hâkimi olan Tanrı hakkında doğru kadar ulaşan bütüncül bir sistemdir.

SORU: İbn Sînâ, bilgi problemini nasıl ele almıştır?

CEVAP: İbn Sînâ bilgi problemini mantık ve psikoloji (nefis) konularıyla birlikte ele alır. Ancak genellikle nefisle ilgili yazılarında bilme sürecini, mantıkta ise bilgiyi biçim (suret) ve içerik (madde) bakımından inceler. En temel özelliği bilmek, istemek ve yapmak olan insanın her çeşit bilgiye ulaşabileceğini söyleyen İbn Sînâ, bilmenin zihnin soyutlama yapmasıyla başladığını belirterek bunu idrak terimiyle ifade eder. Diğer bir ifadeyle bilme, zihnin soyutlama yoluyla nesnenin suretini alıp bilgiye dönüştürmesinden ibarettir.

SORU: Kindî, kendisinden önce de yoğun tartışma konusu olan soyutlama işlevi ve tam bağımsız bilginin ortaya çıkışı ile ilgili tartışmalara akli kaç ayaarak çözüm getirmeye çalışmıştır?

CEVAP: Kindî kendisinden önce de yoğun tartışma konusu yapılan soyutlama işlevi ve tam bağımsız bilginin ortaya çıkışı ilgili tartışmalara akli dörde ayırarak çözüm getirmeye çalışmıştır: 1. Sürekli Fiil Halindeki Akıl (el-aklû'illezî bi'l-fi'l ebeden) 2. Güç Halindeki Akıl (el-akl bi'l-kuvve) 3. Fiil Alanına Çıkan Müstefâd Akıl (el-aklû'illezî harece mine'l-kuvve ile'l-fi'l) 4. Beyânî veya Zâhir Akıl (el-aklû'l-beyânî ev'zzâhir).

SORU: Akıllar konusunda İbn Sînâ nasıl bir teori geliştirmiştir?

CEVAP: Akıllar konusunda İbn Sînâ Kindî ve Fârâbî'den farklılaşan bir teori geliştirmiştir. Buna göre insanın sahip olduğu bilme yeteneği kuvve halinde akıl, bu yetenekle düşüncenin ilkelerinin kazanılması meleke halinde akıl, bu ilkelere dayanarak gözlem ve deneyle nesnel dünyanın bilgilerinin kazanılması fiil halinde akıl, faal aklın etkisiyle zihnin bu aşamalardan geçerek mükemmellik düzeyine ulaşması müstefâd akıl adını alır. Ancak üstün yeteneklere sahip olan peygamberlerin mazhar oldukları vasıtasız bilgi onların kutsî akli tarafından algılanır. Fakat genel anlamda bilme nazarî akıl gücünün bir işlevidir.

SORU: Fârâbî'nin Sudûr Teorisi nedir?

CEVAP: Fârâbî, evrendeki varlıkların meydana gelişini Sudûr teorisi adı verilen bir teori ile açıklar. Fârâbî genel olarak âlemin Allah'ın hür iradesi ve mutlak kudretinin sonucu olarak sonradan yaratıldığını kabul eden İslâm kelâmcılarının hilafına, Aristo ve Platon felsefesinin bir sentezini yapmaya çalışan Yeni Platoncu düşüncenin bazı felsefî ve mantıkî gerekçelere dayanarak Âlemin Tanrı'dan

sudur denilen bir süreçle meydana geldiğini şeklindeki tezini İslâm düşüncesi içerisinde ifade etmeye çalışmıştır.

SORU: İbn Sînâ'nın kaleme aldığı Dânişname-i Alâî adlı eserin önemi nedir?

CEVAP: Dânişname-i Alâî, felsefe alanında Farsça olarak yazılmış ilk ansiklopedik eserdir. Alâüddele Muhammed b. Rüsteme ithafen kaleme alınan kitap mantık, tabiiyyât ve ilâhiyyât olmak üzere üç bölüm halinde yazılmış olup riyâziyyât bölümü, daha sonra Cûzcânî tarafından İbn Sînânın eserlerinden faydalanılarak meydana getirilmiştir. Gerek üslûbu gerekse muhtevası açısından ei-İşârât vet-tenbîhât ile enNecâtan farklıdır ve Farsçadaki felsefe terminolojisinin gelişmesine büyük katkı sağlamıştır.

SORU: Kindî ne zaman Beytû'l-hikme'deki bilgin, kâşif ve mütercimler kadrosu içinde yer almayı başarmıştır?

CEVAP: Kindî'nin Bağdat'a gittikten sonra da bilim ve felsefe alanında kendisini geliştirmiştir. Bağdat'a gittikten sonra, kısa zamanda halife Me'mun'un takdirini kazanmış, sarayda mûad olarak düzenlenen dinî, ilmî, felsefî ve edebî toplantılara katılarak ilim ve felsefe alanlarındaki başarı ve yetkinliğini kanıtladığı gibi Me'mun'un 215/830'da kurduğu Beytû'l-hikme'deki bilgin, kâşif ve mütercimler kadrosu içinde yer almayı da başarmıştır.

SORU: Kindî'nin felsefe alanında yazdığı başlıca kitaplar nelerdir?

CEVAP: 1. Kitâb fi'l-felsefetü'l-ûlâ 2. Risale fî hudûdi'l-eşyâ ve rusûmihâ 3. Akıl Üzerine.

SORU: İbn Sînâ'nın felsefeye dair en önemli eseri nedir?

CEVAP: İbn Sînâ'nın felsefeye dair en önemli eseri eş-Şifâ'dır. Ansiklopedik bir tarzda yazılmış olup mantık, tabiiyyât, riyâziyyât ve ilâhiyyât bölümlerinde meydana gelmektedir.

SORU: Kindî, felsefeyi nasıl tanımlamaktadır?

CEVAP: Kindî, felsefenin tarifini verip değerini açıkladığı bir ifadesinde şöyle demektedir: "İnsan sanatlarının değer ve mertebe bakımından en üstünü felsefedir. Felsefenin tanımı: 'İnsanın gücü ölçüsünde varlığın hakikatini bilmesidir'. Çünkü filozofun bilgiden amacı gerçeğin bilgisini yakalamak, davranışının amacı ise sadece eylemde değil, gerçeğe uygun olarak davranmaktır. İnsan sanatlarının en üstünü ve en değerlisi felsefedir" diyen Kindî, varlığı derinden kavramak ve o doğrultudaki bilgilerimizi temellendirmek için felsefenin vazgeçilmez bir disiplin olduğunu söyler.

SORU: İslâm düşünce tarihçileri tarafından ilk İslâm filozofu olarak kabul edilen kişi kimdir?

CEVAP: İslâm düşünce tarihçileri tarafından ilk İslâm filozofu olarak kabul edilen kişi Yakup İbn İshak elKindî'dir (öl. 252h/866m?).

SORU: İslâm Felsefesi geleneğinin oluştuğu coğrafya kabaca kaç aya ayrılır?

CEVAP: İslâm Felsefesi geleneğinin oluştuğu coğrafyayı kabaca ikiye ayırmamız mümkündür: Abbasi Devleti'nin kuruluşu ile ivme kazanan ve Bağdat merkezli olarak gelişerek İslâm dünyasının doğu kesiminde yaygınlık kazanan felsefî geleneğe mensup düşünürlerin temsil ettiği "Doğu İslâm Filozofları" grubu. Sekizinci yüzyıldan itibaren İberia yarımadasının İslâm hâkimiyetine girmesi

ile meydana çıkan ve 14. Yüzyıl sonlarına kadar bu yarımada ve Kuzey Afrika'da medeniyet alanında birçok önemli başarıya imza atan Endülü Uygarlığı'nı temsil eden filozoflarını da "Batı İslâm Filozofları" grubu.

SORU: İbn Sînâ'nın en-Necât adlı eseri hangi amaçla kaleme alınmıştır ve bu eser hangi dillere çevrilmiştir?

CEVAP: en-Necât, felsefenin temel konularında okuyucuya bilgi vermek ve bu alana yönelen kimseleri yetiştirmek amacıyla 417 (1026) veya 418 (1027) yılında kaleme alınmıştır. Önemli ölçüde eş-Şifâ'nın mantık, tabîyyât ve ilâhiyyât bölümlerinin bir özeti mahiyetinde olan eserin riyâziyyât bölümü Cûzcânî tarafından İbn Sinanın eserlerinden faydalanılarak oluşturulmuştur. en-Necâtın çeşitli bölümleri Süryânîce, İbrânîce, Farsça, Latince, Fransızca, İngilizce, Almanca ve İspanyolcaya çevrilmiştir.

SORU: Fârâbî, El-Medinetü'l-fazıla (Erdemli Devlet) adlı eserinde devletin menşei ve devlet yapısı hakkında kaç anlayışı öne çıkarmaktadır?

CEVAP: El-Medinetü'l-fazıla (Erdemli Devlet) isimli meşhur eserinde ve diğer bazı eserlerinde öncelikle devletin menşei meselesi üzerinde durmuş ve devlet yapısı fikrinin insan topluluklarında nasıl oluştuğu meselesinde kafa yormuştur. Bu bağlamda dört anlayışı öne çıkarır: a) Ontolojik teori: Varlık planındaki düzen, insan toplulukların böyle bir planlı yapı kurmaya sevk etmiş olabilir. b) Biyo-organik teori: İnsan kendi vücudundaki organların koordineli çalıştığını tespit ettiğinde, bu düzeni toplum yapısında da gerçekleştirmeyi istemiş olabilir. c) Fıtrat Teorisi: Doğuştan topluluk olarak yaşamaya göre yaratılmış olan insan, ihtiyaçlarını karşılamak için dayanışmayı sağlayacak bir örgütlenme ihtiyacı duymuş olabilir. d) Adalet Teorisi: insan, kendi mutluluğunu ona temin edecek adalet ortamını sağlayabilmek için, adaleti gerçekleştirecek bir yapıya ihtiyaç duymuş olabilir.

SORU: İbn Sînâ'nın İslâm düşüncesi içindeki yeri nedir?

CEVAP: İslâm felsefesi geleneğinin hem kendisinin mensup olduğu meşşai ekolu, hem de diğer ekoller tarafından otoritesi, kendisine eleştiriler yapanlar tarafından bile kabul edilmiş büyük ve güçlü bir felsefi sistem kuran İbn Sînâ Latin ortaçağında da en büyük filozoflardan kabul ediliyordu. İbn Sînâ İslâm bilim ve düşünce tarihinde ilk defa bir felsefe ve ilimler ansiklopedisi vücuda getirdiği gibi aynı zamanda nesir, nazım ve hikâye tarzında felsefî eserler kaleme alan sanatkâr-filozoftur. Arapça, bilim ve felsefe dili olarak İbn Sînânın eserlerinde zirveye ulaşmış, felsefî ve ilmî eserler onun tasnifiyle mükemmel bir düzeye kavuşarak sonraki nesiller için örnek teşkil etmiştir. Bilimler sınıflamasına göre yazdığı büyük, orta ve küçük hacimli bütün eserlerinde İbn Sînâ salt akılla başladığı felsefeyi nübüvvetle taçlandırır. Hemen bütün felsefî eserlerinde dinin fert ve toplumun mutluluğu için gerekliliğini ve tabiiliğini, karmaşık kanıtlara başvurmaksızın akıcı bir üslûpla açıklamaya çalışır.

SORU: İbn Sînâ, çocukluk ve gençlik yıllarında hangi eğitimleri almıştır?

CEVAP: İlk öğrenimini babası Abdullah'tan gören İbn Sînâ, on yaşında Kur'ân'ı ezberledi. Çağının eğitim sisteminde

yer alan dil, edebiyat ve dinî ilimleri tahsil ederken bir yandan da matematik, geometri, astronomi, mantık ve felsefe dersleri aldı. Onun mantık ve felsefe alanındaki hocaları içinde sadece Ebû Abdillâh en-Nâtîlî'den söz edilmektedir. Sonra tıbbâya yönelerek dönemin ünlü hekimlerinden Ebû Sehl İsa b. Yahyâ ve Sâmanîoğulları'nın hekimbaşısı olan Ebû Mansur Hasan b. Nuh el-Kumrî'den tıp tahsil etti.

SORU: Fârâbî'nin özellikle sistematik olan eserleri hangi başlıklar altında ele alınmaktadır?

CEVAP: Fârâbî'nin özellikle sistematik olan eserleri, mantık, matematik, astronomi ve astroloji, fizik bilimi, psikoloji, doğa tarihi, müzik, genel felsefe, ahlak ve siyaset, dil, bilimler sınıflaması, tasavvuf ve din gibi başlıklar altında ele alınabilir.

SORU: Kindî hayatının son yirmi yılı neden saraydan uzakta geçirmiş ve hangi sebeple kütüphanesine el konulmuştur?

CEVAP: Abbasi halifeleri Memun, Mutasım Billah ve Vasık Billah'ın ilgisini çeken ve desteklerini alan Kindî, özellikle halife Mutasım'ın oğlu veliahd Ahmet'e özel hocalık yapmış, bazı kitaplarını da ona ithaf etmiştir. Daha sonra gelen halife Mutevekkil felsefi faaliyete fazla sıcak bakmayınca gözden düşmüş, Kindî'nin şahsi kütüphanesine el konulmuş, hayatının son yirmi yılını saraydan uzak geçirmiştir.

SORU: Fârâbî dil ve mantık arasında nasıl bir ilişki olduğunu savunmaktadır?

CEVAP: Fârâbî dil ve mantık arasında sıkı bir ilişki olduğunu temellendirmeye çalışır. O'na göre dil bilgisi hatasız konuşmanın, mantık da doğru düşünmenin kurallarını vermektir. Dil bir dış konuşma ise mantık da bir iç konuşmadır. Buna göre dil lafızlarla iş görürken mantık da kavramlarla iş görmektedir. Fakat gramer bir milletin diliyle ilgili kuralları içerirken mantık bütün insanlığın düşüncesine ait kanunları içermektedir.

SORU: Fârâbî, dil ilimleri ve akli ilimlerde kendisini geliştirmek için nasıl bir akademik seyahat yapmıştır?

CEVAP: Fârâbî, gerek babasının Vesîç kalesi kumandanı olması sebebiyle, gerekse Sâmanîler Devleti'nin hâkimiyetinde önemli bir eğitim ve kültür merkezi konumunda bulunan Fârâb'da ilk eğitimini almış olması dolayısıyla dinî ilimler ve Arapça'da yetkinleşmiştir. Fârâbî, dil ilimleri ve akli ilimlerde daha da ilerleme gayesiyle döneminin Buhara, Semerkant, Merv gibi ilim ve kültür merkezlerinden başlayıp Bağdat'ta sona erecek bir akademik seyahat yapmış ve kırk yaşları civarında Bağdat'a geldiğinde birçok ilimde yetkinleşmişti.

SORU: İbn Sînâ'nın el-İşârât ve't-tenbîhât adlı eseri hangi konuları içermektedir?

CEVAP: El-İşârât ve't-tenbîhât, felsefenin mantık, tabîyyât, ilâhiyyât ve ahlâk konularında yazılmış olup eş-Şifâ'daki ilgili bölümlerin özeti niteliğinde ise de gerek üslûbu gerekse kullanılan kavramların farklılığı ve ortaya konulan görüşlerin yeni bir sistematik içerisinde sunulması bakımından özgün bir eserdir.

SORU: Kindî'ye göre insanî ilimler nasıldır?

CEVAP: Kindî'ye göre insanî ilimler felsefenin çatısı altında toplanmış olup biri doğrudan ilim, diğeri başka ilimler için bir alet ve bir başlangıç sayılmak üzere başlıca ikiye ayrılır. Doğrudan ilim olanlar da teorik ve pratik diye iki grupta ele alınır. Teorik sayılanlarda altta fizik, ortada psikoloji, üstte metafizik bulunmaktadır. Psikoloji bir yönüyle fizyolojiye bağlı, bir yönüyle de metafiziğe açık olduğundan fizikten metafiziğe geçişe bir aracı ve bir eşik durumundadır. Filozofa göre Allah nefsi, latif olmayan madde ile latif olan metafizik arasında bir mertebeye koymuştur. Böylece fizikten metafizik bilgiye geçmek mümkün olmaktadır. Pratik ilimler ise ahlak ve siyasetten oluşur. Başka ilimlere giriş için kullanılan alet ilimleri de mantık ve matematik olmak üzere iki kısma ayrılır. Mantık, Aristo'nun organon külliyyatında yer alan Kategoriler, Önergeler, I. Analitikler, II. Analitikler, Topikler, Sofistik Delillerin Cürütülmesi, Hitabet ve Şiirden oluşur. Matematik ise başlıca aritmetik, geometri, astronomi ve müzik olmak üzere dört disiplini içerir.

SORU: Kindî, dönemin hangi bilim alanlarında eserler yazmıştır?

CEVAP: Kindî, fizik, metafizik, felsefe, astronomi, astroloji, kehanet, psikoloji, mantık, optik, matematik, geometri, aritmetik, tıp, kimya gibi döneminin hemen bütün bilimlerinde eserler yazmıştır.

SORU: İbn Sînâ'nın tıp ilmindeki yeri nedir?

CEVAP: Büyük bir filozof olduğu kadar ünlü bir hekim olan İbn Sînâ, bu alandaki eserleriyle İslâm dünyasıyla birlikte Avrupa tıp geleneğini de derinden etkilemiştir. Onun Batıdaki etkisinin XVII. yüzyıla kadar sürdüğü ve eski Yunan tıp otoriteleri olan Hipokrat ile Galenin şöretini gölgede bıraktığı kabul edilmektedir. Nitekim ölümünden yüzyıl sonra, bir tıp şaheseri olarak bilinen el-Kânûn üt-tıbb adlı eserinin İspanyada Latinceye tercüme edilip XIII. yüzyıldan itibaren Avrupa üniversiteleri tıp fakültelerinde ders kitabı olarak okutulması ve XVII. yüzyılda Vallodolid Üniversitesinde bir İbn Sînâ (Avicenna) kürsüsünün ihdas edilmesi bunu göstermektedir. Ayrıca el-Kânûn fî'tıbbın Latince bir neşrinde (Pavia, 1510) yer alan kapak resmi, onun tıp ilmindeki otoritesinin nasıl değerlendirildiğinin bir göstergesidir; zira resim İbn Sînâyı ortada bir tahtta, Hipokrat ve Galeni de onun iki yanında otururken tasvir etmektedir. İslâm dünyasında kendisinden sonra gelen İbnün-Nefîs ve Hacı Paşa gibi müslüman tabipler hakkında "devrin İbn Sînâsı" tabirinin kullanılmış olması, bu otoritenin İslâm dünyasında da devam ettiğini göstermektedir.

SORU: Filozoflar ve eserleri hakkında bilgin veren klasik kaynaklar Kindî'nin kaç eseri olduğundan bahsetmektedir?

CEVAP: Filozoflar ve eserleri hakkında bilgi veren klasik kaynaklar, Kindî'nin yaklaşık 277 eseri olduğundan bahsederler.

SORU: Fârâbî hangi sebepten dolayı Platon'un "doğuştan bilgi" teorisini reddetmiştir?

CEVAP: Fârâbî Aristocu çizgiye yakın durarak bilginin kaynağının duyular olduğunu savunur. Bu yüzden Platon'un "doğuştan bilgi" teorisini reddeder.

SORU: Kindî doğrudan ahlâkla ilgili kaç eser kaleme almıştır?

CEVAP: Kindî, doğrudan ahlâkla ilgili olmak üzere dört eser kaleme almıştır. Bunlar; ? Risâle fî'l-ahlâk ? Risâle fî'ttenbîh 'ale'l-fazâil ? Risâle fî teshîli sübûlî'l-fezâil ? Risâle fî'l-hîle li-def'î'l-lahzân.

SORU: İbn Sînâ, din felsefesi hakkında nasıl bir görüşe sahiptir?

CEVAP: İbn Sinanın din felsefesi onun metafiziği ve ahlâk felsefesiyle yakından ilgilidir. Öte yandan birer formel kalıptan ibaret olan ahlâkî kavramlara içerik kazandırma zorunluluğu, maddî haz ve elemelerle veya deneme sınama yoluyla iyi ve kötüyü belirlemenin imkânsızlığı, ayrıca insanın mutluluğu için vazgeçilmez değer taşıyan soyut metafizik gerçeklerin her seviyedeki insana anlatılması mecburiyetinden doğan dil sorunu gibi hususlar dikkate alındığında, sırf insan akıllı ve manevî melekeleri açısından bakıldığında anlaşılabilir, yaşanabilir hakiki bir dinin varlığı zorunlu olmaktadır. Diğer bir ifadeyle İbn Sînâyâ göre hiç kimse akıl adına dinî bilginin imkânsız ve gereksiz olduğunu ileri süremez. Nitekim vahyin ışığı olmadan iyi ve kötü sorunu çözülemez; çünkü insan iyi ve kötü sorunu karşısında salt akıl düzeyinde kalamaz, objektif düşünemez ve objektif davranamaz. Bu değerlere ilişkin durumlarda duygular da harekete geçip insanı sübjektif yargılar vermeye ve hareket etmeye zorlar. İnsanı tutkuları konusunda uyararak onlara kapılmaktan koruma ve akla göre davranmaya yöneltmede dinin varlığı gerekli olup onun yerini başka bir şey tutamaz.

SORU: Fârâbî en önemli eserlerinden biri olan Erdemli Devlet'in girişinde nasıl bir evren şeması çizmiştir?

CEVAP: Fârâbî, Erdemli Devlet'in girişinde analizine en salt ve en mükemmel varlık olarak nitelendirdiği Tanrı kavramından başlayarak maddi varlığın en alt tabakasına kadar inen bir evren şeması çizmektedir. Bu şemaya göre kademeli bir varlık yapısı gösteren evrenin en tepe noktasında hem ontolojik olarak en yüce olan hem de insan aklının kavrayabileceği en mükemmel varlık formu olan Tanrı (İlk Sebep) bulunmaktadır. İkinci sırada "maddeden ayırık akıllar" (el-ukûlû'l-mufârika) adını verdiği ay küresinin üstündeki gök cisimlerinin akılları yer alır. Varlıklarını Tanrı'dan alan bu akıllar, üçüncü varlık seviyesi olan Faal Akıllı ve gök cisimlerini oluştururlar. Fârâbî'nin Cebrael olarak isimlendirdiği bu faal akıl Tanrı ile ay altı alem arasında aracı konumundadır. Dördüncü mertebede başka bir manevi varlık olan nefis bulunur. Nefis ay altı alemdeki insan, hayvan ve bitkilerin biyolojik, psikolojik ve fizyonomik faaliyetlerinin de sebebidir. Beşinci ve altıncı mertebeyi suret ve form ikilisi oluşturur. Bunlar birbirine muhtaçtır, biri olmazsa diğeri olamaz. Bu ikilinin birleşmesi ile ay altı alemde öncelikle dört unsur (toprak, su, hava ve ateş) oluşur. Bunların karışımından da önce ay altı alemdeki inorganik, sonra organik varlıklar meydana gelir. Ay altı alemdeki cisimlerin maddesi bu dört unsur iken, ay üstü alemdeki cisimlerin maddesi havadan da hafif olan esirdir.

ÜNİTE 6: ÇAĞDAŞ İSLÂM DÜŞÜNCESİ KİŞİLER VE GÖRÜŞLER

CEMALEDDİN AFGANİ

Cemâleddin Afgânî'nin çağdaş müslüman düşünürler içerisinde kabul edilmesi yaşadığı dönem itibarıyla itirazlara sebep olabilir. Ancak modern toplumlarda müslümanları uyanışa, çalışmaya, düşünmeye, okumaya çağırmış olması, bu uğurda ailesini, vatanını, mevki ve makamlarını terk etmiş olması önemlidir. Muhammed Abduh'la birlikte müslümanları Batı'nın sömürgeciliğine karşı harekete geçirmeyi hedefleyen Arapça haftalık bir gazete olan EL-URVET EL-VUSKÂ'YI çıkardı. Afgânî'nin çıkardığı URVETU'L-VUSKÂ dergisinin, İngilizler'in egemenliği altındaki Müslüman topraklarına girişi yasaktı. Ancak görüşleri başta MUHAMMED ABDUH, REŞİD RIZÂ ve mazlum milletlerin haklarını savunan her aydın üzerinde etki bıraktı.

En önemli eseri materyalistlere karşı yazdığı " ER-REDD ALE'DDEHRİYYİN " adlı kitabıdır. Bu eser sağlığında Türkçeye çevrilip bizzat kendisinin yazdığı bir mektup ile II. Abdülhamit'e takdim edilmişti.

Hayatı da düşüncesi de üç ayırt edici nitelikte belirlenmiş bulunmaktaydı: İnsanı hayretler içinde bırakacak mükemmellikte bir maneviyat, engin bir dinî coşku ve bütün faaliyetlerini çok kuvvetli bir şekilde etkilemiş olan yüksek bir ahlakî şuur. Afgânî'ye göre Batılılar Doğuda yurtseverlik ruhunu bastırmak, millî eğitimi sindirmek ve Doğu kültürünü yıkmak için alışılmamış metotlar kullanmakta ve bu şekilde Doğuları ülkelerindeki mevcut her türlü güzelliği, her türlü fazileti ve itibar edilecek türden bütün değerleri inkâr etmeleri için tahrik etmektedirler.

Kendilerini yabancı hâkimiyetinden kurtarabilmeleri amacıyla tüm Müslüman halkların bir tek halife altında birleşmeleri üzerinde duran Afgânî, Batılı yazarların deyimiyle "politik Pan İslâmizm" in kahramanı olmuştu.

MUHAMMED ABDUH

Mısırlı büyük bir düşünür, sosyolog ve ıslahatçı olan Abduh, çağdaş İslâm düşüncesinin en önemli simalarından biri kabul edilir. Genç Muhammed Abduh'la ilgili en önemli olay, İslâmî ilimlerin geleneksel merkezi olan EZHER ÜNİVERSİTESİNE 1866 yılında kaydoluyordu. Abduh, Ezher'de ruhî bunalıma girdi. Daha sonra, Abduh'un zühde yönelip kendini toplumdan soyutlamaya ve çile hayatı yaşamaya çalıştığı görülecekti. Fakat Şeyh Derviş'in bilgece öğütleri Abduh'un bu ruhi bunalımdan kurtulmasını sağladı.

Bununla birlikte, diğer bir büyük kişilik, Abduh üzerinde derin etkiler bırakacak ve takip etmesi gereken yolu ona gösterecekti. Bu kişi, Cemâleddin Afgânî'yd.

Giderek gelenekçiliği terk eden Abduh, hepsi de Ezher'in müfredat programının dışında kalan felsefe, matematik, ahlak ve siyaset üzerinde çalıştı. Klasik Arap eserlerini yeni bir bakış açısıyla değerlendirmesine ve Arapçaya çevrilmiş Batılı eserlerden zevk almasına Cemâleddin sebep olmuştu. Afgani, Abduh'ta, milli duygular, özgürlük aşkı ve anayasal sistem düşüncesinin doğmasına yol açmıştı. Muhammed Abduh, Ezher'in skolastik düşünce tarzından kısa zamanda kurtulmuş, ıslahatların nasıl yapılacak ve nasıl etkili hale getirileceklerini gösteren insancıl ve pragmatik düşünceler geliştirmişti. Abduh, felsefî tefekkürün sürekli olarak nazarî ya da fikrî planda kalamayacağını farkındaydı. Felsefî tefekkür bizi, varlığımızı tam bir tecrübe ve şuurla kavramamız için aktif olarak dünyada yerimizi almaya, sorumluluklarımızı yerine getirmeye yöneltmeli, inzivaya çekilip murakabeye dalmaya sevketmemeliydi.

Mantık ilmi hakkındaki düşünceleri de, Abduh'un doğru düşünce ile amel-i salih arasında dinamik bir ilişkinin var olduğuna dair kesin inancını niteler görmektedir. Abduh'a göre mantık ve düşüncenin genelde bilimsel olan tabiatı yüksek bir ahlakî karakter ve rol üstlenmeliydi.

Abduh, aklî delillerin imanı zayıflatmayıp aksine güçlendireceğine ve düşünme sanatı ve bilimi olan mantığın değerini tam olarak kavramanın İslâm kelâmı için zorunlu olduğuna dikkat çekmiştir. Abduh, içtihadı, yani kişinin bütün kayıtlardan bağımsız olarak düşünebilme, serbestçe araştırma yapabilme hakkını her zaman savunmuş, bunun yanında, kişinin şahsî araştırma ve serbestçe araştırma haklarını kullanmayıp, din otoriteleri tarafından kendisine sunulan dogmaları delil istemeksizin gözü kapalı kabul etmesi anlamına gelen taklitle savaştan da geri durmamıştır.

Gerçekte, Abduh doğuştan ahlakçıydı. Az veya çok tutarlı dinî bir sistem kurmak yerine doğrudan doğruya insanların vicdanlarını etkilemeyi ummuştu. Platon gibi, Abduh da, ancak doğrudan doğruya iletişimin insanları harekete geçireceğine inanıyordu. Muhammed Abduh'a göre en önemli mesele Kur'an'ın lafzî anlamında takılıp kalmayıp özünü ve genel anlamını açıklamak olduğundan, Kur'an'ı tamamıyla filoloji ve gramer açısından ele alan pek çok Kur'an tefsirinin bomboş şeyler olduklarını başından itibaren ortaya koymaya çalışmıştır.

Abduh'un tefsiri, Kur'an'ın manevi anlamını akla uygun bir şekilde vermeye çalışmaktadır.

İSMAİL HAKKI İZMİRLİ

İsmail Hakkı İzmirli medrese eğitimi gördüğü gibi, bugünkü ortaokullara denk düşen Rüştüye'ye de giderek burayı bitirmiştir. İstanbul'a giderek eğitimini sürdürdü ve öğretmen yetiştirmek amacıyla kurulmuş olan Darü'l-Muallimin-i Aliye'ye girdi. Bu okulun Edebiyat Şubesinden 1892 yılında mezun oldu. Bu arada medrese eğitimi de devam ettirerek Fatih dersiamlarından Hafız Ahmed Şakir Efendiden ders aldı. Buradaki eğitimini de tamamladıktan sonra hocasından icazet alıp, mezun oldu.

İsmail Hakkı, ilmi konulardaki ehliyetini ispatlamasına paralel olarak daha önemli görevlere getirildi ve kendisinden istifade edildi. 1914 yılında kurulan ve medreselerin ıslahını amaçlayan Darü'l-Hilafeti'l-Aliye müfettişliğine getirildi. Bir yıl sonra da Süleymaniye Medresesinin Kalam kürsüsünde İslâm felsefe tarihi müderrisliğine tayin edildi. 1923 yılına kadar burada hocalık vazifesini sürdürdü. İzmirli'nin getirildiği önemli görevlerden bir tanesi de DARÜ'L-HİKMET-İ İSLÂMİYE üyeliği ve başkan vekilliğidir.

İsmail Hakkı İzmirli, ilim ile dini bir bütün kabul eder. Onlar arasında bir çelişki ve çatışma görmez. Doğru bilginin kesinlikle dini verilere ters olmadığını söyler. Ona göre, İslâm akla büyük değer verir. Kur'an akıl sahiplerine hitap eder ve insanları akletmeye çağırır. Dinin çağrı yolu da akıldır. Yüce Allah'ın varlığının ve birliğini anlamak, insanlığa gönderdiği ilahî çağırısı açıklamak için de akıl gerekir.

İzmirli'ye göre dinimiz birçok ayetle insanları tefekküre, tezekküre, itibara, tedebbüre, teakkule ve tefehhüme davet eder. Nazar ve tefekküre ait ayetlerin sayısı 500 den fazladır. İslâm akıl nurunu söndürmez, basiret meşalesini köreltmez. Aksine düşünceyi kuvvetlendirir, fikri düzeltir, akla rehber olur, ulaşamadığı hakikate akli aydınlatır, göremediği zarar ve tehlikelerden onu kurtarır, akıl için ilahi bir kandil olur, onu nurundan faydalandırır.

İzmirli, insanın çok yönlü sorumluluğu olduğunu bildirir. İnsanın kendine, ailesine, din kardeşlerine, komşularına ve yaratıcısına karşı birçok sorumluluğu olduğunu söyler.

Onun dini konuları açıklaması, İslâm inancını çeşitli inanışlar ve akımlar karşısında savunma doğrultusunda olup, akıl ve ilim temellerine dayanır. Açıklamalarında akli ve nakli delilleri birlikte kullanır. Gerektiğinde akli nakle üstün tutar. Ona göre, aklin önceliği doğrudan dini verilere, Kur'an ayetleri ve sahih hadislerin otoritesine dayanır.

İzmirli, gerek doğu felsefesi gerekse Batı felsefesi hakkında bilgi sahibi idi. Rumca, Arapça, Fransızca, Rusça gibi dilleri bilmesi onun hem Yunan felsefesini ve İslâm felsefesini hem de Batı felsefesinin kaynaklarından tetkik etmesine imkân sağladı. Eserlerinde birçok Antik Yunan filozofu, İslâm filozofu ve Batılı filozoflar hakkında bilgiler vermiştir. Belki de, onun İslâmî ilimlerde yaptığı en büyük katkı bu filozofları bir araya getiren ve sentezleyen çalışmaları olmuştur.

BABANZÂDE AHMET NAİM

Ahmet Naim kültürü geniş, felsefi birikime sahip ve yaşadığı dönemin sorunlarıyla içli dışlı bir aydıdı. Bildiği doğruları açıklamaktan kaçınmazdı. O, Arapça, Farsça ve Fransızca'yı çok iyi bilirdi. Doğru ve Batı kültürünü tam mânasıyla hazmetmişti. Edebiyat ve mûsiki dostu, Garp ilminin âşığı, fakat maddeciliğin amansız düşmanı bir felsefe âlimi idi. O yazacağı konuyu Doğru ve Batı kaynaklarından inceledikten sonra kaleme alırdı. Taklitçi ve kuru bir mütercim olmayıp tenkit ve tercihler yapan bir düşünürdü. Ahmet Naim felsefi metinler, ilmi-felsefi terimler, hadis tercüme ve milliyetçilik meselesi etrafındaki tartışmalarla temayüz etmiş bir fikir adamıdır.

Fransızca yeni felsefi terimlerin Osmanlıca'ya nasıl aktarılacağı konusunda önemli çalışmalar yaptı. İlim ve felsefe terimlerinin mümkün olduğu ölçüde, İslâm Osmanlı felsefe-kelamtasavvuf-dil geleneği hesaba katılarak üretilmesini savundu.

Ahmet Naim'in en dikkat çeken ve üzerinde tartışılan eseri "İSLÂM'DA DAAVA-YI KAVMÎYYE"dir. O burada bir taraftan İslâm kardeşliğini zedeleyecek ırkçı bir çıkışı tenkit ederken bir taraftan da TÜRKÇÜLÜĞÜN ESASLARI üzerine eleştiriler getirmiştir. Ona göre İslâm dini akılla daima barışık gider.

MEHMET AKİF ERSOY

Âkif İslâmcı bir düşünürdür. İslâmcı düşünceye geçiş Muallim Nâci vasıtasıyla olmuştur. Düşünsel manada etkilendiği şahıslar, CEMÂLEDDİN AFGÂNÎ, MUHAMMED ABDUH VE ABDÜRREŞİD İBRAHİM'DİR.

Mehmed Âkif'in itikad dışında bir dünya nizamı olarak ele aldığı İslâm'ı daima çağındaki meselelere en isabetli çözümler üretecek şekilde takdim etmesi dikkati çekmektedir. Dinin cevherinde olan ebedîlik dünün, bugünün olduğu kadar yarının insanına da hitap etmeyi gerektirir. "Böyle gördük dedemizden" demenin mânası yoktur. "Doğrudan doğruya Kur'an'dan alıp ilhamı / Asrın idrâkine söyletmeliyiz İslâm'ı" mısraları bu konudaki kanaatlerini ifade eden bir formüldür. Süleymaniye Kürsüsünde adlı kitabında

fikirlerini sistemleştiren Âkif daha sonra bu sistemin yaşama tarzı, ahlâk, insanın kendi çevresiyle ve başka insanlarla olan ilişkileri, ilim ve teknik karşısındaki tavrı gibi teferruata inen meselelere çeşitli vesilelerle çözüm getirmeye çalışır. Bazan doğrudan doğruya Kur'an ve hadis gibi dinin temel kaynaklarından hareket ederek bazan da yine bu temellere dayanıp daha çok kendi döneminin problemleriyle iç içe bir ifade tekniği kullanmıştır. Akif'in İslâmcılığının esasını inançta, emir ve nehiylerde kaynağını İslâm'dan alan bir hayat tarzı ile çağdaş medeniyetin İslâm'a aykırı olmayan güzelliklerinin telifi teşkil eder.

ELMALILI HAMDİ YAZIR

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Antalya mebusu seçildi. İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin ilim şubesinde görev yaptı.

Elmalılı'nın gerek Kur'an tefsirindeki yorumları ve gerekse de başka hususlarda (özellikle hilafetin kutsal olmadığı hakkındaki görüşleri nedeniyle) modern Türkiye'de birçok Müslüman aydını etkilemiştir. TBMM tarafından kendisine verilen tefsir yazma işine yoğunlaştı. Bu dönemde "METÂLİB VE MEZÂHİB" adlı felsefi eseri Fransızca'dan terceme etti.

Çağdaşları arasında benzerine az rastlanan geniş kültürlü mütefekkir bir din âlimi olan Elmalılı Muhammed Hamdi aynı zamanda sanatçı bir kişiliğe sahipti. Türkçe, Arapça ve Farsça şiirler yazmasına rağmen edebî yönüyle pek tanınmamıştır.

Elmalılı, İslâm ümmetinin içtimaî vicdanını kaybetmesinin büyük felâketlere sebep olacağını, müslümanları Avrupalılaştırmanın bir hata olduğunu ve kurtuluşun Avrupa'yı içimizde eritip kendi değerlerimizi korumakla mümkün olabileceğini yazılarında ısrarla belirtmiştir. Ona göre Batı'nın değerlerinden değil ilminden faydalanmak gerekir. Çünkü insanlar ancak İslâmî esaslara bağlı kalmakla mutlu olabilirler. Esasen insanlık kendi türünü devam ettirebilmek için bir gün mutlaka İslâmiyet'i benimsemeye mecbur kalacak ve gelecekte İslâm dini daha iyi anlaşılıp uygulanacaktır. Elmalılıya asıl ününü kazandıran eseri Hak Dini Kuran Dili adlı meşhur tefsiridir.

Üç dört yıl aralıksız felsefe ile meşgul olan Muhammed Hamdi, Batılı bazı yazarların mantık ve felsefe kitaplarını tercüme etmek, pozitivizm, materyalizm ve tekâmül nazariyesi başta olmak üzere çeşitli felsefi sistemleri eleştirmek suretiyle felsefede de söz sahibi bir âlim olduğunu göstermiştir. Elmalılı varlık şuurundan insanın açık seçik bilgisine, oradan da Allah'ın varlığına ve idealist bir âlem anlayışına ulaşabilmiş, nübüvvet konusunu felsefi problemler arasına alarak felsefe - din kavgasına

köklü bir çözüm getirmeye çalışmıştır. Ona göre mutlak olarak dinle çatışan filozoflar gerçeğe ulaştıklarından değil gerçeği kavrayamadıklarından bu tavır içine girmişlerdir. Elmalılı'ya göre gerçeği kavramak için akıl tek başına yeterli değildir, onun da ötesinde iman alanı vardır. Akıl bu alanın gerçekliğini kavrayıp doğrulayabilir. Bilgi probleminde ise kelâm ekollerini îkânî (dogmatik) ve tedrîbî (tecrübeci) olmak üzere iki gruba ayırır.

MUHAMMED İKBAL

Pakistan'ın büyük şair ve filozofu İkbâl, Pencap Eyaleti'nin Sialkot şehrinde dünyaya gelmiş, Lahor'da vefat etmiştir. İkbâl, Doğu-İslâm dünyasının mümtaz niteliklere sahip bazı mutasavvıf, şâir bilgilerinin etkisiyle kendini bulmuş, olgunluğa kavuşmuştur. Hallâc, Şebüsterî, Mevlânâ, Hâfız, Bîdil, Gâlib, Cemâleddîn Afganî, Şiblî Numanî, Said Halim Paşa ve Ebulkelâm Azad gibi zatlar bunların başlarında gelmektedir.

İkbâl, Avrupa'da iken de Friedrich Hegel, Nietzsche gibi filozoflarla Dante, Milton, Goethe gibi ediplerin ve A. F. J. Remy ve L. Massignon gibi bazı müsteşriklerin eserlerini okumuş bunlardan değişik yönlerden yararlanmıştır.

İkbâl'in yaşadığı dönemde İslâm dünyası uykudadır. Müslümanlar kendisinden, değerinden ve içinde bulunduğu çağdan habersizdir. Ancak, asıl üzüntüsü, çok önemli üstün şahsiyetler yetiştiren, medeniyetler kuran Müslümanların böyle bir durumu kabullenmiş olmalarıdır. Dahası değiştirme yolunda çaba sarfetmemeleri, var olan enerjilerini kullanmamaları ve eyleme geçememeleridir. İkbâl, çöküşün başka sebeplerle birlikte İslâmî öğretiyi kavrayamayıştan ve fikrî durgunluktan ileri geldiğini düşünür.

İkbâl kendi dönemindeki İslâmın dar, katı ve sert kalıplar içine sokulmuş olduğunu düşünüyordu. Ancak o, hayatı gelişen ve dinamik bir şey olarak görüyordu. Fosilleşmiş dinî dogmatizmin bireylerin ve toplumların bilinçlenmesine yol açacak bir dünya görüşünü üretemeyeceği düşüncesindeydi. Ancak yanlış hakikat anlayışının kaynağı sadece dinî dogmatizmin darlığı değildi. Onunla birlikte mekanik materyalizmin de etkisi söz konusuydu. Dinî dogmatizm dini zedelemişti. Milliyetçilik ve ırkçılık insanlığı hasım, mütecaviz gruplara bölmüştü. Materyalist felsefe ise, ruhu ve manayı maddenin ikinci dereceden zayıf bir tezahürü haline getirmişti.

İkbâl MODERNLİK İLE GELENEĞİ birbirleriyle uzlaştırmaya çalışan, Batı medeniyetinin başarısını tipik bir dönem İslâmcısı olarak İslâm'da arayan bir düşünürdür. Onun tüm düşüncesi, Kur'an'ın öğretileri, Hz. Peygamber'in sözleri ve sahabenin

uygulamalarıyla kayıtlanmıştır. Bu yüzden İkbâl'in felsefesinde Doğu ve Batı'nın, mistik tecrübe ile rasyonel düşüncenin, ruhçu yönelim ile bilinçli realizmin uygun ve ahenkli bir karışımını bulmaktayız. İkbâl'i etkileyen iki düşünür olan Niethzsche ve Mevlânâ, düşüncenin zıt kutuplarında yer almakla birlikte, edebiyat ve düşünce tarihinde özel ilgi merkezi oluşturan birleşme ve kopuş noktalarıdır.

HİLMİ ZİYA ÜLKEN

Ülken, bilimi ve bilimsel düşünceyi uygarlık tarihi içinde ele almak istemekle birlikte, Türk bilim ya da felsefesi tarihinden çok, bir Türk düşünce tarihi yazmayı istemektedir. Bunu iki nedenle yaptığı anlaşıyor: Birincisi, okullarımızda okutulan edebiyat tarihlerinde düşünce tarihinin yer almaması büyük eksikliktir. İkincisi ise, Türk tarihinde Batı'da olduğu gibi filozoflar, bilim adamı olarak görülmemektedir. Böyle olunca yalnız felsefe ya da bilim tarihi yapma olanağımız yok demektir. Filozof dediklerimiz, birer çevirmen ya da yorumcu olmaktan öteye geçememişlerdir.

Ülken, düşünce tarihini çeşitli düşünce guruplarına ayırmakta ve düşünce tarihi yazılırken kolektif düşünceye de verilmelidir demektedir. Nitekim kendisi, bu konuya TÜRK TEFEKKÜR TARİHİ'NE TÜRK KOZMOGONİSİ, TÜRK MİTOLOJİSİ, İSLÂM UYGARLIĞI gibi kolektif alanları inceleyerek başlamış, kişiler ve onların düşünceleri üzerinde daha sonra durmuştur.

Hilmi Ziya Ülken, toplumsal sorunların düşünce alanında büyük akademik çalışmalara engel olduğunu savunmaktadır. Fakat öte yandan da yıkılmakta olan bir düzene seçenek arayışının aydınları Batı düşünce akımlarıyla ilgilenmeye götürdüğünü söylemiştir. Böylece toplumun edilgen olmaktan çıkıp düşüncedeki eylem gücünü keşfettiğine inanmıştır. Temel siyasal değişiklikler Hilmi Ziya'nın çalışmalarında önemli farklılıklara yol açmıştır. Hilmi Ziya'nın düşüncelerindeki değişikliklerin çok bariz bir vasıf taşıması ve neredeyse göze sokulacak ölçüde belirgin niteliği, çalışmalarının özelliklerinden kaynaklanır. Hilmi Ziya Ülken bilimin soyut genellemelerine olağanüstü yakındır ve sadece sosyal bilimlerdeki değil, doğa bilimlerindeki gelişmelere karşı da çok duyarlıdır. Sorunlara çok kapsamlı bakması düşüncelerindeki değişikliklerin daha kolay yakalanmasını sağlamaktadır. O, çağdaşlaşmamızda eğitimin, onunla birlikte basın ve yayının sanıldığından daha etkili olduğunu söylemiştir.

NURETTİN TOPÇU

Milletimizin XX. Asırda yetiştirmiş olduğu en önemli fikir ve hareket adamlarından biri olan Nurettin Topçu

İstanbul'da doğmuştur. Fransa'da kaldığı 6 yıllık süre içerisinde Louis Massignon ve HAREKET FELSEFESİ'nin kurucusu olan Maurice Blondel ile tanışmıştır. Bu olay Topçu'nun fikirlerinin oluşması açısından önemlidir. Çünkü Nurettin Topçu, hareket felsefesinin etkisinde kalmış, bu felsefenin kavramlarını ve metodunu kullanarak meselelere kendi kültürümüz açısından yaklaşmıştır.

Nurettin Topçu'nun fikir ve düşünce dünyası deyince zengin bir dünya ile karşılaşırız: Fertten topluma, devletten millete ve tarihe, ekonomik nizamdan sanata ve dine, hepsinin üstünde de ahlaka kadar uzanan bir fikir ve felsefe dünyası. Ahlak bütün bu fikirlerinin hem üstünde, hepsinin bir tacı gibidir, hem de hepsinin temelinde olan bir vakiadır. Çünkü fert ve toplum ahlaki varlıklardır. Böylece insani hareket ve değer dünyasının her basamağında bulunan ahlakın kendisi ise, Nurettin Topçu'ya göre bir "isyan iradesizdir.

Topçu Batı düşüncesini çok iyi tetkik etmiş, Batılılaşma peşindeki Türkiye'nin tek taraflı Batı anlayışının yanlışlığını gözlemlemişti. Pozitivist ve maddeci Batı'nın dışında ruhçu ve maneviyatçı bir Batı da vardır. Ailesi ve yetiştiği sosyo-kültürel çevre dolayısıyla geleneksel değerleri tanıyan, ayrıca Batı'yı çok iyi tahlil eden ve gözlemleyen Topçu, geleceğin Türkiye için sağlıklı bir Türk Düşüncesi geliştirmiştir. Topçu'ya göre ahlak, insan hareketlerinin metafiziğidir. Dolayısıyla prensipleri dikkat ister dine isterse de başka bir şeye dayansın her ahlâk, bir kıymetler sistemine bağlı olup metafizik karakterini de buradan elde eder. Zira hiçbir ahlâk tamamen deneyler tarafından ortaya çıkarılmış değildir. Ahlâk, aynı zamanda dinî olgunluktur; hayvanî hayattan insanî hayata yükseliştir. İlke ve prensipleri dinî kurallara dayanır.

Nurettin Topçu'nun düşünce sisteminin önemli boyutlarından birisi de isyan ahlakıdır. O "isyan" kelimesiyle nizam yıkıcı ihtilal ve anarşiyi değil, iradenin kendi içinde bulunduğu şartlara boyun eğmeyerek başkaldırmasını kastetmektedir. İsyân, hem tabii, hem de sosyal determinizme karşı bir savaştır. İsyân, iradenin mükemmelliğe giden yolda önünü kesen her engele karşı çıkmasıdır. Bir başka ifadeyle isyan, iradenin sonsuza ulaşmak gayesiyle her çeşit menfaat ve tutkuya, sonlu olan iyilik ve mutluluğa dahi başkaldıran sorumluluk idealidir. Nurettin Topçu'nun isyan anlayışında hem bir anarşist, hem de bir uysal vardır. İsyandaki anarşist, bu hareketin her türlü esaretten kurtulmak için vermiş olduğu mücadelede yatmaktadır. İsyandaki uysal ise, esaretten kurtulan iradenin ilahi iradeye teslim olmasıdır. Ortaya koymuş olduğumuz ahlaki hareket,

bizim tarafımızdan bir anarşizm, ilahi irade karşısında ise itaat ve uysallık olmaktadır.

Ona göre sanat, kültürün inşa edici unsurlarından biridir ve kültürün diğer yapısal unsurları ile kaçınılmaz bir etkileşim içerisinde. Kültür milli olduğu için, sanat da bir yönüyle millidir ve milli olmak durumundadır. Kültürün diğer unsurları gibi sanat da bir toplum olayıdır ve toplumsal değişmeye bağlı olarak değişir.

ROGER GARAUDY

Roger Garaudy 1913'te Marsilya'da doğdu. Sorbon'da felsefe öğrenimi gördü. Dini duyguları zayıf bir aileye mensup olmasına rağmen kendisini koyu bir Protestan olarak yetiştirdi. Garaudy 1981 yılında Müslüman oldu.

Roger Garaudy yaptığı çalışmalar ve savunduğu fikirlerle kısa zamanda ilgi çekti ve sadece Fransa da değil, tüm dünyada hatırı sayılır bir düşünür olarak eserleri kuramcılar arasında oldukça önemli bir mevki işgal etti.

Batı Medeniyeti'nin, üçüncü dünyanın ve daha genelde insanlığın temel problemleri ve geleceği hakkında yoğun araştırmalar yaptı. Bu çalışmaların önemli ürünlerinden biri olarak Yaşayanlara Çağrı isimli eserini yayınladı.

Ona göre, büyüme sadece iktisadi ve siyasi bir fenomen değil her şeyden önce bir iman fenomenidir. Günümüzde insan, yalnızca üretmek ve yalnızca tüketmek için vardır. Bilimsel sosyalizm dedikleri de bu bozuk iktisat anlayışının bir uzantısıdır.

Ona göre, büyüme sadece iktisadi ve siyasi bir fenomen değil her şeyden önce bir iman fenomenidir. Günümüzde insan, yalnızca üretmek ve yalnızca tüketmek için vardır. Bilimsel sosyalizm dedikleri de bu bozuk iktisat anlayışının bir uzantısıdır.

SORU CEVAP

SORU: İsmail Hakkı İzmirli hangi görüşleri savunmuştur?

CEVAP: İsmail Hakkı İzmirli, ilim ile dini bir bütün kabul eder. Onlar arasında bir çelişki ve çatışma görmez. Doğru bilginin kesinlikle dini verilere ters olmadığını söyler. O, tüm çalışmalarında bu konuyu ön planda tutmuş, ilim ile dinin bütünlüğü görüşünü savunmuştur. Ona göre, İslâm akla büyük değer verir.

SORU: Cemâleddin Afgânî'yi çağdaş Müslüman düşünürler arasında kabul etmek neden itirazlara sebep olabilir?

CEVAP: Cemâleddin Afgânî'yi çağdaş müslüman düşünürler içerisinde kabul etmemiz yaşadığı dönem itibarıyla itirazlara sebep olabilir. Ancak modern toplumlarda müslümanları uyanışa, çalışmaya, düşünmeye, okumaya çağırmış olması, bu uğurda ailesini, vatanını, mevki ve makamlarını terk etmiş olması önemlidir. Onun uyarıları ve yol göstermeleri çağdaş Müslümanlar için önemli değişimlere sebebiyet verdiği

için Cemâleddin Afgânî üzerinde durmamız bir gerekliliktir.

SORU: Avrupa devletlerinin Doğu memleketleri üzerine giriştikleri saldırı ve hareketlerden kurtulmanın yolu Afgânî'ye göre neydi?

CEVAP: Bütün bunlardan kurtuluş ona göre, İslâm dünyasının tamamıyla silinip yok edilmekten kendilerini koruyabilmeleri için, büyük bir savunma ittifakı tesis edip birleşmesinin bir zorunluluk arz ettiğini, bunun için de Batıdaki ilerlemenin teknik açıdan kavranması ve Avrupanın gücünün sırlarına vakıf olunması gerektiğini ileri sürmüştür.

SORU: Nurettin Topçu'nun eserleri nelerdir?

CEVAP: Bütün eserleri Dergah Yayınları tarafından basılmıştır. Bunlar: İsyan ahlakı; Yarınki Türkiye; İslâm ve İnsan; Ahlak Nizamı; İradenin Davası; Mehmed Akif; Felsefe; Büyük Fetih; Bergson; Amerikan Mektupları Düşünen Adam Aranızda; Ahlak; Devlet ve Demokrasi; Sosyoloji; Millet Mistikleri; Psikoloji; Mantık; Mevlana ve Tasavvuf; Reha; Kültür ve Medeniyet; Taşralı; Varoluş Felsefesi Hareket Felsefesi; Var Olmak; Türkiye'nin Maarif Davası'dır.

SORU: Akif'in İslamcılığının esasını ne teşkil eder?

CEVAP: Akifin İslâm cılığının esasını inançta, emir ve nehiylerde kaynağını İslâm'dan alan bir hayat tarzı ile çağdaş medeniyetin İslâma aykırı olmayan güzelliklerinin telifi teşkil eder.

SORU: Nurettin Topçu Sorbonne'da hangi konuda bir ilki gerçekleştirmiştir?

CEVAP: Sorbonne'da felsefe alanında doktora yapan ilk Türk öğrenci olan Topçu'nun doktora çalışması, İsyan Ahlakı ismiyle Türkçe'ye tercüme edilmiş olan eseridir.

SORU: Elmalılı'ya göre gerçeği kavramak için ne gereklidir?

CEVAP: Elmalılıya göre gerçeği kavramak için akıl tek başına yeterli değildir, onun da ötesinde iman alanı vardır. Akıl bu alanın gerçekliğini kavrayıp doğrulayabilir. Gerçekliğin bütünü felsefi tefekkürüne konu edinen Elmalılı tekâmül nazariyesinin tutarlı olmadığını söyler. Zira canlı varlıkların meydana geliş biçimlerini ortaya koyarken spekülasyon yerine gözlem ve deneye dayanmak gerekir.

SORU: Toplumsal sorunların neye engel olduğunu savunmuştur?

CEVAP: Hilmi Ziya Ülken, toplumsal sorunların düşünce alanında büyük akademik çalışmalara engel olduğunu savunmaktadır.

SORU: Afgânî'nin batılılarla ilgili düşünceleri neydi?

CEVAP: Afgânî'ye göre Batılılar Doğuda yurtseverlik ruhunu bastırmak, millî eğitimi sindirmek ve Doğu kültürünü yıkmak için alışılmamış metotlar kullanmakta ve bu şekilde Doğuluları ülkelerindeki mevcut her türlü güzelliği, her türlü fazileti ve itibar edilecek türden bütün değerleri inkâr etmeleri için tahrik etmektedirler.

SORU: Topçu sevdalı olduğu medeniyet projesini Anadolu'da kurmak için görev alacak insanların niteliklerini nasıl sıralar?

CEVAP: Bu projede görev alacak insanların niteliklerini ve yapacakları işleri, ideal kavramlar halinde sıralar. O'na göre "Yarınki Türkiye'nin kurucuları, yaşama zevkini bırakıp yaşatma aşkına gönül verecek, sabırlı ve azimli, lakin gösterişsiz ve nümayişsiz çalışan, ruh cephesinin maden işçileri olacaklardır. Bu ruh amelesinin ilk ve esaslı işi, insan yetiştirmektir..."

SORU: Afgani'nin hayatı da düşüncesi de hangi niteliklerle belirlenmiştir?

CEVAP: Afgânînin hayatı düşüncesiyle tam bir uyum içindeydi. Onda teori ve pratik birbiriyle çok yakından bağlantılıydı. Hayatı da düşüncesi de üç ayırt edici nitelikte belirlenmiş bulunmaktaydı: İnsanı hayretler içinde bırakacak mükemmellikte bir maneviyat, engin bir dinî coşku ve bütün faaliyetlerini çok kuvvetli bir şekilde etkilemiş olan yüksek bir ahlakî şuur.

SORU: Muhammed Abduh kimdir?

CEVAP: Mısırlı büyük bir düşünür, sosyolog ve ıslahatçı olan Abduh, çağdaş İslâm düşüncesinin en önemli simalarından biri kabul edilir. Muhammed Abduh, Mısırlı bir çiftçinin oğluydu. Bahire ilinin küçük bir köyü olan Mahalletün-Nasrda dünyaya geldi. İlk olarak Tantadaki Ahmedî Mescidinde öğrenim gördü. Buradaki akîf araştırmayı engelleyen eğitim Abduh'un cesaretini öylesine kırmıştı ki, eğer amcası Şeyh Derviş onu ikna etmeseydi öğrenimi tamamen bırakacaktı.

SORU: TBMM kararıyla yazdığı eseri hangisidir?

CEVAP: Elmalî'nin TBMM kararıyla yazdığı ve Türkiye Diyanet Başkanlığı tarafından yayınlanan eseri "Hak Dini Kur'an Dili"dir.

SORU: Mehmet Akif'in yetişme yıllarında şahsiyetinin oluşumunda rolü bulunan kişilerin başında kim gelmektedir?

CEVAP: Mehmed Akif'in yetişme yıllarında şahsiyetinin oluşumunda rolü bulunan kişilerin başında kendisine ilk dinî bilgileri veren, Arapçasının, fıkıh ve akaid bilgilerinin gelişmesine yardım eden babası Tâhir Efendi gelmektedir.

SORU: Eserlerinde nasıl bir dil kullanmıştır?

CEVAP: Eserlerinde kullandığı dil üzerinde yapılan incelemelerden anlaşıldığına göre Elmalî yazılarında genellikle sade Türkçe kelimeleri tercih etmiş, ancak Türk dilinin öz malı haline gelen Arapça, Farsça ve Batı kaynaklı kelimeleri de ihmal etmemiştir. İlmî ve dinî konulara ilişkin yazılarında ise oldukça ağır ve ağıdalı bir üslûp kullanmış, yer yer seçili cümleler kurmuş, mantık örgüsü sağlam uzun cümleler kullanmakta başarılı olmuştur.

SORU: Muhammed Abduh'la çıkardığı gazete nedir?

CEVAP: Muhammed Abduhla birlikte müslümanları Batının sömürgeciliğine karşı harekete geçirmeyi hedefleyen Arapça haftalık bir gazete olan El-Urvet elVuskâyı çıkardı.

SORU: Özellikle kim neden rahatsız oldu?

CEVAP: Özellikle Şeyhul İslâm Hasan Fehmi Efendi ve diğer bazıları Afgânî'nin Daru'l-Fünûn'da verdiği konferanslarındaki bazı görüşlerini bağlamını kopararak Afgânî aleyhine deliller haline getirerek saraya jurnallediler. Afgânî'nin "Peygamberlik bir sanattır." sözü üzerine Afgânî aleyhine kampanyalarını genişlettiler.

SORU: Ahmet Naim İslam milletinin içine düştüğü problemleri nasıl sıralar?

CEVAP: Ahmet Naim İslâm Milletinin içine düştüğü problemleri şöyle sıralar; Kuvvet hazırlamada kusur yapma yani teknik yetersizlik. İlerlemeye ayak uyduramama. Ruh ve beden olarak gevşeklik ve tembellik gösterme. Bilgisizlik ve ilme gereken önemin verilmemesi. İslâm kardeşlik ve dayanışmasının bozulması. İdarecilerin yetersizliği ve sırf iktidar ihtirası, aşırı batı taklitçiliği. Bütün bu sorunlara çözüm ise yeniden yenilenerek İslâm'ın ilkelerine sarılmaktır.

SORU: Cemaleddin Afgani ne zaman nerede doğmuştur?

CEVAP: Cemâleddin Afgânî 1838 yılında Hemedan yakınındaki Esedabadda doğmuştur.

SORU: Ahmet Naim'in öğrenim ve iş hayatı nasıldır?

CEVAP: Bağdat Rüşdiyesi'ni bitirdi. Daha sonra İstanbul'a gelerek Galatasaray Sultanîsi ve Mülkiye Mektebinde okudu. Bir ara Hariciye Nezâreti Tercüme Kaleminde çalıştıktan sonra Maarif Nezâreti Yüksek Tedrisat Müdürlüğüne getirildi (1911–1912). Galatasaray Sultanîsinde Arapça okuttu (1912–1914) ve Maarif Nezâreti Telif ve Tercüme Odası üyeliğinde bulundu (1914–1915). Bunların yanında medresede dinî ilimleri tahsil etti. Hariciye Nezareti (Dışişleri Bakanlığı)'nde Tercüme Kalemî'nde çalıştı. Galatasaray'da öğretmenlik yaptı. 1908'de Maarif Nezareti'ne geçti. 1911–1912 yılları arasında Tedrisât Müdürlüğü yaptı. 1933 Üniversite Reformu'yla kurulan İstanbul Üniversitesi bünyesine alınmadı. 13 Ağustos 1934'te vefat etti, Edirnekapi mezarlığına defnedildi.

SORU: Doğu ve batı edebiyatlarından zengin bir birikimi olan Akif'in okudukları arasında hangi eserler ve yazarlar vardır?

CEVAP: Doğu ve Batı edebiyatlarından zengin bir birikimi olan Akif'in okudukları arasında çoğu yazıldığı dillerden olmak üzere Muallakât, Dîvân-ı Hafız, Gülistan, Mesnevi, Fuzûlî Divanı gibi eserlerle Doğudan İbnülfârız, Feyzî-i Hindî, Muhammed İkbal; Batıdan W. Shakespeare, Milton. Victor Hugo, Ernest Renan, Anatole France, Alfred de Musset, Lamartine, J. J. Rousseau, Alphonse Daudet, Emile Zola, Alexandre Dumas Fils, Sienkievicz gibi şair ve yazarların eserleri vardır.

SORU: Topçu'ya göre sanat nedir?

CEVAP: Sanat konusu üzerinde ciddi olarak durmuş olan Topçu'ya göre sanat, ne hayalgücü için bir fantezidir, ne bir oyundur ve ne de dış dünyadan duyumlar alma ve bunlar arasında bir seçim yapabilme kabiliyetidir. Belki bir ideal, bir dava ve bir iradedir. Kendisi hakikat olmamakla birlikte insanı hakikate ulaştıran bir araçtır. İnsanın kendisini varoluşun bütününde görebilmesi ve kâinatın sayfaları arasında okuyabilmesidir. Kültürün inşa edici unsurlarından biridir.

SORU: Muhammed Abduh'un Ezher Üniversitesindeki eğitim hayatı nasıl olmuştur?

CEVAP: Uygulanmakta olan eğitim metotlarının tamamıyla eskimiş ve batılamış olmalarından dolayı Muhammed Abduh burada iki sene boyunca katılmış olduğu derslerden pek faydalanamamıştı. Abduh, Ezherde ruhî

bunalıma girdi. Daha sonra, Abdahun zühde yönelip kendini toplumdan soyutlamaya ve çile hayatı yaşamaya çalıştığı görülecekti. Fakat Şeyh Dervişin bilgece öğütleri Abdahun bu ruhî bunalımdan kurtulmasını sağladı.

SORU: Roger Garaudy'e göre büyüme nedir?

CEVAP: Ona göre, büyüme sadece iktisadi ve siyasi bir fenomen değil her şeyden önce bir iman fenomenidir. Günümüzde insan, yalnızca üretmek ve yalnızca tüketmek için vardır... Bilimsel sosyalizm dedikleri de bu bozuk iktisat anlayışının bir uzantısıdır.

SORU: İkbâl'in nesir olarak yazdığı en önemli eseri nedir?

CEVAP: Nesir olarak yazdığı en önemli eseri ise verdiği 7 konferanstan oluşan "İslâm'da Dinî Düşünce'nin Yeniden Teşekkülü"dür. Bu eser klasik İslâm düşüncesi ve Müslüman filozofların görüşlerinden hareketle yeni yorumlar denemesidir.

SORU: Mehmet Akif Ersoy'un mensur eserleri, telifleri, tefsirleri nelerdir?

CEVAP: Mehmed Akifin on sekizi manzum olan ve Safahata alınmış bulunan elli yedi tefsir yazısının tamamı Sebîlürreşâdın 183. sayısından itibaren muhtelif nüshalarında "Tefsîr-i Şerif" başlığı altında yayımlanmıştır. Bunlar, dönemin güncel meseleleriyle ilgili âyetlerin ele alındığı yazılardan meydana gelmektedir. Dergide "Hadîs-i Şerif" başlığı altında çıkan dört yazısı da günün meselelerine çözüm olabilecek hadislerle dayalı makalelerdir.

SORU: Abduh'un İslam dini ile ilgili ileri sürdüğü görüş nedir?

CEVAP: Abduh, İslâmın aslında akılcı bir din olduğunu ileri sürmüştü. "İslâm", demişti, "insanı din adamlarının otoritesinden kurtarıp Allahla yüzyüze getirmiş ve ona hiçbir aracıya bel bağlamamayı öğretmiştir".

SORU: İsmail Hakkı İzmirli, hangi kurumda telif ve tercüme işi için görev yapmıştır?

CEVAP: Eğitim Bakanlığı, yani o zamanki adıyla Maarif Nazırlığının bünyesinde olan Encümen-i Teftiş ve Muayene Heyetinde bulundu. Bakanlığa bağlı bir büro olan bu kurum; telif, tercüme vs. bastırılmak istenen eserleri inceler, bastırılmasında sakınca bulunmayanların bastırılması için izin verirdi.

SORU: Babanzade Ahmet Naim'in eserleri nelerdir?

CEVAP: 1. Ahlâk-ı İslâmiyye Esasları 2. Mebâdî-i Felsefeden İlmu'n-Nefs (G. Fonsgrive'den tercüme) 3. İslâm'da Daavâ-yı Kavmiyyet 4. Sahih-i Buhari Muhtasarı Tecrid-i Sarih Terceme ve Şerhi. TBMM kararı ile hadis tercüme ve şerhi yapılması için Ahmet Naim'e görev olarak verildi. 12 cild olarak Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yayımlandı; 5 Felsefe Dersleri; 6 İlm-i Mantık; 7. Kırk Hadis; 8 Temrinât. Sarf-ı Arabî'ye Mahsus Temrinât ve Mekteb-i Sultanîye Mahsus Sarf-ı Arabî ve Temrinât; Ayrıca Sırât-ı Müstakim ve Sebîlürreşâdda birçok makalesi yayımlanmıştır.

SORU: Topçu'ya göre tasavvuf nedir?

CEVAP: Topçu, Hz. Muhammed'in samimi tarikatının adı olduğunu belirttiği tasavvufu bir kalp eğitimi olarak görmektedir. Ona göre tasavvuf, dinde dogmatizmi

reddeden felsefi bir tutumdur. Dini aktif bir güç ve bir hareket haline getiren şeydir. Ayrıca tasavvuf, İslâm'ın ahlaki özünü mistik tecrübenin konusu yapan derin bir felsefi yaşayıştır.

SORU: Nurettin topçu hangi okullarda okumuştur?

CEVAP: Milletimizin XX. Asırda yetiştirmiş olduğu en önemli fikir ve hareket adamlarından biri olan Nurettin Topçu sırasıyla Bezmiâlem Valide Sultan Mektebi, Büyük Reşit Paşa Numune Mektebi, Vefa İdadisi ve İstanbul Erkek Lisesi'nde okumuştur.

SORU: Akif'in düşünsel manada etkilendikleri kimlerdir?

CEVAP: Düşünsel manada etkilendiği şahıslar, Cemâleddîn Afgânî, Muhammed Abduh ve Abdürreşîd İbrahim'dir.

SORU: Ahmet Naim'in en dikkat çeken ve üzerinde tartışılan eseri nedir?

CEVAP: Ahmet Naim'in en dikkat çeken ve üzerinde tartışılan eseri "İslâm'da Daava-yı Kavmiyye"dir. Bu makale ve buna Ahmet Ağaoğlu'nun Türk Yurdu'nda verdiği cevap bu dönem fikri tartışmalara ve yeni fikirlerle yol açmaya istisna güzelliğe örneklerdir.

SORU: Mehmet Akif Ersoy'un eserleri kaç grupta değerlendirilebilir?

CEVAP: Manzum eserler, • Mensur eserleri, telifleri, tefsirleri • Tercümeler.

SORU: İkbâl kendi dönemindeki İslam için ne düşünüyordu?

CEVAP: İkbâl kendi dönemindeki İslâmın dar, katı ve sert kalıplar içine sokulmuş olduğunu düşünüyordu.

SORU: Hindistan'ı neden terketmek zorunda bırakılmıştır?

CEVAP: Afganistan'dan Hindistan'a gelişi İngilizler tarafından tehlike olarak görülmüş ve Hindistan'ı terk etmek mecburiyetinde bırakılmıştır.

SORU: Bilgi probleminde kelam ekollerini kaç ayırır?

CEVAP: Bilgi probleminde ise kelâm ekollerini İkânî (dogmatik) ve tedrîbî (tecrübeci) olmak üzere iki gruba ayırır.

SORU: Hamdi Yazır'ın eserleri nelerdir?

CEVAP: 1- Hak Dini Kuran Dili. 2. İrşâdül-Ahlâf fî Ahkâmîl-Evkaf. 3. Hz. Muhammedin Dini İslâm. 4. Metâlib ve Mezâhib 5. İstintâcî ve İstikrâî Mantık.

SORU: Babanzade Ahmet Naim'in görüşleri nedir?

CEVAP: O, Arapça, Farsça ve Fransızca'yı çok iyi bilirdi. Doğu ve Batı kültürünü tam mânasıyla hazmetmişti. Edebiyat ve müzik dostu, Garp ilminin âşığı, fakat maddeciliğin amansız düşmanı bir felsefe âlimi idi. O yazacağı konuyu Doğu ve Batı kaynaklarından inceledikten sonra kaleme alırdı. Taklitçi ve kuru bir mütercim olmayıp tenkit ve tercihler yapan bir düşünürdü. Ahmet Naim felsefi metinler, ilmi-felsefi terimler, hadis tercümeleri ve milliyetçilik meselesi etrafındaki tartışmalarla temayüz etmiş bir fikir adamıdır. İlim ve felsefe terimlerinin mümkün olduğu ölçüde, İslâm Osmanlı felsefe-kelam-tasavvuf-dil geleneği hesaba katılarak üretilmesini savundu. Onun felsefi terimlere Türkçe karşılıklar bulma çalışmasında getirdiği yorum ve şerhler felsefi değeri olan takdire değer ürünlerdir.

SORU: Abduh'un Allah'ın her şeyi ezelden bilmesi ile ilgili görüşleri nedir?

CEVAP: Abduh, Allahın her şeyi ezelden bilmesi ile ilgili olarak şöyle der: "Allahın herşeyi bilmesi, kulun kendi iradesi ile ne yapacağını, yerine getirdiği için mükâfatlandıracağı ameli falan zamanda işleyeceğini bilmesi gerçeğini içerir."

SORU: Topçu'ya göre ahlak nedir?

CEVAP: Topçu'ya göre ahlak, insan hareketlerinin metafiziğidir. Dolayısıyla prensipleri ister dine isterse de başka bir şeye dayansın her ahlâk, bir kıymetler sistemine bağlı olup metafizik karakterini de buradan elde eder. Zira hiçbir ahlâk tamamen deneyler tarafından ortaya çıkarılmış değildir. Ahlâk, aynı zamanda dinî olgunluktur; hayvanî hayattan insanî hayata yükseliştir. İlke ve prensipleri dinî kurallara dayanır.

SORU: Âkif'in İslamcı düşünceye geçişi kimin aracılığıyla olmuştur?

CEVAP: Âkif İslamcı bir düşünürdür. İslamcı düşünceye geçişi Muallim Nâci vasıtasıyla olmuştur.

SORU: Muhammed İkbal nerelidir?

CEVAP: Pakistan'ın büyük şair ve filozofu İkbâl, Pencap Eyaleti'nin Sialkot şehrinde dünyaya gelmiştir.

SORU: Muhammed Abduh hangi cemiyetleri kurulmasında görev almıştır?

CEVAP: Muhammed Abduh, fakirlere maddî-manevî yardım yapmak ve eğitim seviyelerini yükseltmek amacıyla kurulmuş olan "Müslüman Hayırseverler Cemiyeti"nin kurucularından biriydi. Abduh, klasik yazarların şaheserlerini yayınlayacak olan "Arapça Eserleri Canlandırma Cemiyeti" isimli bir dernek daha kurdu. Diğer yandan Şeriat Mahkemelerinin ıslahı için de çalıştı.

SORU: İzmirli'nin getirildiği önemli görevlerden bir tanesi de nedir?

CEVAP: İzmirli'nin getirildiği önemli görevlerden bir tanesi de Darü'l-Hikmet-i İslâmiye üyeliği ve başkan vekilliğidir.

SORU: İkbal hangi kitabı İngilizceye çevirerek ayrı bir ün kazanmıştır?

CEVAP: Mevlânâ'nın ölümsüz eseri Mesnevî'yi İngilizce'ye tercüme ederek ayrı bir ün kazanmıştır.

SORU: Topçu'nun düşüncelerinin başlıca boyutlarından biri nedir?

CEVAP: Topçu'nun düşüncelerinin başlıca boyutlarından biri, Blondel, Bergson ve Massignon'un yorumlarıyla değerlendirdiği ve esas olarak Abdülaziz Bekkine, Hallacı Mansur, Yunus Emre ve Mevlâna tefsiri etrafında şekillenmiş olan tasavvufî birikimidir.

SORU: İkbal'e şiir, mistisizm alanlarında en büyük etkiyi kim yapmıştır?

CEVAP: Muhammed İkbal'e şiir, mistisizm alanlarında en büyük etkiyi Celaleddin-i Rûmî'nin yaptığı görülür.

SORU: İkbal'i etkileyen iki düşünür kimdir?

CEVAP: İkbal'i etkileyen iki düşünür olan Niethzsche ve Mevlânâ, düşüncenin zıt kutuplarında yer almakla birlikte, edebiyat ve düşünce tarihinde özel ilgi merkezi oluşturan birleşme ve kopuş noktalarıdır.

SORU: Hilmi Ziya Ülken'in Türk dergiciliğine katkıları nelerdir?

CEVAP: Hilmi Ziya Ülken'in düşünce tarihi ve felsefeye ilişkin elliden çok eser vermiş, birçok çeviri yapmıştır. Türk dergiciliğinde de önemli bir yeri vardır. Özellikle Selahattin Eyüboğlu ve Cemalettin Ezine ile birlikte çıkardığı "İnsan" dergisi, bir dönemin aydın dünyasında hümanist yaklaşımıyla büyük bir etki bırakmıştır. Felsefe yıllıkları yayımlamış, sosyoloji ve felsefe dergilerinin çıkmasına önayak olmuş, uluslararası birçok felsefe ve sosyoloji kongresine katılmıştır.

SORU: Cemaleddin Afgani'nin en önemli eseri nedir?

CEVAP: En önemli eseri materyalistlere karşı yazdığı "erRedd ale'd-Dehriyyîn" adlı kitabıdır. Bu eser sağlığında Türkçeye çevrilip bizzat kendisinin yazdığı bir mektup ile II. Abdülhamit'e takdim edilmiştir.

SORU: Câmîatu'l-Misriyye'de hangi dersi vermiştir?

CEVAP: Câmîatu'l-Misriyye'de Edebiyat-ı Türkiye dersleri verdi.

SORU: Garaudy bu çalışmalarını daha verimli hale getirebilmek için hangi enstitüyü kurdu?

CEVAP: Garaudy bu çalışmalarını daha da verimli hale getirebilmek için UNESCO ya bağlı Medeniyetlerin Diyalogu İçin Milletlerarası Enstitüyü kurdu.

SORU: Ülken sanata nasıl yönelmiştir?

CEVAP: Hilmi Ziya sanatla da ilgilenmiştir. 1947'de İstanbul Teknik Üniversitesi'nin mimarlık tarihi kürsüsünde İslâm sanatını anlatırken tarihe yöneldi. 1948'de yayınladığı İslâm Sanatı bu derslerin kitabıdır.

SORU: Bazı resmi ulemanın Afgani'nin İstanbul'a gelişinden rahatsız olmalarının nedeni ne idi?

CEVAP: İstanbul'a gelişinde devlet erkânı tarafından çok iyi karşılanan Cemâleddin Afgânî'nin konuşmaları ve ortaya attığı fikirleri bazı resmî ulemayı rahatsız etti. Bu rahatsızlık görüşlerinden çok Afgânî'ye gösterilen ilgi dolayısı ile idi.

SORU: Mehmet Akif Ersoy'un manzum eserleri nedir?

CEVAP: Mehmed Âkif'in sağlığında yedi ayrı kitap halinde bazıları birkaç defa basılan, ölümünden sonra tek cilt olarak yayımlanan ve tamamı aruzla yazılmış 11.240 mısralık 108 manzumeden ibaret külliyyatının genel adı Safahattır.

SORU: Topçu'nun Nakşi tarikatına girmesi nasıl olmuştur?

CEVAP: Nurettin Topçu İstanbul'da iken bir aile dostu vasıtasıyla Nakşi tarikatının şeyhlerinden Abdülaziz Bekkine ile tanışmış ve ona intisap etmiştir. Topçu bu kişi ile saatlerce, hatta sabahlara kadar sohbet ettiğini, böylece kendisinde oluşmuş olan birçok soruya cevap bulduğunu söylemektedir. Topçu bu şekilde Nakşi tarikatına girmiştir.

SORU: Ülken en çok hangi konuya ilgi göstermiştir?

CEVAP: Hilmi Ziya Ülken'i bir düşünce-bilim tarihçisi olarak ele alabiliriz. Düşüncenin tarih içindeki yeri her zaman Hilmi Ziya Ülken'i ilgilendirmiştir. Kitap ve yazılarına baktığımızda, düşünce tarihine gösterdiği ilgiyi bütün boyutlarıyla görürüz.

SORU: Roger Garaudy ne zaman nerede doğmuştur?

CEVAP: 1913 yılında Marsilya'da doğmuştur.

SORU: Mehmet Akif Ersoy'un tercümeleri nelerdir?

CEVAP: 1908den önce Resimli Gazete ile Servet-i Fünûnda yayımlanmış ve ayrıca basılmamış olanların dışında kalan çevirileri tamamen Sebülürreşâd ve Sırât-ı Müstakimdeki yazılardır. Mehmed Akifin makaleleri ve tercüme yazıları gibi Safahat'taki şiirlerinin çoğu da Sırât-ı Müstakim ve Sebülürreşâd dergilerinde yayımlanmıştır.

SORU: Fikir ve San'atta Hareket isimli dergiyi çıkarırken neden esinlenmiştir?

CEVAP: Kendisinin çıkardığı ve vefatına kadar da yayınladığı Fikir ve San'atta Hareket isimli dergi hareket felsefesinden esinlenmiştir.

SORU: Hangi kitaba yazdığı önsöz zamanının önemli bir metni olarak kabul edilir?

CEVAP: "Metâlib ve Mezâhib" adlı felsefî eseri Fransızca'dan tercüme etti ve bu esere yazdığı önsöz zamanının önemli bir metni olarak kabul edildi.

SORU: Mehmet Akif Darü'l-Fünûn'daki hocalık görevinden neden istifa etmek zorunda kaldı?

CEVAP: 1913'te İttihât Terakkîciler, Âkîf'in çıkardığı Sebülür-Reşâd dergisinin yayın çizgisini beğenmemeleri sebebiyle Âkîf, Dârü'l-Fünûn'daki hocalık görevinden istifa etmek zorunda kaldı.

SORU: Topçu'nun düşünce sisteminin önemli boyutlarından bir diğeri nedir?

CEVAP: Nurettin Topçu'nun düşünce sisteminin önemli boyutlarından birisi de isyan ahlakıdır. O "isyan" kelimesiyle nizam yıkıcı ihtilal ve anarşiyi değil, iradenin kendi içinde bulunduğu şartlara boyun eğmeyerek başkaldırmasını kastetmektedir.

SORU: Hilmi Ziya Ülken kaç yılında nerede doğmuştur?

CEVAP: 1901 yılında İstanbul'da doğmuştur.

SORU: Mehmet Akif Ersoy'un şiiri hangi tarihte TBMM'de İstiklal Marşı olarak kabul edildi?

CEVAP: 12 Mart 1921'de İstiklâl Marşı TBMM'de millî marş olarak kabul edildi.

SORU: İkbâl'in Tanrı, insan ve kainat anlayışı nasıldır?

CEVAP: İkbâl'in Tanrı, insan ve kâinat anlayışı, onun tüm felsefesinin etrafında döndüğü eksenini oluşturur. Tamamıyla İslâmî gelenek içinde yetişmiş ve eğitilmiş İkbâl, Müslüman filozofların, velilerin yanı sıra, özellikle idealist ve metafizikçi Batı filozoflarının yazılarından etkilenmiştir. Onun tüm düşüncesi, Kur'ân'ın öğretileri, Hz. Peygamber'in sözleri ve sahabenin uygulamalarıyla kayıtlanmıştır. Bu yüzden İkbâl'in felsefesinde Doğu ve Batı'nın, mistik tecrübe ile rasyonel düşüncenin, ruhçu yönelim ile bilinçli realizmin uygun ve ahenkli bir karışımını bulmaktayız.

SORU: 1895 yılında İstanbul'a gelerek hangi okulu bitirdi?

CEVAP: 1895'te İstanbul'a geldi. Mekteb-i Nüvvâb'ı bitirdi.

SORU: Hamdi Yazır nerede doğmuştur?

CEVAP: Son devir din âlimlerinden Hamdi Yazır Antalya'nın Elmalı ilçesinde doğdu.

SORU: Mehmet Akif Ersoy'un Safahat'ını okuyanlar hangi temayı fark ederler?

CEVAP: Âkîf'e göre sanat sanat için değil, sanat cemiyet içindir. Zaten onun Safahat'ını okuyan her okuyucu bu temayı rahatlıkla görür.

SORU: Tefsirde hangi metodu kullanmıştır?

CEVAP: Tefsirde hem rivayet hem dirayet metodunu kullanmıştır.

SORU: İzmirli'nin İslami ilimlerde yaptığı en büyük katkı ne olmuştur?

CEVAP: İzmirli, gerek doğu felsefesi gerekse Batı felsefesi hakkında bilgi sahibi idi. Rumca, Arapça, Fransızca, Rusça gibi dilleri bilmesi onun hem Yunan felsefesini ve İslâm felsefesini hem de Batı felsefesinin kaynaklarından tetkik etmesine imkân sağladı. Eserlerinde birçok Antik Yunan filozofu, İslâm filozofu ve Batılı filozoflar hakkında bilgiler vermiştir. Belki de, onun İslâmî ilimlerde yaptığı en büyük katkı bu filozofları bir araya getiren ve sentezleyen çalışmaları olmuştur.

SORU: Ülken'e göre sosyolojinin kurulabilmesi için ne yapılmalıdır?

CEVAP: O'na göre, sosyoloji ile felsefe birlikte, beraber, aynı paralelde yürümelidir. Sosyolojinin ancak felsefe temeline dayanarak kurulabileceğini kabul eder.

SORU: Celalettin Ökten hoca ile hangi konuda çalışmıştır?

CEVAP: İmam Hatip Liselerinin kuruluşu çalışmalarında Celalettin Ökten Hocayla birlikte çalışmıştır.

SORU: Yaptığı yoğun araştırmalar sonucunda hangi eserini yayınladı?

CEVAP: Bu çalışmaların önemli ürünlerinden biri olarak Yaşayanlara Çağrı isimli eserini yayınladı.

SORU: Türkçe'ye hangi eserleri çevirdi?

CEVAP: Türkçe'ye Jean Paul Sartre ve Marksizm, Sosyalizm ve Ahlak, İslâmiyet ve Sosyalizm adlı eserleri çevrildi.

SORU: Ülken, bilimi ve bilimsel düşüncüyü uygarlık tarihi içinde ele almak istemekle birlikte, Türk bilim ya da felsefesi tarihinden çok, bir Türk düşünce tarihi yazmayı istemektedir. Bunu yapma sebepleri nedir? içinde ele almak istemekle birlikte, Türk bilim ya da felsefesi tarihinden çok, bir Türk düşünce tarihi yazmayı istemektedir. Bunu yapma sebepleri nedir?

CEVAP: Bunu iki nedenle yaptığı anlaşılıyor: Birincisi, okullarımızda okutulan edebiyat tarihlerinde düşünce tarihinin yer almaması büyük eksikliklerdir. İkincisi ise, Türk tarihinde Batı'da olduğu gibi filozoflar, bilim adamı olarak görülmemektedir. Böyle olunca yalnız felsefe ya da bilim tarihi yapma olanağımız yok demektir. Filozof dediklerimiz, birer çevirmen ya da yorumcu olmaktan öteye geçememişlerdir.

ÜNİTE 7: OSMANLI DÜŞÜNCESİ

GİRİŞ

Osmanlı dönemindeki şartlarla günümüz şartlarının oldukça farklılaşması ANAKRONİZM denilen bir düşünme hatasına da yol açabilmektedir. Anakronizm, daha çok günümüz için geçerli olan bir takım kavram ya da anlayışları, bu kavram ya da anlayışların söz konusu olmadığı zaman dilimlerinde aramakla ortaya çıkar. Anakronizmden kurtulmak için Osmanlılardaki felsefi düşüncüyü yalnızca kendi şartları içinde algılamaya çalışmak ise TARİHSELÇİLİK adı verilen bir başka yöntem sıkıntısına yol açmaktadır.

OSMANLI DÜŞÜNCESİNİN TARİHSEL DÖNÜŞÜMÜ

Osmanlı toplumunun özellikle yükseliş ve duraklama şeklinde anılan dönemlerindeki genel karakterine bakıldığında felsefi düşünme tarzının ve felsefi eserlerin felsefi bir sorun olarak algılanmadığı fark edilebilir. Dini düşünce, Osmanlı pratik hayatının en genel çerçevesini oluşturduğu için, felsefe ancak bu genel çerçeve içinde konumlandırılarak anlamlandırılan bir husustur.

Osmanlı bilginlerinin klasik İslâm düşünürlerinden ve yabancı kültürlerden gelen entelektüel mirası daha ziyade şerh ve haşiye şeklinde yorumlayarak güncelleştirdikleri ve onaylama ya da reddetme şeklinde yöntemler izleyerek bu mirası genel bir senteze erdirdikleri bilinmektedir. Daha ziyade mevcut bir genel dünya görüşü içinde metinlerin ve metinlerde ele alınan konuların yeniden konumlandırılması olayıdır.

Osmanlı toplumu genel olarak pratik dini hayatı dünya görüşünün çerçevesi haline getirdiği için imparatorluk sınırları içinde ortaya çıkan her türlü ilmi, felsefi, kelami, fıkhi ve sanatsal etkinlikler bu çerçeve içinde konumlandırılan yani genel çerçeveyi şerh eden, açıklayan, yeniden yorumlayan hususlardır.

'Osmanlı düşünürü' sıfatını hak eden felsefeci, mutasavvıf, kelimci, fıkıhçı vs. bilginlerin genel tutumu mevcut bir genel dünya algısı ya da çerçevesi içinde sentezleme yoluyla fikir üretmektir.

Osmanlı'nın yükseliş ve duraklama dönemlerinde nihilistik, ateistik, materyalist yaklaşımlar gibi genel çerçeveyi yerinden edecek faaliyetler pek dikkat çekmemektedir. Bu yüzden Hurufilikten selefi tutuma, kelimci yaklaşımdan tasavvufi hayata değin farklı yaklaşımlar yalnızca genel çerçeve içinde konumlandırılan hususlardır.

Osmanlı düşünürleri—son dönemler hariç— 'genel çerçeve' ya da 'dünya görüşü' diye adlandırdığımız genel sabit mekan (zemin) anlayışı içinde tasarım geliştiren insanlardır.

Son dönemler dışında Osmanlı düşünürleri için mekan sorunu olmadığından mekanı sabit olarak algıladıklarından geriye kalan sorun bu mekanlar içinde farklı unsurların bir araya getirilerek yeni biçimlere kavuşturulması yani sentezlenmesidir. Bu sentezleme işlemi kural ya da ilkelerini mantıktan alır. Bu nedenle Osmanlı düşünce tarzında en fazla önem arz eden disiplinlerden biri mantıktır (Aristocu mantık geleneği).

Osmanlı düşüncesinde önem arz ettiği yerler--siyasi ve ekonomik alanların yanı sıra-- felsefe, kelim, edebiyat (özellikle şiir, aruz vezni), hat sanatı, tezhip ve mimaridir.

Osmanlı düşünürleri için mantık, beşeri alandaki imar faaliyetinde izlenmesi gereken rotayı verir. O, kurulacak sistemin iç ahengini oluşturma tarzıdır. Bu yönüyle mantık, estetik imar çabasının zorunlu bir unsurudur.

Osmanlı düşünürlerinin zihninin estetik ahengi için felsefeye, ruhun estetik ahengi için tasavvufa, inancın estetik ahengi için kelama, sözün estetik ahengi için şiire, kulağın estetik ahengi için musikiye, eylemlerin estetik ahengi için ahlaka, toplumun estetik ahengi için siyaset, ekonomi ve hukuka, maddi yapıların estetik ahengi için mimariye vs. aynı mantık kuralları ile yaklaştığını görmekteyiz.

Osmanlı'nın yükseliş ve gelişim dönemlerinde kelimci, mutasavvıf, fıkıhçı, felsefeci, hat ve musiki sanatkarları, siyasetçi ve mimar arasında 'estetik imar bilinci' noktasında pek farklılık yoktur.

Osmanlı düşünürlerinin sentezci ya da genel mekan ya da çerçeve içinde farklı hususları konumlandırıcı yaklaşım tarzlarına bakıldığında, sentez işleminin belli bir ideal, amaç, hedef, kavram doğrultusunda yapıldığı görülecektir.

Osmanlı düşünürleri için felsefe, kelim, fıkıh, hat, musiki, şiir ve mimari gibi alanlarda önemli olan tek tek nesnelerin (sentezde yer alan unsurların) kendileri değil, aralarındaki soyut ilişkidir. Osmanlı'nın yükseliş ve duraklama dönemlerinde verilen eserlerin genel karakteristiği soyutlamaya dayanması ve bu yüzden 'düşünürlü' olmasıdır.

Osmanlı düşüncesi 'teşhir' ya da 'kendini gösterme' anlayışından farklı olarak, muhatabın ayrıntılı bir kavram dünyasına sahip olmasını, soyutlama faaliyeti içine girerek tek tek unsurlar arasındaki soyut ilişkileri fark etmesini gerektiren bir yapıya sahiptir.

Osmanlı düşüncesinin genel olarak bir estetik imar kaygısıyla hareket etmesi, tüm estetik yapıların genel sorununa maruz kalmasına da yol açmıştır: Kendi içine kapalılık. Estetik yapılar, iç ahenge önem veren, kendi içinde tutarlı olan, kısacası kendi içine kapalı anlam dünyalarına sahip yapılardır. Estetik yapılar kendi içlerinde mükemmellik idealine göre kurgulanan (sentez işlemine dayalı) yapılar olduğundan kendi dışını bir anlamda kaos (karışıklık) olarak görür.

Osmanlı düşünürleri zihin (felsefe), ruh (tasavvuf), söz (şiir), inanç (kelam), kulak (musiki), göz (görsel sanatlar), eylem (ahlak), toplum (siyaset, hukuk, ekonomi) ve maddi unsurlar (mimari) gibi alanları kapsayan genel bir estetik imar faaliyetini (medeniyet) gerçekleştirirken, miras aldıkları farklı birikimleri sentezleme yoluna gitmişler, ancak tam da bu sentez işlemini yaparken dünyayı estetik olarak iç ve dış şeklinde ikiye ayırmışlardır. Burada iç, estetik imar

faaliyetinin gerçekleştiği mekanları ve dış ise bu imar alanının dışında kalan dünyayı göstermektedir. Dünyanın iç-dış mantığıyla estetik açıdan ikiye ayrılması kendi içine kapanmayı da beraberinde getirdiği için Osmanlı düşünürlerinin, duraklama döneminin sıkıntılarını fark edinceye değin, dış dünyadan ve özellikle Avrupa'daki gelişmelerden zamanında yeterince haberdar olmadıkları anlaşılmaktadır. Duraklama dönemi felsefi olarak 'Ben'in 'Sen' veya 'Başkası' aracılığıyla kendisini yeniden fark etmeye başlaması dönemidir. Bu durum, yükseliş döneminde estetik imar faaliyetine yön veren tek hakikat veya en üstün model anlayışının sarsıntı geçirmeye başlaması demektir.

Artık dışarı, basitçe kozmos (düzen)'un dışı yani kaos (karışıklık, düzensizlik) değildir. Avrupa'daki bilimsel, felsefi, siyasi, hukuki, ekonomik ve mimari alandaki köklü değişimler ister istemez Osmanlı düşünürlerinin yavaş da olsa kendileri hakkında bir eleştirel düşünce geliştirmelerine yol açmıştır. Bu yüzden yükseliş döneminin genel karakteristiği olan estetik imar kaygısı duraklama döneminde yerini iç ve dış arasındaki genel kabullerin sarsıntısına yani kendi kendine yetmezlik kaygısına bırakmaya başlamıştır. Duraklama döneminde Osmanlı düşünürlerinin kısmen eğitim, bilim, askerlik, hukuk gibi alanlarda yenilik arayışları içine girdikleri ve kendi dünyalarını eski ve yeni şeklinde iki farklı açıdan algılamaya başladıkları görülüyor. Bu duruma bilincin kendi içinde bölünmesi sorunu adını vermekteyiz. Estetik imar bilinci, biraz da klasik hiyerarşik varlık ve kainat anlayışının etkisinde farklı unsurları kendi aralarında dikey (hiyerarşik) olarak organize ederken, bölünmüş bilinç farklı unsurları eski ve yeni şeklinde tarihsel (yatay) olarak organize etmeye başlamıştır. Sabit mekan algısının ortadan kalkmasıyla Osmanlı düşünürleri kaçınılmaz olarak belki ilk kez mekan(sızlık), zemin(sızlık) yani kaos sorunuyla yüzleştiler. Son dönem Osmanlı düşünürlerinin temel karakteristiği kaos-kozmos ikilemi içinde düşünce üretmeleridir.

Özellikle Batı'da üretilen felsefi eserlerin son dönem Osmanlı düşünürleri için çok önem arz etmesi, hızlı bir çeviri faaliyetinin gerçekleştirilmesi, hararetli felsefi tartışmaların yapılması, ateizmden materyalizme, pozitivizmden ruhçuluğa birbirine çok zıt felsefi akımların aynı anda Osmanlı sınırları içinde taraftar bulması genel kaos-kozmos sorunuyla yakından ilgilidir.

TARİHSEL DÖNÜŞÜMÜN TANIKLARI

Orhan Gazi tarafından İznik'te kurulan Osmanlı Devletinin ilk medresesinde uzun yıllar müderrislik

yapmış olan Kayserili Davud (Davud el-Kayseri), eğitimini Kayseri, Mısır, Tokat Niksar ve İran gibi yerlerde mantık, usul, dini ilimler, kelim, tasavvuf, felsefe, matematik, astronomi gibi çok farklı alanlarda tamamladı. Onun bir düşünür olarak başarısı bu farklı alanları özellikle İbn Arabî'nin vahdet-i vücud'çu (Varlığın Birliği) öğretisi doğrultusunda felsefi kavramlarla yorumlayarak sentezlemesi yani kelim, tasavvuf ve felsefeyi ortak bir dil içinde buluşturmasıdır. Böylece o, akli düşünme ve keşif/sezgi gibi ayrı bilgi yollarını aynı dil içinde harmanlayarak Osmanlı medreselerine genel olarak hakim olacak akli ve keşfi ilimler birlikteliğine öncülük etmiştir.

Farabi ve İbn Sina gibi Müslüman Meşşai (Aristocu) filozofların varlık ve zaman görüşü ile bu görüşleri eleştiren Ebu'l-Berekat Bağdadi'nin yaklaşımlarını kendi açısından eleştirerek farklı bir zaman anlayışı geliştirmiştir.

İbn Arabî'nin Füsusu'l -Hikem adlı eserine yazdığı Matla'u Hususi'l-Kilem fi Mâ'âni Fususi'l-Hikem adlı şerhiyle ünlenmiş ve bu eserinde İbn Arabî'nin Varlığın Birliği öğretisini felsefi kavramlarla savunmuştur.

Temel İslâmi ilimlerin yanı sıra mantık, felsefe ve astronomi gibi alanlarda eğitim gören Bedreddin Simavi (Şeyh) hem fıkıh hem de tasavvuf felsefesi alanında yazdığı eserlerle ilmi önem kazanmış bir düşünürdür.

Bedreddin Simavi, vahdet-i vücud nazariyesi doğrultusunda Varlık, âlem, ruh-beden ilişkisi, ölüm sonrası hayat gibi konulardaki klasik yaklaşımları eleştirmiş ve hemen her hususu Allah'ın varlığının zuhuru açısından açıklamaya çalışmıştır. Felsefe, tasavvuf ve kelim alanlarını kapsayan eserinin adı Vâridat'tır.

Molla Fenari, Osmanlı Devletinin ilk Şeyhülislam'ıdır. Osmanlı ilim geleneğinin ve medrese eğitiminin en önemli temsilcilerinden biri olması, onun kelim, tasavvuf, felsefe, mantık ve fıkıh gibi ilimleri sentezlemesinden (aynı anda temsil etmesinden) kaynaklanır.

Hocazade (Muslihiddin Mustafa), Kemal Paşazade (İbn Kemal), Muhammed Karabaği, Müeyyedzade (Abdullah Çelebi), Yahya Nev'i Efendi ve Mestçizade Abdullah Efendi, Osmanlı döneminde devam eden Tehafüt geleneğinin temsilcileri olarak dikkat çeken düşünürlerdir. Bilindiği üzere, Tehafüt geleneği ilk önce Gazalî'nin Farabi ve İbn Sina'nın felsefi fikirlerini eleştirmek için yazdığı Tehafütü'l-Felasife adlı eseri ile başlamış ve İbn Rüşd'ün hem Gazalî'yi hem de yer yer Farabi ve İbn Sina'yı eleştirdiği Tehafütü't-Tehafüt adlı eseriyle gelişme göstermiştir.

Molla Lütî'nin Mevzuâtü'l-Ulûm adlı eseri, bilimlerin tasnif etmesi ve onları tanımlamaya çalışması açısından hem klasik ilimler tasnif geleneğini sürdürür hem de yaşadığı dönemde ilim zihniyetini sergiler. Molla Lütî ve sonrasında, Kınalızade Ali Efendi, Muhyî-i Gülşenî ve Taşköprülüzade Ahmet Efendi'de genel bilgi birikiminin sergilenmesinin yanı sıra özellikle ahlak ve siyaset gibi amel ya da yaşama alanlarına daha fazla vurgu yapıldığını görmekteyiz. Molla Lütî, Taşköprülüzade ve sonraki Osmanlı düşünürlerinin bilgi birikiminin toplamını belli bir ufuk çizgisi ya da anlam çerçevesi içinde konumlandırmaya kalkışmaları bir yandan ilim geleneğinin sürekliliğini sağlama noktasında işlev görürken diğer taraftan kuramsal tartışmaların anlam alanının sınırlandırılmasına yol açmış görünmektedir. Osmanlı düşünürleri, yitirdikleri bir klasik değeri (bilginin anlamını kendi muhtevasından kazanmasını) ilerleyen dönemlerde Batı'da bulacaklardır. Bu durum onlarda hem kendi geçmişleri ve yaşadıkları dönem arasında eski-yeni şeklinde hem de yaşadıkları dönem ile Batı dünyası arasında geri-ileri şeklinde bir bilinç bölünmesine yol açacaktır.

Gelibolulu Mustafa ve Koçi Bey'in eserlerinde görüldüğü üzere, Osmanlı'nın toplumsal, kurumsal (askeri, mali, ilmi vs.) yapısında ve idari kararlarında ortaya çıkan büyük zafiyet ve bozulma öncelikle bu alanlarda düşünürlerin eleştirel görüşler geliştirmesine ve çözüm arayışlarına girmesine yol açmıştır. İlk olarak çözümlerin eskiye yani Osmanlı'nın güçlü zamanlarında uygulanan kurallara geri dönüş şeklinde dillendirilmesi nostaljik bilincin ortaya çıktığını, eski-yeni şeklinde bilincin ikili bir zamansal görünüm kazandığını göstermektedir. İlmiye sınıfındaki sıkıntılar bu dönemde vasıfsız ve tamahkar insanların medreselerde kendilerine yer bulabilmesi şeklinde dile getirilmektedir.

Katip Çelebi için nakli ilimlerin kavranmasının temelinde akli ilimler vardır. Öncelikle akli ilimlerin öğrenilmesi ve bu bilgiler ışığında nakli ilimlerin kavranması gereklidir.

Osmanlı yönetimi, askeri, ilmi, teknik anlamda Avrupa'daki gelişmeleri ve kendi sıkıntısını ciddi biçimde fark etmeye başladığında Avrupa'ya elçiler göndermiş ve oradaki gelişmelerden kendilerinin haberdar edilmesini istemiştir. Bu teşebbüsler sonrasında Osmanlı topraklarında ilk kez İBRAHİM MÜTEFERRİKA'nın matbaa kurmasına izin verildiğini görüyoruz.

Bölünmüş (yatay) bilinç, Osmanlı'nın yenileşme çabalarında açıkça görüleceği üzere öncelikle mekân algısının değişmeye başlamasıyla ortaya çıkmıştır. Bu değişim, Batı dünyasının ya da mekânının farklı

algılanması kadar, klasik düşünceyi temsil eden mekanlarla yeni düşünmeyi temsil eden mekanlar arasındaki farklılaşmayı da içerir. Artık üst mekan-alt mekan şeklinde Batı'yı aşağı görme yerine Batı, ilerleyebilmek, dönüşebilmek için temas kurulması gereken bir mekandır.

Bu açıdan bakıldığında bölünmüş bilinç sadece felsefe ve bilimde değil, sanat ve mimaride de ortaya çıkar. Dede Efendi'nin temsil ettiği klasik musikin yanında Batı musikisine ilgi her geçen gün büyümekte ve yenileşmenin musiki ile derin ilgisi fark edilmektedir. Osmanlı'da yenileşme (reform) hareketine destek veren Mustafa Sami, Sadık Rifat Paşa, Safvet Paşa, Şinasi ve bir ölçüde Ahmet Cevdet Paşa gibi düşünürler, hala mekânın yani değişim için gerekli zeminin 'elde mevcut' olduğunu tasarlamaktadırlar. Batı dünyasında o dönem revaçta olan hemen tüm felsefi akımlar, bir şekilde anlaşılmalı ve benimsenmeye başlanmıştır. Bu felsefi akımlar POZİTİVİZM, MATERYALİZM, EVRİMCİLİK, RUHÇULUK, SEZGİCİLİK, SOSYOLOJİZM, FEMİNİZM gibi birbirine kısmen ya da büyük ölçüde zıt yaklaşımları kapsar.

Metafizik, basitçe fizik ötesi varlıkları araştırma şeklinde ele alınmamalıdır, metafizik, zeminin kendisini salt zihni, maddi veya ilmi düzeyde 'belirlenebilir' bir şey olarak kabul eden düşünme tarzıdır.

Osmanlı düşüncesinin son tarihsel dönüşümü klasik metafizikten modern metafiziklere geçişi temsil eder ve bu yüzden Osmanlıların ilk metafizikçileri ile son metafizikçileri arasında sınırlı da olsa bir sürekliliğin bulunduğunu açığa çıkarır.

Metafizik olarak felsefe, bu dönem düşünürleri için aynı zamanda bir kurtuluş teolojisidir. Materyalizm, evrimcilik, feminizm, ruhçuluk gibi felsefi akımlar bir felsefi araştırma veya anlamlandırma çabasının ötesinde KURTULUŞ TEOLOJİSİ olarak değer üstlenirler.

Metafizik olarak felsefe yapma çabası siyasi alanda Osmanlı Devletinin geleceğini kurtarma adına İslâmcılık, Batıcılık ve Türkçülük gibi üç farklı yaklaşımda kendisini açığa vurmuştur.

Son Osmanlı düşünürlerinin zemin (mekan) kaygısı eşliğinde bir kurtuluş teolojisi yani metafizik olarak felsefeye yönelmeleri, öyle görünüyor ki, son Osmanlı Devletinde ve Türkiye Cumhuriyeti'nde İslâm düşüncesini radikal biçimde etkilemiştir.

Son Osmanlı felsefi düşüncesinin tarihsel dönüşümüne dair bu değerlendirmelerden sonra farklı metafiziksel felsefelerin önde gelen temsilcilerinin adları; Materyalist yaklaşım en belirgin şekliyle Baha Tevfik, Ruhçu (spiritualist) yaklaşım

Şehbenderzade Filibeli Ahmet Hilmi, Pozitivist yaklaşım Rıza Tevfik, Sosyolojik pozitivist yaklaşım Ziya Gökalp, Sezgici yaklaşım Mustafa Şekip tarafından temsil edilmişlerdir. Bu düşünürlerin yanında metafizik olarak felsefe yapmayan, ancak yine Batı düşüncesi ile irtibat halinde İslâm düşüncesine katkı yapan çok sayıda düşünür vardır. Bunlar arasında M. Şemsettin Günaltay, Elmalılı Hamdi Yazır, kadın hareketleri bağlamında Fatma Aliye ve Emine Semiye (ki bunlar Ahmet Cevdet Paşa'nın kızlarıdır), Mehmet Akif, Namık Kemal gibi isimler ön plandadır.

SORU CEVAP

SORU: Kendi içine kapalılık nedir?

CEVAP: Estetik yapılar, iç ahenge önem veren, kendi içinde tutarlı olan, kısacası kendi içine kapalı anlam dünyalarına sahip yapılardır. Estetik yapılar kendi içlerinde mükemmellik idealine göre kurgulanan (sentez işlemine dayalı) yapılar olduğundan kendi dışını bir anlamda kaos (karışıklık) olarak görür.

SORU: Duraklama döneminde Osmanlı düşünürleri neyi fark etmiştir?

CEVAP: Dünyanın iç-dış mantığıyla estetik açıdan ikiye ayrılması kendi içine kapanmayı da beraberinde getirdiği için Osmanlı düşünürlerinin, duraklama döneminin sıkıntılarını fark edinceye değin, dış dünyadan ve özellikle Avrupa'daki gelişmelerden zamanında yeterince haberdar olamadıkları anlaşılmaktadır. Duraklama dönemi bir bakıma dışarısının fark edilmesi ve içeriğinin anlamının yeni bir gözle değerlendirilmeye başlanmasıdır. Felsefi olarak söylersek 'Ben'in 'Sen' veya 'Başkası' aracılığıyla kendisini yeniden fark etmeye başlaması dönemidir. Bu durum, yükseliş döneminde estetik imar faaliyetine yön veren tek hakikat veya en üstün model anlayışının sarsıntı geçirmeye başlaması demektir.

SORU: Şerh ve haşiye geleneğini açıklayınız

CEVAP: Şerh ve haşiye geleneği, basitçe bazı metinlerin kısmen yorumlanarak ve açıklayıcı notlar eklenerek yeniden bilimsel tedavüle (dolaşıma) sokulması değildir. O daha ziyade mevcut bir genel dünya görüşü içinde metinlerin ve metinlerde ele alınan konuların yeniden konumlandırılması olayıdır.

SORU: Osmanlıda felsefenin varlığı ya da yokluğunu anlamak için ne yapmalıyız?

CEVAP: Bu bağlamda Osmanlıda felsefenin varlığı ya da yokluğu gibi soruyu 'varlık-yokluk' şeklinde iki kutuplu formüle etmek yerine, Osmanlının felsefeye felsefi bir anlam yükleyip yüklenmediği şeklinde sormak daha uygun görünmektedir. Bu soru Osmanlılar kadar günümüz için de anlamlı bir sorudur. Zira günümüz Türkiye'sinde felsefeye felsefi anlam yüklenip yüklenmediği felsefe bağlamındaki en kritik noktalardan biridir.

SORU: Estetik imar bilinci nedir?

CEVAP: Estetik imar bilinci, biraz da klasik hiyerarşik varlık ve kainat anlayışının etkisinde farklı unsurları kendi aralarında dikey (hiyerarşik) olarak organize ederken,

bölünmüş bilinç farklı unsurları eski ve yeni şeklinde tarihsel (yatay) olarak organize etmeye başlamıştır.

SORU: Alfred N. Whitehead'ın bütün Batı düşünce tarihini 'Platon (Eflatun)'a düşülen notlar' şeklinde görmesi sözünü neyi ifade etmektedir?

CEVAP: Alfred N. Whitehead'ın bütün Batı düşünce tarihini 'Platon (Eflatun)'a düşülen notlar' şeklinde görmesi önem arz edebilir. Whitehead bu sözünü iki hususa aynı anda işaret ediyor görünmektedir. Birincisi, Platon, Batı düşünce tarihinde oluşturulan felsefe gelenekleri içinde sürekli yeniden konumlandırılan bir büyük düşünürdür. İkincisi, bu geleneklerin hepsi bir şekilde Platon tarafından oluşturulan genel felsefi düşüncenin sınırları içinde kalmaktadırlar.

SORU: Osmanlı düşüncesinde mantığın yeri önemli midir?

CEVAP: Osmanlı düşüncesinde mantığın yerini görebilmek için sadece medreselerde okutulan mantık eserlerine bakmak yeterli değildir. Belki mantığın daha fazla önem arz ettiği yerler--siyasi ve ekonomik alanların yanı sıra--felsefe, kelim, edebiyat (özellikle şiir, aruz vezni), hat sanatı, tezhip ve mimaridir. Bu alanlarda mantığın kullanım tarzlarına dikkat ettiğimizde onun basitçe bir alet ilmi olarak görülmediğini fark edebiliriz. Mantık, her şeyden önce Allah'ın varlıkları yaratma tarzının yani alemdeki düzenliliğin açığa çıkma tarzıdır. İslâm'daki tek Tanrı inancı en büyük desteğini alemin düzenliliği fikrinden aldığı için, bu düzenliliğin tecellisini en fazla yakalama imkanını veren disiplin mantıktır.

SORU: Bedreddin Simavi (Şeyh) kimdir?

CEVAP: Temel İslâmi ilimlerin yanı sıra mantık, felsefe ve astronomi gibi alanlarda eğitim gören Bedreddin Simavi (Şeyh) hem fıkıh hem de tasavvuf felsefesi alanında yazdığı eserlerle ilmi önem kazanmış bir düşünürdür. Düşünür olmanın temel şartını bilgi aktarımından ziyade şahsi görüş ve içtihatlar geliştirmeye bağladığı için eserlerinde kendi şahsi yaklaşımı ön plandadır.

SORU: Risale fi Tahkiki Vücudî'l-Vacib adlı eserin yazarı kimdir?

CEVAP: Molla Lütü.

SORU: Osmanlı düşünürleri sentez işlemini yaparken dünyayı estetik olarak kaç ayırmışlardır?

CEVAP: Sentez işlemini yaparken dünyayı estetik olarak iç ve dış şeklinde ikiye ayırmışlardır. Burada iç, estetik imar faaliyetinin gerçekleştiği mekanları ve dış ise bu imar alanının dışında kalan dünyayı göstermektedir.

SORU: Genel dünya algısı ya da çerçevesi içinde sentezleme yoluyla fikir üretmek neden önemlidir?

CEVAP: 'Osmanlı düşünürü' sıfatını hak eden felsefeci, mutasavvıf, kelimci, fıkıhçı vs. bilginlerin genel tutumu mevcut bir genel dünya algısı ya da çerçevesi içinde sentezleme yoluyla fikir üretmektir. Dolayısıyla bu dünya algısı ya da çerçevesinin kendisini topyekün bir dönüşüme uğratma ya da ortadan kaldırma gibi bir radikal yaklaşım pek görünmemektedir. Daha açık deyişle, Osmanlının yükseliş ve duraklama dönemlerinde nihilistik, ateistik, materyalist yaklaşımlar gibi genel çerçeveyi yerinden edecek faaliyetler pek dikkat çekmemektedir. Bu yüzden Hurufilikten selefi tutuma, kelimci yaklaşımdan tasavvufi

hayata değin farklı yaklaşımlar yalnızca genel çerçeve içinde konumlandırılan hususlardır.

SORU: Osmanlı düşünürleri için felsefe neden soyut ilişkiler gerektirir?

CEVAP: Osmanlı düşünürleri için felsefe, kelim, fıkıh, hat, musiki, şiir ve mimari gibi alanlarda önemli olan tek tek nesnelerin (sentezde yer alan unsurların) kendileri değil, aralarındaki soyut ilişkidir. Bu yüzden Osmanlı'nın yükseliş ve duraklama dönemlerinde verilen eserlerin genel karakteristiği soyutlamaya dayanması ve bu yüzden 'düşünülr' olmasıdır. Tek tek unsurlar arasında kurulan soyut ilişkilerin kavranması kaçınılmaz olarak ayrıntılı bir kavram dünyasına sahip olmayı gerektirmektedir.

SORU: Kuramsal düşüncenin gittikçe gözden düşmesi nelere yol açmıştır?

CEVAP: Kuramsal düşüncenin gittikçe gözden düşmesi yani ilimlerin anlamını kendi muhtevalarından kazanma özelliğini gittikçe yitirmesi, felsefe, kelim ve mantık gibi derslerin medreselerde okutulmaya devam etmesine rağmen, felsefenin felsefi anlamını çok büyük oranda kaybetmesinin nedeni olarak görünüyor.

SORU: Vâridat eseri kime aittir?

CEVAP: Bedreddin Simavi.

SORU: Estetikte temel hedef nedir?

CEVAP: Estetik imar bilincini yönlendiren temel unsur dini bir dünya görüşü olduğundan, Allah'ın kainatta kurmakta olduğu düzenin bir tür yansıması, izdüşümü ya da benzerini üretmek temel hedeftir.

SORU: Osmanlının çöküş döneminde nasıl bir değişim olmuştur?

CEVAP: Osmanlının çöküş dönemini tecrübe eden düşünürlerin en ciddi entelektüel sorunu bu açıdan kaos sorunudur. Yükseliş döneminde sorular daha ziyade 'hangi unsurlar'ın estetik imar faaliyetinin bir parçası olacağına dair iken, çöküş döneminde sorular 'hangi zeminde' siyaset, ekonomi, sanat, felsefe, bilim gibi faaliyetlerin gerçekleştirileceği şeklindedir. Kısacası daha önce tartışma konusu olmayan genel çerçeve, dünya görüşü ya da sabit mekan algısı yerini gittikçe farklı çerçevelerin birlikte düşünülmesine, zıt dünya görüşlerinin mücadelesine, değişken mekan algısına bırakmıştır.

SORU: Anakronizm nedir?

CEVAP: Anakronizm, daha çok günümüz için geçerli olan bir takım kavram ya da anlayışları, bu kavram ya da anlayışların söz konusu olmadığı zaman dilimlerinde aramakla ortaya çıkar.

SORU: Bilincin kendi içinde bölünmesi sorunu nedir?

CEVAP: Osmanlı düşünürlerinin yavaş da olsa kendileri hakkında bir eleştirel düşünce geliştirmelerine yol açmıştır. Bu yüzden yükseliş döneminin genel karakteristiği olan estetik imar kaygısı duraklama döneminde yerini iç ve dış arasındaki genel kabullerin sarsıntısına yani kendi kendine yetmezlik kaygısına bırakmaya başlamıştır. Osmanlı düşünürlerinin kısmen eğitim, bilim, askerlik, hukuk gibi alanlarda yenilik arayışları içine girdikleri ve kendi dünyalarını eski ve yeni şeklinde iki farklı açıdan algılamaya başladıkları görülüyor.

Bu duruma bilincin kendi içinde bölünmesi sorunu adını vermektedir.

SORU: Gelibolulu Mustafa ve Koçi Bey'in eserlerin ortak özellikleri nelerdir?

CEVAP: Gelibolulu Mustafa ve Koçi Bey'in eserlerinde görüldüğü üzere, Osmanlının toplumsal, kurumsal (askeri, mali, ilmi vs.) yapısında ve idari kararlarında ortaya çıkan büyük zafiyet ve bozulma öncelikle bu alanlarda düşünürlerin eleştirel görüşler geliştirmesine ve çözüm arayışlarına girmesine yol açmıştır.

SORU: Tehafüt geleneğinin temsilcilerine örnek veriniz.

CEVAP: Hocaade (Muslihiddin Mustafa), Kemal Paşazade (İbn Kemal), Muhammed Karabağı, Müeyyedzade (Abdullah Çelebi), Yahya Nev'i Efendi ve Mestçizade Abdullah Efendi, Osmanlı döneminde devam eden Tehafüt geleneğinin temsilcileri olarak dikkat çeken düşünürlerdir.

SORU: Osmanlı düşünürleri için mantık nedir?

CEVAP: Osmanlı düşünürleri için mantık, genel çerçeve ya da mekan içinde oluşturulacak sentez faaliyetinin kurallarını veren bir disiplindir. Bir başka deyişle mantık Allah'ın alemde kurduğu düzenin (kozmos) bir benzerini, bu düzene uyum sağlayacak düzenleri beşeri faaliyet alanları içinde kurma tarzıdır.

SORU: Nihayetü'l-Beyan fi Dirayeti'z-Zaman adlı eser kime aittir?

CEVAP: Kayserili Davud, zaman anlayışını Nihayetü'l-Beyan fi Dirayeti'z-Zaman adlı eserinde dile getirmiştir.

SORU: Şerh-i İsağoci esrinin yazarı kimdir?

CEVAP: Molla Fenari.

SORU: Mizanu'l-Hak ve Keşfu'z-Zunûn adlı eserler kime aittir?

CEVAP: Katip Çelebi.

SORU: Kayserili Davud kimdir?

CEVAP: Orhan Gazi tarafından İznik'te kurulan Osmanlı Devletinin ilk medresesinde uzun yıllar müderrislik yapmış olan Kayserili Davud (Davud el-Kayseri), eğitimini Kayseri, Mısır, Tokat Niksar ve İran gibi yerlerde mantık, usul, dini ilimler, kelim, tasavvuf, felsefe, matematik, astronomi gibi çok farklı alanlarda tamamladı. Onun bir düşünür olarak başarısı bu farklı alanları özellikle İbn Arabî'nin vahdet-i vücud'cu (Varlığın Birliği) öğretisi doğrultusunda felsefi kavramlarla yorumlayarak sentezlemesi yani kelim, tasavvuf ve felsefeyi ortak bir dil içinde buluşturmasıdır. Böylece o, akli düşünme ve keşif/ sezgi gibi ayrı bilgi yollarını aynı dil içinde harmanlayarak Osmanlı medreselerine genel olarak hakim olacak akli ve keşfi ilimler birlikteliğine öncülük etmiştir.

SORU: Osmanlıda yenileşme (reform) hareketine destek veren düşünürlere örnek veriniz

CEVAP: Osmanlıda yenileşme (reform) hareketine destek veren Mustafa Sami, Sadık Rifat Paşa, Safvet Paşa, Şinasi ve bir ölçüde Ahmet Cevdet Paşa gibi düşünürler.

SORU: Kurtuluş öğretisi ya da teolojisi nedir?

CEVAP: Metafizik kaçınılmaz şekilde gerçekliğin nasıl bir şey olduğunu açıkça resmetmesi, belirlemesi, yani gerçekliğin başı ile sonunu aynı anda kuşatması açısından bir kurtuluş öğretisi ya da teolojisidir.

SORU: Verilen eserlerin genel olarak 'düşünülür' olmasının anlamını açıklayınız.

CEVAP: Verilen eserlerin genel olarak 'düşünülür' olmasının anlamı da buradadır. Bu eserler, anlamlarını açıkça 'göstermekten' çok, muhatabın, okurun, bakan veya dinleyen kişinin düşünme süreci içine girmesini talep ederler. Kısacası Osmanlı düşüncesi 'teşhir' ya da 'kendini gösterme' anlayışından farklı olarak, muhatabın ayrıntılı bir kavram dünyasına sahip olmasını, soyutlama faaliyeti içine girerek tek tek unsurlar arasındaki soyut ilişkileri fark etmesini gerektiren bir yapıya sahiptir.

SORU: Molla Fenari kimdir?

CEVAP: Eğitimi hem nakli hem de felsefe, mantık, astronomi ve matematik gibi ilimlerle tamamlayan Molla Fenari, Osmanlı Devletinin ilk şeyhülislâmı'dır. Osmanlı ilim geleneğinin ve medrese eğitiminin en önemli temsilcilerinden biri olması, onun kelam, tasavvuf, felsefe, mantık ve fıkıh gibi ilimleri sentezlemesinden (aynı anda temsil etmesinden) kaynaklanır.

ÜNİTE 8: FELSEFE ELEŞTİRİLERİ VE CEVAPLARI (TEHÂFÜTLER GELENEĞİ)

GİRİŞ

"Eleştiri", Yunanca yargılama, ayırt etme anlamına gelen kriss sözcüğünden gelmektedir. Bir terim olarak ise; bir kişiyi, bir düşünceyi, bir eseri, sistemi alternatif görüşleri belirterek titiz bir incelemeye tabi tutmaktır. Bu anlamda felsefi düşünce de önemli ölçüde eleştirel bir düşüncedir. Eleştirmek; gerçeği aramanın başka yoludur.

İslâm düşüncesi başlangıçtan günümüze eleştiriler ortamında bazen gelişmiş, bazen susturulmuş ve bazen de onun düşünce dinamizmi pasifize edilmiştir. Bu bağlamda felsefeye karşı başlangıçta sistematik olmayan, dağınık ve yetersiz eleştiriler yapılmış ve bu eleştiriler de çoğu zaman filozoflar tarafından dikkate alınmamıştır. Yunan felsefesinin tercümesiyle beraber, Müslümanlar tarafından tanınan felsefe, Müslüman düşünürleri üçe ayırdı:

1. Sırf felsefe yapanlar.
2. Felsefeyi dinle uzlaştıranlar
3. Felsefi metotla dini savunanlar.

Her filozof az ya da çok başka filozofları eleştirmiştir. Bu eleştiriler felsefe eylemlerini olumsuz olarak etkilemiş olduğu gibi olumlu yönden, felsefeye adeta hayat kaynağı da olmuştur. Tehâfüt geleneği de böyle bir felsefe aktivitesi kapsamında oluşmuştur. Bugün Türkçede "tehâfüt" kelimesi daha çok "tutarsızlık" terimi ile karşılanmakta; "yıkım", "çöküntü", "acelecilik", "düşüncesiz sonuç", "istikrarsızlık", gibi sözlük anlamlarıyla da kullanılmaktadır. Ancak Gazzâlî tarafından kullanılan "tehâfüt" teriminin karşılığını, yine onun ifadelerinde aramak daha doğru olsa gerektir. O, bu terimi, "tutarlı

bir düşünceye dayanmadan kurulmuş olan fikir yapıları; arka arkaya bir şeyin üzerine düşmek, çarpmak, pervanenin lambaya çarpması gibi, filozofların hatalara düşmesi" anlamında kullanmıştır. Bu manada "Tehâfütü'l-Felâsife" de "Filozofların Tutarsızlığı" anlamında yaygın olarak kullanılmaktadır. Tehâfüt geleneğinin ortaya çıkış nedenleri incelendiğinde bunların en başında felsefe - din ilişkisi görülür. Hem felsefe hem de din, insan hayatında iki ayrı ihtiyaca cevap verdiği için, her devirde bu ilişki, içinde bulunduğu şartlara göre olumlu ya da olumsuz bir şekilde açıklanmaya çalışılmıştır. XI. yy'ın sonlarına XII. yy'ın başlarına gelindiğinde, İslâm dünyasında pek çok müstakil devletler oluşmuştu. Bu siyasi ayrışmalar beraberinde düşünce alanında da farklılıkların oluşmasına sebebiyet vermiştir. O dönemde kurulan Nizamiye Medreselerinin kuruluş amaçlarının başında istenmeyen fikir akımlarıyla mücadele etmek gelmekteydi. Hatta Gazzâlî'nin Tehâfüt'ünü yazmadaki nedenlerinden birinin de filozofların ehl-i sünnet inancıyla bağdaşmayan fikirlerini eleştirerek, Eş'ariliği güçlendirme olduğu söylenebilir.

Gazzâlî Tehâfüt'ünde İslâm filozoflarını metafiziğe ilişkin konulardaki, kendince yanlış görüşleri nedeniyle küfür ve bid'atle itham etmişse de buradaki "küfür" kavramı, dini anlamı yanında felsefeyle ilgilenenlerin geleneğe aykırı düşünce ve zihniyetleriyle İslâm toplumunun dışına çıkmış olduklarını ima eden sosyolojik bir anlam da taşımaktaydı.

Tehâfütler objektiflikten uzak, tarafgir bir yaklaşımla yazılmamıştır. Sorgulayıcı yeni yeni fikirlerin doğmasına zemin hazırlayan bir eleştiri anlayışıyla yazılmıştır. Her tehâfüt kendinden önceki tehâfütü ya da tehâfütleri, içerdikleri fikirlerin bazılarını eleştirmesinin yanında, bazılarını da tasdik etmek için yazılmıştır.

Özellikle Gazzâlî'den sonra yazılan tehâfütlerin ortak gayesi ise; Gazzâlî ile filozoflar arasındaki felsefi tartışmalara, bir anlamda hakemlik yapmaktır. Gazzâlî'nin Tehâfütü'l-Felâsife'sini yazdığı dönem, mantığın ve felsefi yöntemlerin kelam ilmine girmeye başladığı bir dönemdir. İkinci Tehâfüt'ü yazan İbn Rüşd'ün dönemi ise, bu felsefi yöntemlerin yaygınlaşıp, önemli ölçüde kelâmî eserlerin felsefi nitelik taşıdığı dönemdir. İbn Haldun'un da ifade ettiği gibi, Gazzâlî ve Râzî sonrası mütefekkirlerin eserlerinde kelam ve felsefe konuları birbirinden ayırt edilemeyecek duruma gelmiştir. Gazzâlî'nin eleştirileri din merkezli kabul edilse felsefi yönleri ağırlık taşımaktadır. Nitekim Gazzâlî, ilimleri; mantık,

matematik, fizik, metafizik, ahlak ve siyaset olmak üzere altı grupta değerlendirmiştir.

Gazzâlî filozofları daha çok metafizik görüşlerinin dinî ilkelerle örtüşmediği gerekçesi ile eleştirmiştir.

Gazzâlî'nin felsefî ve kelâmî düşünceyle tanışması, bu fikirlere ilgi duyması, hocası olan, kelâmın Eş'arî ekolünün büyük üstadı İmamü'l-Haremeyn Ebu'l-Meâlî el-Cuveynî (öl: 1084)'nin öğrettikleri dolayısıyladır. İmam Cuveynî'nin ölümünü müteakip Gazzâlî, Nizâmülmülk'ün sarayında henüz 28 yaşında iken siyasî danışman olarak görevlendirilmiştir. Bu görevinin amaçları şunlardır:

1. Hasan Sabbah'ın başkanlığını yaptığı, siyasi cinayetler işleyen batınlılığı düşünce düzeyinde durdurmak. 2. Mısır'da el-Ezher'i kuran Ezher Şiası'nın kültürel gelişmesiyle rekabet etmek. 3. Nişabur'da insanlara inançlarından dolayı zulmeden Mutezile'ye cevap vermek. Bu görevleriyle birlikte Gazzâlî 1091 yılında vezir Nizamülmülk tarafından Bağdat Nizamiye Medresesi'ne müderris olarak tayin edilmiştir. Birinci dönem hocalığı için; "mevki kazandıran ilim hayatı" derken ikinci dönem hocalığı için ise "mevki terk ettiren ilme çağrı" adını vermiştir.

Gazzâlî dönemine kadar, kelâmcılar veya Müslüman âlimlerin felsefeyi tenkitleri ferddir. Felsefeye ilk ciddi tenkit Gazzâlî'den gelmiştir.

Hicri 478-488 yılları arasında yazdığı Tehâfütü'l-Felasife adlı eseriyle, meşşâî filozoflarını özellikle Fârâbî ve İbn Sînâ'nın metafizik fikirlerini hedef almıştır. Onun felsefe hakkında çok ciddi çalışmaları olduğundan, felsefeye dışarıdan ve ona uzak biri gibi değil, bizzat bu işin içinden biri olarak eleştirilerde bulunmuştur.

Gazzâlî'ye göre filozofların görüşleri üç kısma ayrılmaktadır. Bunlardan bir kısmı bütünüyle dini inançlarla çatıştığından dolayı onları reddetmek gerekmektedir. İkinci kısım görüşlerinin ise dini inançlarla bir bağlantısı yoktur. Bunlar mantık, riyâzî ve geometri ile ilgili ilimlerdir. Gazzâlî'nin Tehâfüt'ünde filozoflara yönelik eleştirilerini, yirmi meselede ele almış, bu meselelerin üçünde filozofları küfürle itham etmiş, on yedi meselede ise filozofların bid'at içinde olduklarını vurgulamıştır.

Gazzâlî, öncelikle filozofları eleştirmek işine, felsefeyi öğrenmekle başladı. İki yıl süren bir okuma ve bir yıl süren mütalaa sonunda önce Makâsidü'l-Felâsife adlı eserini kaleme aldı.

Gazzâlî Makâsit'ta felsefî ilimleri dört başlıkta ele almaktadır:

1. RİYAZİYÂT: Matematik ve geometri olup, bunların akıl ve dinle çelişen hiçbir yönleri yoktur. Bunların inkârı imkânsızdır.

2. İLAHİYÂT: Filozofların buradaki görüşlerinin çoğu yanlıştır, doğruları azdır.
3. MANTIK: Buradaki görüşlerin çoğu doğru, yanlışları azdır. Anlaşmazlık yalnızca kavramlar ve onların kullanışlarındadır. Anlam ve gayelerde ihtilaf yoktur.
4. TABİİYYÂT: Bu alanda hak batıla, doğru yanlışla karışmıştır. Üstün gelenle üstün geline (galip ile mağlup) hakkında hüküm vermek mümkün değildir.

Gazzâlî'ye kadar felsefeye eleştiriler daha çok felsefî bağlam ve içerikte idi. Gazzâlî ile beraber felsefî içeriğe ek olarak dinî terminoloji de (insanları küfürle itham etmek gibi) kullanılmıştır.

Gazzâlî'nin filozoflara yönelttiği eleştirilere ilk ciddi karşı koyuş, Endülüslü filozof ve fakih İbn Rüşd'den (ö.1198) gelmiştir. İbn Rüşd, Tehâfütü't-Tehâfüt adlı eseriyle, Gazzâlî'nin filozofları eleştirdiği yirmi ayrı meselenin her birini ayrı ayrı ele alarak, kendine göre onun eleştirilerinde haksız olduğu noktaları ortaya koymuştur. İbn Rüşd, Aristoteles'i şerh eden ve onu en iyi bilen filozof olarak kabul edilir.

İbn Rüşd Gazzâlî'nin bazı meseleleri anlamadan filozofları eleştirdiğini ve bundan dolayı da Allah indinde hüsrana uğrayacağını ayetlerden delil getirerek belirtmektedir. "Ey Muhammed de ki: Size, amelce en çok kayba uğrayanları haber vereyim mi? Bu kimselerin dünya hayatındaki çalışmaları boşa gitmiştir. Oysa onlar güzel iş yaptıklarını sanıyorlardı." (Kehf, 103-104) Yine o, eserinin bir başka yerinde bizzat Gazzâlî'nin kitabına hücum eder ve "Tehâfüt" isminin yalnızca; "Gazzâlî'nin Tutarsızlığı" şeklinde olması gerektiğini ifade eder.

İbn Rüşd, Tehâfüt adlı eserinin sonunda, Gazzâlî hakkındaki kanaatini şöyle belirtmektedir: "Bu adam (Gazzâlî), filozofları şu üç meselede küfürle itham etmiştir. Bunlardan birincisi sözünü ettiğimiz cesetlerin haşrı meselesidir. Biz (burada) filozofların bu meselede nasıl bir görüşe sahip olduklarını ve onlara göre bunun nazari (kuramsal) meselelerden biri olduğunu söyledik. İkinci mesele, Allah'ın cüz'îyyâtı (tikelleri) bilmediğini söylemeleridir ki, biz bu görüşün de onların görüşü olmadığını söylemiştik. Üçüncü olarak, onların âlemin kідemі konusundaki görüşleridir. Yine biz, filozofların (kідem) deyimini, kelâmcıların filozofları küfürle suçladıkları anlamda kullanmadıklarını söylemiştik. Gazzâlî bu kitapta (Tehâfütü'l-Felâsife) ruhanî dirilmenin hiçbir Müslüman tarafından ileri sürülmediğini, bir başka kitapta ise, böyle bir şeyi sufilere söylediklerini belirtmektedir. İbn Rüşd, Gazzâlî'nin filozofları küfürle itham ettiği üç meselede hem ona hem de bahse konu olan filozoflara açık eleştirilerde bulunmuştur.

Filozofları küfürle itham ettiği ikinci meselede Gazzâlî, filozofların "Tanrı'nın küllî (tümel)leri bilip, cüz'î (tikel)leri bilmediğini" söylemiş olduklarını ifade etmiştir. İbn Rüşd'e göre eğer bu hakikat olsaydı gerçekten filozoflar savunulamayacak bir iş yapmış olurlardı. Halbuki İslâm filozoflarının böyle bir ifadesi bulunmamaktadır. İbn Rüşd'e göre Gazali bu konuda filozofları yanlış yorumlamıştır. Bunun nedeni de Gazzali'nin, "filozofların Tanrı ile insanın bilgisini aynı kategoride ele aldıklarını" zannetmiş olmasıdır. Filozofların küfürle itham edildikleri üçüncü mesele olan ruh ile beraber bedenlerin haşrinin inkarı ise bu hususlarda Gazzali'yi nispeten haklı çıkaracak tek meseledir. Ancak filozoflar bedensel haşri kabul etmez iken, bireysel sorumluluk olan ahirete iman etmenin esasını asla inkar etmemişlerdir. Onlara göre bireysel sorumluluk, bireysel ceza mutlaka vardır. Bedensel haşrin ise kendilerine göre olmasının sakıncalarını ifade etmişlerdir. İbn Rüşd Tehâfüt'ünün diriliş ile ilgili bölümünde bedensel haşrin Kur'an-ı Kerim'de zikredilmediğini beyan etmekte ve bu hususta kitabının girişinde söylediklerinin aksine Gazzali ile aynı görüşte olduğunu beyan etmektedir. İbn Rüşd sonrası tehâfütlerin kaleme alınmasının başlıca nedenleri şunlardır:

1. Başta Fatih Sultan Mehmet olmak üzere devlet yöneticilerinin aklî ve felsefî ilimlere olan ilgisi. Onların bilim, düşünce ve kültür alanlarında canlılık sağlanmasına yönelik olarak serbest düşünceye imkân tanımları ve bilimsel tartışmalara yer vermeleri,
2. Felsefe ve kelam arasında ortak olan temel problemleri bilimsel seviyede tartışma isteği,
3. Din-Felsefe ilişkisinin incelenmesi,
4. Gazzâlî ve İbn Rüşd'ün Tehâfüt'lerinin incelenip karşılaştırma yapılmak suretiyle değerlendirilmesi,
5. Fikrî alandaki dinamizmin yeniden canlandırılıp devam ettirilmesi arzusu,
6. Düşünce alanında tenkitçi ortamın hazırlanmasını sağlayarak, taklitten uzak orijinal fikirler ileri sürülerek çözümlerinin üretilmesidir.

Gazzâlî ile başlayıp İbn Rüşd ile devam eden tehâfüt geleneği (dolayısıyla da felsefî hareket) yaklaşık iki yüz yıl kadar süren bir kesintiye uğramıştır. Ancak Fatih Sultan Mehmet'in tehâfüt tartışmalarını yeniden başlatması ile felsefî hareket de önemli bir ivme kazanmıştır. Felsefî ilimlere meraklı olan Fatih Sultan Mehmed'in yeniden tehâfüt yazılmasını istemesindeki neden, felsefî problemler üzerinde tartışma zemini hazırlamak ve eleştirel düşünceyi geliştirmektir.

Gazzâlî'den sonra gelen Fahreddin Razî (ö.1209), felsefe ile kelâmı birleştirmiştir. Felsefeyi kelâma katarak, kelâmın meşruluğundan hareketle felsefî konuları kelam içinde okumak da bir ölçüde meşrulaştırılmıştır. Ancak felsefe, şahsiyetini ve istiklalini kaybettiği için fazla bir ilerleme kaydedilememiştir. Bu durum diğer tecrübi ilimleri etkilediği gibi, felsefenin gerilemesine ve sönmesine de sebep olmuştur. Fahreddin Razi'den sonra bu konularla doğrudan ilgilenenler, Sultan Fatih'in görevlendirdiği, Hocaşâde ve Ali Tûsî'dir. Hocaşâde bazı konularda Gazzâlî'ye muhalefet ederken Ali Tûsî, Gazzâlî'yi aynen takip etmektedir.

Gazzâlî ile başlayan tehâfüt geleneği, Osmanlı'nın son Şeyhülislâmlarından olan Musa Kazım Efendi'nin (ö. 1918) yazdığı "İbn Rüşd'ün Felsefî Metodu ve İmam-ı Gazzâlî ile Bazı Konulardaki Münazarası" başlıklı eserine kadar devam etmiştir. Yaklaşık bu 800 yıllık süre içinde İslâm dünyasında gerek müstakil tehâfüt, gerekse mevcut olan bir tehâfütün yorumu tarzında, bu gelenek kapsamında on iki eser yazılmıştır. Gazali ve İbn Rüşd'ün Tehâfüt'leri ekseninde kaleme alınan bu eserlerin konularını dört kategoride değerlendirmek mümkündür: Bunlar; tabiiyyâta ait meseleler, ilahiyyâta dair meseleler, âlemle ilgili meseleler ile gök hakkındaki meselelerdir.

Gazzâlî'nin halk için yazdığı kitaplarından dolayı düşüncelerinin ve tenkitlerinin daha çabuk yayılmış olmasıdır. Buna mukabil, Gazzâlî'nin iddialarına cevap veren İbn Rüşd'ün görüşleri, Gazzâlî kadar etkili olmamıştır.

İslâm düşünce tarihinde önemli bir yeri olan tehâfüt geleneği felsefî düşüncenin gelişimi açısından hem olumlu, hem de olumsuz olarak değerlendirilebilecek bir harekettir.

Gazzâlî eleştirilerinin merkezine, din-felsefe ilişkisini alıp, özellikle kullandığı, "küfr, hata, sevap" gibi kavramlarla tartışmayı bütün Müslümanların ilgi alanına taşımış oldu.

İbn Rüşd sonrası felsefî bir düşünce hareketi olarak da değerlendirebileceğimiz tehâfüt geleneği, genelde İslâm dünyasında, özelde ise, Osmanlı Türk düşüncesinde felsefî düşünüş tarzının devamını sağlamada etkili olmuştur. Çünkü tehâfüt nitelikli eserlerde, kelami-felsefî bir takım problemler analitik bir yaklaşımla, ilmi tenkitçilik çerçevesinde ve rasyonel bir yöntemle ele alınmıştır.

SORU CEVAP

SORU: İmam Cuveynî'nin ölümünü müteakip Gazzali, Nizâmülmülk'ün sarayında henüz kaç yaşında iken siyasi danışman olarak görevlendirilmiştir?

CEVAP: İmam Cuveynî'nin ölümünü müteakip Gazzali, Nizâmülmülk'ün sarayında henüz 28 yaşında iken siyasi danışman olarak görevlendirilmiştir.

SORU: Birinci dönem hocalığı için ve ikinci dönem hocalığı için ne isim vermiştir?

CEVAP: Birinci dönem hocalığı için; "mevki kazandıran ilim hayatı" derken ikinci dönem hocalığı için ise "mevki terk ettiren ilme çağrı" adını vermiştir.

SORU: Gazzali'nin Tehâfüt'ünde en dikkat çekici nokta nedir?

CEVAP: Gazzali'nin Tehâfüt'ünde en dikkat çekici nokta filozofları küfürle itham etmesidir. Bu şekilde konuyu iman meselesi haline getirmiş olması bu konudaki tartışmaların yüzyıllar boyunca gündemde olmasının sebeplerinden biri olmuştur. Bu anlayış, aynı zamanda Gazzâlî sonrası felsefe ile uğraşmak, yeni fikirler üretmek yerine kelâmî görüşlerin yaygınlaşmasına da neden olmuştur.

SORU: Gazzali'nin felsefî ve kelâmî düşünceyle tanışması, bu fikirlere ilgi duyması kimin öğrettikleri dolayısıyladır?

CEVAP: Gazzali'nin felsefî ve kelâmî düşünceyle tanışması, bu fikirlere ilgi duyması, hocası olan, kelâmın Eş'arî ekolünün büyük ustası İmamü'l-Harameyn Ebu'l-Meâlî el-Cuveynî (öl: 1084)'nin öğrettikleri dolayısıyladır.

SORU: Gazzâlî'nin eleştirileri, İbn Rüşd'ün Aristocu selefleri olan Fârâbî ve İbn Sinâ'ya yöneldiğinden dolayı, onları savunmak işi de İbn kime kalmıştır?

CEVAP: Gazzâlî'nin eleştirileri, İbn Rüşd'ün Aristocu selefleri olan Fârâbî ve İbn Sinâ'ya yöneldiğinden dolayı, onları savunmak işi de İbn Rüşd'e kalmıştır.

SORU: Gazzâlî Tûs'a dönünce üç yılını ders notlarını neden ezberlemeye ayırır?

CEVAP: Gazzâlî Cürcan'da beş yıl eğitim gördükten sonra memleketine dönerken soyguncular tarafından içinde bulunduğu kervan soyuldu. Soyguncular kervanda bulunanların mallarını, paralarını gasp ederken, Gazzali'nin de ders notlarını (ta'likat) elinden aldılar. Gazzali soyguncuların başı ile görüşerek bu notların onların işlerine yaramayacağını ancak kendisinin beş yıllık emeğinin karşılığı olduğunu belirterek notlarını geri istedi. Soyguncu başının Gazzali'ye söylediği; "kağıtların elinden gidince âlimliğin bitiyor mu?" şeklindeki alaylı sözleri Gazzali'nin utanmasına sebep olur. Bu sebeple Gazzâlî Tûs'a dönünce üç yılını bu notları ezberlemeye ayırır.

SORU: Eleştirmek nedir? Bu kavramı açıklayınız

CEVAP: Eleştirmek; gerçeği aramanın başka yoludur. Eğer eleştiriler, hakikati keşfetmek maksadıyla yapılırsa, düşüncelerin gelişmesine büyük katkı sağlar. Bu türden eleştirilerin yanında, eleştiri yapanın kendisini, yabancı olduğu düşüncelere karşı koymak maksadıyla yaptığı eleştiriler vardır ve bunlar ufuk açıcı olmaktan çok fanatizmin doğmasına neden olmuştur.

SORU: Babasının vefatı üzerine henüz çocuk denecek yaşta, nereye İslâmî eğitim almak üzere gönderildi?

CEVAP: Babasının vefatı üzerine henüz çocuk denecek yaşta, babasının sûfî arkadaşı tarafından Cürcan'a İslâmî eğitim almak üzere gönderildi.

SORU: Tehâfüt geleneğinin ortaya çıkış nedenleri nedir? Açıklayınız

CEVAP: Tehâfüt geleneğinin ortaya çıkış nedenleri incelendiğinde bunların en başında felsefe - din ilişkisi görülür. Bu açıdan Tehâfüt geleneğinin felsefe - din ilişkisi üzerine inşa edilmiş olduğu söylenebilir. Zaten düşünce tarihinde formu, tarzı, boyutu ne olursa olsun, bu iki sistem arasında daima bir ilişki kurulmuştur. Hem felsefe hem de din, insan hayatında iki ayrı ihtiyaca cevap verdiği için, her devirde bu ilişki, içinde bulunduğu şartlara göre olumlu ya da olumsuz bir şekilde açıklanmaya çalışılmıştır. Bu ilişkiyi açıklama çalışmaları, özellikle İslâm dünyasında daha çok dinin lehinde olmuştur.

SORU: İslâmiyet'te dinle felsefeyi uzlaştırmaya çalışanlar kimlerdir?

CEVAP: İslâmiyet'te dinle felsefeyi uzlaştırmaya çalışanlar dinden felsefeye doğru olmak üzere Kelamcılarla, felsefeden dine doğru olmak üzere Filozoflardır.

SORU: Gazzâlî ile başlayıp İbn Rüşd ile devam eden tehâfüt geleneği (dolayısıyla da felsefi hareket) yaklaşık ne kadar kesintiye uğramıştır?

CEVAP: Gazzâlî ile başlayıp İbn Rüşd ile devam eden tehâfüt geleneği (dolayısıyla da felsefi hareket) yaklaşık iki yüz yıl kadar süren bir kesintiye uğramıştır.

SORU: İkinci Tehâfüt'ü yazan İbn Rüşd'ün dönemi nasıl bir dönemdir? Açıklayınız?

CEVAP: İkinci Tehâfüt'ü yazan İbn Rüşd'ün dönemi ise, bu felsefi yöntemlerin yaygınlaşp, önemli ölçüde kelâmî eserlerin felsefî nitelik taşıdığı dönemdir.

SORU: İslâmiyet'te dinle felsefeyi uzlaştırmaya çalışan Kelamcılarla Filozofların sisteminde telif edilmek istenen unsurları açıklayınız

CEVAP: İslâmiyet'te dinle felsefeyi uzlaştırmaya çalışanlar dinden felsefeye doğru olmak üzere Kelamcılarla, felsefeden dine doğru olmak üzere Filozoflardır. İki sistemde telif edilmek istenen unsurlar şunlardır: Âlem ezeli ve ebedî midir? İki Allah mümkün müdür? Allah'ın zatı ve sıfatları nedir? Allah tarif edilebilir mi? Allah zatını, gayrını ve cüz'leri bilir mi? Gök canlı mıdır? Gök ruhları cüz'leri bilir mi? Ruh nedir? Cesetler dirilir mi? Mucize mümkün müdür?

SORU: Tehâfüt kelimesi hakkında bilgi veriniz

CEVAP: Türkçede "tehâfüt" kelimesi daha çok "tutarsızlık" terimi ile karşılanmakta; "yıkım", "çöküntü", "acelecilik", "düşüncesiz sonuç", "istikrarsızlık", gibi sözlük anlamlarıyla da kullanılmaktadır. Ancak Gazzâlî tarafından kullanılan "tehâfüt" teriminin karşılığını, yine onun ifadelerinde aramak daha doğru olsa gerektir. O, bu terimi, "tutarlı bir düşünceye dayanmadan kurulmuş olan fikir yapıları; arka arkaya bir şeyin üzerine düşmek, çarpmak, pervanenin lambaya çarpması gibi, filozofların hatalara düşmesi" anlamında kullanmıştır. Bu manada "Tehâfütü'l-Felâsife" de "Filozofların Tutarsızlığı" anlamında yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu tanımlara konumuz açısından baktığımızda, temelinde eleştirel bir bakışla, hakikati bulmak amacıyla sistemlerin kendi iç dinamikleriyle ve genel ilkelerle olan uyumsuzluklarını,

tutarsızlıklarını, sistem bozukluklarını, yanlışlıklarını, yine felsefî eleştirel bir yaklaşımla ifade etmeyi içerdiğini söyleyebiliriz.

SORU: Ebu Hamid el-Gazzâlî nerede doğdu?

CEVAP: 1058'de İran'ın Horasan bölgesi, Tûs (bugünkü Meşhed) şehrinde doğdu.

SORU: Felsefeye ilk ciddi tenkit kimden gelmiştir?

CEVAP: Felsefeye ilk ciddi tenkit Gazzâlî'den gelmiştir.

SORU: Gazzâlî'ye göre filozofların görüşleri kaç kısma ayrılmaktadır?

CEVAP: Gazzâlî'ye göre filozofların görüşleri üç kısma ayrılmaktadır. Bunlardan bir kısmı bütünüyle dini inançlarla çatıştığından dolayı onları reddetmek gerekmektedir. İkinci kısım görüşlerinin ise dini inançlarla bir bağlantısı yoktur. Bunlar mantık, riyâzî ve geometri ile ilgili ilimlerdir. Din ile felsefe arasındaki asıl tartışma, büyük oranda ilâhiyyât ile kısmen de tabiiyyât konusundaki görüşlerindedir. Bu görüşlerinden dolayı Gazzâlî, filozofları tenkit ve küfürle itham etmiştir. Özellikle ilâhiyyât ve tabiiyyâtın, ilâhiyyâtı ilgilendiren bölümlerine hücum etmiştir. Gazzâlî'nin Tehâfût'ünde filozoflara yönelik eleştirilerini, yirmi meselede ele almış, bu meselelerin üçünde filozofları küfürle itham etmiş, on yedi meselede ise filozofların bid'at içinde olduklarını vurgulamıştır.

SORU: Gazzâlî'nin siyasî danışmanlık görevinin amaçları nelerdir?

CEVAP: Gazzâlî'nin siyasî danışmanlık görevinin amaçları şunlardır: 1. Hasan Sabbah'ın başkanlığını yaptığı, siyasî cinayetler işleyen batınlılığı düşünce düzeyinde durdurmak. 2. Mısır'da el-Ezher'i kuran Ezher Şiası'nın kültürel gelişmesiyle rekabet etmek. 3. Nişabur'da insanlara inançlarından dolayı zulmeden Mutezile'ye cevap vermek. Bu görevleriyle birlikte Gazzâlî 1091 yılında vezir Nizamülmülk tarafından Bağdat Nizamiye Medresesi'ne müderris olarak tayin edilmiştir.

SORU: Gazzâlî ne zaman etti ve Gazzâlî'nin mezarını nerededir?

CEVAP: Gazzâlî 18 Aralık 1111'de Tûs'ta vefat etti. Mezarı ünlü şair Firdevsî'nin mezarının yanındadır.

SORU: Tehâfütlerin genel olarak yazılma amacı nedir? Açıklayınız?

CEVAP: Tehâfütler objektiflikten uzak, tarafgir bir yaklaşımla yazılmamıştır. Sorgulayıcı yeni yeni fikirlerin doğmasına zemin hazırlayan bir eleştiri anlayışıyla yazılmıştır. Her tehâfüt kendinden önceki tehâfütü ya da tehâfütleri, içerdikleri fikirlerin bazılarını eleştirmesinin yanında, bazılarını da tasdik etmek için yazılmıştır.

SORU: Gazzâlî, ilimleri kaç grupta değerlendirmiştir?

CEVAP: Gazzâlî, ilimleri; mantık, matematik, fizik, metafizik, ahlak ve siyaset olmak üzere altı grupta değerlendirmiştir. Bu ilimlerin dinî ilkelerle olumlu ya da olumsuz bir ilişkilerinin olmadığını ve din adına bu ilimlerin dışlanması, eleştirilmesinin doğru olmadığını belirtmiştir.

SORU: İbn Rüşd nasıl bir filozof olarak kabul edilir?

CEVAP: İbn Rüşd, Aristoteles'i şerh eden ve onu en iyi bilen filozof olarak kabul edilir.

SORU: Gazzâlî Tehâfût'ünü yazarken nasıl bir konumda bulunuyordu?

CEVAP: Gazzâlî Tehâfût'ünü yazarken; siyasî çalkantıları, İslâm kültür ve medeniyetinin bütün imkânlarını, pek çok fikir mücadelelerini, eleştirileri ve bunların sonuçlarını görüp değerlendirebilecek bir konumda bulunuyordu. Dolayısıyla Gazzâlî açısından yapılması gereken en önemli şey, özellikle avam (geniş halk kitleleri) olarak inananların inançlarını, onları tehdit eden fikirlerden korumaktır. Her ne kadar Gazzâlî Tehâfût'ünde İslâm filozoflarını metafiziğe ilişkin konulardaki, kendince yanlış görüşleri nedeniyle küfür ve bid'atle itham etmişse de buradaki "küfür" kavramı, dini anlamı yanında felsefeyle ilgilenenlerin geleneğe aykırı düşünce ve zihniyetleriyle İslâm toplumunun dışına çıkmış olduklarını ima eden sosyolojik bir anlam da taşımaktaydı.

SORU: Ebu Hamid el-Gazzâlî ne zaman vefat etti?

CEVAP: Ebu Hamid el-Gazzâlî 1111 yılında bu şehirde vefat etti.

SORU: Gazzâlî filozofları hangi yönden eleştirmiştir?

CEVAP: Gazzâlî filozofları daha çok metafizik görüşlerinin dinî ilkelerle örtüşmediği gerekçesi ile eleştirmiştir. Eleştirisinin amacı da hakikati bilebilmek ve anlatabilmektir. Gazzâlî bunu yaparken, metafizik önermelerin bilgi değerini analiz ederek, bunların ispat açısından dinin önermelerinden daha güçlü olmadığını, felsefî anlayışın gereklerini dikkate alarak ileri sürmüştür.

SORU: Özellikle Gazzâlî'den sonra yazılan tehâfütlerin ortak gayesi nedir? Açıklayınız?

CEVAP: Özellikle Gazzâlî'den sonra yazılan tehâfütlerin ortak gayesi ise; Gazzâlî ile filozoflar arasındaki felsefî tartışmalara, bir anlamda hakemlik yapmaktır. Bu gaye tehâfüt yazarlarını ister istemez Aristoteles felsefesiyle İslâm dini arasında bir uyum olup olmadığı ya da vahiy ile gelen hakikatlere, burhânî istidlâllerle ulaşılup ulaşamayacağı konusuna odaklanmak zorunda bırakmıştır. Gerek İbn Rüşd, gerekse sonra gelen tehâfüt yazarları, Gazzâlî'nin fikirlerini aktararak sapkınlıklara karşı koymak ve insanları bilgilendirmek amacıyla yazdıkları tehâfütlerde din – felsefe ilişkisiyle karşı karşıya kalmışlardır. Dolayısıyla bu durum tehâfüt geleneğinde felsefe ve din ilişkisini merkeze taşımıştır.

SORU: Başlangıçta felsefeyi tamamen reddedenler içinde kimlerden bahsedilebilir?

CEVAP: Başlangıçta felsefeyi tamamen reddedenler içinde bir kısım şahıslar olmakla birlikte; Hanbelî-Zâhirî fıkıh ve hadis ekolü, klasik Selefiyye, ilk dönem Şia, Malikiler ve ilk Şafiilerden bahsedilebilir. (Bayrakdar, M. 1999 s.129)

SORU: Eleştiri, neden sorgulama konusu felsefî aktivitelerde her zaman önemli olmuştur? Açıklayınız.

CEVAP: Eleştiri, sorgulama konusu felsefî aktivitelerde her zaman önemli olmuştur. Çünkü sistem geliştirmek kadar eleştirmek ve sorgulamak da felsefenin doğasının ayrılmaz bir parçasıdır. Bütün bunların yanında, felsefe hareketinin kendi içinde eleştiriyi barındırdığı da bilinen bir gerçektir. Çünkü her filozof az ya da çok başka filozofları eleştirmiştir. Bu eleştiriler felsefe eylemlerini olumsuz olarak etkilemiş olduğu gibi olumlu yönden, felsefeye

adeta hayat kaynağı da olmuştur. Tehâfüt geleneği de böyle bir felsefe aktivitesi kapsamında oluşmuştur.

SORU: Eleştiri kavramını açıklayınız.

CEVAP: “Eleştiri”, Yunanca yargılama, ayırt etme anlamına gelen krîsis sözcüğünden gelmektedir. Bir terim olarak ise; bir kişiyi, bir düşünceyi, bir eseri, sistemi alternatif görüşleri belirterek titiz bir incelemeye tabi tutmaktır. Bu anlamda felsefi düşünce de önemli ölçüde eleştirel bir düşüncedir.

SORU: Yunan felsefesinin tercümesiyle beraber, Müslümanlar tarafından tanınan felsefe, Müslüman düşünceleri kaç ayırdı?

CEVAP: Yunan felsefesinin tercümesiyle beraber, Müslümanlar tarafından tanınan felsefe, Müslüman düşünceleri üçe ayırdı: 1. Sırf felsefe yapanlar. 2. Felsefeyi dinle uzlaştıranlar 3. Felsefi metotla dini savunanlar. Yukarıdaki tasnifte yer alan ikinci grubu filozoflar, üçüncü grubu ise kelâmcılar temsil etmektedirler.

SORU: Hangi filozofların felsefeyi dinle uzlaştırma çabaları, felsefenin Müslüman toplumlarda kabul görmesini sağladı?

CEVAP: Kindî (ö.866), Fârâbî (ö.950) ve İbn Sinâ gibi filozofların (ö.1037) felsefeyi dinle uzlaştırma çabaları, felsefenin Müslüman toplumlarda kabul görmesini sağladı. Bu filozofların din ve felsefe arasındaki uzlaştırıcı rollerinin yanı sıra İslâm dünyasında sırf felsefe yapanlar veya felsefeyi kendi batınî fikirleri için araç olarak kullananlar ise şiddetli tepkilerle karşılaştılar. Bunun önemli örneklerinden biri Selçuklular dönemindeki Batınîliktir. Bu hareket siyasal anlamda büyük sorunlara sebep oldu. Dolayısıyla batınîliğe yönelik tepkiler beraberinde felsefeye karşı da bir tepkinin oluşmasına neden olmuştur.

SORU: İlk Tehâfüt yazarı kimdir?

CEVAP: İlk Tehâfüt yazarı Gazzâlîdir.

SORU: Başlangıçta felsefeyi tamamen reddedenler içinde olan Hanbelî-Zâhirî fıkıh ve hadis ekolü, klasik Selefiyye, ilk dönem Şia, Malikiler ve ilk Şafiilerin düşüncesi nedir?

CEVAP: Başlangıçta felsefeyi tamamen reddedenler içinde olan Hanbelî-Zâhirî fıkıh ve hadis ekolü, klasik Selefiyye, ilk dönem Şia, Malikiler ve ilk Şafilere göre insanın ihtiyaç duyduğu her şey Kur’an ve hadislerin zahirinde mevcuttur. Kur’an ve sünnet dışındaki dinle ilgili diğer yorum ve görüşler bid’attır.

SORU: Gazzâlî öncelikle filozofları eleştirmek işine nasıl başladı?

CEVAP: Gazzâlî, öncelikle filozofları eleştirmek işine, felsefeyi öğrenmekle başladı. İki yıl süren bir okuma ve bir yıl süren mütalaa sonunda önce Makâsidü’l-Felâsife adlı eserini kaleme aldı. Bu eserin mukaddimesinde, gayesini şöyle ifade etmektedir: “(Filozofların) anlayışlarını kavramadan önce, görüşlerinin yanlışlıklarına vakıf olmak imkânsızdır. Dahası bu, karanlığa körü körüne taş atmak gibidir.

SORU: İlk Tehâfüt yazarı Gazzâlî, eserini yazmadaki gayesini nasıl açıklamıştır?

CEVAP: İlk Tehâfüt yazarı Gazzâlî, eserini yazmadaki gayesini; hakikati, bilmek ve bildirmek olduğunu,

kendisinin de bir hakikat arayıcısı olduğuna işaret ederek belirtmiştir. Bu noktada felsefenin de hakikatin peşine düşmek olduğunu hatırlarsak, tehâfütlerle felsefe arasında gaye bakımından bir ilişkinin olduğu açığa çıkacaktır.

Nitekim Gazzâlî bu gayesini şöyle ifade etmiştir. “Benim amacım varlıkların hakikatini bilmektir. Bunun için öncelikle bilginin hakikatini, onun ne olduğunu araştırmak gerekir.” “Hakikatin bilgisine ulaşmayı” kendisine genel bir gaye edinen Gazzâlî, Tehâfüt’ünün önsözünde de bu eseri yazmasının amacını belirtmiştir. Ona göre, bazıları aklî yeteneklerine güvenerek dinî ilkelerle hareket etmeyi, doğruyu hakikati bulmayı önemsemeyip bu yolu terk etmişlerdir. Hakikati bulmak, anlamak için akıllarının yeteceğini kabul etmişlerdir. Bu durumun yanlış ve tutarsız olduğunu, bu nedenle de dayanılan temellerinin çürük olduğunu ortaya koymak gerekmektedir. Her ne kadar Gazzâlî’nin Tehâfüt’ünü yazmasındaki gayesinin ne olduğu konusunda bunlardan başka farklı görüşler olsa da genel anlamda, onun gayesi bir takım filozofların bazı görüşlerinin yanlışlığını açığa çıkarmak için güçlü bir tez – antitez ortaya koymak suretiyle konuyu çözümlemek olduğu söylenebilir. Nitekim tehâfüt geleneği içinde ikinci eseri yazan İbn Rüşd’ün gayesi de Gazzâlî’de olduğu gibi hakikate, gerçeğe ulaşabilmektir. Yani iki düşünürün de Tehâfüt’lerini yazmadaki gayeleri genel anlamda aynıdır. **SORU:** Hangi padişahın tehâfüt tartışmalarını yeniden başlatması ile felsefi hareket de önemli bir ivme kazanmıştır?

CEVAP: Fatih Sultan Mehmet’in tehâfüt tartışmalarını yeniden başlatması ile felsefi hareket de önemli bir ivme kazanmıştır.

SORU: İbn Rüşd sonrası tehâfütlerin kaleme alınmasının başlıca nedenleri nelerdir?

CEVAP: İbn Rüşd sonrası tehâfütlerin kaleme alınmasının başlıca nedenleri şunlardır: 1. Başta Fatih Sultan Mehmet olmak üzere devlet yöneticilerinin aklî ve felsefi ilimlere olan ilgisi. Onların bilim, düşünce ve kültür alanlarında canlılık sağlanmasına yönelik olarak serbest düşünceye imkân tanımaları ve bilimsel tartışmalara yer vermeleri, 2. Felsefe ve kelam arasında ortak olan temel problemleri bilimsel seviyede tartışma isteği, 3. Din-Felsefe ilişkisinin incelenmesi, 4. Gazzâlî ve İbn Rüşd’ün Tehâfüt’lerinin incelenip karşılaştırma yapılmak suretiyle değerlendirilmesi, 5. Fikrî alandaki dinamizmin yeniden canlandırılıp devam ettirilmesi arzusu, 6. Düşünce alanında tenkitçi ortamın hazırlanmasını sağlayarak, taklitten uzak orijinal fikirler ileri sürülerek çözümlerin üretilmesidir.

SORU: Gazzâlî’nin Tehâfütü’l-Felâsife’sini yazdığı dönem nasıl bir dönemdir? Açıklayınız?

CEVAP: Gazzâlî’nin Tehâfütü’l-Felâsife’sini yazdığı dönem, mantığın ve felsefi yöntemlerin kelam ilmine girmeye başladığı bir dönemdir.

SORU: Tehâfüt geleneğinin nasıl bir siyasi ve kültürel ortamda başlayıp geliştiğini açıklayınız.

CEVAP: Tehâfüt geleneğinin nasıl bir siyasi ve kültürel ortamda başlayıp geliştiğini yakından inceleyecek olursak, bu geleneğin özellikle eleştirel niteliği daha da

netleşecektir. İslâm dünyasında IX. yy'ın sonlarına doğru Abbasi hükümdarlığının siyasi otoritesi zayıflamış, İspanya, Mısır ve İran'da müstakil yönetimler oluşmaya başlamıştı. XI. yy'ın sonlarına XII. yy'ın başlarına gelindiğinde ise, İslâm dünyasında pek çok müstakil devletler oluşmuştu. Bu siyasi ayrışmalar beraberinde düşünce alanında da farklılıkların oluşmasına sebebiyet vermiştir. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi o dönemde kurulan Nizamiye Medreselerinin kuruluş amaçlarının başında istenmeyen fikir akımlarıyla mücadele etmek gelmekteydi. Hatta Gazzâlî'nin Tehâfüt'ünü yazmadaki nedenlerinden birinin de filozofların ehl-i sünnet inancıyla bağdaşmayan fikirlerini eleştirerek, Eş'ariliği güçlendirme olduğu söylenebilir.

SORU: İslâm dünyasında felsefî alandaki eleştirileri ortaya çıkaran hangi sebeplerden bahsedilebilir? Açıklayınız.

CEVAP: İslâm dünyasında felsefî alandaki eleştirileri ortaya çıkaran birçok sebepten bahsedilebilir. İlk dönemde felsefî fikirlerin bir kısmının siyasi hareketler tarafından kullanılmaya başlanması bu sebeplerden biri olarak değerlendirilebilir. Hassan Sabbah'ın (ö. 1124) felsefî fikirleri de kullanarak dine batınî yorumlar getirmesi bunun örneklerindendir. Buna ilaveten Şii Batınîliği'nin gelişmesi ve bunun Selçuklu Devleti'nin siyasi gücünü zayıflatan bir tarza dönüşmesi, başta Selçuk veziri Nizamülmülk (ö.1092) olmak üzere birçok devlet erkânını rahatsız etmiştir. Bu nedenle Selçuklu Nizamiye medresesinin büyük hocası Gazzâlî, bu fikirlerin kaynağı olan görüşleri eleştirmek için saray tarafından görevlendirilmiştir. O da bazı nedenlerden dolayı bir kısım felsefî fikirleri kendisine hedef seçmiştir. Bunun için felsefeye karşı en sert eleştirilerinin kaynağı olarak görülen Tehâfütü'l- Felâsife isimli eserini kaleme almış, böylece de Tehâfüt geleneği başlamıştır. Ebu Hamid el-Gazzâlî, İslâm düşüncesinde dönüm noktasını oluşturan fikirler ileri sürmüştür. Özellikle kendisinden önce İslâm hakkında yorum yapan kelâmcılar, filozoflar ve batınî görüşlere sahip kişiler hakkındaki fikir ve eleştirileri, İslâm düşünce hayatında ciddi kırılmalara sebep olmuştur. Gazzâlî büyük birikimi ve zekâsını kullanarak yazdığı eserlerle kendisinden sonra felsefeye karşı felsefî-kelâmî veya yalnızca kelâmî anlamda etkili bir düşünce mirası bırakmıştır.

SORU: Gazzâlî Makâsidü'l-Felâsife kitabında felsefî ilimleri kaç başlıkta ele almaktadır?

CEVAP: Gazzâlî Makâsidü'l-Felâsife kitabında felsefî ilimleri dört başlıkta ele almaktadır: 1. Riyaziyyât: Matematik ve geometri olup, bunların akıl ve dinle çelişen hiçbir yönleri yoktur. Bunların inkârı imkânsızdır. 2. İlahiyât: Filozofların buradaki görüşlerinin çoğu yanlıştır, doğruları azdır. 3. Mantık: Buradaki görüşlerin çoğu doğru, yanlışları azdır. Anlaşmazlık yalnızca kavramlar ve onların kullanışlarındadır. Anlam ve gayelerde ihtilaf yoktur. 4. Tabiyyât: Bu alanda hak batıla, doğru yanlışla karışmıştır. Üstün gelenle üstün geline (galip ile mağlup) hakkında hüküm vermek mümkün değildir.

SORU: Tehafütler hangi kategoridedirler?

CEVAP: Tehafütler kelâmî eserler değil felsefî eserler kategorisindedirler.

SORU: Gazzâlî, hicri 478-488 yılları arasında yazdığı hangi eser ile, meşşâî filozoflarını özellikle Fârâbî ve İbn Sînâ'nın metafizik fikirlerini hedef almıştır?

CEVAP: Gazzâlî, hicri 478-488 yılları arasında yazdığı Tehâfütü'l-Felasife adlı eseriyle, meşşâî filozoflarını özellikle Fârâbî ve İbn Sînâ'nın metafizik fikirlerini hedef almıştır.

SORU: Gazzâlî'nin filozoflara yönelttiği eleştirilere ilk ciddi karşı koyuş kimden gelmiştir?

CEVAP: Gazzâlî'nin filozoflara yönelttiği eleştirilere ilk ciddi karşı koyuş, Endülüslü filozof ve fakih İbn Rüşd'den (ö.1198) gelmiştir. İbn Rüşd, Tehâfütü'l- Tehâfüt adlı eseriyle, Gazzâlî'nin filozofları eleştirdiği yirmi ayrı meselenin her birini ayrı ayrı ele alarak, kendine göre onun eleştirilerinde haksız olduğu noktaları ortaya koymuştur.

Tarih düşüncesi tarihte olan olayları sebep-sonuç ilişkileri içerisinde akli olarak açıklamayı hedefler. Tarihi hadiseleri tesadüfî olaylar akışı yerine rasyonel bir şekilde açıklamaya çalışır. Siyasi örgütlenmelerin ortaya çıkışını, tarihteki büyük değişikliklerin ortaya çıkışını, devletler ile medeniyetlerin nasıl ve niçin yükselip düştüklerini, farklı yaşam biçimlerini, bunların devletin gücüyle ilişkisini, üretim biçimlerini, toplumda adalet ve mutluluğun nasıl gerçekleşeceğini açıklamaya çalışır.

BİRÜNİ

İslâm'da tarih düşüncesinin önemli isimleri arasında saymamız gereken ilk kişi Ebû'r-Reyhân Muhammed b. Ahmed el-Bîrûnîdir (ö. 453/1061 [?]). Kendisi Astronomi, matematik, fizik, tıp, coğrafya, tarih ve dinler tarihi başta olmak üzere çeşitli alanlarda önemli eserler vermiştir. Bîrûnî, Ebû Bekir er-Râzî'nin klinik gözlem ve deneye dayalı tecrübî yaklaşımını kendisine daha yakın bulmuştur. Bîrûnî'nin gözlem, deney ve ilmi objektifliğe verdiği önem onun tarih anlayışında da etkili olmuştur.

Kendisi Hârizmce, Soğdca, Arapça, Farsça, Grekçe, İbrani'ce, Süryanîce ve Sanskritçe bilmekteydi. Yaşam tecrübesi bakımından Bîrûnî'nin Hindistan'la, diğer din ve kültürlerle ilgisi de önemlidir. Bîrûnî çok çeşitli dinler ve felsefelerle mukayeseli olarak uğraşmıştır. Grek, İran ve Hint kültürlerinin belli başlı klasiklerini derinden incelemiş ve çeşitli pozitif bilim dallarında çağının standartlarının çok üstünde bir bilgi seviyesine ulaşmıştır.

Bîrûnî el-Âsârü'l-bâkiye anî'l-kurûnî'l-hâliye isimli eserinde geçmiş olayları sadece bir kronoloji biçiminde değil, toplum yapıları, dinsel inançlar ve uygarlık açısından da inceler. Yine Gazneli Mahmud'un seferi sırasında yazdığı TAHKİK MÂ Lİ'1- HİND adlı eserinde bambaşka bir dinî atmosferi ve

kültür âlemini tanıma gayreti içine girmiştir. Eser antropolojik bir yaklaşıma sahip olup açık seçik bir yöntemi vardır. Grek dini ve felsefeleri, Hristiyan mezhepleri, Maniheizm ve Hinduizm arasında mukayeseler yapar ve ilmi objektifliğini sürekli korur. Bîrûnî tarihsel olayları birleştirerek yorumlamış, sentezlemiş ve aktarılan tarihsel bilginin bizzat kendisini eleştirmiştir. Farklı kaynaklardan gelen haberleri birbirleriyle mukayese ederek yanlış olanı tespit etmiştir.

Bîrûnî haberleri kendi dönemindeki akıl ve bilimin verileri çerçevesinde inceler. İbn Haldun' u önceleyecek bir şekilde, evrende belirli yasaların bulunduğuna inanır.

Hint medeniyetinin düşüşünü gören Bîrûnî milletlerin ve medeniyetlerin yükseliş ve düşüş sürecini analiz eder. Ona göre bu süreç bir düzen içerisinde olur. Tarih yasalar çerçevesinde döngüsel olarak işler. İnsanlarda olduğu gibi milletlerin de başına yokoluşa benzer haller gelir. Durum böylece devam eder. Bîrûnî'ye göre tüm milletler için bu yükseliş ve düşüş süreci döngüselidir.

Bîrûnî'nin tarih düşüncesinin köşe taşlarını özetleyecek olursak:

1. Bîrûnî geleneksel rivayetçi tarih anlayışından farklılaşarak tarihi akli bir birikim ve çerçeve içinde anlar.
2. Tarihsel rivayetleri eleştirmeyi metodik olarak kullanır.
3. Birikimin arka planı olarak İslâm kültüründen, Hint medeniyetinden, Yunan Felsefe geleneğinden ve bunların İslâm dünyasındaki temsilcisi olan Farabi'den istifade etmiştir.
4. Yöntem olarak mukayeseli tarih anlayışını kullanır. Mukayese sürecinde gözlemlerine başvurur.

İBN MİSKEVEYH

Tarih, felsefe, matematik ve tıp alanlarında eser vermiştir. Ahlâk felsefesinde öncü olup kendisinden sonraki Müslüman ahlâkçıları etkilemiştir. İbn Miskeveyh'e göre tarih sadece rivayetleri nakletmek değildir. Aynı zamanda yorumdur. Tarihçi sadece olayların tasviriyle yetinmemeli; lakin felsefi bir görüşle, onları hali hazırdaki sebepleri olan beşeri menfaatler çerçevesinde yorumlamalıdır. Tarih sadece durağan ve birbirlerinden koparılmış olayların kaydedilmesi ve toplanılması değildir. O doğadan farklı olarak insanın aklının, ruhunun ve medeni ve kültürel birikiminin de devrede olması sebebiyle dinamik bir süreçtir.

İbn Miskeveyh'e göre tabiatla olduğu gibi tarihte de tesadüfe yer yoktur (Bedevi, 1990, s. 97). Tarihteki

olaylar belli sebep-sonuç ilişkileri içerisinde anlaşılabilir. Tarih milletlerin sebepler zincirine dayanan belgesidir. Bir belge yorumlanırken devrin ahlâk, iktisat ve toplum psikolojisiyle ilişkileri kurulmalıdır. Tarihî olaylar birbirinin benzeri olarak tekrerrür eder; benzer sebepler benzer sonuçlar doğurur. Ancak bu görüş, İbn Miskeveyh'in determinist bir tarih anlayışı sergilediği anlamına gelmez.

Ona göre tarih, esas anlamını insan zihninden aldığı için insan zihninin gelişimine ve değişimine paralel biçimde değişken ve hareketlidir. İbn Miskeveyh'in tarih yazımı ile ilgili önemli bir dipnot da şudur: Tecâribü'l-ümem'de Hz. Muhammed dâhil hiçbir peygamberin tarihine yer vermez.

İBN HALDUN

İbn Haldun 1 Ramazan 732'de (27 Mayıs 1332) Tunus'ta doğdu.

Yetiştirdiği siyasî ve içtimai ortam İbn Haldun'un ilmi kişiliğinin oluşması bakımından büyük önem taşır. Devletin en üst kademelerinde bulunma hırsı takibata uğramasına, sürgün ve hapsedilmesine sebep olmuştur. Sıkıntılı bazı dönemleri olmakla birlikte çoğunlukla saray ve konaklarda refah içinde itibarlı bir hayat sürmüştür. Diğer taraftan sık sık kabileler arasında gözlemlerde bulunarak bedevî kabile hayatını yakından tanımıştır. Ünlü Mukaddime'sini, tarih düşüncesine dair görüşlerini ve umran ilmini böyle bir bilgi ve deney birikimiyle yazmıştır. İbn Haldun'un tarih anlayışının, "zahiri görünüşü itibarıyla eski zamanlardan, devletlerden ve önceki çağlarda meydana gelen olaylardan haber vermekten daha fazla bir şey" olmadığını söylediği klasik tarih anlayışından farklılaştığını dikkatle vurgulamamız gerekmektedir. Onun gözünde tarih ilmi, sadece olayların kaydedilip aktarılmasından ve rivayet edilmesinden ibaret olmayıp, artık teorik ve kavramsal bir çalışmaya dönüşmüştür.

İbn Haldun'a göre tarih, sadece geçmiş zaman içerisinde olan olayların dış görünüşleriyle tasvir edip anlatmak olmamalıdır. Hâlbuki tarih aynı zamanda, iç sebepleri bakımından "tarih; düşünmek, hakikati araştırmak ve olayların sebeplerini bulup ortaya çıkarmaktır. Olan şeylerin ilkeleri incedir, hadiselerin keyfiyet ve sebepleri hakkındaki bilgi derindir. İşte bunun için tarih asil ve hikmette soylu bir ilimdir. İbn Haldun'un yeni oluşturduğu tarih anlayışı taklitçi ve asalak tarihçiler diye betimlediği diğer bir grup tarihçiyi eleştirisinde de kendini gösterir. İbn Haldun'a göre "Umranın bir takım tabiatları vardır. Haberlerin buna uygun olup olmadığı araştırılıp ayırt edilmelidir".

Yeni tarih anlayışı ve buna bağlı olarak ümran ilmi rivayet aktarımı olmaktan ziyade aklı, hikemi yani felsefi bir disiplin olarak kurulmaktadır. Toplumun değişim doğasının bulunduğu ve bu değişim hallerinin bedevi-medeni, asabiyet, mülk, ümran gibi teorik kavramlar etrafında açıklanabileceği iddiası sergilenmektedir.

İbn Haldun Mukaddime isimli eserinde, her şeyden önce ümran olarak isimlendirdiği yeni bir ilim ve perspektif inşa eder. Ümran ilmi her ne kadar kelâm, fıkıh, siyaset felsefesi, İran nasihatname geleneği gibi farklı disiplinlerden istifade ederek oluşturulsa da, vurgulamalarından anlaşıldığı üzere temelde tarih disiplininin bir uzantısı şeklindedir.

Bu ilim, âlemin ümranından ibaret olan insan toplumunu ve ona tabiatı gereği arız olan halleri, bu hallerin zorunlu sonuçlarından ibaret olan tarihi ve tarihin hakikatini **konu** edinmektedir. Ümran ilminin amacı, insanları taklitten kurtarıp daha önce olmuş bitmiş olanla daha sonra olacak olanın anlaşılması konusunda bir bakış açısı kazandırmaktır.

Bu bilim toplumun zorunlu hallerini ele alır. Böylece insanın tarih içinde toplumsal varlık oluşunu ve toplumsal değişimi inceleme konusu yapar. İbn Haldun'un "insanın alışkanlıklarının onun ikinci tabiatı olması" sözünde de işaret ettiği üzere, sosyal ve siyasî yapılara paralel olarak insan tabiatının da değişime uğradığını belirtir.

İbn Haldun iki tür varlık alanından bahseder. Birincisi unsurlar âlemidir. Bu alanı araştırmak fiziğin ve kismende metafiziğin görevidir. İkincisi ise havadis yani olaylar âlemidir. Yani tarihte ve bugün ortaya çıkan topluluklar, insanların ihtiyaçlarını giderme yolları, siyasal yönetimler, bunların yükseliş ve düşüşleri, şehirler, şehirlerde üretilen zanaat ve sanatlar, ilimler ve benzeri bir çok konu havadis âlemini oluşturmaktadır. İnsan akıl ve irade sahibi olması sebebiyle unsurlar âleminden ayrılır.

İnsanların birlikte yaşama özelliğinden asabiyet, mülk, devlet, bedevi ile şehirli yaşam, kazanç, geçim yolları, sanaatlar, ilimler gibi birçok olgu ortaya çıkar. İbn Haldun siyasal organizasyonların sona ermesiyle belli insan toplulukların meydana getirdiği ümranın yok olduğunu tespit eder. Ümran akıl ve irade varlığı insanın bir üretimi ve eseridir. Ümranın ahvalinin değişmesiyle tarihîtoplumsal varlık da değişime uğrar. İbn Haldun ümran ilminin konusu olan tarihî-toplumsal alanını doğal varlık alanından tamamen ayrı olduğunu farkındadır. Bu ayrım birincisinin itibarî oluşundan kaynaklanır. Bu alanının asabiyet, mülk, güç gibi temel unsurları insanların kabullerine dayanmaktadır. Fakat insanların kabulleriyle ümranın halleri var olduktan sonra doğadaki varlıklar gibi

sürekli geçerli hale gelirler. Geriye dönüş de mümkün değildir. Oluşan siyasî ve sosyal yapılar insanlara kendilerini zorunlu olarak kabul ettirirler. İnsanın doğal hali ve bu haldeki özgürlük ile sonradan kazanılmış tabiatlar ve bunların ortaya çıkarmış olduğu sınırlanmışlık arasında bir çatışma halinin bulunduğunu da İbn Haldun tespit eder.

Rivayetçi tarihçi ile umran ilmine sahip tarihçi arasında ayrım yapar:

- Rivayetçi tarihçi rivayetleri tahkik etmeden aktarır. Tarihi olaylarda sebep sonuç ilişkisi kurmaz. Tarihi rivayet ilimleri içerisinde ele alır. Tarihi olayları tikel olarak ele alır, ilkeleri soruşturamaz.
- Umran ilmine sahip tarihçi rivayetleri umran ilmi zemininde tahkik eder. Tarihi olaylar arasında sebep sonuç ilişkisi kurar. Tarihi Hikemi ilimler arasında değerlendirir. Tarihi olaylardaki genel ilkeleri tespit etmeye çalışır.

İbn Haldun insanların hayvani bir yönünün bulunduğunu ve birbirlerine zarar verdiklerini, aralarında çatışma halinin bulunabildiğini, bundan dolayı da bir otoriteye ihtiyaç duyduklarını belirtir. İbn Haldun göre İnsanların toplum halinde yaşam formları ise temelde bedevi (göçebe) ve hadarî (yerleşik şehirli) olmak üzere iki çeşittir. Onun ayırımının temelini insanların ihtiyaçları ve bu ihtiyaçları karşılama biçim ve yöntemleri oluşturur. İbn Haldun fıkıh literatüründen de istifade ederek insanların ihtiyaçlarını üçe ayırır. Bunlar 1) zarurî, 2) hâcî ve 3) kemali ihtiyaçlardır.

İbn Haldun'un İhtiyaçlar Şeması yukarıdan aşağıya şu şekildedir;

- Kemali ihtiyaçlar
- Hacı ihtiyaçlar
- Zaruri ihtiyaçlar

Bedevî yaşam temelde tabiatın sunduğu imkânlarla dayanır. Göçebeler doğanın verdikleri üzerinde hemen hemen hiçbir işlem yapmadan ihtiyaçlarını giderirler. İbn Haldun'a göre göçebelik insanların birlikte yaşama biçimlerinin ilk ve öncelikli şeklidir. İbn Haldun'un en özgün katkılarından birisi insanların temel yaşam biçimleriyle onların karakterleri arasındaki ilişkiyi gözlemleyip kavramsallaştırmasıdır. Göçebelikle hayat mücadelesi çift yönlü olarak gerçekleşir: İlki yiyecek, içecek gibi insanın zorunlu biyolojik ihtiyaçlarının temini; ikincisi ise dış tehditler ile düşmanlardan korunma yani güvenlik. İhtiyaçlarını karşılamalarına bağlı olarak oluşan yaşam şartlarının göçebelerde oluşturduğu temel özellikler şunlardır:

1. Özgürlüğe düşkünlük,
2. Güçlü asabiyet,

3. Doğal ve dayanıklı olmaları
4. İşlerini kendileri görmeleri,
5. Cesaret,
6. İyiliğe daha meyyal olmaları.

Şehirlilerin temel özellikleri ise şunlardır:

1. Bağımlılık ve sınırlanmışlık,
2. Zayıf asabiyet,
3. Rahat yaşama alışmışlık, kırılganlık ve tembellik
4. İş bölümü ve uzmanlık,
5. Korkaklık,
6. İyiliklere duyarsızlık.

Göçebeler sadece zorunlu ihtiyaçları düşünürken yerleşik kültüre geçenler, giyim için elbise, ikamet için ev gibi hacî ihtiyaçlara da yönelirler. Bu noktada üretkenliği arttırmak için iş bölümü zorunludur. İbn Haldun şehirlere hâkim olan siyasal yönetim biçimlerinin de insanlar üzerinde kalıcı huy değişikliklerine neden olduğunu belirtir. İbn Haldun yöneticilerden kaynaklanan zulümleri ise istisna görür. İbn Haldun insanları toplum halinde yaşayışlarını, devletlerin yükseliş ve düşüşlerini dolayısıyla da tarihin oluşumunda açıklayıcı kavramlardan bir tanesi de asabiyettir. Asabiyet insanın kendi akrabalarına karşı duyduğu yakınlık ve bağlılıktır. İbn Haldun'a göre Yüce Allah bu dayanışma duygusu ve bağlılığı insanın fitratına koymuştur.

İbn Haldun'a göre gerçek ve ilk asabiyet kan bağına dayanır. Fakat asabiyet itibari bir halle de gerçekleşebilir. Özellikle insan nüfusunun yoğun olduğu yerlerde durum böyledir. Ayrıca İbn Haldun asabiyeti kan bağı ile sınırlamaz. Asabiyetin sığınma, velayet ve sözleşme olmak üzere manevi olarak üretilebildiği kanaatindedir.

İbn Haldun'un asabiyetin etrafında ikinci kullandığı kavram kaynaşmadır. Asabiyet sadece neseple değil aynı zamanda kaynaşmayla da oluşur. Kaynaşma ise birlikte yaşama, beraber savunma, sürekli iletişim, beraber yetiştirme, ölüm ve hastalık gibi acıları paylaşmayla oluşur.

İbn Haldun göçebe toplulukların asabiyetlerinin güçlü olup siyasal ve ihtiyaçlarını temin etme bakımından sosyal yapıları bir kıvama geldiğinde doğal olarak "mülk" sahibi olmayı hedeflediklerini belirtir.

İbn Haldun'a göre tarihî-toplumsal varlık alanı aynı zamanda bir güç oluşturma ve güç talebi alanıdır. Toplum olarak yaşamak güce dayanır, güç de hâkimiyeti birlikte getirir. Hâkimiyet gücü artırır, artan güç daha fazla hâkimiyet talep eder; bu durum şartlar ve zamanın imkân verdiği ölçüde sürer.

Ona göre mülkün ve iktidarın sürekliliği asabiyet ve gerekli ahlâkî özelliklerin hem sultanda hem de

asabiyete mensup üyelerde gerçekleşmesi zorunludur.

Devlet ve mülkün sağladığı nimetlerle lüks ve rahat dönemi ortaya çıkar. Refah sayesinde nüfus ve asabiyette bir artış görüldüğü gibi kölelerin sayısında, sanatlarda ve akli ilimlerde bir artış olur.

İbn Haldun devletlerin yükseliş ve düşüş devirlerini tavırlar nazariyesi ile açıklar. Devletler yaşam süreçleri boyunca farklı tavır, dönem ve hallerden geçerler. İbn Haldun sebepsonuç ilişkisi içerisinde tüm devletlerin bu hallerden geçtiğini bildirir.

İbn Haldun'un tavırlar (aşamalar) nazariyesi, onun tarihîtoplumsal varlık alanını nasıl kavradığının önemli bir misalini teşkil etmektedir.

1. KURULUŞ VE ZAFER AŞAMASI: Buna göre bir devletin kuruluş devri onun ilk aşamasını ifade eder.
2. GÜCÜN ŞAHSİLEŞMESİ DÖNEMİ: Bu süreçte iktidar tek bir kişinin veya ailenin elinde toplanır.
3. İMAR DÖNEMİ: Bu aşamada siyasi istikrar sağlanır. Vergiler düzenli olarak toplanır. Asker sınıfına ve ülkenin imarına odaklanılır. Yönetimde görev alanlar büyük bağış ve hediyelerle mükâfatlandırılır. İnsanlar servet edinmeye başlar. Ülkede yüksek binalar ve prestijli yapılar yapılmaya başlar.
4. SULH VE İSTİKRAR DÖNEMİ: Bu dönemde atalardan devralınan gelenek ve kurumlar muhafaza edilmeye çalışılır. Gelenek ve kurumların ortaya çıkaran sebepler ve hedeflenen amaçlar unutulur.
5. ÇÖZÜLME VE YOKOLUŞ DEVRESİ: İktidarı elinde tutanlar keyfilik bataklığına saplanırlar. Hükümdar kendi ve çevresinin zevklerini tatmin etmek için hazinayı tamamen tüketir. Hem siyasal yapı hem de sosyal yapı tamamen kokuşur. Asabiyet tamamen ortadan kalkar. Ahlaki yapılar tükenir.

İbn Haldun, muhtemelen zamanın yaygın anlayışına uygun olarak, doğuşları ve devamlılıklarının sürdürülebilmesi bakımından ilimleri bir tür sanat olarak kabul eder. İlimlerin neşet edebilmesi, gelişip ilerleyebilmesi ise ancak ümrünün büyümesi ile mümkündür.

İbn Haldun'un felsefe ile açıklamalarına gelince Mukaddime'nin iki ayrı yerinde ayrı başlıklar altında akli ilimleri yani felsefeyi ele alır. Mukaddime'nin beşinci bölümünün on üçüncü kısmında, kelâm ve tasavvuftan sonra insanın ilmi çalışmalarının bir parçası olarak felsefeyi ele alır. İnsanın düşünce gücüne sahip olması sebebiyle akli ilimlere sahip olmasının son derece doğal olduğunu ve onların

bütün insanlar için ortak olduğunu belirtir. Felsefe ve hikmet olarak isimlendirilen aklî ilimler evrenseldir ve ümrânın başlangıcından beri bu ilimler vardır. İbn Haldun Meşşâî filozofların taksimini takip ederek, felsefi ilimleri dört ana kısma ayırır.

1. İlk akıl yürütme ile bilinenlerden bilinmeyenleri çıkarırken zihni yanlış yapmaktan koruyan mantık ilmidir.
2. İbn Haldun aklî ilimlerden ikinci olarak fizik bilimleri zikreder.
3. Düşünürümüz üçüncü olarak duyu ötesi manevî hususları inceleyen disiplini, ilm-i ilâhî, ilahiyat şeklinde isimlendirir.
4. Son olarak andığı ise nicelikleri kendisine konu edinen matematik ilimlerdir.

İbn Haldun daha sonra felsefenin İslâm öncesi tarihsel serüvenini özetler. İbn Haldun'un gözüyle felsefeye en çok fazla değer veren İslâm öncesi iki millet İranlılar ve Yunanlılar idi. İbn Haldun, Yunan ve İran öncesi ilim ve düşüncenin çizgisini Süryaniler ve çağdaşları Kiptîler ve sonrada Keldanîler (Babilliler) şeklinde belirtir.

İbn Haldun'a göre Müslümanların dinin ilk çıkışında basit ve sade bir yaşantıları vardı ve ilimlerle sanatların öneminin farkında değillerdi. Gerçekleştirdikleri fetihler sonucu İran ve Rum beldelerini hâkimiyetleri altına alıp zenginleşmişler ve mülklerini güçlendirmişlerdi. Saltanatları ve hanedanlıkları yavaş yavaş yerleşip, en üstün düzeyde medeniyetten paylarını alınca ilim ve sanatların çok çeşitli şubelerini gerçekleştirdiler. Böylece felsefî ilimleri de iyice öğrenmeyi arzu ettiler. Fakat İbn Haldun büyük ölçekli devletlerin var oluşlarını devam ettirmesinde aklî ilimlerin önemini pek vurgulamaz. İslâm düşüncesi Batı'ya birkaç yolla geçmiştir. Birincisi, Hristiyanların Müslümanlarla Sicilya, Endülüs (İspanya) ve kısa süreli olarak Güney İtalya'nın fetihlerinde doğrudan temasıdır. İkincisi, batılıların İslâm ülkelerine eğitim için gitmeleridir. Üçüncüsü, İslâm eğitim kurumlarının taklit edilmesidir. İslâm medreselerini taklit yolu ile ilk Batı üniversiteleri kuruldu. Dördüncüsü, diplomatik ilişkiler. Bunların ilki Harun Reşid ile Şarlman arasında cereyan etmiştir. Bilindiği gibi Harun Reşid ona mekanik bir çalar saat göndermişti; bu olay Batı'da İslâm bilimine karşı hayranlık yaratmıştı. Beşincisi, Haçlı savaşlarıdır. Bu savaşlarda Batılılar İslâm ülkelerinden birçok alet ve edevat, bilimsel ve felsefî eseri Batı'ya aktarmışlardır. Altıncısı ve en önemlisi de, Arapçadan yapılan tercüme hareketleridir.

İslâm felsefesinin Batı Hristiyan ve Yahudi felsefesine etkisi sanıldığından daha büyüktür. Bu etki, Müslüman filozofların eserlerinin Latince ve İbranice başta olmak

üzere, diğer yerel dillere de çevrilmeye başlandığı X. yüzyıldan itibaren görülmeye başlanmış ve çeşitli yollar ve şekillerde tâ Yakınçağ felsefesinin başlangıcına dek sürmüştür. Rönesans dönemlerinde bu etki, çeviriler vasıtasıyla doğrudan doğruya olmuştur; ister Hristiyan olsun, ister Yahudi olsun batılı filozoflar ve düşünürler, Müslüman filozofların adlarını ve eserlerini zikrederek alıntılarda bulunmuşlardır.

Özellikle tercüme yoluyla X. yüzyıldan itibaren Batı'ya aktarılmaya başlayan İslâm felsefesi, gerçek anlamda Batı'da felsefi bir geleneğin doğmasına sebep olmuştur.

Bilimsel eserlerin yanında, sırf felsefî mahiyetteki eserleri de Latinceye çevirmeye başladılar. Bu demektir ki, daha önce İslâm dünyasıyla Yunan-Helenistik dünyası arasında vaki olan kültür alış-veriş ve safhaları, bu defa benzer bir şekilde, Batı dünyasıyla İslâm dünyası arasında vaki oldu. XIII. ve XIV. yüzyıllarda Gazâlîcilik hakim felsefi görüş olarak varlığını sürdürürken, XV. yüzyılda İbn Rüşd ve onun doğurduğu akımlar yavaş yavaş baskın felsefi görüşler olarak geliyordu. Bu durum Rönesans ve Reform hareketlerinde büyük rol oynadı. Özellikle XVII. yüzyılda İbn Tufeyl'in fikirlerinin Batı'da revaç bulmasıyla Batı'da Aydınlanma devri olarak adlandırılan yeni bir devir başlar. XVII. yüzyıldan sonra gelişen felsefe hareketlerinde de Müslüman filozofların tesirleri görülmeye devam etmiştir. İbn Rüşd'ün felsefesi, kilise ve Hristiyan düşünürlerinin teslise inancının akılla izah edilemez olduğunu güçlendirdiği için, papalık ve din adamları onun yasaklandığına dair birçok ferman yayınlamışlardır.

İkinci ve daha önemli bir tercüme devri, XII. Ve XIII. Yüzyıllarda başlar. Batılılar bu ikinci devrede, sadece Müslümanların eserlerini, çoğunlukla Latince ve İbranice, kısmen de başta İspanyolca olmak üzere eski Fransızca ve hatta Yunancaya çevirmekle kalmadılar, birçok Batılı öğrenci İspanya'da olduğu kadar Kuzey Afrika'daki, hatta Suriye'deki ve İran'daki, mesela Marâğa medresesi gibi, önemli kültür merkezlerini ve medreselerine gelerek, orada öğrenim gördüler. Tercüme faaliyeti vasıtasıyla eski Yunan ve Helenistik mirasının da tanınmasını sağlamıştır. O halde denebilir ki, Batı'da bilim ve felsefenin yeniden doğuşu tamamen İslâm'ın tesiri ile olmuştur.

BATI FELSEFESİNE ETKİ EDEN MÜSLÜMAN FİLOZOFLAR

İlk Müslüman filozof ve bilim adamı Kindî'nin bilimsel ve filozof olarak Batı düşüncesine ve bilimine o kadar etkisi olmuştur ki, büyük Latin düşünce tarihçisi

G.Cardano, De Subtilitate adlı eserinde onun kendi devrine kadar gelip geçen dünyanın en meşhur on iki harikasından biri olduğunu zikreder. Batı'da Latinler arasında Alkindus olarak meşhurdur. Kindî'nin çevrilen eserleri şu şekilde sıralanabilir:

1. Risâle fi Mâhiyeti'l-Akl
2. Fi'l-Cevâhiri'l-Hamse
3. Risâle fi Mahiyati'n-Nevm ve'r-Rûyâ
4. Risâle fi-İcâz ve İhtisar fi'l-Burhâni'l-Mantıkî
5. Hangi eser olduğu belli değil: De Certicis diebus henüz elyazması halinde olan bu tercümenin, kimin tarafından yapıldığını bilmiyoruz.
6. Kitâbu't-Tuffâha
7. Tractatus de erroribus philosophorum.
8. Kiâbu't-Tuffâha: Eserin İbranice tercümesi, el yazması olarak, Leiden Or. 4764, s.'de kayıtlı bulunmaktadır.

Kindî'den etkilenen ilk Batılı filozoflar arasında Guillaume d'Auvergne ve Albertus Magnus vardır. XIII. yüzyılda Kindî'den etkilenenler arasında meşhur St. Thomas d'Aquino, Summa contra Gentiles adlı eserinde Kindî'nin akıl teorisini kabul etmiştir. Isaac ben Solaman İsraili (ö.932), The Boks of Definitions adlı eserinde ve Ebû Süleyman Rabi Yahya, ARİTMETİC OF NİCOMADIÛS OF GERASA adlı eserinde birçok felsefî deyimini tarifini Kindî'nin RİSÂLE Fİ HUDUDİ'L-EŞYÂ VE RUSUMİHA adlı eserinden aynen aktarmıştır; adeta Kindî'nin sözkonusu eserini kopya etmiştir. Batı Hristiyan ve Yahudi düşüncesine en çok etkisi olan Müslüman filozoflardan birisi de Fârâbî'dir. Denebilir ki, Fârâbî, daha hayatının son yıllarında bile, İbn Meserre ve İbn Gabriel gibi Yahudi filozofların aracılığıyla Batı'da tanınmaya başlamıştır. Latinler ve Batılı Yahudiler arasında Alpharabius, Avennasar, Abunazar, Albunazar ve Albumasar gibi çeşitli isimlerle meşhurdur. Fârâbî'nin çevrilen eserleri şu şekilde sıralanabilir:

1. Kitâb fi'l-Akl (es-Sağır)
2. Kitâb fi'l-Fusûli'l-Müntezze'a
3. Kitâb fi'l-Hatâbe
4. Kitâbu İhsâi'l-Ulûm
5. Kitâbu Merâtibi'l-Ulûm
6. Tenbih alâ Sebili's-Sa'ade
7. Kitâbu'l-Mizac.
8. Cevâbât li-Mesâi'l Suile anhâ
9. Kitâbu Felsefe Eflâtun ve Eczâ'ihâ ve Merâtib Eczâ'ihâ min Evvelihâ ilâ Ahirihâ
10. Fusûlun Yuhtâcu İlâyha fi Sinaati'l-Mantık
11. Kitâbu Kiyas'is-Sağır
12. Risâle fi Mâhiyeti'n-Nefs
13. Kitâbu'l-Münhal ilâ Sina'ati'l-Mantık

14. Risâle fi's-Safsata
15. Kitâbu's-Siyasati'l-Medeniye
16. Şerhu Kitâbi'l-Makûlat li Aristûtâlis
17. Kitâbu Tahsili's-Sa'ade
18. Uyunu'l-Mesai'l'alâ Ra'y Aristûtâlis
19. el-Kavi fi Şerâiti'l-Yakîn.

Fârâbî'nin eserlerinin, Latince ve İbraniceden başka, bazı yerel Avrupa dillerine de çevrildiğini biliyoruz. Bunun bir örneğini, Arapça aslı henüz bulunmamış olan, Katalancaya çevrilmiş bir eseridir: DE ORTU SCİENTARUM.

Fârâbî'nin ilimler sınıflaması, yakın zamana kadar hemen hemen her Batılı filozofça tekrarlanmıştır. Bu konuda yazılan eserler, Fârâbî'nin İhsâu'l-Ulûm adlı eserinin adeta kopyasıdır. Hristiyan aleminin Ortaçağdaki iki büyük düşünürü; Albertus Magnus ve St. Thomas d'Aquino, Fârâbî'yi ismen zikrederek çeşitli konularda fikirlerinden yararlanmışlardır.

Bu filozoflar, Fârâbî'den özellikle ontoloji konusunda etkilenmişlerdir. Fârâbî'nin Varlık tarifi St. Thomas tarafından aynen tekrarlanmıştır. Allah'ın varlığının ispatı için Fârâbî'nin ortaya koyduğu deliller ve Allah'ın sıfatları hakkındaki yorumu, benzer bir şekilde aynı kimse tarafından Summa Theologia adlı eserinde tekrarlanmıştır.

Fârâbî'nin el-Medinetü'l-Fâzila adlı eserindeki, iyi ruhların ölümsüzlüğü hakkındaki görüşünü, Yahudi filozoflardan Isaac b. Lâtif (Scha'ir-Schamaim, I. Kitap, 28. bölüm 128) adlı eserinde ve İbn Falaquera Moreha-More, (III. 51. s. 135) adlı eserinde aynen tekrarlamıştır. Ayrıca, Fârâbî'nin YeniEflâtuncu fikirlerinden Endülüslü Yahudi filozoflardan İbn Meserre ve İbn Gabirol (Avicbron) oldukça faydalanmışlardır.

Batı dünyasına en çok etki eden Müslüman filozoflardan olan İbn Sînâ'nın ismi, Latince Avicenna şeklinde Latinceleştirilirken, Yahudilerce de Aven Sînâ şeklinde İbranileştirilmiştir. İbn Sînâ'dan tercüme edilen eserler şu şekildedir:

1. İbn Sînâ'nın Hayatı (Otobiyografi)
2. Kitâbu's-Şifa'
3. Kitâbu'n-Nefs
4. Kitâbu'n-Necât
5. Kitâbu's-Şifâ'nın mantık kısmı, La Logique d'Avicenne adıyla Vattier tarafından Fransızcaya çevrilmiştir ve tercüme Paris'te 1658 yılında basılmıştır.

Hugues de Sienne (veya Hugues Beniz, 1370-1439), Fransız filozofu ve tabibi, İbn Sînâ'nın psikolojisi üzerine bir inceleme yapmıştır.

Şimdiki bilgilerimize göre Kitâbu's-Şifa'nın bazı kısımları, Süryani Hristiyan yazar ve düşünür İbnü'l-İbrî (ö.1286) tarafından Süryaniceye çevrilmiştir.

İbn Sînâ'nın kendileri üzerinde açık tesiri görülen ilk Hristiyan filozoflarının başında Alexandre de Hales ve Guillaume d'Auvergne gelir. XIV. yüzyılın ilk İbn Sînâcıları arasında William of Occam vardır; bilhassa İbn Sînâ'nın etkisi görülen modern Batılı filozoflar arasında Bonaventura (1221-1274), Albertus Magnus (1200-1280) ve Descartes'i zikretmek gerekir. İbn Davud ve Musa b. Meymun, İbn Sînâ'dan etkilenen ilk Yahudi filozoflar arasındadırlar. Özellikle onun zorunlu ve zorunsuz varlık ayırımı, bu iki filozof da dahil, genelde bütün Yahudi filozoflarca kabul edilmiştir. Palqera, ilimler sınıflamasında Fârâbî ve İbn Sînâ'nın sınıflamalarını birleştirerek bir sınıflama yapar.

Batı dünyasına en az İbn Sînâ ve İbn Rüşd kadar tesir eden bir başka filozof da Gazzâlî'dir. Batıda "Algazel" olarak biliniyordu. Gazzâlî'nin önemli eserleri, XII. yüzyıldan itibaren Latinceye ve İbraniceye çevrilmeye başlamıştır.

Gazzâlî'den tercüme edilen eserler şunlardır:

1. Makâsîdu'l-Felâsife
2. Tehâfutu'l-Felâsife
3. En-Nefsu'l-İnsânî
4. Mişkâtü'l-Envâr.
5. Mizanu'l-Amel

Meşhur Yahudi filozofu Rabbi Mose Almosnino (ö.1538) filozofları tenkidinde Gazâlîci kesilmiştir.

Tehâfutu'l-Felâsife'yi İbranice şerh etmiştir.

Gazâlî'den etkilenen ilk Batılı filozoflar arasında Raymond Martinis, Alexandre de Hales ve Guillame d'Auvergne vardır.

XIV. yüzyılda Gazâlî'den en çok etkilenenler arasında, Wilhelm d'Occam, Nicolas d'Antrecourt ve Peter d'Ally gibi bazı şüpheli ve sezgici filozoflar vardır. Descartes, Gazâlî'nin metodik şüpheliğinden ve Malebranche da vesileciğin (occasionalisme)den etkilenmişlerdir.

Gazâlî'nin en çok tesiri altında kalan filozof şüphesiz, İslâm dünyasında Ebû'l-Ferec adıyla tanınan Süryani Bar Herbraeus'tur.

Joseph Albo, Abraham Bibago, Isaac Abravanel ve özellikle de Rabbi Mose Almosnino (ö.1538) yaradılış, âlemin hadisliği, haşr ve ilâhî aşk konularında Gazâlî'den etkilenmişlerdir.

İbn Bâcce, Batı'da Avenpace veya Avempence olarak biliniyordu. Eserleri XVI. yüzyılın başlangıcından itibaren Latince ve İbraniceye çevrilmeye başlanmıştır.

1. Kitâb Tedbiri'l-Mutavahhid
2. Risâletu'l-Vedâ.

Latinlerce Abubacer veya Aben Tofal olarak tanınan İbn Tufeyl'in bize kadar ulaşan tek eseri Hayy b. Yekzân'dır.

Leibniz, İbn Tufeyl'in Pococke'un Arapçadan tercüme ile neşrettiği Philosophus Autodidactus (Haya b. Yakzan) adlı eseridir. XVII. yüzyılda Hayy b. Yekzân, Arapça ve Latince çevirisiyle neşredildi, o zaman İbn Tufeyl, Avrupa'da dini ve felsefi düşüncede devrim yarattı. Naturalizm ve amprizm cereyanlarının doğuşunda büyük rolü oldu ve Aydınlanma felsefesini yarattı.

Hayy b. Yekzân'ın Arapçasını neşreden Edward Pococke Sr. Avrupa'da tanınmış bir İngiliz ilim adamıydı. Eseri 1671 yılında neşredince, o zaman tanınmış Avrupalı bilim adamı ve oryantalistlere birer nüsha gönderdi. Oryantalistler arasında Fernand, Capellain, Herbelote ve Petit de la Croix; Bilim adamları arasında ise Huygens ve Melehesedeck Thevonet (1620-1692) vardı.

Hayy b. Yekzân'a ilk defa Yahudi filozoflarınca ilgi duyulmasına rağmen, şimdiki bilgilerimize göre, Spinoza'ya kadar fazla etkilenme görülmemektedir. Daha önce de belirtildiği gibi, bu eseri İbraniceye ilk defa çeviren ve üzerine 1349 yılında İbranice bir şerh yazan, meşhur Yahudi düşünür Moise de Narbonne'dur.

Batılılarca ismi, Averroes, Averroys, Aben-Rassad, Avenryz, Adveroy, Aben-Rois, Aben-Rust ve benzer şekillerde Latinceleştirilen İbn Rüşd, Batı felsefesinin oluşumunda en çok payı olan İslâm filozofudur. İbn Rüşd'ten etkilenen ilk Hristiyan filozofları arasında Michel Scot ve Hermann I'Allemand vardır. XIII. yüzyılda İbn Rüşd'ten etkilenenlerin başında Roger Bacon ve Saint Thomas gelir. Montaigne, Descartes ve David Hume de, İbn Rüşd'ten etkilenen Batılı filozoflardır.

Gerçekte İbn Rüşd'te böyle bir hakikat kuramı yoktur. İbn Rüşd Faslu'l-Makâl adlı eserinde din ve felsefe insanı tek hakikate götüren ikiz iki yoldur der.

XII. ve XIII. yüzyıllarda İbn Rüşd'ten etkilenen ilk Yahudi filozoflar arasında meşhur Musa b. Meymun ve talebesi Joseph ben-Juda vardır.

Levi ben-Gerson (Messer Leon), devrin başta gelen Yahudi filozofudur; İbn Rüşd'ten etkilenerek âlemin kudemini savunmuştur.

Bîrûnî, Suhreverdi ve İbn Miskeveyh gibi filozof ve bilginlerin eserleri Ortaçağ'da Latinceye hiç çevrilmemiştir.

ARA SINAVDA NELER GELDİ? NELER GELEBİLİR?

1.Soru

Aşağıdakilerden hangisi İbn Rüşd'ün düşünce anlayışını yansıtmaz?

A

Şeriat nihâi mutluluğunun temeli olan teorik ve pratik

İSLAM DÜŞÜNCE TARİHİ

hakikatleri tüm insanlara öğretir

B

Din mutluluğa ileten fiillerin işlenmesini öğretir

C

Din mutsuzluğa ileten fiilleri ve bunlardan kurtulma yollarını öğretir

D

İbn Rüşd hikmet, cesaret ve iffet erdemlerini temel erdemler kabul eder

E

Din ile felsefe arasında bağ yoktur

Yanıt Açıklaması:

İbn Rüşd'e göre şeriat nihâî mutluluğunun temeli olan teorik ve pratik hakikatleri tüm insanlara öğretir. Bu hakikat ise Allah'ın varlığı ile birliğinin bilgisi ve nihâî mutluluk ve mutsuzluk bilgisidir. Din mutluluğa ileten fiillerin işlenmesi ve mutsuzluğa ileten fiilleri ve bunlardan kurtulma yollarını öğretir. Yani bu fiiller, zahirî veya bedenî fiilleri, yani fıkıh ilminin ilgilendiği zahirî hükümleri ve "meâd ilminin" ilgilendiği nefse bağlı batınî fiilleri içerir.

2.Soru

İslâm düşünce tarihçileri tarafından ilk İslâm filozofu olarak kabul edilen kişi kimdir?

A

Yakup İbn İshak el-Kindi

B

Vasık Billah

C

Mutasım Billah

D

Memun

E

Abdülmesih b. Nâima el-Hımsî

Yanıt Açıklaması:

İslâm düşünce tarihçileri tarafından ilk İslâm filozofu olarak kabul edilen kişi Yakup İbn İshak el-Kindî'dir. Kindî'nin birçok klasik ve modern felsefe tarihçisi tarafından "ilk İslâm Filozofu" olarak kabul edilmesinde şüphesiz O'nun döneminin tabii ve insani bilimlerdeki üstün kavrayışı, fizikten metafiziğe, astronomiden matematiğe, tıptan kimyaya, döneminin hemen bütün bilimlerinde yazdığı eserlerin çeşitliliği ve yetkinliği etkili olmuştur. Doğru cevap A'dır.

3.Soru

Aşağıdakilerden hangisi Yunanca "hyle (heyula)" kavramının Arapça karşılığıdır?

A

Kuvve

B

Bilfiil

C

Fiiliyat

D

Hakikat

E

İmkân

4.Soru

Filozofların kral ve kralların filozof olmasını öneren düşünür kimdir?

A

Aristo

B

Eflatun

C

Platon

D

Spinoza

E

Albertus Magnus

Yanıt Açıklaması:

Filozofların kral ve kralların filozof olmasını öneren düşünür Eflatun'dur.

5.Soru

Batı İslâm dünyasında yetişen ilk Müslüman filozof aşağıdakilerden hangisidir?

A

İbn Bâcce

B

Farabi

C

İbn Sina

D

İbn Rüşd

E

İbn Tufeyl

Yanıt Açıklaması:

İbn Bâcce (ö. 533/1139) Batı İslâm dünyasında yetişen ilk Müslüman filozoftur. Endülü's'ün kuzeyindeki Sarakusta (Sarakossa) şehrinde muhtemelen 470'te (1077) dünyaya geldi. İbnü's-Sâîğ olarak da tanınan İbn Bâcce Batı literatüründe genellikle Avempace diye anılır. İyi bir eğitim aldığı ve felsefenin tüm alanlarında donanımlı olduğu eserlerinden ve tarihsel anektotlardan anlaşılmaktadır.

6.Soru

Kindî'nin metafiziği ile ilgili olarak aşağıdaki ifadelerden hangisi söylenemez?

- A
Alemin ezeli olduğunu savunmuştur
- B
Varlığı nedensellik içinde açıklamıştır
- C
Felsefesinde Tanrı etken nedendir.
- D
En değerli disiplin alanı olarak görür
- E
Nedenler dizisi sonludur

Yanıt Açıklaması:

Kindi felsefenin en değerli disiplininin metafizik alanı olduğunu söyler. Metafiziğin en çok ele aldığı konulardan olan varlık problemi Kindi'yi de çok meşgul etmiştir. Kindi Allah'ın varlığı ile ilgili bir delilini de nedensellik ilkesine dayandırmıştır. Var olan her şeyin varlığı için bir neden olmalıdır. Nedenler dizisi sonludur ve bunun sonucu olarak da bir ilk neden ya da gerçek neden vardır, o da Allah'tır. Kindi felsefesinde bir çok risaleside tekrar ettiği üzere Tanrı etken nedendir.

O, kendi döneminde, âlemin ezeli olduğunu savunan materyalistlere karşı, onun, Allah'ın hür ve mutlak iradesinin bir sonucu olarak yoktan ('an leys) yaratıldığını, birçok eserinde matematik ve mantıksal delillerle ispatlamaya çalışmıştır Doğru cevap A seçeneğidir.

7.Soru

"İslâm düşüncesi dini bir düşünce olacaksa, o, bu özelliğini ancak dini metinlerin kendilerinden alabilir." diyen İbn Hazm hangi mezhebe mensuptur?

- A
Zahirilik
- B
Müracie
- C
Vehhâbîlik
- D
Cebriye
- E
Mu'tezile

Yanıt Açıklaması:

İbn Hazm, bu deyişindeki anlayış ile doğrudan paralel bir anlayışta olan Zahirilik Mezhebine mensuptur.

8.Soru

İslâm düşüncesini mümkün kılan ve düşünme alanının şekillenmesinde belirleyici olan kültürel gelenek nedir?

- A
Metin
- B

- Ritüel
- C
Dil
- D
Yazı
- E
Mit

Yanıt Açıklaması:

İslâm düşüncesi, diğer dünya düşünce gelenekleri gibi, kendisine zemin teşkil eden kültürel gelenekler aracılığı ile varlık kazanmıştır. Bu kültürel geleneklerin en başında dil gelmektedir. Öncelikle Arapça ve daha sonra İslâm'ın yayıldığı ortamlarda kullanılan diller İslâm düşüncesini hem mümkün kılmış hem de düşünme alanının şekillenmesinde belirleyici olmuştur.

9.Soru

Aşağıdakilerden hangisi Osmanlı Devleti'nde bulunan felsefi düşünce akımlarından biri değildir?

- A
Gazzâlîcilik
- B
İşrâkîlik
- C
Eflatunculuk
- D
Aristoculuk
- E
İbn Sinacılık

Yanıt Açıklaması:

İşrâkîlik, Selçuklular döneminde kabul gören bir İslam felsefesidir. Osmanlı döneminde benimsenen bir İslam felsefesi olmamıştır. Doğru yanıt: B'dir.

10.Soru

Aşağıdakilerden hangisi "Hayy b. Yakzan" adlı romanın adlı yazarıdır?

- A
İbn Rüşd
- B
Sühreverdî
- C
İbn Haldûn
- D
İbn Tufeyl
- E
Gazzâlî

Yanıt Açıklaması:

Hayy b. Yakzan isimli eserin yazarı İbn Tufeyl'dir.

11.Soru

"Kur'an'ın insanın bu dünyadaki sorumlulukları ve öteki dünyadaki geleceği ile ilgili söylediği hususları, varlık

İSLAM DÜŞÜNCE TARİHİ

düzeylelerini inceleyerek daha iyi anlama çabasıdır." cümlesi aşağıdakilerden hangi kavramı açıklar?

- A
Ontik
- B
Hakikat
- C
Tefsir
- D
Yorum
- E
Ontoloji

Yanıt Açıklaması:

Müslüman düşünürlerin varlık sorusu ekseninde fiziksel varlıklardan Allah'ın varlığına değin farklı gerçeklik düzeylerini araştırmaları ve bu noktada bilgi oluşturmaları genel olarak Kur'an yorumudur. Kur'an'ın insanın bu dünyadaki sorumlulukları ve öteki dünyadaki geleceği ile ilgili söylediği hususları, varlık düzeylerini inceleyerek daha iyi anlama çabasıdır. Buna göre yorum kelimesinin tefsir kelimesinden farklılığı, tefsirin daha ziyade Kur'an metninin kendisine yönelmesine karşın, yorum kelimesinin ayrıca Kur'an'ın işaret ettiği dış dünyadaki hususların araştırılmasını da içermesidir.

12.Soru

Büyük İskender'in Mısır' fethinden sonra burada kurduğu felsefe mektebi, Atina mektebinin kapatılmasıyla gelen filozoflar sayesinde güçlenmiştir. Atina mektebi aşağıdakilerden hangi tarihte kapatılmıştır?

- A
509
- B
519
- C
529
- D
539
- E
549

Yanıt Açıklaması:

Bu mektep, Atina mektebinin 529 yılında kapatılmasıyla, oradan İskenderiye mektebine göç eden âlimler vasıtasıyla daha da güçlendi.

13.Soru

Aşağıdakilerden hangisi Kindî'nin psikoloji alanında yazdığı kitaplardan biridir?

- A
Kitâb fi'l-felsefeti'l-ülâ
- B
Kitabu'l-ibane
- C

El-Kavl fi'n-nefs

D

Risale fi'l-hile li def'il-ahzân

E

Makale fi'r-red ale'n-nasâra

Yanıt Açıklaması:

Psikoloji Alanında: 1. El-Kavl fi'n-nefs: Başka dillere de tercüme edilen bu risale Mahmut Kaya tarafından "Nefis Üzerine" adı altında Türkçe'ye çevrilerek yayınlanmıştır. 14.Soru

Aşağıdakilerden hangisi tıp ve felsefe alanında doğuda en büyük otorite demek olan "eş-Şeyhü'r-Reîs" ünvanıyla tanınmakta, Batı'da ise "Avicenna" olarak bilinmektedir?

A

Kindi

B

Farabi

C

İbn Sina

D

İbn Rüşd

E

İbn Meymun

Yanıt Açıklaması:

Asıl adı Hüseyin olan İbn Sînâ, Ebû Ali künyesiyle anıldığı gibi, tıp ve felsefe alanında en büyük otorite demek olan "eş-Şeyhü'r-Reîs" ünvanıyla tanınmakta, Batı'da ise "Avicenna" olarak bilinmektedir. Kültürlü bir ailenin çocuğu olarak 370/980-981 yılında Buhara yakınlarındaki Eşşene'de doğdu. İlk öğrenimini babası Abdullah'tan gören İbn Sînâ, on yaşında Kur'an'ı ezberledi. Çağının eğitim sisteminde yer alan dil, edebiyat ve dinî ilimleri tahsil ederken bir yandan da matematik, geometri, astronomi, mantık ve felsefe dersleri aldı.

15.Soru

Kindi, Fârâbî ve İbn Sina adlı üç düşünür ile ilgili aşağıdaki ifadelerden hangisi yanlıştır?

A

Meşşai İslâm Felsefesi geleneğine mensuplardır.

B

Din ile Aristo felsefesinden etkilenmişlerdir.

C

Sudûr görüşünü savunmuşlardır.

D

Bilgi teorisini önemsemişlerdir.

E

Peygamberlik konusunda görüş bildirmişlerdir.

16.Soru

Aşağıdaki ifadelerden hangisi yanlıştır?

İSLAM DÜŞÜNCE TARİHİ

A
Müslüman düşünürlerin Yunanca, Süryanice, Farsça gibi diğer kültürel dillerden yapılan çeviriler sayesinde yepyeni ve çok farklı bir kavram dünyasına sahip olmaları, her şeyden önce Arapçanın kendisini yenileyebilme ve farklı şeyleri söyleyebilme imkânının kullanılmasına işaret etmektedir.

B
Günümüzde özellikle Batı dünyasında ortaya çıkan bilimsel ve kültürel birikimlerin kısmen çeviriler ve bazen doğrudan Türkçe içinde kendisine yer bulabilmesi, kavram yabancılaşması kadar Türkçenin kendi imkânlarının keşfedilmesine de yol açabilmektedir.

C
Dilin söyleyebilme gücü kendisini ilmi, felsefi, edebi, hikemi ve hatta argolarda hissettirmemektedir.

D
Bir dilde ortaya çıkan orijinal ilmi veya felsefi kavram, bir şiirsel söz, atasözü bir başka dile aynı söyleme gücü ile çevrilememektedir.

E
Çoğu kez diller orijinal kelimeleri veya söyleyişleri başka dillerden ödünç almak durumunda kalmaktadırlar.

Yanıt Açıklaması:

Müslüman düşünürlerin Yunanca, Süryanice, Farsça gibi diğer kültürel dillerden yapılan çeviriler sayesinde yepyeni ve çok farklı bir kavram dünyasına sahip olmaları, her şeyden önce Arapçanın kendisini yenileyebilme ve farklı şeyleri söyleyebilme imkânının kullanılmasına işaret etmektedir. Günümüzde özellikle Batı dünyasında ortaya çıkan bilimsel ve kültürel birikimlerin kısmen çeviriler ve bazen doğrudan Türkçe içinde kendisine yer bulabilmesi, kavram yabancılaşması kadar Türkçenin kendi imkânlarının keşfedilmesine de yol açabilmektedir. Bir dilde ortaya çıkan orijinal ilmi veya felsefi kavram, bir şiirsel söz, atasözü bir başka dile aynı söyleme gücü ile çevrilememektedir. Çoğu kez diller orijinal kelimeleri veya söyleyişleri başka dillerden ödünç almak durumunda kalmaktadırlar. Dilin söyleyebilme gücü kendisini ilmi, felsefi, edebi, hikemi ve hatta argolarda hissettirmemektedir.

17.Soru

Yabancı eserlerin Arapça'ya tercüme girişimi ilk defa kim zamanında olmuştur?

A
Hz. Muhammed

B
Hz. Ömer

C
Hz. Osman

D
Hz. Ebubekir

E
Hz. Ali

Yanıt Açıklaması:

Yabancı eserlerin Arapça'ya tercüme girişimi ilk defa Hz. Ömer zamanında olmuştur; Müslüman askerleri İran'ı feth edince, İran'da buldukları Pehlevice eski İran krallarının tarihine ait "Hudayi Nâme" adlı eseri Hz. Ömer'e gönderirler. Hz. Ömer, eserin Arapça'ya tercümesini emreder. Ancak Hz. Ömer tercümenin ilk bölümünü okuyunca; hoşuna gitmez ve eserin tercümesini durdurur.

18.Soru

Gazzâlî'nin tasavvufun ehli olma noktasında bir model olduğunu belirten, müşahede ve huzur hallerini yaşadığını ve böylece en yüce mutluluğa erip, kutsî mertebelere ulaştığını söyleyen Batı Endülüs filozofu kimdir?

A
İbn Bâcce

B
İbn Rüşd

C
İbn Tufeyl

D
Fârâbî

E
Kindi

Yanıt Açıklaması:

İbn Tufeyl kesin hakikate ve mutluluğa ulaşmada tasavvuf ehlinin vurguladığı yöntemi öne çıkarır. Gazzâlî'nin bu noktada model olduğunu belirtir. Ona göre Gazzâlî müşahede ve huzur hallerini yaşamış ve böylece en yüce mutluluğa erip, kutsî mertebelere ulaşmıştır (İbn Tufeyl, 1975, s. 79-82).

19.Soru

"Dinin Doğal Tarihi" adlı eserinde "Tek tanrı inancı insanlık düşüncesini fakirleştirmiştir" diyen filozof kimdir?

A
Sokrates

B
David Hume

C
John Locke

D
Immanuel Kant

E
Hegel

Yanıt Açıklaması:

"Dinin Doğal Tarihi" adlı eserinde "Tek tanrı inancı insanlık düşüncesini fakirleştirmiştir" diyen filozof David Hume'dur. Doğru cevap B.

20.Soru

İbn Rüşd'ün genel olarak bütün bir felsefe tarihini derinden etkileyen en önemli özelliği aşağıdakilerden hangisidir?

İSLAM DÜŞÜNCE TARİHİ

- A
İnsan ve insan mutluluğunu araştırması
- B
“Bozuk bir toplumda yaşayan entelektüel kabiliyetleri gelişmiş bir filozof nasıl erdemli kalabilir ve mutluluğa ulaşabilir?” sorusuna cevap araması
- C
Yalnız adamı incelemesi
- D
Din-felsefe ilişkilerini ve insanın mutluluğa nasıl ulaşacağını tartışması
- E
Felsefi şerh yazması

Yanıt Açıklaması:

İbn Rüşd’ün genel olarak bütün bir felsefe tarihini derinden etkileyen en önemli özelliği felsefi şerh yazmasıdır.

1.Soru
El-Esfarü'l-erba’a adlı ansiklopedik mahiyetteki eser kime aittir?

- A
Sühreverdi
- B
Şehrezuri
- C
Kutbüddin-i Şirazi
- D
Celaledin ed-Devvani
- E
Mola Sadra

Yanıt Açıklaması:

Molla Sadra, ansiklopedik mahiyetteki el-Esfârü'l-erba’a adlı eserinde yer yer üstadını da eleştirerek bu akıma yeni bir yön ve dinamizm kazandırmıştır.

2.Soru
Batı İslâm dünyasında yetişen ilk Müslüman filozof aşağıdakilerden hangisidir?

A
İbn Bâcce

B
Farabi

C
İbn Sina

D
İbn Rüşd

E
İbn Tufeyl

Yanıt Açıklaması:

İbn Bâcce (ö. 533/1139) Batı İslâm dünyasında yetişen ilk Müslüman filozoftur. Endülüs’ün kuzeyindeki Sarakusta (Sarakossa) şehrinde muhtemelen 470’te (1077) dünyaya geldi. İbnü’s-Sâîğ olarak da tanınan İbn Bâcce Batı literatüründe genellikle Avempace diye anılır. İyi bir eğitim aldığı ve felsefenin tüm alanlarında donanımlı olduğu eserlerinden ve tarihsel anekdotlardan anlaşılmaktadır.

3.Soru
Hikmetü'l-İsrâk'ta rasyonel bilgi kanalıyla gerçeğe ulaşmanın imkânsız olduğunu savunan filozof aşağıdakilerden hangisidir?

- A
Ebû Bekir Zekeriyya er-Râzî
- B
Şehâbeddin es-Sühreverdî
- C
Câbir b. Hayyân
- D
İbn Arabî
- E
Farabî

Yanıt Açıklaması:

Sühreverdî ana eseri Hikmetü'l-İsrâk'ta rasyonel bilgi kanalıyla gerçeğe ulaşmanın imkânsız olduğunu savunur.

4.Soru
Şehir (Medine)'i, İslam düşüncesi için önemli kılan en temel etken aşağıdakilerden hangisidir?

- A
Hz. Peygamber'in her zaman şehirlerde yaşaması
- B
Kur'an Mekke ve Medine'de inmiş olması
- C
İslam düşünürlerinin şehirlerin gelişimini önemsemeleri
- D
Kur'an'ın sık sık Bedevileri yermesi

E
İslam düşüncesinin kendi dilini ancak şehir içinde geliştirebilmesi

5.Soru
Aşağıdaki düşünürlerden hangisi sadece akıl yürütmenin ve araştırmanın en yüksek yetkinlik derecesine ulaşmak için yeterli olmadığını savunmaktadır?

- A
İbn Bâcce
- B
İbn Tufeyl
- C
İbn Rüşd
- D
Muhammed Abduh

İSLAM DÜŞÜNCE TARİHİ

E
İsmail Hakkı İzmirli

Yanıt Açıklaması:

İbn Tufeyl'e göre meşrikî hikmet teorik akıl yürütmeye yetinmez. Sadece akıl yürütme ve araştırma en yüksek yetkinlik derecesine ulaşmak için yeterli değildir. İnsanın duygu dünyasında yaşamış olduğu manevi tecrübeleri ihmal edilmemelidir. Müşahede, zevk, huzur ve ruhi tecrübe önem kazanır. İbn Tufeyl kesin hakikate ve mutluluğa ulaşmada tasavvuf ehlinin vurguladığı yöntemi öne çıkarır. Gazzâlî'nin bu noktada model olduğunu belirtir. Ona göre Gazzâlî müşahede ve huzur hallerini yaşamış ve böylece en yüce mutluluğa erip, kutsî mertebelere ulaşmıştır.

6.Soru

Bağdat'ta 830 yılında Beytül-Hikme (Bilgelik Evi) adlı tercüme okulunu aşağıdakilerden hangisi açmıştır?

- A
Halid bin Yezid
- B
Hz. Ömer
- C
Me'mûn
- D
Sâbit İbn Kurrâ
- E
İbn Mukaffa

Yanıt Açıklaması:

Ancak ilk sistematik tercüme faaliyeti Me'mûn'un Bağdat'ta 830 yılında Beytül-Hikme (Bilgelik Evi) adlı tercüme okulunu açmasıyla olmuştur.

7.Soru

Aşağıdakilerden hangisi İslam aristoculuğu anlamına gelen sistemsel felsefi ekollerdir?

- A
Meşşâiyye
- B
Rivâkiyye
- C
İşrâkiyye
- D
Revakiye
- E
İşrâkilik

Yanıt Açıklaması:

Meşşâiyye'nin (Meşşâilik) kelime anlamı "yürüyücülük" demektir. Bilindiği gibi, Aristo derslerini talebelerine onların önünde yürüyerek verirdi. Bunun için onun talebelerine "yürüyenler" veya "yürüyücüler" anlamına Batı'da "Peripateticiens" denmektedir. Bir ıstılah olarak, "İslâm Aristoculuğu" anlamına gelir.

8.Soru

İbn Tufeyl'in felsefesi hakkında bilgi edindiğimiz tek eser aşağıdakilerden hangisidir?

- A
Kitâbü'n-Nefs
- B
En-Necât
- C
Hay b. Yakzân
- D
Uyûnü'l-hikme
- E
Tedbir'ül Mütevahhid

Yanıt Açıklaması: İbn Tufeyl'in felsefesi hakkında bilgi edinilen tek eser Hay b. Yakzân olduğundan sorunun doğru cevabı c şıkkıdır.

9.Soru

"Felsefe, Allah'ı ve O'nun sanatını bilmektir" diyen Müslüman düşünür kimdir?

- A
İbn Sînâ
- B
Gazali
- C
İbn Haldûn
- D
Farabi
- E
İbn Rüşd

Yanıt Açıklaması:

Felsefe, "Sanat eseri olarak varlıklar üzerine düşünme ve Yapıcı (es-Sânî)'yı tanımadır." İbn Rüşd'e göre felsefe o halde, Allah'ı ve O'nun sanatını bilmektir.

10.Soru

Aşağıdakilerden hangisi düşünme eyleminin temel özelliklerinden biri değildir?

- A
Soru sorma/sorgulama
- B
Metin
- C
Olup biten
- D
Düşünülebilir muhteva
- E
Yatay algı

Yanıt Açıklaması:

İslâm düşüncesi tabiri içinde yer alan dinden düşünceye ve düşünceden dine şeklindeki iki farklı hareketi iki yönlü

İSLAM DÜŞÜNCE TARİHİ

hareket şeklinde ele almak mümkündür. Ancak bu tür bir kuramsal ayrıştırma ve gruplandırma bize tarihsel olarak inanma ve düşünme eylemlerinin her zaman bu tabloya uygun düşecek şekilde bir ilişki içinde olduklarını göstermez. Zaman zaman farklı dinî ve entelektüel yaklaşımlar kendi temel özelliklerini sergilemenin yanı sıra diğer grupta yer alan özellikleri de kendilerinde temsil etmeye çalışabilirler.

11.Soru

Kindî'nin Süleymaniye kütüphanesinde bulunan yazma mecmuasındaki eserlerini ilk defa bütün halinde kim yayımlamıştır?

A
Abdulahdi Ebu Ride

B
Abdülmesih b. Nâima el-Hımsî

C
Vasık Billah

D
Mutasım Billah

E
Memun

Yanıt Açıklaması:

Kindî'nin birkaç risalesini tenkitli neşir olarak bazı oryantalistler yayınlamıştır. Fakat onun Süleymaniye kütüphanesinde bulunan yazma mecmuasındaki eserlerini ilk defa bütün halinde Abdulhadi Ebu Ride Resail el-Kindî elFelsefiyye (Kahire I, 1950; II, 1953) adı altında yayınlamıştır. Mahmut Kaya da birinci ciltte yer alan on dört risaleyi Türkçe'ye çevirerek Kindî, Felsefi Risaleler başlığı altında neşretmiştir. Doğru cevap A'dır.

12.Soru

Endülüs'te bilim ve felsefe hangi hükümdarın saltanat zamanında başlamıştır?

A
Muhammed bin Abdurrahman

B
II. El-Hakem

C
II. Hişam

D
III. Abdurrahman

E
I. Hişam

Yanıt Açıklaması:

Doğu İslâm dünyasında felsefenin duraklama sürecine girdiği XIII. yüzyılda, Endülüs'te felsefe canlanma sürecine girmiştir. Aslında Endülüs'te bilim ve felsefe Muhammed

bin Abdurrahman'ın (852-886) saltanatı zamanında başlamıştır.

13.Soru

İbn Bâcce'ye göre tabiat bilimleri ve matematiksel bilimlerle uğraşan kimseler hangi mertebededirler?

A
Cumhur Mertebesi

B
Nuzzar Mertebesi

C
Su'edâ

D
Mutlu İnsanlar

E
Yalnız Adam

Yanıt Açıklaması:

Nuzzâr: Bu sınıf tabiat bilimleri ve matematiksel bilimlerle uğraşan kimselerdir. Soyut sûretleri cisimlerin idrakleri olarak değil de kendinde varlığı olan ma'kûller olarak idrak edebilmektedirler. Fakat bu sınıf da manevi suretleri doğrudan idrak edememektedir.

14.Soru

"İbn Bâcce insanları aklî suretleri elde etmelerine ve buna bağlı olarak oluşan akli yetkinliklerine göre derecelendirir." Buna göre aklın konusu olan şeyleri ancak "maddî suretler" aracılığıyla idrak edebilen derece (seviye) aşağıdakilerden hangisidir?

A
Cumhur Mertebesi

B
Nuzzar Mertebesi

C
Su'edâ

D
Mutlu İnsanlar

E
Yalnız Adam

Yanıt Açıklaması:

Cumhûr (sıradan insanlar) mertebesi: Bu seviyede olan insanlar aklın konusu olan şeyleri ancak "maddî sûretler aracılığıyla idrak edebilmektedir. Yetkin bir soyutlama yapamadıkları için eşyanın zihinlerindeki karşılıkları tam oluşmamıştır. Bundan dolayı bu seviyedeki insanların zihninde aynı eşya farklı tasarımlarda oluşabilir. Bu seviyedeki insanlar yetkinlik bakımından en düşük seviyede olanlardır.

15.Soru

İSLAM DÜŞÜNCE TARİHİ

Aşağıdakilerden hangisi Eflatunculuğa meyleden düşünürler arasında yer alır?

- A
İbn Kemâl
- B
Muslihiddîn b. Sinâ
- C
Yanyalı Es'ad Hoca Efendi
- D
Şuhreverdî
- E
Kazvinî

Yanıt Açıklaması:

Kazvinî İbni Sinacı, Şuhreverdî İsrakici, Yanyalı Es'ad Hoca Efendi Aristocu, İbn Kemal Tehâfütçülük veya Gazzâlîcilik-İbn Rüşdçülük akımını takip etmiştir. Ancak Muslihiddîn b. Sinâ Eflatunculuğa meyleden düşünürler arasında yer alır. Risâle-i Eflâtûniyye isimli bir eser yazarak Eflâtun'un fikirlerini tanıtmıştır. Doğru cevap B dir.

16.Soru

Aşağıdakilerden hangisi Farabî'nin faziletlerinden değildir?

- A
Nazari faziletler
- B
Fikri faziletler
- C
Ahlaki faziletler
- D
Dünyevi faziletler
- E
Ameli faziletler

Yanıt Açıklaması:

Dünyevi faziletler Farabî'nin faziletlerinden değildir.

17.Soru

El-Munkiz adlı eserinin sonuna doğru Kur'an'ı gerçek şekilde anlamının tefsirden ziyade yorumlamakla mümkün olduğunu söyleyen İslam düşünürü kimdir?

- A
İbn Sînâ
- B
İbn Tufeyl
- C
İbn Hazm
- D
Gazali
- E

Fârâbî

Yanıt Açıklaması:

Gazali El-Munkiz adlı eserinde Kur'an'ı gerçek şekilde anlamak için yorumlamak fiilinin önemini vurgulamıştır. 18.Soru
Aşağıdakilerden hangisi Hermes geleneğinin İslâm düşüncesine tesiri olan birkaç yoldan birisi değildir?

- A
Büyücülük
- B
Sabiîlik
- C
Yunan-Helenistik düşünce
- D
Fars düşüncesi
- E
Fars Gnostizm'i

Yanıt Açıklaması:

Hermes geleneğinin İslâm düşüncesine tesiri birkaç yoldan olmuştur. Sabiîlik, Yunan-Helenistik düşünce, Fars düşüncesi ve Gnostisizmi.

19.Soru

Filozoflar ve eserleri hakkında bilgi veren kaynaklar Kindî'nin çeşitli alanlarda yaklaşık 277 eseri olduğundan bahseder. Aşağıdakilerden hangisi Kindî'nin felsefe alanındaki kitaplarından biridir?

- A
Makale fi'r-red ale'n-nasâra
- B
Risale fi hudûd'l-eshyâ ve rusûmihâ
- C
"Kitabu'l-ibane
- D
El-Kavl fi'n-nefs
- E
Kelam fi'n-nefs muhtasar veciz

Yanıt Açıklaması:

Kindî'nin Felsefe alanındaki kitapları: 1. Kitâb fi'l-felsefeti'l-ûlâ: Felsefe alanında yazdığı en hacimli eserdir. Dört bölümlük kitabın elimizde sadece birinci bölümü bulunmaktadır. Kitabın günümüzde Arapça olarak tenkitli neşri yapılmıştır. 2. Risale fi hudûd'l-eshyâ ve rusûmihâ: Felsefi bazı terimlerin açıklamasını içeren bu risale Türkçe 'ye "Tarifler Üzerine" başlığı altında tercüme edilmiştir. 3. Akıl Üzerine: Hacmi itibarıyla küçük, İslâm filozofları ve Latin skolastikleri üzerindeki etkisi bakımından önemli olan bu risâleyi Kindî, bir öğrencisinin eski Yunan filozoflarının akıl hakkında ne düşündükleri yönündeki sorusuna cevap olarak kaleme almıştır.

20.Soru

İSLAM DÜŞÜNCE TARİHİ

İslâm düşünce tarihinde nefsin mâhiyet ve işlevlerini, arınmasının yol ve yöntemlerini, ölümden sonraki durumunu felsefî açıdan irdeleyip temellendiren ilk filozof aşağıdakilerden hangisidir?

- A
İbn Sina
- B
Farabi
- C
Gazzali
- D
İbn Tufeyl
- E
Kindî

Yanıt Açıklaması:

İslâm düşünce tarihinde nefsin mâhiyet ve işlevlerini, arınmasının yol ve yöntemlerini, ölümden sonraki durumunu felsefî açıdan irdeleyip temellendiren ilk filozof Kindî'dir.

1.Soru
Mutluluğa akli bilgi olmaksızın ulaşmanın imkânsız olduğunu düşünen İbn Bâcce'nin bu bağlamda ciddi bir şekilde eleştirdiği düşünür kimdir?

- A
Fârâbî
- B
Kindi
- C
İbn Rüşd
- D
Gazzâlî
- E
İbn Sînâ

Yanıt Açıklaması:

İbn Bâcce'ye göre mutluluğa akli bilgi olmaksızın ulaşmak imkânsızdır. İbn Bâcce bu bağlamda Gazzâlî'yi de ciddi bir şekilde eleştirir.

2.Soru
Hangi düşünür, Erdemli Devlet eserinde bir evren şeması çizmiştir?

- A
Kindi
- B
Aristoteles
- C
İbn Haldun

- D
Farabi
- E
İbn Sina

Yanıt Açıklaması:

Fârâbî en önemli eserlerinden biri olan Erdemli Devlet'in giriş inde analizine en salt ve en mükemmel varlık olarak nitelendirdiği Tanrı kavramından başlayarak maddi varlığın en alt tabakasına kadar inen bir evren şeması çizmektedir. Doğru cevap D seçeneğidir.

3.Soru
Aşağıdakilerden hangisi dinde inanma eyleminin kendine özgü karakteristik özelliklerinden birisidir?

- A
Sebeup-sonuç ilişkilerini dikkate alarak olayları açıklamak
- B
Soru sorarak gerçekliği tüm açıklığıyla kavramak
- C
Olan-bitenin nedenlerine ve muhtemel sonuçlarına dikkat kesilmek
- D
Dini metinlerin otoritesine itaat etmek
- E
Doğrudan düşünülebilir olana yönelmek

Yanıt Açıklaması:

İnanma eylemi daha çok dini metinlerin otoritesine dayalı bir itaat şeklinde ortaya çıkar. Diğer seçenekler düşünmenin karakteristik özellikleridir.

4.Soru
Kindî'nin sınıflandırmasına göre bilgiyle özdeşleşen aklın sahip olduğu bilgileri ortaya koyması durumunu ifade eden akıl türü aşağıdakilerden hangisidir?

- A
Güç Halindeki Akıl
- B
Sürekli Fiil Halindeki Akıl

- C
Beyânî Akıl

- D
Fiil Alanına Çıkan Müstefâd Akıl

- E
İlmi Akıl

Yanıt Açıklaması:

Yukarıda tanımlı yapılan akıl türü "Beyânî veya Zahir Akıl"dır.

- 5.Soru
- I. Câbir b. Hayyân
 - II. Ebû Bekir Zekerîyya er-Râzî
 - III. İbn Rüşd

İSLAM DÜŞÜNCE TARİHİ

Yukarıdakilerden hangisi Tabiatçı okulun temsilcileri arasında yer alır?

- A
Yalnız I
- B
Yalnız II
- C
Yalnız III
- D
I ve II
- E
II ve III

Yanıt Açıklaması:

slâm dünyasında Câbir b. Hayyân ile Ebû Bekir er-Râzî'nin tabiatçifelsefelerinden bahsedilmektedir. Câbir b. Hayyân kimya ilminde derin-lemesine araştırmalar yaptı. İkincisi tabiatçı filozof ise en ünlü hekim Ebû Bekir Zekeriyya er-Râzî'dir.

6.Soru

- Güvenilir bir bilgi kaynağıdır. - İstek ve irade dışı bir olaydır. - Beşerî bilginin aksine, hiçbir çaba harcanmaz, mantıkî ve matematik yöntemlere başvuramaz. - Kaynağı Tanrı olan ve peygamberlere has saf bilgidir. Yukarıda özellikleri verilen bilgi kaynağı hangisidir?

- A
Sezgi
- B
Yorum
- C
Duyu Algıları
- D
Akıl
- E
Vahiy

Yanıt Açıklaması:

Yukarıda Kindî tarafından tarif edilen bilgi kaynağı vahiydir.

7.Soru

Fârâbî ve İbn Sînâ'yı Aristo'nun felsefesini bozmak, Eflâtun ve Yeni-Eflâtunculukla karıştırmakla suçlayan düşünür kimdir?

- A
Gazali
- B
İbn Rüşd
- C
Mevlana

- D
İbn Haldûn
- E
Kindî

Yanıt Açıklaması:

İbn Rüşd, Fârâbî ve İbn Sînâ'yı Aristo'nun felsefesini bozmak, Eflâtun ve Yeni-Eflâtunculukla karıştırmakla suçlamıştır.

8.Soru

Hermes geleneğinde Kuran'ı anlama ve yorumlamaya yönelik Aristonun hangi kitabı arapçaya çevrilmiştir ?

- A
Hermenötik
- B
Hudayi Nâme
- C
Dinin Doğal Tarihi
- D
Beytü'l-Hikme
- E
Tahkîk Mâ li'l-Hind

Yanıt Açıklaması:

Aristo'nun mantık yazılarının toplandığı Organon'un bir kitabı "Hermenötik" adını taşımaktadır. Dil ve mantık yoluyla hakikati anlama ve yorumlama şeklinde ortaya çıkan bu disiplin, yani hermenötik,. Aristo'nun Hermenötik kitabı, Arapça'ya "Kitâbü'l-İbâre" veya "Kitâbü't-Tefsîr" olarak çevrilmiştir.

9.Soru

Farabi en büyük başarısını hangi alanda göstermiştir?

- A
Matematik
- B
Metafizik
- C
Mantık
- D
Felsefe
- E
Müzik

Yanıt Açıklaması:

Fârâbî'nin en büyük başarısını mantık alanında gösterdiği kabul edilir. Filozof kendisi öncesindeki bütün Aristo yorumcularının yorumlarını da dikkate alarak Aristoteles'in mantık külliyatını çok detaylı incelemiş, her bir kitabı için şerhler, özetler yapmış, kendisinden önceki yorumcuların çözemedikleri veya anlayamadıkları bütün belirsizlikleri çözümlemiştir.

10.Soru

Aşağıdakilerden hangisi inanma eylemlerinin özelliklerinden birisi **değildir**?

İSLAM DÜŞÜNCE TARİHİ

A
Anlama

B
İtaat

C
Açıklama

D
Olması gereken

E
Değer ve semboller

Yanıt Açıklaması:

İnanma eylemlerinin özellikleri anlama, itaat, olması gereken, mutlak neden, değer ve semboller ve sosyal algıdır. Buna göre açıklama inanma özelliklerinden biri değildir.

11.Soru

Aşağıdakilerden hangisi İslam Düşünce okullarında üzerinde yoğunlaşılan konulardan biri değildir?

A
Felsefe

B
Tasavvuf

C
Fıkıh

D
Kelam

E
Coğrafya

Yanıt Açıklaması:

Coğrafya hariç diğer konular bu okulların ortaya çıkma sürecine doğrudan etki etmiştir. Doğru cevap E'dir.

12.Soru

Evrenin başlangıcı ile sonunun olmadığını ve yaratılmadığını iddia eden okul aşağıdakilerden hangisidir?

A
Dehriyye

B
Tasavvuf

C
Kelam

D
Meşşai

E
Tabiatçı

Yanıt Açıklaması:

Dehriyye şeklinde anılan okul evrenin başlangıcı ile sonu olmadığını ve yaratılmadığını iddia etmektedir. Okulun isminde bulunan “dehr” ifadesi başlangıcı ve sonu olmayan zaman anlamındadır. Bu kavram zaman zaman İslam toplumunda ortaya çıkan tüm din dışı fikirlere isim olarak da kullanılmıştır.

13.Soru

Bize varlığın değişmeyen ilk sebebinin ve en son gayesinin bilgisini veren kavram hangisidir?

A
Matematik

B
Biyoloji

C
İlahiyat

D
Metafizik

E
Felsefe

Yanıt Açıklaması:

Metafizik bize varlığın değişmeyen ilk sebebinin ve en son gayesinin bilgisini verir. O halde varlık hakkında bize küllî bilgi sunan ve oradan da “ilk sebep”in bilgisine yani Tanrı bilgisine götüren metafiziktir.

14.Soru

Sühreverdî'nin filozofları tasnifine göre sadece teellüh ve iç sezgiye önem veren filozoflara ne ad verilir?

A
Hakim

B
Müteellih

C
Vehim

D
Müfekkire

E
Hayal

15.Soru

Aşağıdakilerden hangisi “Hayy b. Yakzan” adlı romanın adlı yazarıdır?

A
İbn Rüşd

B
Sühreverdî

C
İbn Haldûn

D
İbn Tufeyl

E
Gazzâli

Yanıt Açıklaması:

Hayy b. Yakzan isimli eserin yazarı İbn Tufeyl'dir.
16.Soru
Kindî hangi abbasi halifesinin oğluna özel hocalık yapmıştır?

- A
El-Zâhir
- B
El-Nâsir
- C
El-Mustazâ
- D
El-Musta'sım
- E
El-Müstencid

Yanıt Açıklaması:

Abbasi halifeleri Memun, Mutasım Billah ve Vasık Billah'ın ilgisini çeken ve desteklerini alan Kindi, özellikle halife Mutasım'ın oğlu veliahd Ahmet'e özel hocalık yapmış, bazı kitaplarını da ona ithaf etmiştir. Daha sonra gelen halife Mütevekkil felsefi faaliyete fazla sıcak bakmayınca gözden düşmüş, Kindi'nin şahsi kütüphanesine el konulmuş, hayatının son yirmi yılını saraydan uzak geçirmiştir.
17.Soru
İslâm'ın asli inanç ilkelerine aykırı olmadıkça yabancı kültürlerden felsefi ve ilmi hakikatleri almanın meşru olduğunu ileri süren İslam düşünürü kimdir?

- A
İbn Rüşd
- B
Mevlana
- C
İbn-i Haldun
- D
Hallac-ı Mansur
- E
İbn Sina

Yanıt Açıklaması:

İbn Rüşd'ün özellikle Faslı'l-makâl adlı eserinde yabancı kültürler sorununa açıkça değindiğini görmekteyiz. İbn Rüşd, yabancı kültürlerle ait hususların tümünden reddedilmesinin anlamsızlığına işaret ettikten sonra kısmen yararlanma konusuna sözü getirir. İslâm'ın asli inanç ilkelerine aykırı olmadıkça yabancı kültürlerden felsefi ve ilmi hakikatleri almanın meşru olduğunu ileri sürer.
18.Soru
Bize varlığın değişmeyen ilk sebebinin ve en son gayesinin bilgisini veren kavram hangisidir?

A
Matematik

B
Biyoloji

C
İlahiyat

D
Metafizik

E
Felsefe

Yanıt Açıklaması:

Metafizik bize varlığın değişmeyen ilk sebebinin ve en son gayesinin bilgisini verir. O halde varlık hakkında bize küllî bilgi sunan ve oradan da "ilk sebep" in bilgisine yani Tanrı bilgisine götüren metafiziktir.
19.Soru
Aşağıdakilerden hangisi İbn Tufeyl'in savunduğu felsefe anlayışının özelliklerinden değildir?

- A
İnsanın duygu dünyasında yaşamış olduğu manevi tecrübeleri ihmal edilmemelidir
- B
Müşahede, zevk, huzur ve ruhi tecrübe önemlidir
- C
Sadece akıl yürütme ve araştırma en yüksek yetkinlik derecesine ulaşmak için yeterli değildir
- D
Felsefede sadece materyalist düşünce biçimi önemlidir
- E
Kesin hakikate ve mutluluğa ulaşmada tasavvuf ehlinin vurguladığı yöntemi öne çıkarır

Yanıt Açıklaması:

İbn Tufeyl'e göre meşrikî hikmet teorik akıl yürütmeye yetinmez. Sadece akıl yürütme ve araştırma en yüksek yetkinlik derecesine ulaşmak için yeterli değildir. İnsanın duygu dünyasında yaşamış olduğu manevi tecrübeleri ihmal edilmemelidir. Müşahede, zevk, huzur ve ruhi tecrübe önem kazanır. İbn Tufeyl kesin hakikate ve mutluluğa ulaşmada tasavvuf ehlinin vurguladığı yöntemi öne çıkarır.
20.Soru
İranlılar tarafından 363 yılında kurulan ve Hristiyanlaşan İranlılar için Yunancayı ve Hristiyanlığı öğretmek için açılmış olan din mektebi hangisidir?

- A
Urfa Mektebi
- B
Ninova Mektebi

İSLAM DÜŞÜNCE TARİHİ

- C
Persepolis Mektebi
D
Babil Mektebi
E
Harput Mektebi

Yanıt Açıklaması:

Urfa mektebi, İranlılar tarafından 363 yılında kuruldu. O, Hristiyanlaşan İranlılar için Yunancayı ve Hristiyanlığı öğretmek için açılmıştı. Ancak, Aristo mantığı ve Porfyrious'un mantık kitabı İsağoji orada uzun bir zaman okutuldu. Bu mektep, 489 yılında Bizans İmparatoru Zenon tarafından kapatıldı. Doğru yanıt "A" şıkkıdır.

FİNALDE NELER GELDİ? NELER GELEBİLİR?

1.Soru

Aşağıdakilerden hangisi İbn Sina'nın eserlerindendir?

- A
El-Medinetü'l-fazıla

- B
Dânişname-i Alaî
C
Kitâb fî edebî'l-cedel

- D
Kitâb el-medhal ilâ el-hendese el-vehmiyye
E
Risâle fî mâhiyeti'n-nefs

Yanıt Açıklaması:

Dânişname-i Alaî İbn Sina'nın eserlerindendir.

2.Soru

Aşağıdakilerden hangisi Guillaume d'Auvergne'nin çeşitli eserlerinde Aristo ile yan yana müracaat ettiği ve "Asil Filozof" dediği Müslüman filozoftur?

- A
İbn Haldun
B
İbn Bacce
C
İbn Tufeyl
D
İbn Sina
E
İbn Rüşd

Yanıt Açıklaması:

İbn Sînâ'nın kendileri üzerinde açık tesiri görülen ilk Hristiyan filozoflarının başında Alexandre de Hales ve Guillaume d'Auvergne gelir. Sonuncusu, çeşitli eserlerinde Aristo ile yan yana müracaat ettiği ve "Asil Filozof" dediği Müslüman filozof İbn Sînâ'dır. Mesela sadece *De*

Univers adlı eserinde, otuzdan fazla müracaatta bulunur. Onu, Duns Scot, Saint Thomas, Saint Bonaventure, Albertus Magnus ve Roger Bacon takip ederler.

3.Soru

Aşağıdakilerden hangisi "Hikmetü'l-İsrâk" adlı eserin yazarıdır?

- A
Gazzâli
B
Sühreverdî

- C
Fârâbî

- D
İbn Haldûn
E
İbn Rüşd

Yanıt Açıklaması:

Sühreverdi ana eseri Hikmetü'l-İsrâk'ta rasyonel bilgi kanalıyla gerçeğe ulaşmanın imkânsız olduğunu savunur. İnsan ancak derunî tecrübe ve mükâşefe yoluyla iç aydınlığa ve İsrâka erebilir. Kesin hakikate ilâhî feyiz ve ilhamla ulaşılır. Gerçek bilgi objektif varlıklarda değil insanın kendi sübjektif dünyasında yani kendi özündedir.

4.Soru

Nurettin Topçu hangi düşünceyi tercih etmiş ve benimsemiştir?

- A
Komünizm
B
Hümanizm
C
Sosyalizm
D
Anarşizm
E
Liberalizm

Yanıt Açıklaması:

Topçu'nun sosyalizmi, pozitivist anlamda bilimsel (Marxist) bir sosyalizmden ziyade, "etik bir seçim olarak sosyalizm" görüşüne daha uygun olan ahlâkçı bir sosyalizmdir ve diğer bütün sistemlerden daha fazla komünizm karşıtıdır.

5.Soru

Kindî'nin Süleymaniye kütüphanesinde bulunan yazma mecmuasındaki eserlerini ilk defa bütün halinde kim yayımlamıştır?

- A
Abdülhadi Ebu Ride
B
Abdülmesih b. Nâima el-Hımsî

İSLAM DÜŞÜNCE TARİHİ

C
Vasık Billah

D
Mutasım Billah

E
Memun

Yanıt Açıklaması:

Kindî'nin birkaç risalesini tenkitli neşir olarak bazı oryantalistler yayınlamıştır. Fakat onun Süleymaniye kütüphanesinde bulunan yazma mecmuasındaki eserlerini ilk defa bütün halinde Abdulhadi Ebu Ride Resail el-Kindî elFelsefiyye (Kahire I, 1950; II, 1953) adı altında yayınlamıştır. Mahmut Kaya da birinci ciltte yer alan on dört risaleyi Türkçe'ye çevirerek Kindi, Felsefi Risaleler başlığı altında neşretmiştir. Doğru cevap A'dır.

6.Soru

Aşağıdakilerden hangisi Tehafüt geleneğinin başlangıcında var olan siyasi ve kültürel özelliklerinden biri değildir?

A
O dönemde Abbasi Hükümeti'nin otoritesi zayıflamıştır.

B
İspanya ve Mısır'da müstakil yönetimler başlamıştır.

C
Siyasi ayrışmalar düşünce ayrışmalarına neden olmuştur.

D
Nizamiye medreseleri çok yönlü eğitimi desteklemek amacıyla bu dönemde kurulmuştur.

E
Gazzali'nin Tehafüt'ü yazmadaki nedeni filoofların ehl-i sünnet fikirlerini bu dönem çerçevesinde eleştirmektir.

Yanıt Açıklaması:

Tehâfüt geleneğinin nasıl bir siyasi ve kültürel ortamda başlayıp geliştiğini yakından inceleyecek olursak, bu geleneğin özellikle eleştirel niteliği daha da netleşecektir. İslâm dünyasında IX. yy'ın sonlarına doğru Abbasi hükümdarlığının siyasi otoritesi zayıflamış, İspanya, Mısır ve İran'da müstakil yönetimler oluşmaya başlamıştı. XI. yy'ın sonlarına XII. yy'ın başlarına gelindiğinde ise, İslâm dünyasında pek çok müstakil devletler oluşmuştu. Bu siyasi ayrışmalar beraberinde düşünce alanında da farklılıkların oluşmasına sebebiyet vermiştir. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi o dönemde kurulan Nizamiye Medreselerinin kuruluş amaçlarının başında istenmeyen fikir akımlarıyla mücadele etmek gelmekteydi. Hatta Gazzâlî'nin Tehâfüt'ünü yazmadaki nedenlerinden birinin de filozofların ehl-i sünnet inancıyla bağdaşmayan fikirlerini eleştirerek, Eş'ariliği güçlendirme olduğu söylenebilir.

7.Soru

Varlığın dış dünyada kendi başına bir gerçeklik olarak bulunması durumuna ne ad verilir?

A

Ontolojik

B
Hakikat

C
Ontik

D
Değer

E
Varlık

Yanıt Açıklaması:

İslâm düşünürleri, varlığın dış dünyada kendi başına bir gerçeklik olarak bulunması ile bu varlığın zihnimizde bir kavram ve imge aracılığı ile farklı bir gerçeklik olarak yer alması arasında ayırım yapmışlardır. Biz bu gerçekliğin ilkine "Varlığın dış dünyada kendi başına bir gerçeklik olarak bulunması durumuna" (dış dünyadaki haline) ontik adını vermekteyiz.

8.Soru

İbn Haldun bir grup tarihçiyi neden eleştirmiştir?

A
Olayların sebeplerine yerince dikkat etmediklerinden

B
Tarihi bir varlık alanı olarak ele aldıklarından

C
Haberleri tabiata göre açıkladıklarından

D
Rivayetleri aktardıklarından

E
Toplumsal değişim hallerine dikkat ettiklerinden

Yanıt Açıklaması:

İbn Haldun'un yeni oluşturduğu tarih anlayışı taklitçi ve asalak tarihçiler diye betimlediği diğer bir grup tarihçiyi eleştirisinde de kendini gösterir Bu tip tarihçiler olayların ve ahvalin sebeplerine dikkat etmeyip yeterince incelemede bulunmamaktadırlar. Bundan dolayı da saçma ve anlamsız rivayetleri terk etmemektedirler.

9.Soru

Gazzali'nin filozoflara yönelik eleştirilerine ilk ciddi karşı çıkışı kim gerçekleştirmiştir?

A
Fahreddin Şazi

B
Hocazade

C
İbn Sina

D
Farabi

E
İbn Rüşd

Yanıt Açıklaması:

İSLAM DÜŞÜNCE TARİHİ

Gazzâlî'nin filozoflara yönelttiği eleştirilere ilk ciddi karşı koyuş, Endülüslü filozof ve fakih İbn Rüşd'den (ö.1198) gelmiştir. İbn Rüşd, Tehâfütü't Tehâfût adlı eseriyle, Gazzâlî'nin filozofları eleştirdiği yirmi ayrı meselenin her birini ayrı ayrı ele alarak, kendine göre onun eleştirilerinde haksız olduğu noktaları ortaya koymuştur.

10.Soru

İslâm'da tarih düşüncesinin önemli isimleri arasında sayılması gereken ilk kişi kimdir?

- A
Bîrûnî
- B
İbn Miskeveyh
- C
Fârâbî
- D
İbn Sînâ
- E
Gazzâlî

Yanıt Açıklaması:

İslâm'da tarih düşüncesinin önemli isimleri arasında saymamız gereken ilk kişi Ebü'r-Reyhân Muhammed b. Ahmed el-Bîrûnîdir (ö. 453/1061 [?]). Kendisi Astronomi, matematik, fizik, tıp, coğrafya, tarih ve dinler tarihi başta olmak üzere çeşitli alanlarda önemli eserler vermiştir.

11.Soru

Günümüze ulaşan tek eseri Hayy b. Yekzân olan Müslüman filozof aşağıdakilerden hangisidir?

- A
İbn Sînâ
- B
Fârâbî
- C
İbn Miskeveyh
- D
İbn Rüşd
- E
İbn Tufeyl

Yanıt Açıklaması:

Latinlerce Abubacer veya Aben Tofal olarak tanınan İbn Tufeyl'in bize kadar ulaşan tek eseri Hayy b. Yekzân, özellikle Batı'da bilimsel roman türü gibi edebî bir türün ve felsefî düşüncenin gelişmesine büyük katkı yapmıştır. Doğru yanıt E seçeneğidir.

12.Soru

Aşağıdaki ifadelerden hangisi yanlıştır?

- A
Kur'an, Allah'a kesin bir iman ile bağlanmaya ve iman ederken Allah'a verilen sözleri tutmaya davet etmektedir.
- B
Kur'an insanlardan aynı anda hem inanma hem de düşünme

eylemini gerçekleştirmelerini istemektedir.

C

Bizzat İslâm düşüncesi tabiri, zaten Kur'an metni içinde yer alan inanma ve düşünme eylemlerine aynı anda işaret eden ve yukarıda kısmen dile getirdiğimiz soruları kendisinde barındıran bir tabirdir.

D

İrade İslâm düşünce tarihinde bu tür sorulara verilen cevaplar ile bizlerin bu sorulara vermemiz gereken cevaplar arasında benzerlikler olabildiği gibi farklılıklar olamamalıdır.

E

İslâm düşüncesi tabiri, İslâm toplumlarında tarihsel olarak ortaya çıkan tüm düşünce hareketlerine işaret etmeden önce, kendisinin bir anlama ve tartışma konusu olduğunu açığa çıkarır.

Yanıt Açıklaması:

Kur'an, Allah'a kesin bir iman ile bağlanmaya ve iman ederken Allah'a verilen sözleri tutmaya davet etmektedir. Kısacası Kur'an insanlardan aynı anda hem inanma hem de düşünme eylemini gerçekleştirmelerini istemektedir. İslâm düşüncesi tabiri, İslâm toplumlarında tarihsel olarak ortaya çıkan tüm düşünce hareketlerine işaret etmeden önce, kendisinin bir anlama ve tartışma konusu olduğunu açığa çıkarır. İslâm düşünce tarihinde bu tür sorulara verilen cevaplar ile bizlerin bu sorulara vermemiz gereken cevaplar arasında benzerlikler kadar farklılıklar da olabilir.

13.Soru

İşrâki filozoflar nuru, var olmak için başkasına ihtiyacı olmayan "saf nur" ve varlığı başkasından olan "arazî nur" diye ikiye ayırır. Özü itibarıyla hangi varlıklar saf nuru temsil eder?

- A
Renkli
- B
Ateş özü olan
- C
Şuur sahibi
- D
Cisimler
- E
Kokusu bulunan

Yanıt Açıklaması:

İşrâki filozoflar nuru, var olmak için başkasına ihtiyacı olmayan "saf nur" ve varlığı başkasından olan "arazî nur" diye ikiye ayırır. Bu Meşşâî felsefenin varlığı vacip-mümkün ayırımının nur diline aktarımıdır. Özü itibarıyla bağımsız, şuur ve idrak sahibi olan varlıklar saf nurdur. Bunlar Yüce Allah, melekler, idealler ve insanî nefisler saf nuru temsil eder. Yıldızlar ve ateş gibi varlığı başkasından olanlar ise arazî nur diye adlandırılır. Cisimler ve fizikî nesneler gibi şuurdan yoksun varlık türleri asıl karanlık; renk, tat ve koku gibi nitelikler ise arazî karanlığı temsil eder. Doğru cevap C şıkkıdır.

14.Soru

İSLAM DÜŞÜNCE TARİHİ

Allah'ın varlığı ve varlığının ispatı konularında Fârâbî'den çok etkilenen skolastik dönem düşünürü aşağıdakilerden hangisidir?

- A Hegel
- B Scot
- C Bacon
- D St. Thomas
- E Descartes

Yanıt Açıklaması: Fârâbî'nin Varlık tarifi St. Thomas tarafından aynen tekrarlanmıştır. Allah'ın varlığının ispatı için Fârâbî'nin ortaya koyduğu deliller ve Allah'ın sıfatları hakkındaki yorumu, benzer bir şekilde aynı kimse tarafından Summa Theologia adlı eserinde tekrarlanmıştır.

15.Soru

Aşağıdakilerden hangisi varlığın tekliği anlayışını savunan düşünürlerdendir?

- A Hoca zade
- B Kemal Paşazade
- C Davud el-Kayseri
- D Mestçizade Abdullah Efendi
- E Molla Fenari

Yanıt Açıklaması:

Davud el-Kayseri vahdet-i vücud (varlığın tekliği) anlayışını savunan düşünürlerdendir.

16.Soru

Aşağıdakilerden hangisi iktidarın tek bir kişinin veya ailenin elinde toplandığı dönemdir?

- A İmar dönemi

- B Gücün şahsileşmesi dönemi

- C Kuruluş ve zafer aşaması

- D Sulh ve istikrar dönemi

- E

Çözülme ve yokoluş devresi

Yanıt Açıklaması:

İktidarın tek bir kişinin veya ailenin elinde toplandığı dönem, gücün şahsileşmesi dönemidir.

17.Soru

İslam felsefesinin batı felsefesine katkıları aşağıda belirtilen hangi alanda olmamıştır?

- A Metafizik
- B Mantık
- C Bilim Felsefesi
- D Mûsiki
- E Heykel

Yanıt Açıklaması:

İslâm felsefesinin batı felsefesine katkıları şu alanlarda olmuştur. Metafizik, mantık, ahlâk felsefesi, bilim felsefesi, psikoloji ve mûsiki. Doğru cevap E'dir.

18.Soru

Eğitimini hem nakli hem de felsefe, mantık, astronomi ve matematik gibi ilimlerle tamamlayan Osmanlı Devletinin ilk şeyhulislâmı'dır. Osmanlı ilim geleneğinin ve medrese eğitiminin en önemli temsilcilerinden biri olması, onun kelam, tasavvuf, felsefe, mantık ve fıkıh gibi ilimleri sentezlemesinden (aynı anda temsil etmesinden) kaynaklanır.

Yukarıda boş bırakılan yere aşağıdakilerden hangisi getirilmelidir?

- A Sadettin Konevi
- B Şeyh Bedrettin
- C Kayserili Davud
- D Molla Gürani
- E Molla Fenari

Yanıt Açıklaması:

Eğitimini hem nakli hem de felsefe, mantık, astronomi ve matematik gibi ilimlerle tamamlayan Molla Fenari, Osmanlı Devletinin ilk şeyhulislâmı'dır. Osmanlı ilim geleneğinin ve medrese eğitiminin en önemli temsilcilerinden biri olması, onun kelam, tasavvuf, felsefe, mantık ve fıkıh gibi ilimleri sentezlemesinden (aynı anda temsil etmesinden) kaynaklanır.

19.Soru

İSLAM DÜŞÜNCE TARİHİ

Aşağıdakilerden hangisi 1914 yılında kurulan ve medreselerin ıslahını amaçlayan Darü'l-Hilafeti'l-Aliye müfettişliğine getirilmiştir?

- A Babanzade Ahmet Naim
- B Cemaleddin Afgani
- C Elmalılı Hamdi Yazır
- D İsmail Hakkı İzmirli
- E Mehmed Akif Ersoy

Yanıt Açıklaması:

İsmail Hakkı, öğretmen okulunda hocalık yaptığı sırada, verdiği dersler ve yazdığı eserleriyle dikkatleri üzerine çekti. İlmi konulardaki ehliyetini ispatlamasına paralel olarak daha önemli görevlere getirildi ve kendisinden istifade edildi. 1914 yılında kurulan ve medreselerin ıslahını amaçlayan Darü'l-Hilafeti'l-Aliye müfettişliğine getirildi. Bir yıl sonra da Süleymaniye Medresesinin Kalam kürsüsünde İslâm felsefe tarihi müderrisliğine tayin edildi. 1923 yılına kadar burada hocalık vazifesini sürdürdü.

20.Soru

Aşağıdakilerden hangisi ilk olarak Müslüman bilginlerin eserlerini Latinceye çevirtmeye başlayan papadır?

- A Benedict
- B Siricius
- C Antipapa Christopher
- D John Paul
- E Sylvestre Saccy

Yanıt Açıklaması:

Kendisi gençliğinde Endülüs ve Kuzey Afrika'da Arapça öğrenerek Müslüman memleketlerde İslâm ilimlerini öğrenen Papa Sylvestre Saccy, papa seçildikten sonra Kuzey İspanya'nın Rippol şehrinde, aynen Beytü'l-Hikme gibi 910 yılı civarında bir tercüme okulu açtırdı. Burada Müslüman bilginlerin eserlerini Latinceye çevirtmeye başladı. Tercüme işi için önce Arapça bilen dönemin Yahudi asıllı bilginleri görevlendirdi. Arapça'dan Latinceye tercüme faaliyetleri Batı'da 18. yüzyıla kadar devam etti. XII. Ve XIII. yüzyıllardan itibaren Hristiyan bilginler de Arapça, hatta Türkçe ve Farsça öğrenerek tercüme faaliyetlerine katıldılar'.

1.Soru

Aşağıdakilerden hangisi İbn Rüşd'ün küçük şehirlerindendir?

- A Kitâbü'n-Nefs
- B Simâu't-tabî'î
- C Sema ve'l-âlem
- D Kevn vel-Fesad
- E Kitabu'l-Hayevan

Yanıt Açıklaması:

Küçük şehirler asıl metni belli atlama ve haziflerle içerik olarak okuyucusuna aktarır. Mesela Kitâbü'n-Nefs bunun örneğidir. Burada İbn Rüşd Aristo'nun kendinden önceki filozofların nefse dair görüşlerini değerlendirdiği De Animası'nın birinci bölümünü içerik olarak da hazfeder. Aristo öncesi döneme ait tarihsel bilgi yığını aktarmamayı tercih eder. Doğru cevap A şıkkıdır.

2.Soru

Aşağıdakilerden hangisi İslam düşüncesinin Batı'ya geçiş yollarından değildir?

- A Hristiyanların Müslümanlarla Sicilya, Endülüs (İspanya) ve kısa süreli olarak Güney İtalya'nın fetihlerinde doğrudan teması
- B Batılıların İslâm ülkelerine eğitim için gitmeleri
- C İslâm eğitim kurumlarının taklit edilmesi
- D Haçlı savaşları
- E Batının eğitime bakış açısının İslam ülkelerinden farklı olması

Yanıt Açıklaması:

Batı eğitim şekli olarak İslam ülkelerini taklit etmiştir. İslâm medreselerini taklit yolu ile ilk Batı üniversiteleri kuruldu. Binaların mimarî tarzı, ders programları, öğretim metodları tamamen medreselerin taklidi idi.

3.Soru

Aşağıdakilerden hangisi İslam düşünce okulları arasında sayılamaz?

- A Kalam
- B Felsefe
- C Tasavvuf
- D Hadis
- E Hiçbiri

İSLAM DÜŞÜNCE TARİHİ

4.Soru

Aşağıdakilerden hangisi Osmanlı Dönemi'nde Pozitivist yaklaşımı temsil eden düşünürlerden birisidir?

A
İbrahim Müteferrika

B
Baha Tevfik

C
Mustafa Şekip

D
Rıza Tevfik

E
Katip Çelebi

Yanıt Açıklaması:

Osmanlı Dönemi'nde Pozitivist yaklaşım en belirgin şekliyle Rıza Tevfik tarafından temsil edilmektedir.

5.Soru

Tehâfüt geleneğinin ortaya çıkış nedenleri incelendiğinde bunların en başında ne gelmektedir?

A
Akıl-Din ilişkisi

B
Akıl-Felsefe ilişkisi

C
Felsefe-Din ilişkisi

D
Mantık-Felsefe ilişkisi

E
Akıl-Mantık ilişkisi

Yanıt Açıklaması:

Tehâfüt geleneğinin ortaya çıkış nedenleri incelendiğinde bunların en başında felsefe - din ilişkisi görülür. Bu açıdan Tehâfüt geleneğinin felsefe -din ilişkisi üzerine inşa edilmiş olduğu söylenebilir.

6.Soru

Gazzali'den sonra gelen ve felsefe ile kelâmı birleştiren düşünür aşağıdakilerden hangisidir?

A
İbn Rüşd

B
Ali et-Tûsî

C
İbn Bâcce

D

Fahreddin Razî

E
İbn Tufeyl

Yanıt Açıklaması:

Gazzâlî'den sonra gelen Fahreddin Razî (ö.1209), felsefe ile kelâmı birleştirmiştir. Felsefeyi kelâma katarak, kelâmın meşruluğundan hareketle felsefi konuları kelâm içinde okumak da bir ölçüde meşrulaştırır.

7.Soru

Aşağıdakilerden hangisi göçebe hayatının özelliklerinden **değildir**?

A
Doğal ve dayanıklı olmaları

B
Bağımlılık

C
Güçlü asabiyet

D
İyiliğe daha meyyal olmaları

E
Özgürlük

Yanıt Açıklaması:

İhtiyaçlarını karşılamalarına bağlı olarak oluşan yaşam şartlarının göçebelerde oluşturduğu temel özellikler şunlardır: 1) Özgürlüğe düşkünlük, 2) güçlü asabiyet, 3) doğal ve dayanıklı olmaları, 4) işlerini kendileri görmeleri, 5) cesaret, 6) iyiliğe daha meyyal olmaları.

8.Soru

Aşağıdaki eserlerden hangisi Elmalılı Hamdi Yazır'a ait **değildir**?

A
Hak Dini Kur'an Dili

B
İrşâdü'l-Ahlâf fî Ahkâmî'l-Evkaf

C
Safahat

D
Hz. Muhammed'in Dini İslâm

E
Metâlib ve Mezâhib

Yanıt Açıklaması:

Elmalılı Hamdi Yazır'ın eserleri; "1- Hak Dini Kur'an Dili. 2. İrşâdü'l-Ahlâf fî Ahkâmî'l-Evkaf. 3. Hz. Muhammed'in Dini İslâm. 4. Metâlib ve Mezâhib 5. İstintâcî ve İstikrâî Mantık" şeklindedir. Safahat ise Mehmet Âkif Ersoy'a aittir.

9.Soru

İSLAM DÜŞÜNCE TARİHİ

Aşağıdakilerden hangisi felsefeler ve kelimalar sisteminde telif edilmek istenen unsurlardan biri değildir?

- A
Alem ezeli ve ebedi midir?
- B
Allah'ın zatı ve sıfatları nelerdir?
- C
Kader ve Kaza inancı gerçek midir?
- D
Cesetler dirilir mi?
- E
Mucize mümkün müdür?

Yanıt Açıklaması:

İslâmiyet'te dinle felsefeyi uzlaştırmaya çalışanlar dinden felsefeye doğru olmak üzere Kelamcılarla, felsefeden dine doğru olmak üzere Filozoflardır. İki sistemde telif edilmek istenen unsurlar şunlardır: Âlem ezeli ve ebedi midir? İki Allah mümkün müdür? Allah'ın zatı ve sıfatları nedir? Allah tarif edilebilir mi? Allah zatını, gayrını ve cüz'leri bilir mi? Gök canlı mıdır? Gök ruhları cüz'leri bilir mi? Ruh nedir? Cesetler dirilir mi? Mucize mümkün müdür?

10.Soru

Ahmet Naim'in en dikkat çeken ve üzerinde tartışılan eseri "....."dir. O burada bir taraftan İslâm kardeşliğini zedeleyecek ırkçı bir çıkışı tenkit ederken bir taraftan da Türkçülüğün Esasları üzerine eleştiriler getirmiştir. Yukarıda boş bırakılan yere aşağıdakilerden hangisi getirilmelidir?

- A
İslâmiyet'in Esasları, Mazisi ve Hali
- B
İslâm'da Daava-yı Kavmiyye
- C
Kitabu'l-İfta ve'l-Kaza
- D
Miyaru'l-Ulum
- E
Mebâdi-i Felsefeden İlmu'n-Nefs

Yanıt Açıklaması:

Ahmet Naim'in en dikkat çeken ve üzerinde tartışılan eseri "İslâm'da Daava-yı Kavmiyye"dir. O burada bir taraftan İslâm kardeşliğini zedeleyecek ırkçı bir çıkışı tenkit ederken bir taraftan da Türkçülüğün Esasları üzerine eleştiriler getirmiştir.

11.Soru

İbn Miskeveyh'e göre tarihçi aşağıdakilerden hangisini yapmamalıdır?

- A
Tarihi olayları yorumlamalı
- B

Belge yorumlarken devrin ahlâk, iktisat ve toplum psikolojisiyle ilişkileri kurmalı

- C
Hurafe ve rivayetleri aktarmalı
- D
Gelecek için varsayımlar üretmeli
- E
Bilgileri toplarken eleştiri yöntemini kullanmalı

Yanıt Açıklaması:

Tarihçi hayal veya gerçek olmayan hadiselerle hakiki tarihi olayları karıştırma temayülüne karşı tedbir almalıdır. Bilgilerini toplarken eleştiri yöntemini bu amaçla titizce kullanmalıdır. İbn Miskeveyh hurafe ve aslı astarı olmayan rivayetleri aktaran tarihçileri ciddi bir şekilde eleştirir. Bu rivayetleri aktarmanın hiç kimseye bir faydası olmadığını ısrarla vurgular. Doğru cevap C'dir.

12.Soru

Felsefi metotla dini savunanları kimler temsil etmektedir?

- A
Dinciler

- B
Filozoflar
- C
Hacılar
- D
Kelamcılar
- E
Hocalar

Yanıt Açıklaması:

Felsefi metotla dini savunanları kelamcılar temsil etmektedir.

13.Soru

İbn Haldun tarafından oluşturulan "devletin geçirdiği döngüsel aşamalarının" hangisinde siyasi istikrar sağlanmaktadır?

- A
Kuruluş ve zafer aşaması
- B
Gücün şahsileşmesi dönemi
- C
İmar dönemi
- D
Sulh ve istikrar dönemi
- E
Çözülme ve yok oluş devresi

Yanıt Açıklaması:

İmar dönemi: Bu aşamada siyasi istikrar sağlanır. Vergiler düzenli olarak toplanır. Asker sınıfına ve ülkenin imarına

İSLAM DÜŞÜNCE TARİHİ

odaklanılır. Yönetimde görev alanlar büyük bağış ve hediyelerle mükâfatlandırılır. İnsanlar servet edinmeye başlar. Ülkede yüksek binalar ve prestijli yapılar yapılmaya başlar. İbn Haldun dönemi devletin en yetkin noktası olarak görür. Fakat diğer taraftan bu dönem aynı zamanda düşüşün de başladığı dönemdir.

14.Soru

Aşağıdakilerden hangisi işrakî okulun kurucusudur?

A
İbn Bacce

B
İbn Sînâ

C
Fârâbî

D
Suhreverdî

E
İbn Rüşd

Yanıt Açıklaması:

İşrakî okul Şehâbeddin es-Sühreverdî (ö. 587/1191) tarafından kurulmuştur.

15.Soru

Muhammed Abduh'la birlikte müslümanları Batı'nın sömürgeciliğine karşı harekete geçirmeyi hedefleyen Arapça basılan ve İngilizler tarafından Mısır ve Hindistan'da yasaklanan gazetenin adı nedir?

A
Takvim-i Vekayi

B
El-Urvet el-Vuskâ

C
Tercüman-ı Ahvâl

D
Ceride-i Havadis

E
Meşveret

Yanıt Açıklaması:

Muhammed Abduh'la birlikte müslümanları Batı'nın sömürgeciliğine karşı harekete geçirmeyi hedefleyen Arapça haftalık bir gazete olan El-Urvet el-Vuskâ'yı çıkardı. Çok geçmeden İngilizler gazeteyi Mısır ve Hindistan'da yasakladılar.

16.Soru

Theodosius hangi yıllar arasında imparatorluk yaptı?

A
355-375

B
360-380

C
365-385

D
370-390

E
375-395

Yanıt Açıklaması:

İmparator Theodosius (375-395) -herkesin önünde- kilise yetkilisi Milanolu Ambrosius karşısında günah çıkardı. Böylece Hristiyanlık devletle beraber var olma imkânını elde etti.

17.Soru

Aşağıdakilerden hangisi Ümran ilmine sahip tarihçilerin özelliklerinden **değildir**?

A
Rivayetleri Ümran ilmi zemininde tahkik ederler.

B
Tarihi olaylar arasında sebep-sonuç ilişkisi kurarlar.

C
Tarihi hikemi ilimler içerisinde değerlendirendirirler.

D
Tarihi rivayet ilimleri içerisinde ele alırlar.

E
Tarihi olaylardaki genel ilkeleri tespit etmeye çalışırlar.

Yanıt Açıklaması:

Ümran ilmine sahip olan tarihçilerin özellikleri bunlardır:

Rivayetleri Ümran ilmi zemininde tahkik eder.

Tarihi olaylar arasında sebep-sonuç ilişkisi kurar.

Tarihi hikemi ilimler içerisinde değerlendirir.

Tarihi olaylardaki genel ilkeleri tespit etmeye çalışır.

18.Soru

Vahdet-i vücud hakkında ayrıntılı bilgi için okunabilecek "Vahdet-i Vücud ve Esasları" isimli eser kimindir?

A
İdris Bitlisi

B
İbn Kemal

C
Molla Hüsrev

D
Davud Kayserî

E
Sadreddin Konevi

Yanıt Açıklaması:

"Vahdet-i Vücud ve Esasları" isimli eser Sadreddin Konevi'nindir.

İSLAM DÜŞÜNCE TARİHİ

19.Soru

Aşağıdakilerden hangisi sembolik dil aracılığıyla kendi düşüncelerini halkın dikkatine sunmaya çalışmıştır?

- A
İbn Sina
- B
Sühreverdî
- C
Fârâbî
- D
İbn Haldûn
- E
İbn Rüşd

Yanıt Açıklaması:

Kavramsal dilin anlaşılması, ilgili alanda yeterli birikime sahip olmayanlara zor geldiği kadar yanlış anlamaya da yol açmaktadır. Filozoflar, İslâm toplumlarında felsefenin genel olarak sevilmemesinin en büyük nedenini felsefi dilin soyut kavramsal yapısına bağlarlar. Bu yüzden İbn Sina ve İbn Tufeyl gibi bazı filozoflar sembolik dil aracılığıyla kendi düşüncelerini halkın dikkatine sunmaya çalışmışlardır.

20.Soru

Aşağıdakilerden hangisi İbn Rüşd'ün fıkha dair yazdığı hukuk kitabıdır?

- A
El-Keşf an menâhici'l-edille
- B
Faslul-makâl fî-ma beyne's-şer'ia ve'l-hikme mine'l-ittisâl
- C
Bidâyetü'l-müctehid ve nihayetü'l-muktesid
- D
Tehâfütü Tehâfütü'l-felâsife
- E
Hayy b.Yakzân

Yanıt Açıklaması:

Bidâyetü'l-müctehid ve nihayetü'l-muktesid, İbn Rüşd'ün fıkha dair mukayeseli bir hukuk kitabıdır. İbn Rüşd'ün felsefi analiz kabiliyetini fıkıh alanında sergilemiş olduğu bir eseridir. Doğru cevap C şıkkıdır.

1.Soru

İbn Haldun nerede doğmuştur?

- A
Arabistan
- B
Türkiye
- C
İran
- D

- Fas
- E
- Tunus

Yanıt Açıklaması:

İbn Haldun 1 Ramazan 732'de (27 Mayıs 1332) Tunus'ta doğmuştur.

2.Soru

Yeni İlm-i Kelam; Miyaru'l-Ulum; Mantıkî Tatbiki ve Fenn-i Esalib; Kitabu'l-İfta ve'l-Kaza; İlm-i Mantık; Hikmet-i Teşri;Usul-i Fıkıh Dersleri; Arab Felsefesi;Fenni Menahic; Muhtasar Felsefe-i Ula; Mizanu'l-İtidal; Felsefe Dersleri; Muhassalu'l-Kelam ve'lHikme; Ihvan-ı Safa Felsefesi; Mulahhas İlm-i Tevhid; Felsefe-i İslâmiyye Tarihi; Müslüman Türk Filozofları; Arab Filozofu el-Kindi; Ebu Bekir Razi ve Felsefesi gibi eserlerin yazarı olan yazar aşağıdakilerden hangisidir?

- A
İsmail Hakkı İzmirli
- B
Muhammed İkbâl
- C
Hilmi Ziya Ülgen
- D
Nurettin Topçu
- E
Muhammed Abduh

Yanıt Açıklaması:

Yeni İlm-i Kelam; Miyaru'l-Ulum; Mantıkî Tatbiki ve Fenn-i Esalib; Kitabu'l-İfta ve'l-Kaza; İlm-i Mantık; Hikmet-i Teşri;Usul-i Fıkıh Dersleri; Arab Felsefesi;Fenni Menahic; Muhtasar Felsefe-i Ula; Mizanu'l-İtidal; Felsefe Dersleri; Muhassalu'l-Kelam ve'lHikme; Ihvan-ı Safa Felsefesi; Mulahhas İlm-i Tevhid; Felsefe-i İslâmiyye Tarihi; Müslüman Türk Filozofları; Arab Filozofu el-Kindi; Ebu Bekir Razi ve Felsefesi gibi eserlerin yazarı İsmail Hakkı İzmirli'dir.

3.Soru

TBMM kararıyla yazdığı ve Türkiye Diyanet Başkanlığı tarafından yayınlanan "Hak Dini Kur'an Dili" adlı eseri hem orijinal metin halinde ve hem de sadeleştirilmiş haliyle günümüzde yer alan düşünür kimdir?

- A
Mehmet Akif Ersoy
- B
Cemâleddîn Afgânî
- C
Elmalılı Hamdi Yazır
- D

İSLAM DÜŞÜNCE TARİHİ

Hilmi Ziya Ülken

E

Nurettin Topçu

Yanıt Açıklaması:

Elmalı'nın TBMM kararıyla yazdığı ve Türkiye Diyanet Başkanlığı tarafından yayınlanan "Hak Dini Kur'an Dili" adlı eseri günümüzde hem orijinal metin halinde ve hem de sadeleştirilmiş haliyle okuyucularına sunulmuştur.

4.Soru

Molla Lütü'nin hangi eserinde, bilimleri tasnif etmesi ve onları tanımlamaya çalışması açısından hem klasik ilimler tasnif geleneğini sürdürür hem de yaşadığı dönemde ilim zihniyetini sergilenmektedir?

A

Haşîye Ale't- Tehafüt

B

Risale fi Tahkiki Vücudî'l-Vacib

C

Miftahu's-Saâde

D

Mevzuâtü'l-ULûm

E

Misbahu's- Siyâde

Yanıt Açıklaması:

Molla Lütü'nin Mevzuâtü'l-ULûm adlı eseri, bilimleri tasnif etmesi ve onları tanımlamaya çalışması açısından hem klasik ilimler tasnif geleneğini sürdürür hem de yaşadığı dönemde ilim zihniyetini sergiler.

5.Soru

Aşağıdaki seçeneklerden hangisi mizahi yolla ahlak eleştiri düşüncesini sağlayan eserin adıdır?

A

Harnâme

B

Ahlak-ı Ala-i

C

Ahlak-ı Kebir

D

Mevzûât-ı ULûm

E

Misbahu's- Siyâde

Yanıt Açıklaması:

Molla Lütü'nin Harnâmesi mizahi yolla ahlaki eleştiri düşüncesini pekiştirirken, Kınalızade'nin Ahlak ile ilgili felsefi eseri Ahlak-ı Alâî, Güşenî'nin Ahlak-ı Kebîr'i ve Taşköprülüzade'nin Mevzûât-ı ULûm'u (aslı Arapça olarak Miftahu's-Saâde ve Misbahu's- Siyâde adıyla yazılmış ve sonra oğlu tarafından yukarıdaki başlıkla Türkçeye çevrilmiştir) ahlak ve siyaseti kuramsal ve pratik yönleriyle ele alırlar.

6.Soru

İbn Haldun hangi eserinde her şeyden önce ümran olarak isimlendirdiği yeni bir ilim ve perspektif inşa etmektedir?

A

Tahkîk mâ li'l-Hind

B

Tercümetü Kitabi Batencel

C

El-Âsarü'l-bâkiye anî'l-kurûnî'l-hâliye

D

Tecâribü'l-ümem

E

Mukaddime

Yanıt Açıklaması:

İbn Haldun Mukaddime isimli eserinde, her şeyden önce ümran olarak isimlendirdiği yeni bir ilim ve perspektif inşa eder. Ümran ilmi her ne kadar kelâm, fıkıh, siyaset felsefesi, İran nasihatname geleneği gibi farklı disiplinlerden istifade ederek oluşturulsa da, vurgulamalarından anlaşıldığı üzere temelde tarih disiplinin bir uzantısı şeklindedir.

7.Soru

Aşağıdakilerden hangisi Kur'an ve hadisleri, düşünce için bir imkân ve motivasyon olarak kabul eder?

A

Mu'tezile ve Eşariler

B

Meşşailer

C

Selefiler

D

İşrakiler ve Zahiriler

E

Hariciler

8.Soru

Aşağıdakilerden hangisi Tehafüt geleneğinin başlangıcında var olan siyasi ve kültürel özelliklerinden biri değildir?

A

O dönemde Abbasi Hükümeti'nin otoritesi zayıflamıştır.

B

İspanya ve Mısır'da müstakil yönetimler başlamıştır.

C

Siyasi ayrışmalar düşünce ayrışmalarına neden olmuştur.

D

Nizamiye medreseleri çok yönlü eğitimi desteklemek amacıyla bu dönemde kurulmuştur.

E

Gazzali'nin Tehafüt'ü yazmadaki nedeni filoofların ehl-i sünnet fikirlerini bu dönem çerçevesinde eleştirmektir.

Yanıt Açıklaması:

İSLAM DÜŞÜNCE TARİHİ

Tehâfüt geleneğinin nasıl bir siyasi ve kültürel ortamda başlayıp geliştiğini yakından inceleyecek olursak, bu geleneğin özellikle eleştirel niteliği daha da netleşecektir. İslâm dünyasında IX. yy'ın sonlarına doğru Abbasi hükümdarlığının siyasi otoritesi zayıflamış, İspanya, Mısır ve İran'da müstakil yönetimler oluşmaya başlamıştı. XI. yy'ın sonlarına XII. yy'ın başlarına gelindiğinde ise, İslâm dünyasında pek çok müstakil devletler oluşmuştu. Bu siyasi ayrışmalar beraberinde düşünce alanında da farklılıkların oluşmasına sebebiyet vermiştir. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi o dönemde kurulan Nizamiye Medreselerinin kuruluş amaçlarının başında istenmeyen fikir akımlarıyla mücadele etmek gelmekteydi. Hatta Gazzâlî'nin Tehâfüt'ünü yazmadaki nedenlerinden birinin de filozofların ehl-i sünnet inancıyla bağdaşmayan fikirlerini eleştirerek, Eş'ariliği güçlendirme olduğu söylenebilir.

9.Soru

Aşağıdakilerden hangisi Kindî'nin İbraniceye çevrilen eseridir?

A

Tractatus de erroribus philosophorum

B

Risâle fi Mahiyati'n-Nevm ve'r-Rûyâ

C

Risâle fi-İcaz ve İhtisar fi'l-Burhâni'l-Mantikî

D

Kiâbu't-Tuffâha

E

Fi'l-Cevâhiri'l-Hamse

Yanıt Açıklaması:

Kiâbu't-Tuffâha Kindî'nin İbraniceye çevrilen eseridir.

10.Soru

Afgani'nin materyalistlere karşı yazdığı en önemli eser hangisidir?

A

Sirât-ı Müstakîm

B

Urvetu'l-Vuskâ

C

er-Redd ale'd-Dehriyyîn

D

Kitabu'l-ibane

E

El-Kavl fi'n-nefs

Yanıt Açıklaması:

En önemli eseri materyalistlere karşı yazdığı "er-Redd ale'd-Dehriyyîn" adlı kitabıdır. Bu eser sağlıklı Türkçeye çevrilip bizzat kendisinin yazdığı bir mektup ile II.

Abdülhamit'e takdim edilmişti. Cemâleddin materyalist tarih yorumunu savunan partizanların ancak kafa kurcalayıp yanıltmaya yönelik mantık hatalarıyla dolu kelime yığınlarından oluşan iddialarını ve onların icraatını daha Avrupa'da iyice tanımamışken sert bir dille kinamıştır.

11.Soru

Aşağıdakilerden hangisi özellikle Gazzâlî'den sonra dolayı saf bir felsefenin duraklamaya geçmesinin nedenlerinden biri **değildir**?

A

Felsefenin kelâm ve tasavvuf ile iç içe sokulması

B

İslâm dünyasında ortaya çıkan Selefçiliğin, 14. ve 15. yüzyıllarda yeniden canlanması

C

İslâm dünyasında doğa bilimlerinin 14. yüzyıldan itibaren duraklaması

D

Gazzâlî'den sonra gelen filozofların onun düşünce ve felsefesi ile devam etmesi

E

Felsefenin zararlı olduğu kanaatinin İslâm dünyasında yaygınlık kazanması

Yanıt Açıklaması:

Özellikle Gazzâlî'den sonra bazı nedenlerden dolayı saf bir felsefenin duraklamaya geçtiğini söyleyebiliriz. Bu nedenlerin başında, Gazzâlî ve sonrası dönemlerde felsefenin kelâm ve tasavvuf ile iç içe sokulması gelir. Diğer önemli bir neden de, Meşşâî filozofları tenkid etmesi ve onlara bazı görüşlerinden dolayı küfür ile itham etmesinden, felsefenin zararlı olduğu kanaatinin İslâm dünyasında yaygınlık kazanmasıdır. Bir başka neden ise, İslâm dünyasında ortaya çıkan Selefçiliğin, 14. ve 15. yüzyıllarda yeniden canlanmasıdır. Diğer başka bir neden de, İslâm dünyasında doğa bilimlerinin 14. yüzyıldan itibaren duraklamasıdır.

12.Soru

Tehâfüt geleneğinin ortaya çıkış nedenleri incelendiğinde bunların en başında ne gelmektedir?

A

Akıl-Din ilişkisi

B

Akıl-Felsefe ilişkisi

C

Felsefe-Din ilişkisi

D

Mantık-Felsefe ilişkisi

İSLAM DÜŞÜNCE TARİHİ

E
Akıl-Mantık ilişkisi

Yanıt Açıklaması:

Tehâfüt geleneğinin ortaya çıkış nedenleri incelendiğinde bunların en başında felsefe - din ilişkisi görülür. Bu açıdan Tehâfüt geleneğinin felsefe -din ilişkisi üzerine inşa edilmiş olduğu söylenebilir.

13.Soru

İbn Tufeyl'in, son bölümünde gerçek bir din felsefesi tahlili yer alan, bu tahlilde temel felsefi hakikatlerle sahih bir dinin yaygın kabul görmüş hakikatleri arasında bir mukayeseye gittiği hikâyesinin adı nedir?

A
Hay Bin Yakzân

B
El-Munkız Mine'd-Dalâl

C
Mantıku't Tayr

D
Calinus ve Deli

E
Akl-ı Sorh

Yanıt Açıklaması:

İbn Tufeyl'in Hay bin Yakzân isimli hikâyesinin son bölümünde gerçek anlamda bir din felsefesi tahlili yer almaktadır. Bu tahlilde temel felsefi hakikatlerle sahih bir dinin yaygın kabul görmüş hakikatleri arasında bir mukayeseye gidilmektedir.

14.Soru

İbn Rüşd'ün, tevîl problemini konu edindiği eseri aşağıdakilerden hangisidir?

A
Şerhu Mâ Ba'de't-tabî'a

B
Bidâyetu'l-müctehid

C
el-Keşf an menâhici'l-edille

D
Faslu'l-makâl

E
Telhîsu Kitâbi'n-Nefs

Yanıt Açıklaması: Dini metinlerin zahirlerini esas alarak, tüm kelim geleneğini sistematik konular çerçevesinde yorum kabiliyeti bakımından kendi perspektifinden incelediği eseri el-Keşf an menahici'l-edile olduğundan sorunun doğru cevabı c şıkkıdır.

15.Soru

Aşağıdakilerden hangisi islam felsefe okullarından biri değildir?

A
Tabiatçılık

B
Dehriilik

C
Meşşailik

D
İşrakilik

E
Tasavvuf

Yanıt Açıklaması:

Tasavvuf bir felsefe okulu değil bir düşünce okuludur.

16.Soru

Muhammed Abduh'un üzerinde düşündüğü en önemli mesele aşağıdakilerden hangisidir?

A
Kur'an'ı tamamıyla filoloji açısından ele almak

B
Din ve felsefeyi birbirinden ayrı ele almak

C
Kur'an'ı gramer açısından değerlendirmek

D
Kur'an'ın lafzî anlamında takılıp kalmayıp özünü ve genel anlamını aç

E
Kur'an'ın farklı dillere tercümesinin yapılarak toplumlara kazandırma

Yanıt Açıklaması:

Muhammed Abduh'a göre en önemli mesele Kur'an'ın lafzî anlamında takılıp kalmayıp özünü ve genel anlamını açıklamak olduğundan, Kur'an'ı tamamıyla filoloji ve gramer açısından ele alan pek çok Kur'an tefsirinin bomboş şeyler olduklarını başından itibaren ortaya koymaya çalışmıştır. Abduh'un tefsiri, Kur'an'ın manevi anlamını akla uygun bir şekilde vermeye çalışmaktadır.

17.Soru

Aşağıdakilerden hangisi Hristiyan dogmasına ağır darbe indirmiştir?

A
İslâm Yeni-Eflâtunculuk

B
Augustincilik

C
Gazâlîcilik

D
İbn Tufeylcilik

E
İbn Rüşdçülük

Yanıt Açıklaması:

İSLAM DÜŞÜNCE TARİHİ

Hristiyan kelmacılarından Fransiskanlar daha çok İslâm Yeni-Eflâtunculuğuyla Augustinciliği birleştirirken, Dominikanlar Fârâbî ve İbn Sînâ'yı ve onların Aristoculuğunu benimsiyorlardı. Bu arada bazı Hristiyanlar ve Batı'da yaşayan Yahudilerin çoğu da, İbn Rüşdçülüğe eğildiler. Kısa zamanda beklenmedik bir inkişaf gösteren İbn Rüşdçülük özellikle kilise çevrelerinin dışında etkili olmaya ve Hristiyan dogmasına ağır bir darbe indirmeye başladı. İbn Rüşd'ün akılcılığı ve onun bazen yanlış yorumlanması, Batıda kiliseye karşı hür düşüncenin ve hatta dinsizlik cereyanlarının doğmasını hazırladı. Doğru cevap E seçeneğidir.

18.Soru

Tehafüt geleneğini başlatan, Farabi ve İbn Sina'nın felsefi fikirlerini eleştirmek için yazılmış olan "Tehafütü'l-Felasife" kime aittir?

A
İbn Rüşd

B
Gazali

C
Ali Tusi

D
Karabağ

E
Mehmet Ali Aynî

Yanıt Açıklaması:

Tehafüt geleneği ilk önce Gazali'nin Farabi ve İbn Sina'nın felsefi fikirlerini eleştirmek için yazdığı Tehafütü'l-Felasife adlı eseri ile başlamıştır.

19.Soru

Daha önce talebe olarak girdiği Darü'l-Muallimin-i Aliye'ye tarih öğretmeni olarak atandı. Bunların dışında önce Darüşşafaka ve bilahare Darü'l-Muallimin-i Aliye'de müdürlük yaptı. Eğitim programlarını ıslah etmek gayesiyle kurulan Cemiyet-i Tedrisiye-i İslâmiye içinde yer alarak çalışmalarına katıldı. Hakkında bilgi verilen kişi kimdir?

A
Cemâleddîn Afgânî

B
Muhammed Abduh

C
Hamdi Yazır

D
İsmail Hakkı İzmirli

E
Nurettin Topçu

Yanıt Açıklaması:

Hakkında bilgi verilen kişi kitabın 139. sayfasında görüleceği üzere İsmail Hakkı İzmirli'dir.

20.Soru

I. Kuvvet hazırlamada kusur yapma yani teknik yetersizlik II. İlerlemeye ayak uyduramama. III. Ruh ve beden olarak gevşeklik ve tembellik gösterme. IV. İslâm kardeşlik ve dayanışmasının bozulması Yukarıda verilen maddelerden hangileri Ahmet Naim İslâm Milletinin içine düştüğünü düşündüğü problemlerdendir?

A

I ve II

B

III ve IV

C

I, II ve III

D

II, III ve IV

E

I, II, III ve IV

Yanıt Açıklaması:

Ahmet Naim İslâm Milletinin içine düştüğü problemleri şöyle sıralar; Kuvvet hazırlamada kusur yapma yani teknik yetersizlik, ilerlemeye ayak uyduramama, ruh ve beden olarak gevşeklik ve tembellik gösterme, bilgisizlik ve ilme gereken önemin verilmemesi, İslâm kardeşlik ve dayanışmasının bozulmasıdır. Doğru yanıt "E" şıkkıdır.

1.Soru

Atina Mektebinin kapatılmasından sonra oradan göç eden âlimler, hangi mektebe gelmişlerdir?

A

Urfa Nusaybin Mektepleri

B

Cündişıapur Mektebi

C

Antakya Mektebi

D

Harran Mektebi

E

İskenderiye Mektebi

Yanıt Açıklaması:

Atina Mektebinin kapatılmasından sonra oradan göç eden âlimler, "İskenderiye Mektebi"ne gelmişlerdir. Doğru yanıt: E'dir.

2.Soru

Elmalılı Muhammed Hamdi ile ilgili aşağıdaki ifadelerden hangisi yanlıştır?

A

Arapça ve Türkçe'ye hakimdir.

B

Felsefe ve mantık ile ilgilenmiştir.

C

İSLAM DÜŞÜNCE TARİHİ

Meşhur tefsirini felsefeyi reddetmek için yazmıştır.

D

Hat sanatında icazet sahibidir.

E

Devlet tarafından tefsir yazmak için görevlendirilmiştir.

Yanıt Açıklaması: Eserleri arasında tefsir bulunmamaktadır. Bu nedenle sorunun doğru cevabı c şıkkıdır.

3.Soru

İkinci Muallim olarak anılan İslam filozofu kimdir?

A

Fârâbî

B

Kindî

C

İbn Rüşd

D

Gazzâlî

E

İbn Sînâ

Yanıt Açıklaması:

Fârâbî'nin gerçekleştirmeye çalıştığı felsefi sistem o kadar başarılı bir model oluşturmuştur ki, kendisine antik felsefenin en büyük otoritesi Kabul edilip "birinci muallim" adıyla anılan Aristoteles'e ilaveten "ikinci muallim" lakabı verilmiştir.

4.Soru

Aşağıdakilerden hangisi düşünür olmanın temel şartını bilgi aktarımından ziyade şahsi görüş ve içtihatlar geliştirmeye bağlamaktadır?

A

Molla Fenari

B

Bedreddin Simavi

C

Kayserili Davud

D

İbn Kemal

E

Müeyyedzade

Yanıt Açıklaması:

Temel İslâmi ilimlerin yanı sıra mantık, felsefe ve astronomi gibi alanlarda eğitim gören **Bedreddin Simavi (Şeyh)** hem fıkıh hem de tasavvuf felsefesi alanında yazdığı eserlerle ilmi önem kazanmış bir düşünürdür. Düşünür olmanın temel şartını bilgi aktarımından ziyade şahsi görüş ve içtihatlar geliştirmeye bağladığı için eserlerinde kendi şahsi yaklaşımı ön plandadır.

5.Soru

Leibniz "Arapların öyle filozofları var ki, onların uluhiyet hakkındaki his ve fikirleri en yüksek Hristiyan filozoflarının fikirleri kadar yüksektir" övgüsünü hangi Müslüman filozof için yapmıştır?

A

İbn Sina

B

Gazzali

C

İbn Rüşd

D

İbn Bacce

E

İbn Tufeyl

Yanıt Açıklaması:

Leibniz, İbn Tufeyl'i şu sözleriyle kendince onurlandırmak ister: "Arapların öyle filozofları var ki, onların uluhiyet hakkındaki his ve fikirleri en yüksek Hristiyan filozoflarının fikirleri kadar yüksektir. Bunu Pococke'un Arapçadan tercüme ile neşrettiği Philosophus Autodidactus (Haya b. Yakzan) adlı eserden anlamak mümkündür." Doğru cevap E seçeneğidir.

6.Soru

Hangisi Kindî 'nin ahlâkla ilgili eserlerinden değildir?

A

Risâle fi'l-ahlâk

B

Risâle fi'ttenbîh 'ale'l-fazâil

C

Risâle fî teshîli sübûli'l-fezâil

D

Risâle fi'l-hîle li-def'i'l-lahzân

E

El-Kavl fi'n-nefs

Yanıt Açıklaması:

Dinî telakkînin dışına çıkarak ahlâkı bir felsefe problemi olarak tartışan ilk Meşşâî filozofunun Kindî olduğunda şüphe yoktur. O, doğrudan ahlâkla ilgili olmak üzere dört eser kaleme almıştır. Bunlar: Risâle fi'l-ahlâk, Risâle fi'ttenbîh 'ale'l-fazâil, Risâle fî teshîli sübûli'l-fezâil ve Risâle fi'l-hîle li-def'i'l-lahzân'dır.

7.Soru

XIII-XIV. yüzyıllarda hakim olan felsefi görüş aşağıdakilerden hangisidir?

A

İbn Rüşdçülük

B

Gazalîcilik

C

İSLAM DÜŞÜNCE TARİHİ

Eflatunculuk

D

Augustincilik

E

Aristoculuk

Yanıt Açıklaması:

XIII. ve XIV. yüzyıllarda Gazâlîcilik hakim felsefi görüş olarak varlığını sürdürürken, XV. yüzyılda İbn Rüşd ve onun doğurduğu akımlar yavaş yavaş baskın felsefi görüşler olarak gelişmiştir.

8.Soru

Aşağıdakilerden hangisi İbn Bâcce'nin insanın mutluluğu, ahlak ile siyaset ilişkileri, akli bilgiye ulaşmanın imkânı ve önemini tartıştığı eserlerden biri değildir?

A

Tedbîrül-mütevahhid

B

Risâletü'l-vedâ

C

İttisâlü'l-'akl bi'l-insân

D

Kitâbü'n-Nefs

E

el-Vukuf ile'lakli'l-fa'âl

Yanıt Açıklaması:

İbn Bâcce'nin felsefenin tüm alanlarına dair eserleri bulunmaktadır. Tedbîrül-mütevahhid, Risâletü'l-vedâ, İttisâlü'l-'akl bi'l-insân, el-Vukuf ile'lakli'l-fa'âl, Fi'l-gâyeti'l-insâniyye, isimli eserleri insanın mutluluğu, ahlak ile siyaset ilişkileri, bu bağlamda akli bilgiye ulaşmanın imkânı ve önemini tartışmaktadır. Bu çerçevede faal aklın rolünü de incelemektedir. Diğer bir eseri olan Kitâbü'n-Nefs ise Aristocu plan üzerinden nefis ve güçlerini ele almaktadır.

9.Soru

Yunan felsefesinin tercümesiyle beraber, Müslümanlar tarafından tanınan felsefe, Müslüman düşünürleri üçe ayırdı. Aşağıdakilerden hangisi kelâmcıların temsil ettiği gruptur?

A

Hakikati keşfetmek maksadıyla yapanlar

B

Felsefeyi dinle uzlaştıranlar

C

Yabancı olduğu düşüncelere karşı koymak maksadıyla yapanlar

D

Felsefî metotla dini savunanlar

E

Sırf felsefe yapanlar

Yanıt Açıklaması:

Yunan felsefesinin tercümesiyle beraber, Müslümanlar tarafından tanınan felsefe, Müslüman düşünürleri üçe ayırdı: 1. Sırf felsefe yapanlar. 2. Felsefeyi dinle uzlaştıranlar 3. Felsefî metotla dini savunanlar. Konumuz açısından burada daha çok ikinci ve üçüncü gruplar önem arz etmektedir. Yukarıdaki tasnifte yer alan ikinci grubu filozoflar, üçüncü grubu ise kelâmcılar temsil etmektedirler.

10.Soru

Aşağıdaki düşünürlerden hangisine göre İslam alemi manen Batı'ya süratle yol almaktadır ve bunda yanlış birşey yoktur?

A

Cemâleddin Afgânî

B

Muhammed İkbâl

C

Muhammed Abduh

D

Babanzâde Ahmet Naim

E

İsmail Hakkı İzmirli

Yanıt Açıklaması:

İkbâl'e göre, İslâm âlemi manen Batı'ya süratle yol almaktadır. Bu yönleşte yanlış bir şey yoktur. Çünkü Avrupa kültürü entelektüel açıdan İslâm kültürünün en önemli bazı bölümlerinin daha gelişmiş halidir. Doğru cevap B'dir.

11.Soru

Aşağıdakilerden hangisi felsefî fikirleri kullanarak dine batını yorumlar getirmiştir?

A

Hassan Sabbah

B

Fahreddin Razi

C

Ali et-Tûsî

D

Ebu Hamid el-Gazzâli

E

Hocazâde

Yanıt Açıklaması:

Hassan Sabbah (ö. 1124) felsefî fikirler kullanarak dine batını yorumlar getirmiştir.

12.Soru

Aşağıdakilerden hangisi Cemaleddin Afgani'nin bildiği dillerden değildir?

İSLAM DÜŞÜNCE TARİHİ

A
Rusça

B
Fransızca

C
Arapça

D
İngilizce

E
Rumca

Yanıt Açıklaması:

Cemaleddin Afgani anadili Türkçe'nin yanında Arapça, Farsça, Fransızca, İngilizce ve Rusça öğrenmiştir. Doğru cevap E'dir.

13.Soru

Gazzâlî ilimleri kaç grupta değerlendirmiştir?

A
8

B
6

C
5

D
4

E
3

Yanıt Açıklaması:

Gazzâlî, ilimleri; mantık, matematik, fizik, metafizik, ahlak ve siyaset olmak üzere altı grupta değerlendirmiştir. Bu ilimlerin dinî ilkelerle olumlu ya da olumsuz bir ilişkilerinin olmadığını ve din adına bu ilimlerin dışlanması, eleştirilmesinin doğru olmadığını belirtmiştir.

14.Soru

"Tarih; düşünmek, hakikati araştırmak ve olayların sebeplerini bulup ortaya çıkarmaktır. Olan şeylerin ilkeleri incedir, hadiselerin keyfiyet ve sebepleri hakkındaki bilgi derindir." düşüncesi hangi İslam tarihçisine aittir?

A
İbn Sina

B
İbn Haldun

C
Bîrûnî

D
İbn Miskeveyh

E
Farabi

Yanıt Açıklaması:

İbn Haldun'a göre tarih, sadece geçmiş zaman içerisinde olan olayların dış görünüşleriyle tasvir edip anlatmak olmamalıdır. Hâlbuki tarih aynı zamanda, iç sebepleri bakımından "tarih; düşünmek, hakikati araştırmak ve olayların sebeplerini bulup ortaya çıkarmaktır. Olan şeylerin ilkeleri incedir, hadiselerin keyfiyet ve sebepleri hakkındaki bilgi derindir. İşte bunun için tarih asil ve hikmette soylu bir ilimdir. Bundan dolayı hikmet grubunu teşkil eden ilimlerden sayılmaya layık ve müstahaktır."

15.Soru

"Peygamberlik bir sanattır." sözü üzerine dinsizlikle itham edilen çağdaş Müslüman düşünür kimdir?

A

Mehmet Akîf Ersoy

B

Muhammed Abduh

C

İsmail Hakkı İzmirli

D

Elmalılı Hamdi Yazır

E

Cemâleddîn Afgânî

Yanıt Açıklaması:

Afgânî'nin "Peygamberlik bir sanattır." sözü üzerine Afgânî aleyhine kampanyalarını genişlettiler. Ve nihayet Afgânî materyalizmi reddeden eserler yazmasına rağmen bir kolaycılık aracı olan dinsizlikle itham edildi.

16.Soru

Muhammed Abduh'la birlikte müslümanları Batı'nın sömürgeciliğine karşı harekete geçirmeyi hedefleyen Arapça basılan ve İngilizler tarafından Mısır ve Hindistan'da yasaklanan gazetenin adı nedir?

A

Takvim-i Vekayi

B

El-Urvet el-Vuskâ

C

Tercüman-ı Ahvâl

D

Ceride-i Havadis

E

Meşveret

Yanıt Açıklaması:

Med Abduh'la birlikte müslümanları Batı'nın sömürgeciliğine karşı harekete geçirmeyi hedefleyen Arapça haftalık bir gazete olan El-Urvet el-Vuskâ'yı çıkardı. Çok geçmeden İngilizler gazeteyi Mısır ve Hindistan'da yasakladılar.

17.Soru

İSLAM DÜŞÜNCE TARİHİ

Molla Lütüfî'nin hangi eserinde, bilimleri tasnif etmesi ve onları tanımlamaya çalışması açısından hem klasik ilimler tasnif geleneğini sürdürür hem de yaşadığı dönemde ilim zihniyetini sergilenmektedir?

A
Haşîye Ale't- Tehafüt

B
Risale fi Tahkiki Vücudî'l-Vacib

C
Miftahu's-Saâde

D
Mevzuâtü'l-Ulûm

E
Misbahu's- Siyâde

Yanıt Açıklaması:

Molla Lütüfî'nin Mevzuâtü'l-Ulûm adlı eseri, bilimleri tasnif etmesi ve onları tanımlamaya çalışması açısından hem klasik ilimler tasnif geleneğini sürdürür hem de yaşadığı dönemde ilim zihniyetini sergiler.

18.Soru

Aşağıdakilerden hangisi insanın ihtiyaç duyduğu her şeyin Kur'an ve hadislerin zahirinde mevcut olduğunu, Kur'an ve sünnet dışındaki dinle ilgili diğer yorum ve görüşlerin bid'at olduğunu savunanlardan değildir?

A
Hanbelî-Zâhirî fıkıh ve hadis ekolü

B
Endülüslüler

C
Klasik Selefiyye

D
İlk dönem Şia

E
İlk Şafiiler

Yanıt Açıklaması:

Başlangıçta felsefeyi tamamen reddedenler içinde bir kısım şahıslar olmakla birlikte; Hanbelî-Zâhirî fıkıh ve hadis ekolü, klasik Selefiyye, ilk dönem Şia, Malikiler ve ilk Şafiilerden bahsedilebilir. Bunlara göre insanın ihtiyaç duyduğu her şey Kur'an ve hadislerin zahirinde mevcuttur. Kur'an ve sünnet dışındaki dinle ilgili diğer yorum ve görüşler bid'attır. Doğru cevap B'dir.

19.Soru

Afgânî'nin çıkardığı Urvetu'l-Vuskâ dergisinin, egemenliği altındaki Müslüman topraklarına girişini kimler yasaklamıştır?

A
Fransızlar

B
Ruslar

C
İngilizler

D
Araplar

E
Mısırlılar

Yanıt Açıklaması:

Afgânî'nin çıkardığı Urvetu'l-Vuskâ dergisinin, İngilizler'in egemenliği altındaki Müslüman topraklarına girişi yasaktı.

20.Soru

Aşağıdakilerden hangisi felsefeyle ilgilenenlerin geleneğe aykırı düşünce ve zihniyetleriyle İslâm toplumunun dışına çıkmış olduklarını ima eden ve bir sosyolojik anlam da taşıyan kelimedir?

A
Bid'at

B
Kıdem

C
Tehafüt

D
Küfür

E
Tenkit

Yanıt Açıklaması:

Her ne kadar Gazzâlî *Tehâfüt*'ünde İslâm filozoflarını metafiziğe ilişkin konulardaki, kendince yanlış görüşleri nedeniyle küfür ve bid'atle itham etmişse de buradaki "*küfür*" kavramı, dini anlamı yanında felsefeyle ilgilenenlerin geleneğe aykırı düşünce ve zihniyetleriyle İslâm toplumunun dışına çıkmış olduklarını ima eden sosyolojik bir anlam da taşımaktaydı.

1.Soru

Aşağıdakilerden hangisi Gazzali tarafından "tutarlı bir düşünceye dayanmadan kurulmuş olan fikir yapıları; arka arkaya bir şeyin üzerine düşmek, çarpmak, pervanenin lambaya çarpması gibi, filozofların hatalara düşmesi" anlamında kullanılmaktadır?

A
Tehafüt

B
Felasife

C
Yıkım

D
Çöküntü
E
İstikrarsızlık

Yanıt Açıklaması:

Bugün Türkçede “**tehâfût**” kelimesi daha çok *tutarsızlık* terimi ile karşılanmakta; *yıkım, çöküntü, acelecilik, “düşüncesiz sonuç, istikrarsızlık*, gibi sözlük anlamlarıyla da kullanılmaktadır. Ancak Gazzâlî tarafından kullanılan “*tehâfût*” teriminin karşılığı, yine onun ifadelerinde aramak daha doğru olsa gerektir. O, bu terimi, “*tutarlı bir düşünceye dayanmadan kurulmuş olan fikir yapıları; arka arkaya bir şeyin üzerine düşmek, çarpmak, pervanenin lambaya çarpması gibi, filozofların hatalara düşmesi*” anlamında kullanmıştır. Bu manada “*Tehâfütü’l-Felâsife*” de “*Filozofların Tutarsızlığı*” anlamında yaygın olarak kullanılmaktadır.

2.Soru

“Peygamberlik bir sanattır” sözü hangi Müslüman düşünürü aittir?

A
Gazzali
B
Cemaleddin Afgani
C
Muhammed Abduh
D
İbn Sina
E
İsmail Hakkı İzmirli

Yanıt Açıklaması:

“Peygamberlik bir sanattır” sözü Cemaleddin Afgani’ye aittir.

3.Soru

Aşağıdakilerden hangisi Mukaddime eserinin yazarıdır?

A
Farabi
B
İbn Haldun
C
Biruni
D
Khan
E
İbn Miskeyevh

Yanıt Açıklaması:

İbn Haldun ünlü Mukaddime'sini, tarih düşüncesine dair görüşlerini ve ümrân ilmini böyle bir bilgi ve deney birikimiyle yazmıştır. Devletlerin yükseliş ve düşüşlerine dair bu kişisel tecrübesi İbn Haldun’un tarih düşüncesi konusundaki analizleri bakımından son derece belirleyicidir. Böylesi bir yaşam tecrübesi toplumsal değişimi merak ettiren fikrî çerçeve ve yaratıcı gücü vermiştir. Toplumsal değişimi kendisine araştırma konusu yapmış, bu değişimin sebep ve sonuç ilişkilerini teorik bir çerçeve içerisinde açıklamaya çalışmıştır.

4.Soru

Gazzâlî felsefi ilimleri kaç başlıkta ele almaktadır?

A
3
B
4
C
5
D
6
E
7

Yanıt Açıklaması:

Gazzali “**Makâsıt**” adlı eserinde felsefî ilimleri dört başlıkta ele almaktadır:

Riyaziyât: Matematik ve geometri olup, bunların akıl ve dinle çelişen hiçbir yönleri yoktur. Bunların inkârı imkânsızdır.

İlahiyât: Filozofların buradaki görüşlerinin çoğu yanlıştır, doğruları azdır.

Mantık: Buradaki görüşlerin çoğu doğru, yanlışları azdır. Anlaşmazlık yalnızca kavramlar ve onların kullanışlarındadır. Anlam ve gayelerde ihtilaf yoktur.

Tabiîyât: Bu alanda hak batıla, doğru yanlışla karışmıştır. Üstün gelenle üstün geline (galip ile mağlup) hakkında hüküm vermek mümkün değildir.

5.Soru

İbn Bâcce’nin ahlak ve siyaset konusundaki görüşleri hangi düşünürle benzerdir?

A
Aristo

B
Farabi

C
Eflatun

D
Sokrates

E
Hegel

Yanıt Açıklaması:

İbn Bâcce'nin ahlak ve siyaset konusundaki görüşleri özellikle Fârâbî'ye oldukça benzerdir. İnsan fiilinin ortaya çıkışını istek, öfke ve akıl güçlerinin çatışmasında açıklar. Yönetim çeşitlerini bireyin kendisini yönetmesi, ailesini yönetmesi ve şehir yönetimi olmak üzere üçe ayırır. Buna ilaveten Yüce Allah'ın evreni yönetmesini de tedbir kavramı altında inceler. Erdemli yönetim, bozuk yönetim ve bunların karakterlerini açıklamada da Fârâbî'ye oldukça benzerdir.

6.Soru

Aşağıdaki düşünürlerden hangisi İslam dünyasında Aristoteles'in pek çok eserini şerh etmiş ve O'nu en iyi anlamış kişi olarak ün yapmıştır?

A
İbn Sînâ

B
İbn Rüşd

C
Fârâbî

D
Gazzâlî

E
Kindî

Yanıt Açıklaması: İbn Rüşd, Aristoteles'i şerh eden ve onu en iyi bilen filozof olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle sorunun doğru cevabı B şıkkıdır.

7.Soru

İbn Bâcce'nin felsefesinin temel konusu nedir?

A
Akıl

B
Sosyal yaşam

C
Siyasal yaşam

D
İnsan ve insanın mutluluğu

E
İttisâl

Yanıt Açıklaması:

İbn Bâcce'nin felsefesinin temel konusu insan ve insan mutluluğudur. İnsan, yapısı itibarıyla evrene benzer. Onda üç boyut bulunur: 1) Tabîî, 2) duyuşal ve 3) aklî boyut.

8.Soru

Aşağıdakilerden hangisi tarihte olup bitenleri ve toplumların başına gelenleri ve gelecekte olabilecekleri anlama hususunda genellemeler yapılabilecek tarzda bir bakış açısı geliştirebilmeyi kendisine görev edinen ilimdir?

A
Hikmet

B
Kelam

C
Fıkıh

D
Ümran

E
İlahiyat

Yanıt Açıklaması:

Ümran ilmi tarihte olup bitenleri ve toplumların başına gelenleri ve gelecekte olabilecekleri anlama hususunda genellemeler yapılabilecek tarzda bir bakış açısı geliştirebilmeyi kendisine görev edinmektedir. İbn Haldun filozofların doğaya uyguladığı sebep-sonuç ilişkisini daha soyut bir düzlemde yani tarih, toplum ve gelecek boyutunda uygular.

9.Soru

Tehâfüt geleneğinin ortaya çıkış nedenleri incelendiğinde bunların en başında ne gelmektedir?

A

Akıl-Din ilişkisi

B

Akıl-Felsefe ilişkisi

C

Felsefe-Din ilişkisi

D

Mantık-Felsefe ilişkisi

E

Akıl-Mantık ilişkisi

Yanıt Açıklaması:

Tehâfüt geleneğinin ortaya çıkış nedenleri incelendiğinde bunların en başında felsefe - din ilişkisi görülür. Bu açıdan Tehâfüt geleneğinin felsefe -din ilişkisi üzerine inşa edilmiş olduğu söylenebilir.

10.Soru

Batı'da Algazel olarak bilinen İslam düşünürü kimidir?

A

Kindî

B

Farabi

C

İbn Sînâ

D

Gazzâlî

E

İbn Bâcce

Yanıt Açıklaması:

İSLAM DÜŞÜNCE TARİHİ

Batı dünyasına en az İbn Sînâ ve İbn Rüşd kadar tesir eden bir başka filozof da Gazzâlî'dir. Batıda "Algazel" olarak biliniyordu. Gazzâlî'nin önemli eserleri, XII. yüzyıldan itibaren Latinceye ve İbraniceye çevrilmeye başlamıştır.

11.Soru

Akronizm'den kurtulmak için Osmanlılardaki felsefi düşünceyi yalnızca kendi şartları içinde anlamaya çalışmak, hangi düşüncenin tanımıdır?

- A Bilimsellik
- B Nesnellik
- C Tarihselcilik
- D Felsefecilik
- E Orjinallik

Yanıt Açıklaması:

Akronizm'den kurtulmak için Osmanlılardaki felsefi düşünceyi yalnızca kendi şartları içinde algılamaya çalışmak, tarihselcilik adı verilen yöntem sıkıntısına yol açmaktadır. Bu yöntemi benimsemek durumunda, kendimizi kendi tarihsel şartlarımızdan soyutlayarak bir başka dönemi nasıl anlayabileceğimiz sorusuna kapı aralamış oluruz.

12.Soru

Molla Lütü'nin hangi eserinde, bilimleri tasnif etmesi ve onları tanımlamaya çalışması açısından hem klasik ilimler tasnif geleneğini sürdürür hem de yaşadığı dönemde ilim zihniyetini sergilenmektedir?

- A Haşîye Ale't- Tehafüt
- B Risale fi Tahkiki Vücudi'l-Vacib
- C Miftahu's-Saâde
- D Mevzuâtü'l-Ulûm
- E Misbahu's- Siyâde

Yanıt Açıklaması:

Molla Lütü'nin Mevzuâtü'l-Ulûm adlı eseri, bilimleri tasnif etmesi ve onları tanımlamaya çalışması açısından hem klasik ilimler tasnif geleneğini sürdürür hem de yaşadığı dönemde ilim zihniyetini sergiler.

13.Soru

Akıllar konusunda İbn Sînâ'nın geliştirdiği teoriye göre gözlem ve deneyle, nesnel dünyanın bilgilerinin kazanılması hangi akıl türüne girmektedir?

- A Yeteneği kuvve halinde akıl
- B Meleke halinde akıl
- C Fiil halinde akıl
- D Müstefâd akıl
- E Kûtsi akıl

Yanıt Açıklaması:

Akıllar konusunda İbn Sînâ Kindî ve Fârâbî'den farklılaşan bir teori geliştirmiştir. Buna göre insanın sahip olduğu bilme yeteneği kuvve halinde akıl, bu yetenekle düşüncenin ilkelerinin kazanılması meleke halinde akıl, bu ilkelere dayanarak gözlem ve deneyle nesnel dünyanın bilgilerinin kazanılması fiil halinde akıl, faal aklın etkisiyle zihnin bu aşamalardan geçerek mükemmellik düzeyine ulaşması müstefâd akıl adını alır. Ancak üstün yeteneklere sahip olan peygamberlerin mazhar oldukları vasıtasız bilgi onların kutsî aklı tarafından algılanır. Fakat genel anlamda bilme nazarî akıl gücünün bir işlevidir.

14.Soru

Dilleri dünyaya ve varlığa yönelik perspektifler gibi ele alırsak, bu durumda İslâm düşüncesinin içinde doğduğu ve geliştiği dillere nispetle gerçekliği farklı açılardan görme, algılama, düşünme ve ona yaklaşma imkânlarına kavuştuğunu söyleyebiliriz diyen filozof kimdir?

- A Wilhelm von Humboldt
- B İbn Arabi
- C Yunus Emre
- D Fazlur Rahman
- E Muhammed Arkoun

Yanıt Açıklaması:

Alman filozof Wilhelm von Humboldt'un deyişiyle, dilleri dünyaya ve varlığa yönelik perspektifler gibi ele alırsak, bu durumda İslâm düşüncesinin içinde doğduğu ve geliştiği dillere nispetle gerçekliği farklı açılardan görme, algılama, düşünme ve ona yaklaşma imkânlarına kavuştuğunu söyleyebiliriz. Doğru cevap A şıkkıdır.

15.Soru

Osmanlı Devletinin ilk şeyhulislâmı aşağıdakilerden hangisidir?

- A Bedreddin Simavi
- B

İSLAM DÜŞÜNCE TARİHİ

Kayserili Davud

C

Molla Fenari

D

Gelibolulu Mustafa

E

Molla Lutfi

Yanıt Açıklaması:

Osmanlı Devletinin ilk şeyhülislâmı Molla Fenari'dir.

16.Soru

"Peygamberlik bir sanattır" sözü aşağıdakilerden hangi Müslüman düşünürü aittir?

A

Gazzali

B

Cemaleddin Afgani

C

Muhammed Abduh

D

İbn Sina

E

İsmail Hakkı İzmirli

Yanıt Açıklaması:

"Peygamberlik bir sanattır" sözü Cemaleddin Afgani'ye aittir. İstanbul'a gelişinde devlet erkânı tarafından çok iyi karşılanan Cemâleddin Afgânî'nin konuşmaları ve ortaya attığı fikirleri bazı resmî ulemayı rahatsız etti. Bu rahatsızlık görüşlerinden çok Afgânî'ye gösterilen ilgi dolayısı ile idi. Özellikle Şeyhülislâm Hasan Fehmi Efendi ve diğer bazıları Afgânî'nin Daru'l-Fünûn'da verdiği konferanslarındaki bazı görüşlerini bağlamını kopararak Afgânî aleyhine deliller haline getirerek saraya jurnallediler. Afgânî'nin "Peygamberlik bir sanattır." sözü üzerine Afgânî aleyhine kampanyalarını genişlettiler.

17.Soru

Aşağıdakilerden hangisi İbn Sina'ya göre nefsin varlığının ispatı olarak ifade edilebilir?

A

Kayanın tepeden aşağıya yuvarlanması

B

Bir kişinin olduğu yerde sabit duruyor olması

C

Havaya atılan bir topun düşmesi

D

İnsan bedeninin yaşam boyunca değişikliğe uğraması

E

Bir kişinin dalmış bir şekilde kendi kendine konuşması

Yanıt Açıklaması:

İbn Sina nefsin varlığının ispatı ile ilgili felsefi literatürde önemli yer tutan bazı deliller geliştirmiştir. Ona göre

cisimler cisim oldukları için değil, onların cisimliğine ilave bir takım sebepler dolayısıyla hareket ederler. Hareket bu sebeplerden, etkiden sonucun doğması gibi doğar.

Cisimlerin iki türlü hareketleri olduğuna göre, bunların sebepleri de iki türdür: Birincisi cisimlerin aşağıya düşmesi gibi zorunlu bir harekettir. Bu hareketin illeti de cisimlerin kendilerine aittir, yani muhtevasının tabiatına ve bir unsurunun diğerine üstün gelmesine bağlıdır. Kayanın tepeden aşağıya yuvarlanması, bir kişinin olduğu yerde sabit durması, havaya atılan bir topun düşmesi, insan bedeninin yaşam boyunca değişikliğe uğraması buna örnek olarak gösterilebilir.

Ancak, bazı hareketler cisimlerin tabiatıyla ve yapısıyla doğrudan ilgili olmaz, burada bu cisimlerin unsurlarına ilaveten başka bir hareket ettiriciye ihtiyaç vardır ki bu da nefis (ruh)tir. Örneğin bir insan bir konuya çok dalmışsa kendi kendine, şu vakitte, şunları yaptım diye konuşur ve o anda bedeninin diğer bütün azalarını unutmuştur. Öyleyse o insanın zatı bedeninden başka bir şeydir ki bu zat nefstir. Doğru cevap E seçeneğidir.

18.Soru

Gazzâlî ilimleri kaç grupta değerlendirmiştir?

A

8

B

6

C

5

D

4

E

3

Yanıt Açıklaması:

Gazzâlî, ilimleri; mantık, matematik, fizik, metafizik, ahlak ve siyaset olmak üzere altı grupta değerlendirmiştir. Bu ilimlerin dinî ilkelerle olumlu ya da olumsuz bir ilişkilerinin olmadığını ve din adına bu ilimlerin dışlanması, eleştirilmesinin doğru olmadığını belirtmiştir.

19.Soru

Hermetik kültürle ilişki içerisinde olan ve dini metinlerin zahiri manalarının önemli olmadığını iddia eden topluluk hangisidir?

A

Meşşâiler

B

Tabiatçılar

C

İşrâkiler

D

Bâtıniler

E

Dehriyye

Yanıt Açıklaması:

İslâm dünyasının kendi içinde ortaya çıkan Bâtıniler hermetik kültürle ilişki içerisindeydi. Bâtıniler dini metinlerin zahiri manalarının önemli olmadığını iddia ettiler. Doğru cevap D şıkkıdır.

20.Soru

Batı'da Algazel olarak bilinen İslam düşünürü kimidir?

- A
Kindî
- B
Farabi
- C
İbn Sînâ
- D
Gazzâlî
- E
İbn Bâcce

Yanıt Açıklaması:

Batı dünyasına en az İbn Sînâ ve İbn Rüşd kadar tesir eden bir başka filozof da Gazzâlî'dir. Batıda "Algazel" olarak biliniyordu. Gazzâlî'nin önemli eserleri, XII. yüzyıldan itibaren Latinceye ve İbraniceye çevrilmeye başlamıştır.

ONLİNE DÖNEMDE NELER SORULDU?

SKYMOON PDF
DON'T ASK QUESTIONS,JUST FOLLOW...

İSLAM DÜŞÜNCE TARİHİ

- 1- İbn Haldun'a göre göçebe topluluklarda Yani insanın kendi akrabalarına karşı duyduğu yakınlık ve bağlılık güçlü olup siyasal ihtiyaçlarını temin etme....

Yukarıdaki cümlede boş bırakılan yeri aşağıdakilerinden hangisi doğru şekilde tamamlar Asabiyye

- 2- Filozofların eleştirdiği konulardan hangisinde İbn Rüşd kısmen Gazali ile aynı görüşlere sahiptir

Filozofların ruh ile beraber bedenlerin haşrini inkâr etmelerinde

- 3- Gazali'nin Bahse Girme yoluyla Allah'ın ispatı görüşünden etkilenen batılı filozof kimdir

Pascal

- 4- Aşağıdakilerinden hangisi Hilmi Ziya Ülken'e ait eserlerden biridir

Aşk Ahlakı

- 5- Meşşai filozoflarının insan aklının yetkinleşmesindeki ve bilgi edinmesindeki son aşamasına verdikleri ad aşağıdakilerinden hangisidir

Müstefad Akıl

- 6- Osmanlı topraklarında ilk kez matbaa kurmasına izin verilen kişi kimdir

İbrahim Müteferrika

- 7- Batı'da Assipha veya Sufficentia adıyla bilinen tek kişi tarafından değil çeşitli kısımları farklı zamanlarda farklı kişilerce çevrilen ve İbn Sina'ya ait olan aşağıdakilerinden hangisidir

Kitabu's Şifa

- 8- Aşağıdakilerinden hangisi inanma eyleminin özelliklerinden biri değildir

Yorum

- 9- Batı İslam dünyasında yetişen ilk Müslüman filozof olan Endülüs'ün kuzeyindeki Sarakusta şehrinde muhtemelen 1077 yılında doğan batıda Avempace ismi ile tanınan filozof aşağıdakilerinden hangisidir İbn Bacce

- 10- Aşağıdaki düşünürlerden hangisi İslam dünyasında Aristoteles'in pek çok eserini şerh etmiş ve Aristoteles'i en iyi anlamış kişi olarak ün yapmıştır

İbn Rüşd

- 11- Aşağıdakilerinden hangisi Biruni'nin tarih anlayışı arasında yer almaz

Ümran dediği ilimle yeni bir bakış açısı getirir

- 12- Eş-Şeyhür Reis ünvanıyla tanınan filozof kimdir

İbn Sina

- 13- Aşağıdakilerinden hangisi metafizik olarak felsefe yapmayan ancak batı düşüncesiyle irtibat halinde İslam düşüncesine katkı yapan düşünürlerden biridir.

Elmalılı Hamdi Yazır

- 14- Tercümesi Moses b. Tibbon tarafından yapılan Kitabü'T-Tedbirü'l-Mutavahhid adlı eser aşağıdaki İslam âlimlerinden hangisine aittir İbn Bacce

- 15- Eser antropolojik bir yaklaşıma sahip olup açık seçik bir yöntem vardır. Grek dini ve felsefeleri Hristiyan mezhepleri Manihaizm ve Hinduizm arasında mukayeseler yapar ve ilmi objektifliğini sürekli korur.

Yukarıdaki paragrafta hakkında bilgi verilen eser aşağıdakilerinden hangisidir Tahkik ma li'l-Hind

16- Babanzade Ahmed Naim ile ilgili aşağıdaki ifadelerden hangisi yanlıştır Eserlerinde batılı düşünürlerin görüşlerini ön planda tutmuştu

17- İbn Tuheyl'in günümüze kadar ulaşan tek eseri olup Batı'da bilimsel roman gibi bir edebi türün gelişmesini sağlayan eser aşağıdakilerinden hangisidir

Hayy b. Yekzan

18- Öncelikle akıl ilimlerin öğrenilmesi ve bu bilgiler ışığında nakli ilimlerin kavramasının gerekliliğini vurgulayan nakli ilimlerin kavranmasının temelinde etkili ilimler olduğunu savunan Mizanu'l Hak ve Keşfu'z Zunun adlı eserlerin yazarı olan düşünür kimdir

Kâtip Çelebi

19- Aşağıdakilerinden hangisi İbn Haldun'a göre göçebe yaşamının temel özelliklerinden biri değildir

Örgütlenmedeki Başarıları

20- Endülüslü Müslüman filozoflardan İbn Tufyl hangi felsefi kavrama önem vermiştir

Meşriki Hikmet

21- Duraklama döneminden çıkış arayan İbrahim Müteferrika'nın benimsediği düşünce tarzına ne ad verilir

Nizam-ı Cedit

22- Varlık kavramı karşılığı olarak Nur kavramını kullanan ve her şeyi nurlar hiyerarşisi olarak açıklayan felsefe okulu aşağıdakilerinden hangisidir

İşrakîyye

23- İşrakîyye ekolünün kurucusu aşağıdakilerinden hangisidir.

Şehabeddin Suhreverdi

24- El-Mukaddime adlı eserin yazarı kimdir İbn Haldun

25- Sağlığında yedi ayrı kitap halinde bazıları birkaç defa basılan ölümünden sonra tek cilt olarak yayımlanan ve tamamı aruzla yazılmış 11240 mısralık 108 manzumeden ibaret genel adı Safahat olan eser kime aittir.

Mehmet Akif Ersoy 26- Aşağıdakilerinden hangisi Gazali'nin felsefi ilimleri değerlendirdiği başlıklardan biri değildir Tehafüt

27- Anadili Türkçe'nin yanında Arapça Farsça Fransızca ve Rusça öğrenmiştir. Mısırdan sonra

İstanbul'a gelerek Ayasofya ve Sultan Ahmet camilerinde vaazlar vermiştir. Kısa sürede kendisi

Meclis-i Kebir-i Maarif izaliğine gelmiştir. Çağdaş Müslüman düşünür aşağıdakilerinden hangisidir

Cemaleddin Afgani

28- Kitab fi'l-felsefeti'il-üla hangi filozofun eseridir.

Kindi

29- Filozofların eleştirdiği konulardan hangisinde İBN Rüşd kısmen Gazzali ile aynı görüşe sahiptir.

Filozofların ruh ile beraber bedenlerin haşrini inkâr etmelerinde

30- Aşağıdakilerinden hangisi düşünme eyleminin temel özelliklerinden biri değildir.

Değer Semboller

31- İbn Rüşdcülüğün uzantısı olarak da bilinen Kartezyanizm'in savunucusu Batılı filozof aşağıdakilerinden hangisidir.

Descartes

32- Aşağıdakilerinden hangisi Osmanlı döneminde Tehafüt geleneğini sürdüren düşünürlerden biridir

Bursalı Hocaade

33- Aşağıdakilerinden hangisi İbn Rüşd'ün eserlerinden biridir

El Keşf an menahici'l edille

34- Vahdet-i vücud nazariyesi doğrultusunda varlık âlem ruh beden ilişkisi ölüm sonrası hayat gibi konulardaki klasik yaklaşımları eleştirip hemen her hususu Allah'ın varlığının zuhuru açısından açıklamaya çalışan Varidat adlı eseri yazan İslam düşünürü aşağıdakilerinden hangisidir Bedreddin Simavi

35- Aşağıdakilerinden hangisi İbn Miskeveyh'in İslam Düşünce geleneğinde tarihçilik anlayışını ortaya koyan eserdir Tecâribü'l -ümem

36- Hiçbir şeyin doğrulanmayacağını bir şeyin doğruluğu veya yanlışlığı hakkındaki deliller ve karşıt delillerin eşit derece geçerliliğe sahip olduğunu savunan İslam felsefi akımı aşağıdakilerinden hangisidir Tefaku-i Edille

37- Nizâmü-l Mülk tarafından Nazimiye medresesine müderris olarak atanan düşünür

Gazzali

38- İnsanın iradeli davranışlarında her türlü aşırılıktan uzak olarak iyiyi, doğruyu ve güzeli amaç edinmesi Farabi'nin aşağıdaki fazilet kategorilerinden hangisi içinde değerlendirilir

Ahlaki Faziletler

39- Aşağıdakilerinden hangisi Meşşai filozofların Tanrı hakkında kullandıkları sıfatlardan biri değildir

İşiten

40- Pakistan büyük şair ve filozofudur. Pencap Eyaleti'nin Siakot şehrinde doğmuş Lahor'da vefat etmiştir. İslam'da dini düşüncenin yeniden Teşekkülü adlı eserin yazarıdır. Bilgi verilen düşünür aşağıdakilerinden hangisidir

Muhammed ikbal

41- I- Hasan Sabbah'ın liderlik ettiği Bâtınlılığı durdurmak

II- Rakip devletlere karşı savunma önlemleri almak

III- Ezher Şiası'nın kültürel gelişmesiyle rekabet etmek

IV- Devletin ekonomik anlamada güçlenmesine katkı sağlamak

Yukarıdakilerinden hangileri Gazzali'nin Nizamülmülk tarafından göreve getirilmesinin amaçlarındandır.

ve III

- 42- İbn Haldun'un tavırlar aşamalar nazariyesi kapsamında siyasi istikrarın sağlandığı vergilerin düzenli olarak toplandığı yönetimde görev alanların büyük bağış ve hediyelerle mükâfatlandırıldığı insanların servet edinmeye başladığı dönem aşağıdakilerinden hangisidir

İmar Dönemi

- 43- Batı'da Pari de Pascal adıyla bilinen teoremin asıl sahibi olan İslam düşünürü kimdir

Gazali

- 44- Batı'da Ortaçağ'da Çifte Hakikat Kuramı hangi Müslüman filozofa izafe edilmiştir

İbn Rüşd

- 45- Osmanlı yükseliş ve duraklama dönemlerinde verilen eserlerin genel karakteristiği aşağıdakilerinden hangisidir.

Soyutlama dayanması (düşünülür olma)

- 46- Aşağıdakilerinden hangisi Elmalılı Hamdi Yazar'ın eserleri arasında yer almaz

İstinâci ve İstiktârî Mantık

- 47- Aşağıdakilerinden hangisi İsmail Hakkı İzmirli'nin eserlerinden biri değildir

Er-Redd ale'd- Dehriyyin

- 48- Felsefenin İslam dünyasına geçişiyle felsefeyi benimseyen Müslüman düşünürler üç gruba ayrıldı. Aşağıdakilerinden hangisi bu gruplardan biridir Felsefe ve dini uzlaştıranlar

- 49- Sühreverdi'nin filozofları tasnife göre sadece teallüh ve iç sezgiye önem veren filozoflara ne ad

verilir

Müteellih

- 50- Kur'an ve hadislerin İslam düşüncesi için birer kaynak olduğu görüşü, bazı kişileri Kur'an'ın kendi başına anlaşılabilmesi inancına sevk etmiştir. Hüküm yalnızca Allah'ındır şeklinde özetlenebilecek bir yaklaşıma sahiplerdir. Bu bağlamda... En fazla dikkat çeken gruptur.

Hariciler

- 51- Kindi'nin bilgi teorisi ile ilgili aşağıdaki ifadelerden hangisi yanlıştır

Duyu algıları bize varlığın mahiyeti ve hakikati hakkında tam bilgi verirler

- 52- İbn Haldun gelecekteki ihtiyaçlarını karşılama konusunda belli bir noktaya gelmiş olan inanların estetik ve başka kaygılarla geliştirdikleri ihtiyaçlarına ne ad verir?

Kemali İhtiyaçlar

- 53- Gazzali'nin kelami ve felsefi düşünceyle tanışmasını bu fikirlere ilgi duymasını sağlayan kelamın Eş'ari ekolündeki büyük âlimi aşağıdakilerinden hangisidir

İmamü'l-Harameyn Ebu'l-Meali el-Cuveyni

- 54- İbn Haldun'un tarihte var olan toplumları tasnif ederken kullandığı kriter aşağıdakilerinden hangisidir

İnsanların ihtiyaçları ile bu ihtiyaçları karşılama biçim ve yöntemleri

- 55- Aşağıdaki Osmanlı düşünürlerinden hangisi materyalizmi benimsemiştir

Baha Tevfik

56- İslam düşüncesinin Batı'ya geçiş yollarının en önemlisi aşağıdakilerinden hangisidir

Arapça'dan yapılan tercüme hareketleri

57- İbn Bacce'nin insan anlayışında ortaya koyduğu boyutlar aşağıdakilerinden hangisinde birlikte ve doğru olarak verilmiştir.

Tabii Boyut, Duyusal, Akli

58- Aşağıdakilerinden hangisi Yunanca Hyle heyula kavramının Arapça karşılığıdır

İmkân

59- Aşağıdakilerinden hangisi islam düşüncesinin islami kaynaklarından biridir Hz. Muhammed'in Sünneti

DON'T ASK QUESTIONS,JUST FOLLOW

SKYMOON PDF

DON'T ASK QUESTIONS,JUST FOLLOW...

SINCE 2020